Nota van Antwoord

Zienswijzen op ontwerp-instemmingsbesluit met het winningsplan Groningen 2013

januari 2015

Inhoudsopgave

Leeswijzer

Nummering van deelzienswijzen

In deze Nota van Antwoord heeft elke deelzienswijze een uniek nummer (xx/yy). Het eerste deel van dit nummer (xx) correspondeert met één unieke zienswijze. Dit zijn er in totaal 115; de nummering loopt dan ook op van 1 tot en met 115. De organisaties die een zienswijze hebben ingediend zijn genoemd in het overzicht op pag. 6-7. Het tweede deel van dit nummer (yy) is slechts een volgnummer. De hoeveelheid volgnummers verschilt per unieke zienswijze, afhankelijk van de hoeveelheid punten die worden genoemd in de betreffende zienswijze. De volgnummers zijn niet altijd opeenvolgend genummerd (1,2,3, etc.); in deze reeks kunnen getallen ontbreken. Alle volgnummers met betrekking tot één unieke zienswijze tezamen, omvatten wel steeds alle deelzienswijzen die zijn opgenomen in de betreffende unieke zienswijze.

Verwijzingen

Wanneer in een antwoord wordt verwezen naar een antwoord op een deelzienswijze die is opgenomen in een andere paragraaf, dan is bij de verwijzing tevens de betreffende paragraaf genoemd. Deelzienswijzen binnen eenzelfde paragraaf zijn steeds oplopend genummerd.
Van onderzoeken of rapporten waaraan wordt gerefereerd in de beantwoording van de zienswijzen, is de vindplaats opgenomen in bijlage 1.

Terminologie

- (ontwerp)besluit : (ontwerp)instemmingsbesluit op basis van de Mijnbouwwet met het Winningsplan Groningen 2013
- m^3 (kubieke meter) : "Normaal m^3" zoals genoemd en gedefinieerd in het (ontwerp)besluit
- de seismische dreiging : het seismische hazard (het Nederlandse woord 'dreiging' is hier synoniem met het Engelse woord 'hazard')
- Mbw : Mijnbouwwet
- Mbb : Mijnbouwbesluit
- Mbr : Mijnbouwregeling

Indieners zienswijzen

1		31	
2		32	
3	Nederlands Genootschap van Insprekers	33	
4		34	
5		35	
6		36	
7		37	
8		38	
9	PPG Industries Fiber Glass bv	39	
10		40	
11		41	
12		42	
13		43	
14		44	
15		45	
16		46	Gemeente Ten Boer
17		47	Waterschap Noorderzijlvest
18	Gemeente Grootegast	48	
19		49	Gemeente Stadskanaal
20		50	
21		51	Bestuur Veiligheidsregio Groningen
22		52	
23		53	
24		54	Vereniging Dorpsbelangen Froombosch
25		55	
26		56	Huiskamercafé Westerwijdwerd
27		57	BoutOveres Advocaten
28		58	
29		59	
30		60	

61	Gemeente Groningen	91	PlasBossinade Advocaten N.V.
62		92	Gemeente Menterwolde
63	Gemeente Delfzijl	93	Gemeente Bellingwedde
64	De Haan Advocaten en Notarissen	94	Gemeente De Marne
65		95	Gemeente Hoogezand-Sappemeer
66	NOGEPA	96	Gemeente Leek
67	Peba Beheer B.V. en BENK Advocaten	97	Gemeente Slochteren
68		98	Gemeente Zuidhorn
69		99	
70		100	
71		101	Gemeente Pekela
72		102	Gemeente Veendam
73	Gemeente Eemsmond	103	Gemeente Bedum
74		104	Gemeente Haaren
75		105	Gemeente Loppersum
76		106	Gemeente Winsum
77		107	
78		108	
79	Erfgoedvereniging Bond Heemschut	109	
80		110	Provincie Groningen
81		111	
82		112	Waterschap Hunze en Aa
83	Statenfracties GroenLinks, CDA, SP	113	
84		114	Federatie Grote Monumentengemeenten
85	Sarolea & van Seumeren Advocaten	115	Vereniging Gasopslag Nederland
86			
87	Gemeente Oldambt		
88			
89	Gemeente Appingedam		
90			

Hoofdstuk 1: Zorgvuldigheid en transparantie		
1.a Algemeen		
1.a.1 Slordigheden in ontwerpbesluit en kennisgeving		
1/2	Er worden 15 gemeentes vermeld, er ontbreekt echter een gemeente nml. Hoogezand Sappemeer. Wat is de reden dat die niet is vermeld?	In het ontwerpbesluit is ten aanzien van de gemeenten die liggen boven het Groningenveld uitgegaan van de opsomming zoals opgenomen in het instemmingsbesluit 2007. Deze blijkt echter onvolledig, want de gemeente Hoogezand-Sappemeer ontbreekt ten onrechte. Daarnaast blijkt die opsomming niet meer geheel actueel vanwege het in 2010 ontstaan van de fusiegemeente Oldambt. Deze tekortkomingen zijn gecorrigeerd in het besluit.
2/2	Identieke deelzienswijze is 87/26. Er wordt gemeld dat er aardgas wordt gewonnen in ondermeer de gemeenten Scheemda en Winschoten. Op 1 januari 2010 is echter de fusiegemeente Oldambt ontstaan uit de samenvoeging van de gemeenten Scheemda, Winschoten en Reiderland.	Zie het antwoord op deelzienswijze 1/2.
8/1	De feitelijke ligging van het Groningerveld is anders dan in de Kennisgevingen wordt weergegeven. In de Kennisgeving in dagbladen wordt gesproken over de ligging van het Groningerveld in gemeenten als Scheemda en Winschoten, terwijl dit de gemeente Oldambt moet zijn en wordt de ligging van het Groningerveld in de gemeente Hoogezand-Sappemeer vergeten. In de Kennisgeving van de Staatscourant van 13 maart 2014 (nr. 7659) zijn de gemeenten Scheemda en Winschoten gecorrigeerd naar Old Ambt (terwijl dit Oldambt moet zijn) en is nog steeds de ligging van het Groningerveld in de gemeente Hoogezand-Sappemeer vergeten. De Kennisgevingen zijn dus feitelijk onjuist.	Zie het antwoord op deelzienswijze 1/2.
95/18	Op pag. 1 ontwerpbesluit wordt gemeente Hoogezand-Sappemeer onterecht niet genoemd in opsomming van gemeenten waarin het Groningenveld is gelegen.	Zie het antwoord op deelzienswijze 1/2.
1.a.2 Gebrek aan vertrouwen in de overheid		
2/1	Het is fijn als u tenminste de moeite zou willen nemen om uw kennelijke desinteresse voor dit gebied iets beter te verbergen. Zo houdt u tenminste nog de schijn op het goed met ons voor te hebben.	Van desinteresse in het gebied is geen sprake. In het (ontwerp)besluit heb ik naar mijn mening alle belangen zorgvuldig afgewogen en ben daarmee, ook voor de Groningers, tot een goed besluit gekomen.

2/6	Waarom ligt het inspraakpunt eigenlijk in Wateringen? Is Groningen te ver rijden? Of komt het omdat er geen deskundigheid in Groningen is?	Voor grote energieprojecten gebruikt het ministerie van EZ, ongeacht de provincie waarin de diverse projecten zich afspelen, één inspraakpunt. Dit inspraakpunt is de uitkomst van een aanbestedingsprocedure en ligt op dit moment in Wateringen. Met de afstand Den Haag – Groningen of de aanwezige deskundigheid hieromtrent in Groningen, heeft de locatie van het inspraakpunt dus niets te maken.
21/3	Ik heb totaal geen vertrouwen in de overheid en de NAM: Sinds 60 jr. is bekend, dat gaswinning grote gevolgen heeft voor de inklinking van de grond en verzakking van huizen. De regering en de NAM doen onderzoek op onderzoek, in mijn ogen is dit louter tijdrekken en de bevolkingen zoet houden om zodoende zoveel mogelijk gas te winnen, voordat de bevolking in opstand komt.	Dat gaswinning bodemdaling tot gevolg heeft, is – op basis van de nodige onderzoeken - inderdaad al geruime tijd bekend. De beoordeling van eventuele schade hierdoor aan huizen is eveneens al geruime tijd een standaard onderdeel bij mijn beoordeling van de voorgelegde winningsplannen. De diverse onderzoeken zijn niet uitgevoerd om tijd te rekken. Een zorgvuldig bestuur vergt echter een nauwkeurige analyse van het probleem, om op basis daarvan adequate maatregelen te kunnen treffen.
40/3	De NAM en het Ministerie van EZ hebben hun geloofwaardigheid verloren door decennialange misleiding, verstrekking van onjuiste gegevens en ontkenning dat de aardbevingen in de provincie Groningen veroorzaakt worden door de gaswinning.	Van een decennialange misleiding, ontkenning dat de aardbevingen in de provincie Groningen veroorzaakt worden door de gaswinning en verstrekking van onjuiste gegevens door NAM en het Ministerie van EZ, is geen sprake. Wel is het zo dat de decennialange gaswinning uit het Groningenveld gaandeweg meer data over aardbevingen heeft opgeleverd, waardoor het verband tussen aardbevingen en de gaswinning beter kon worden vastgesteld. Daarover is, met alle vragen van dien, helder gecommuniceerd.
46/20	Identieke deelzienswijzen zijn: 47/20, 50/20, 51/25, 53/28, 61/20, 63/19, 73/18, 87/20, 89/19, 92/19, 93/19, 94/19, 96/19, 97/19, 98/20, 101/19, 102/19, 103/19, 104/19, 105/19, 106/19 en 112/20. Op korte termijn dienen afspraken gemaakt te worden waarbij vanuit de regio aan de Minister het vereiste commitment gevraagd wordt voor de noodzakelijke acties en structurele middelen op de langere termijn. Alleen zo kan een nieuw en duurzaam perspectief voor deze regio ontstaan.	In het bestuurlijk akkoord “Vertrouwen op Herstel en Herstel van Vertrouwen” dat in januari 2014 is afgesloten, zijn afspraken gemaakt voor de periode 2014 t/m 2018. In dit akkoord worden belangrijke noodzakelijke acties benoemd en in totaal 1,2 miljard Euro aan middelen toegezegd. Het (ontwerp) besluit loopt tot en met 2016. Hierna zal een nieuw instemmingsbesluit genomen moeten worden. Er lopen nu veel onderzoeken die duidelijk moeten maken welke voorwaarden gesteld moeten worden aan een verantwoordelijke gaswinning. Na 2016 zal duidelijk zijn wat de gevolgen zijn van gaswinning voor de ondergrond op langere termijn en kan een beter inzicht verkregen worden wat de gevolgen zijn voor bewoners. Het nieuwe instemmingsbesluit dient genomen te worden voordat de periode van het huidige bestuurlijk akkoord is afgelopen. Na het nieuwe

		instemmingsbesluit zal opnieuw bekeken worden welke aanvullende maatregelen nodig zijn.
48/4	Identieke deelzienswijze is 108/18. Men zou zich moeten afvragen of alle investeringen voor de herinrichting van Oost Groningen van de afgelopen 40 jaar, dus zowel de financiële als de menselijke, bij elkaar opgeteld nu teniet gedaan mogen worden door de productiefilosofie van de NAM. Met name op het gebied van binnenlands (water- en natuur-) toerisme begint het nu net redelijk te functioneren.	De herinrichting Oost-Groningen maakte onderdeel uit van de “herinrichting van Oost-Groningen en de Gronings-Drentse Veenkoloniën” die in totaal een oppervlakte besloeg van 130.000 ha, waarvan 90.000 ha in de provincie Groningen. In het noordwestelijke gebied van de herinrichting zijn enkele geregistreerde bevingen bekend. Er zijn in dit gebied geen schademeldingen c.q. andere nadelige effecten bekend op het vlak van water- en natuurtoerisme.
69/5	Ook is de toekomst voor onze opvolger onzeker, doordat de gevolgen van de gaswinning nog jarenlang doorgaan. De overheid heeft een zorgplicht voor de burger. Hoe kunnen wij de overheid vertrouwen, wanneer zij niet eens luistert naar haar eigen adviesorgaan. Ons pleidooi is om de gaskraan over het hele gebied elk jaar geleidelijk verder dicht te draaien. Dit plan wat er nu ligt wordt niet onderbouwd met feiten en geeft geen duidelijkheid voor de toekomst!	Het nu voorliggende besluit omvat de periode 2014 t/m 2016. Over de gaswinning in 2017 en verder zal in de tweede helft van 2016 worden besloten op basis van een hernieuwd winningsplan van NAM. In dit plan dienen (dan) de meest recente inzichten op het gebied van statische en dynamische ondergrondmodellen, de geomechanica en de seismische risicoanalyse te zijn verwerkt. Deze getrapte aanpak doet het meest recht aan de huidige situatie en de thans bekende inzichten.
76/11	Regeren moet zijn: vóóruitzien. Ja, vóóruit denken. Gevoelig voor kantelen van wetenschappelijke paradigma's, voor de actuele consensus inzake logica, harde feiten, deugdelijk objectiveerbare duiding van de werkelijkheid, dit alles expliciet los van al te wereldse deelbelangen. Alles wegende, voor mij staat vast dat het Schip van Staat stug en tegen alle beter weten in, haar heilloze koers terzake van de gaswinning uit het Groningenveld vervolgt. Triest, maar waar. Wat ook ingebracht wordt in deze voor onze Uitvoerende Macht voelbaar slechts plichtmatige proces van uitnodigen tot zienswijzen. Wie zal Haar stoppen? Pas de wal keert Dit Schip, niet?	Om effectief te kunnen regeren is een gedegen begrip van de materie noodzakelijk. Om daartoe te komen zijn de afgelopen periode al veel onderzoeksinspanningen verricht en spelen ook de ingediende zienswijzen een belangrijke rol. Het thans nemen van een besluit voor een korte periode, om gedurende deze tijd nadrukkelijk in te zetten op een verdere verbetering van de kennisbasis, is verstandig. Op basis van de uitkomsten van de diverse onderzoekstrajecten zal eind 2016 bezien kunnen worden of er noodzaak is om het Schip van Staat inzake de gaswinning uit het Groningenveld bij te sturen, en zo ja, in welke richting.
77/4	Een campagne tot herstel van vertrouwen op korte termijn is uiterst gewenst en daarmee bedoel ik een campagne met transparantie en begrip. PR-stunts en systemische (waar staat dat woord overigens in de Van Dale?) analyses à la Helsloot werken niet, integendeel.	Het vertrouwen van burgers in de overheid is een groot goed. Helaas is dat vertrouwen bij een aantal burgers in het aardbevingsgebied de afgelopen periode geschaad. De komende periode zal er alles aan gedaan worden om dit vertrouwen te herstellen. Transparantie in dit proces en inleving in de concrete problemen zijn daarbij van groot belang. Dit betreft een gezamenlijke inspanning van alle betrokken overheden.

91/7	Identieke deelzienswijze is 67/14. De Minister spreekt in zijn besluit veelvuldig van seismische risico's en veiligheidsrisico's. Nergens gaat hij echter in op wat deze risico's inhouden noch worden daarvan de negatieve effecten benoemd. Bewoners van het risicogebied voelen zich daardoor niet serieus genomen.	In het ontwerpbesluit is uitgegaan van het advies van Sodm van januari 2014, dat het risico door aardbevingen bij ongewijzigde productie in het centrum van het veld hoog is. Volgens dit advies is het lokaal persoonlijk risico en het groepsrisico voor personen bij aardbevingen door gaswinning met een epicentrum in het gebied tussen Huizinge, Zandeweer en Hoeksmeer, bij ongewijzigde productie in dat gebied, de komende jaren vergelijkbaar met de hoogste overstromingsrisico's in Nederland. Ik neem dit uiterst serieus en in het (ontwerp)besluit zijn dan ook meerdere voorschriften opgenomen die erop gericht zijn om het risico te verkleinen en de gevolgen als het risico zich voltrekt, te beperken. Sodm stelt in haar advies van januari 2014, dat het beperken van de compactie van het reservoirgesteente in het meest risicovolle gebied, namelijk het gebied rondom Loppersum, de enige manier is om de toename van het seismisch veiligheidsrisico te verlagen. Op basis van waarnemingen van de ontwikkeling van de seismiciteit in 2014 in vergelijking met 2013 en de ontwikkeling van de gasproductie stelt Sodm in haar advies van december 2014 voor om ook aan de productie uit de andere clusters een jaarmaximum op te leggen. In lijn met de adviezen van Sodm heeft het Kabinet daarom besloten om de productie uit de clusters rondom Loppersum voor de jaren 2014, 2015 en 2016 met 80% te reduceren ten opzichte van het door NAM ingediende winningsplan Groningen 2013 en te maximeren op 3,0 miljard m^3 per jaar. Daarnaast wordt voor de jaren 2015 en 2016 de productie uit de regio Zuid-West (rondom Hoogezand) gemaximeerd op 9,9 miljard m^3 per jaar, de productie uit het cluster Eemskanaal gemaximeerd op 2,0 miljard m^3 per jaar en de productie uit de regio Oost gemaximeerd op 24,5 miljard m^3 per jaar. Tevens is de totale jaarproductie uit het Groningenveld voor 2014, 2015 en 2016 gemaximeerd op respectievelijk 42,5, 39,4 en 39,4 miljard m^3. Door tevens in artikel 2 aan het besluit de verplichting te verbinden dat door NAM vóór 1 juli 2016 een geactualiseerd winningsplan ingediend moet zijn dat gebaseerd is op de meest recente inzichten die op dat moment beschikbaar zijn, zal dit instemmingsbesluit voor een relatief korte periode

		gelden. Gedurende de looptijd van dit besluit wordt uitgebreid aanvullend onderzoek uitgevoerd en zullen het seismische gedrag en de bodemdaling nauwkeurig worden gemonitord om meer inzicht te verkrijgen in de verdere ontwikkeling van de seismische dreiging en de risico’s die daar het gevolg van zijn. Ook zal deze periode worden benut voor het preventief versterken van bestaande bebouwing. Tot slot verplicht artikel 6 van het besluit NAM om uiterlijk op 1 mei 2015 een nieuwe risicoanalyse voor het gehele Groningen gasveld ten genoegen van de Minister van Economische Zaken in te dienen bij de Inspecteur Generaal der Mijnen, waarin inzichtelijk wordt gemaakt wat het seismisch risico is voor de verschillende deelgebieden boven het Groningenveld voor de periode 2015-2016. De gevolgen van de in het instemmingsbesluit genoemde productie-maatregelen en ook de meest recent beschikbare resultaten van de productie-, bodemdalings- en seismiciteitsmetingen zullen in die berekeningen worden meegenomen. Door op deze wijze enerzijds het risico verkleinen en verder te onderzoeken en anderzijds de gevolgen van het intreden van het risico te beperken, is de instemming met het winningsplan verantwoord.
1.a.3 Kritiek op de Dialoogtafel en de Economic Board		
2/5	De commissie die toeziet op de besteding van het miljard van Max vergadert achter gesloten deuren en bestaat uit figuren met politiek-bestuurlijk pluche aan de kont. Een gotspe is het.	De Dialoogtafel is divers samen gesteld. Aan tafel zitten 15 mensen die ieder staan voor een belang in het gebied waar gas wordt gewonnen. Het gaat om bewoners, boeren, het lokale bedrijfsleven, industrie, NAM en overheden. Maar ook het cultureel erfgoed en natuur- en milieugroeperingen zitten aan tafel. De meeste deelnemers wonen in de regio. Om complexe zaken uitgebreid van alle kante te belichten, is het nodig dat iedereen openhartig spreekt aan tafel. Dat is lastiger in een openbare vergadering, mensen kunnen zich dan belemmerd voelen om het achterste van hun tong te laten zien. Tegelijkertijd hecht de tafel er aan iedereen goed te informeren. Meteen na de tafelbijeenkomsten wordt informatie naar buiten gebracht: zoals een lijst met besluiten

		en een nieuwsbericht. Het vergaderverslag wordt zo snel mogelijk op de site geplaatst.
5/6	Identieke deelzienswijzen zijn: 5/6, 13/9, 16/6, 22/8, 27/8, 41/8, 42/8, 86/8, 108/14, 111/8 en 113/8. Er is een ongelijkheid in de mede door u opgezette gespreksgroep over aardgas, de zogeheten dialoogtafel. Daarom dringen we erop aan dat hetzij alle deelnemers aan deze dialoogtafel dezelfde uurvergoeding krijgen als de heren Kamminga en Wallage, óf iedereen krijgt geen uurvergoeding.	De voorzitters zijn gevraagd om de tafel te leiden door de partijen die het Bestuurlijk Akkoord "Vertrouwen op Herstel en Herstel van Vertrouwen" hebben afgesloten. De voorzitters ontvangen een vergoeding voor hun werkzaamheden. Mensen die als vrijwilliger aan tafel zitten, kunnen een vergoeding krijgen voor deelname aan vergaderingen.
16/6	De dialoogtafel moet openbaar zijn voor alle inwoners, wilt u het vertrouwen nog enigszins terugwinnen.	Zie het antwoord op deelzienswijze 2/5.
23/6	Verder is de samenstelling en financiering van de Dialoogtafel nogmaals een bevestiging van de grote afstand tussen bestuurders en burgers. De voorzitters verdienen per vergadering meer dan een Groningse werkloze in de bijstand (en daar zijn er veel van!) per maand. Het is daarom misschien niet zo gek dat de voorzitters door veel bewoners worden gezien als 'zakkenvullers'.	Zie de antwoorden op de deelzienswijzen 2/5 en 5/6.
23/16	De dialoogtafel in haar huidige vorm wordt stopgezet. De tafel heeft nauwelijks draagvlak onder de bevolking en leidt niet tot de gewenste dialoog. Eventueel kan er een nieuwe dialoogtafel worden opgestart, maar het initiatief hiertoe zou vanuit maatschappelijke organisaties moeten komen. In een latere fase kunnen vertegenwoordigers van de NAM en overheden worden uitgenodigd. Als veroorzakers van de aardbevingen bevinden de NAM en de rijksoverheid zich niet in positie eisen te stellen aan de andere deelnemers aan de dialoogtafel. Voor de functies van voorzitter en secretaris van de dialoogtafel dient vanzelfsprekend een open sollicitatieprocedure plaats te vinden.	De Dialoogtafel heeft enige tijd nodig gehad om tot de start van een constructieve dialoog te komen. Iedereen aan tafel wil daadkrachtig en snel aan de slag, maar tegelijkertijd blijkt dat het tijd kost om een goede discussie te kunnen voeren en overeenstemming te bereiken tussen de verschillende partijen. Ik ben er echter van overtuigd dat een constructieve rol van de Dialoogtafel in belangrijke mate zal bijdragen aan het nemen van maatregelen door de verantwoordelijke partijen, die op het grootst mogelijke draagvlak in de regio kunnen rekenen. Alle partijen aan tafel zijn hiervan door-drongen. Er zijn de afgelopen tijd intensieve gesprekken aan tafel gevoerd, onder andere over hoe snel voortgang geboekt kan worden op een aantal belangrijke onderwerpen, zoals de vormgeving van de uitvoeringsorganisatie. Deze gesprekken zijn positief verlopen. In het opbouwen van vertrouwen tussen de leden van de Dialoogtafel moet geïnvesteerd worden. Dat vraagt om bereidheid van alle partijen om een langdurige structurele samenwerking aan te gaan, op complexe en dynamische dossiers. De Dialoogtafel krijgt daarmee een kans zichzelf te bewijzen. Ik zal regelmatig gesprekken met de tafel voeren om de voortgang te bespreken.

52/5	Openheid dialoogtafel: behalve 2 duurbetaalde bobo's weet ik niet wie er inzitten en voel me dus ook niet vertegenwoordigd.	Zie de antwoorden op deelzienswijzen 2/5 en 5/6.
72/4	De dialoogtafel is een club van old fellows en geeft de burger niets.	Zie het antwoord op deelzienswijze 2/5.
76/2	Dump de dialoogtafel, die is geenszins representatief, en daarom naar buiten beveiligd met geheime agenda's, naast een netwerk van security-guards, politie en undercovers.	Zie de antwoorden op deelzienswijzen 2/5 en 23/16.
76/4	Alle beschikbare middelen dienen (in het aardbevingsgebied) - echt ruimhartig - te worden toegepast. Denk hierbij aan een P.G.B.-gelijkend fonds per lijder, waar deze zelf in natura kan kiezen wie zijn belangen mag behartigen resp. zijn gebouw toekomstbestendig mag maken, indien en zodra nog zinvol (...). Op kosten van de veroorzakende partij(en), maar verder uiteraard volstrekt onafhankelijk van deze partij(en).	Naar mijn oordeel is met het geboden pakket op een evenwichtige wijze voorzien in maatregelen en het ter beschikking stellen van middelen. Ik merk daarbij op dat ook het door inspreker genoemde persoonsgebonden budget (pgb) slechts kan functioneren als de betreffende persoon een beroep kan doen op ‘zorgverlening’. In dit geval in termen van beschikbaarheid (bijv. bouwcapaciteit), toegang (een individu versus ‘grootvragers’), kwaliteit (bijv. aanbieders die voldoen aan de kwaliteitsnormen voor aardbevingsbestendig bouwen) en marktconforme prijzen. Een dergelijke structuur dient wel eerst te worden opgezet, hetgeen in de zorg de nodige tijd en overheidsbemoeienis heeft genomen. Een kenmerk van een pgb is overigens dat deze is toegesneden op de betreffende, persoonlijk situatie en daarmee niet per se ruimhartig.
81/7	Het valt me op dat er veel instanties zijn die graag willen profiteren van de gelden die nu in de regio beschikbaar komen, deze gelden komen dan ook nauwelijks bij de particulieren terecht die de lasten ondervinden. Treffend is de samenstelling van de dialoogtafel: gedomineerd door allerlei groeperingen die graag een belangrijk deel van de pot willen verteren, met als uitzondering de GBB-vertegenwoordiging.	Zie de antwoorden op de deelzienswijzen 2/5 en 21/5 (paragraaf 1.b.1.2).
110/1	Om de lusten en lasten voor het gaswinningsgebied beter in balans te brengen hebben kabinet, provincie, negen gemeenten en de NAM op 17 januari 2014 overeenstemming bereikt over een breed samenhangend pakket aan maatregelen ter verbetering van veiligheid, schadeafhandeling, leefbaarheid en economisch perspectief. Dit pakket vloeit onder andere voort uit het advies van de Commissie Meijer en is vastgelegd in de overeenkomst "Vertrouwen op Herstel en Herstel van Vertrouwen". Het proces voor verdere uitwerking van dit pakket vindt plaats aan de Dialoogtafel. Wij zien dit proces met vertrouwen tegemoet. De initiatieven die ontplooid worden vragen een lange termijn. Wij vragen van u dit proces en de initiatieven voor deze lange termijn te faciliteren en financieel te ondersteunen.	De afspraken in het Bestuursakkoord “Vertrouwen op Herstel en Herstel van Vertrouwen” hebben een doorlooptijd van vier jaar (t/m 2018). Daarnaast zal in 2016 een nieuw instemmingsbesluit worden genomen. Voor wat betreft de continuering van het pakket aan maatregelen verwijs ik naar de reactie die ik in mijn brief van 6 mei 2014 aan de Tweede Kamer heb gegeven op de motie Van Veldhoven over langdurige compensatie (Kamerstukken 33 529, nr. 40). Hoewel van een profijtbeginsel geen sprake is heb ik in mijn brief aangegeven de logica te kunnen volgen dat de indieners van de motie spreken over een bijzondere gestapelde

		problematiek in de regio Groningen. De motie spreekt over de krimp in de regio, de economische malaise aldaar en de effecten van de bevingen op de vestiging van nieuwe bedrijven en werknemers. In mijn brief heb ik daarom aangegeven dat in de op te richten Economic Board een 10 jarenplan zal worden ontwikkeld. Vervolgens zal ik in overleg treden met NAM en de ondertekenaars van het Bestuursakkoord, met name met de Provincie Groningen, die ook aan het huidige Bestuursakkoord een wezenlijke financiële bijdrage levert. De voortzetting van maatregelen ten behoeve van de regio heeft dus mijn aandacht.
1.a.4 Beperkte duur van het besluit		
6/6	Korte looptijd van instemmingsbesluit heeft weinig zin, stoppen met buitenlandse Groninger gas leveringen biedt wel soelaas.	Zoals aangegeven in onderzoek 9 en in de overkoepelende rapportage over de onderzoeken 7, 8 en 9 (alle zijn gepubli-ceerd op 17 januari 2014), is het stoppen met de buiten-landse leveringen geen optie. Contractueel aangegane verplichtingen dienen te worden nagekomen zolang er gas voorhanden is.
10/6	Er moet een lange termijn plan komen, niet slechts om de 2 jaar.	Er is bewust voor een korte geldigheidsduur van het winningsplan gekozen om er voor te zorgen dat alle kennis en informatie uit de nog lopende onderzoeken en uit het meet- en monitoringsprogramma meegenomen kunnen worden in een volgend winningsplan en in het dan aan de orde zijnde instemmingsbesluit. Indien uit de diverse meetresultaten blijkt dat de effecten van de gaswinning anders zijn dan op basis van het vigerende winningsplan verwacht kon worden, zal NAM opnieuw een gewijzigd winningsplan moeten indienen.
14/4	Deze gestelde duur zal zich moeten uitwijzen. Wanneer door metingen en onderzoek van de ondergrond blijkt dat een nieuw gewijzigd winningsplan eerder noodzakelijk is, dan dient dit er eerder te komen.	In het (ontwerp)besluit is voorgeschreven dat NAM vóór 1 juli 2016 een nieuw (gewijzigd) winningsplan indient op basis van de uitkomsten van de nog lopende onderzoeken en de uitkomsten van het meet- en monitoringsprogramma. Indien uit de diverse meetresultaten blijkt dat de effecten van de gaswinning anders zijn dan op basis van het vigerende winningsplan verwacht kon worden, zal NAM opnieuw een gewijzigd winningsplan moeten indienen.
30/6	De geldigheidsduur van het gewijzigde winningsplan is te kort, er moet gedacht worden aan een periode van 10-20 jaar. Tussentijdse bijstelling van	Zie het antwoord op deelzienswijze 10/6.

	het plan is alleen naar beneden mogelijk.	
38/13	Dit gewijzigd winningsplan is niet goed dus onacceptabel. Er moet een nieuw en beter plan komen dat gebaseerd moet zijn op een lange termijn, zodat de bewoners van Groningen erop kunnen vertrouwen dat er nooit meer te veel gas wordt gewonnen.	Zie de antwoorden op de deelzienswijzen 10/6 en 14/4.
52/6	Een duur van het gewijzigd winningsplan van 3 jaar is weer typisch kort zicht van de overheid, niemand behalve politici hebben beleids/investeringsover-wegingen van 3 jaar. Als je het gebied opgeeft, handel er dan ook naar! Op deze manier laat je het gebied heel langzaam doodbloeden en betaald Groningen de prijs van de welvaart van Nederland.	Zie de antwoorden op de deelzienswijzen 10/6 en 14/4.
55/6	Gezien de onzekerheden zou het besluit voor een kortere periode moeten gelden (2 jaar).	Zie de antwoorden op de deelzienswijzen 10/6 en 14/4.
56/6	Drie jaar is een te kort perspectief. De effecten van de winning werken vele jaren door, daarom zou een beleid ook minstens over een decennium heen moeten strekken.	Zie de antwoorden op de deelzienswijzen 10/6 en 14/4.
57/19	Het ontwerp-instemmingsbesluit gaat uit van een 'geldigheidsduur' van drie jaar, maar dat is niet geborgd. NAM moet vóór 1 juli 2016 een geactualiseerd winningsplan indienen, maar een sanctie daarop ontbreekt. Om één en ander goed te borgen zou het instemmingsbesluit vergezeld moeten gaan van een intrekking van het instemmingsbesluit uit 2007 en een vervaltermijn van drie jaar voor het nieuwe instemmingsbesluit.	Zie de antwoorden op de deelzienswijzen 10/6 en 14/4. In het voorliggende (ontwerp)besluit heb ik voorgeschreven dat NAM voor 1 juli 2016 een nieuw (gewijzigd) winningsplan dient te overleggen, waarmee de looptijd en geldigheid van het onderhavige (ontwerp)besluit is vastgelegd. Indien NAM niet voldoet aan deze in het (ontwerp)besluit opgelegde voorwaarde, biedt de mijnbouwwet mij de mogelijkheid om direct maatregelen te nemen die nodig zijn om de effecten van de productie aan het oppervlak verder te beperken.
68/6	Duur besluit t/m 2016 is voor nu toereikend. Vanaf 2016 is een plan voor de lange termijn noodzakelijk. Dit plan zal ook het gebruik van andere energie-bronnen moeten omvatten.	Zie de antwoorden op de deelzienswijzen 10/6 en 14/4. Het winningsplan is vastgelegd in de Mijnbouwwet en die ziet toe op de doelmatige winning van delfstoffen en aardwarmte. Het gebruik van andere energiebronnen maakt geen onder-deel uit van het winningsplan en wordt ook niet geadresseerd in het (ontwerp)besluit. Zie ten aanzien van het gebruik van andere energiebronnen ook het antwoord op deelzienswijze 14/5 (paragraaf 8.b).
79/3	Uit onderzoek van het Nederlands Adviesbureau Monumentenzorg Interieurarchitectuur "Leven op een Breuklijn" blijkt dat het gebouwd cultureel erfgoed bij uitstek kwetsbaar is voor de gevolgen van aardbevingen. Meer onderzoek is nodig om de risico's voor het gebouwde erfgoed in kaart te	Herstel en preventie van schade aan cultuurhistorisch erfgoed vereisen een goede, deskundige en respectvolle aanpak. Hier wordt hard aan gewerkt, waar de relevante partijen bij zijn betrokken.

	brengen. Daarom is Bond Heemschut van mening dat uw besluit tot gewijzigde gaswinning tot één jaar dient te worden beperkt.	De Stuurgroep Aardschokken is een overlegorgaan, waarin afstemming plaatsvindt tussen diverse partijen. Hierin zijn de volgende organisaties gerepresenteerd: het ministerie van Economische Zaken en het ministerie van Onderwijs, Cultuur en Wetenschappen (OCW), vertegenwoordigd door de Rijksdienst voor het Cultureel Erfgoed en de OCW-directie Erfgoed en Kunsten, de provincie Groningen, het Steunpunt Libau, Stichting Oude Groninger Kerken en NAM. Ook is er een Taskforce Bevingschade van de provincie Groningen, onder leiding van Steunpunt Libau. De Rijksdienst voor het Cultureel Erfgoed (RCE) participeert vanuit haar rol als kenniscentrum en als adviseur bij vergunningprocedures. De RCE-vertegenwoordiging daarin weet zich gesteund door een "aardschokkenwerkgroep" waarin Regio noord, programma Veiligheid, sector kennis Instandhouding, en bouwkundigen vertegenwoordigd zijn. Deze taskforce zet zich ten behoeve van de eigenaren in voor een zorgvuldig en deskundig schadeherstel van monumenten en denkt mee over preventieve maatregelen. In de taskforce participeren ook NAM, de provincie en een vertegenwoordiger van de betrokken gemeenten. Het type gebouwen vergt een toegesneden aanpak. In het protocol en het handboek dat NAM hanteert, heeft de aanpak van monumenten een aparte plek om het bijzondere karakter van monumenten te borgen. De Stichting Oude Groninger Kerken heeft in aanvulling daarop een handreiking ontwikkeld eveneens met als doel de eigenaren en beheerders van monumenten te ontzorgen. De Dialoogtafel heeft de uitgangspunten van de handreiking van de Stichting Oude Groninger Kerken onderschreven. Deze uitgangspunten zullen worden meegenomen bij de aanpassing/verbetering van het Protocol Schadeafhandeling. Overigens heeft de Dialoogtafel een review laten uitvoeren van het Protocol Schadeherstel en op basis van de resultaten daarvan een pakket van eisen opgesteld. Het pakket van eisen zal gebruikt worden voor verbeteringen in het schadeproces en –protocol.
80/6	De looptijd t/m 2016 is te lang.	Zie de antwoorden op de deelzienswijzen 10/6 en 14/4.
81/6	Zorg voor een lange termijn plan, met telkens verder scherper gestelde normen die zorgen voor een stapsgewijs verbeterde veiligheid.	Zie de antwoorden op de deelzienswijzen 10/6 en 14/4.

82/6	Ontwerpbesluit artikel 2: Gezien de structurele onzekerheden in bodem- en bouwkennis en de ernstige consequenties daarvan verzoek ik u dringend een regelmatige, jaarlijkse cyclus te introduceren voor het indienen van een winningsplan. Voorts vraag ik u aan te sturen op een juiste weergave van plannen in de beoogde actualisatie van het ‘Study and Data Acquisition Program on induced earthquakes in the Groningen field’ en volledige openbaarheid van de ingeplande studies en documenten.	Zie de antwoorden op de deelzienswijzen 10/6 en 14/4. Het uitgangspunt bij alle onderzoeken, die in het kader van het winningsplan worden uitgevoerd, is dat die openbaar zijn. Dit geldt ook voor alle uitkomsten, data en informatie, die worden vergaard in het kader van het meet- en monitorings-plan. Ook zullen alle overige onderzoeken, die niet direct een binding hebben met het winningsplan, maar wel van belang zijn in het Groningen bevingen dossier, in beginsel openbaar gemaakt worden.
82/25	De opgevoerde reden voor de duur van het besluit (3 jaar), is dat de technische inzichten in de ontwikkeling van de seismische risico’s momenteel niet verder in de tijd reiken. Echter, deze drie jaren zijn exact de termijn die geldt voor het tenietdoen van een overschrijding van de grenswaarde van een plaatsgebonden risico voor een kwetsbaar object zoals vastgelegd in het Besluit externe veiligheid inrichtingen (Bevi), Artikel 17, lid 1. Dit artikel luidt: "Indien op het tijdstip van inwerkingtreding van dit besluit het plaatsgebonden risico voor een kwetsbaar object, veroorzaakt door een inrichting als bedoeld in artikel 15, eerste lid, onderdelen a tot en met d, hoger is dan 10–5 per jaar, draagt het bevoegd gezag, bedoeld in de artikelen 4 en 5, ervoor zorg dat binnen drie jaar na dat tijdstip het plaatsgebonden risico die grenswaarde niet meer overschrijdt." Deze vigerende risicowetgeving is reeds van toepassing op de Groningers die wonen in een straal van 15 kilometer om Huizinge. SodM heeft voor deze mensen namelijk het volgende Lokaal Persoonlijk Risico berekend: woont men in een huis van ongewapende metselwerk gebouwd na 1960 dan is de jaarlijkse statistische overlijdenskans door de gevolgen van een aardbeving 1,8 x 10^{-5}, bewoners van eenzelfde soort huis gebouwd tussen 1920-1960 hebben een LPR van 2,7 x 10^{-5} en het hoogste LPR van 6,9 x 10^{-5} geldt voor een persoon in een huis uit de klasse "niet versterkte bakstenen huizen van vóór 1920."	Het Besluit externe veiligheid inrichtingen (Bevi) en daarop gebaseerde normen zijn van toepassing op aangewezen ‘stationaire’ inrichtingen, waar wordt gewerkt met gevaarlijke stoffen. Aldus is het niet van toepassing op aardbevingen. Desalniettemin heeft NAM in de voorbereiding van het winningsplan aandacht besteed aan de analogie met Bevi en de daaruit voortvloeiende zonering, saneringstermijn en grenswaarden. Ik verwijs naar de Notitie Risicobenadering seismisch risico Groningen van december 2013, welke ik heb betrokken bij de besluitvorming. Het feit dat zowel het (ontwerp)besluit als ook het Bevi uitgaat van een termijn van 3 jaar berust op toeval, daaraan ligt een verschillende motivatie ten grondslag (zonder onderling verband). Sodm concludeert dat het risiconiveau momenteel in de ‘range’ van 10^{-5} – 10^{-4} ligt. NAM hanteert een verwachtings-waarde, gebaseerd op een aan industriële risico’s (Bevi) gerelateerde berekeningsmethodiek, die – zowel bij een conservatieve als bij een meer optimistische benadering - volgens de interne veiligheidstandaarden van NAM een acceptabel niveau is. Ik constateer dat de berekeningswijze van NAM en Sodm afwijkend zijn, maar onderken ook dat de klassieke risicobenadering niet optimaal is om dit risico te duiden. Zoals in antwoord op deelzienswijze 91/7 is aangegeven, ben ik in het (ontwerp) besluit uitgegaan van het advies van Sodm van januari 2014 dat aangeeft dat het risico door aardbevingen bij ongewijzigde productie in het centrum van het veld hoog is. De voorwaarden die ik daarom heb gesteld in het (ontwerp)besluit zien op de ontwikkeling van een risicomethodiek. Daarnaast heb ik, in lijn met het advies van Sodm van januari 2014, besloten het risico in het gebied met de grootste compactie zo snel mogelijk te beperken door de productie uit de clusters rondom

		Loppersum de komende drie jaar met 80% te reduceren ten opzichte van het door NAM ingediende winningsplan Groningen 2013. Op grond van het advies van Sodm van december 2014 heb ik tevens besloten de jaarproductie uit de clusters in de regio Zuid-West (rond Hoogezand) te beperken tot 9,9 miljard m^3, de jaarproductie uit het cluster Eemskanaal te beperken tot 2,0 miljard m^3 en de jaarproductie uit de regio Oost te beperken tot 24,5 miljard m^3. Tevens is voor de jaren 2014, 2015 en 2016 een productieplafond ingesteld van 42,5, 39,4 en 39,4 miljard m^3. Ik verwijs ook naar mijn Kamerbrieven van 8 juli 2014 (p.9) en van 16 december 2014 (p.3-4).
109/9	Ik maak bezwaar tegen de duur van de vergunning. Mijns inziens moeten er tussentijdse ijkpunten zijn waar kan worden bekeken of het verantwoord is op de tot dan gebruikelijke voet door te gaan en dient de burger zijn mening te kunnen geven.	Zie de antwoorden op de deelzienswijzen 10/6 en 14/4.
110/20	In een aangenomen motie (33 529, nr. 48) van het lid Dik-Faber c.s. van de Tweede Kamer van 5 februari 2014 wordt de regering verzocht de mogelijkheid open te houden het huidige besluit tussentijds bij te stellen, indien de te ontvangen contra-expertise van de Onderzoeksraad Voor Veiligheid en de gegevens die de komende maanden en jaren uit de monitoring en nader onderzoek van het veld komen daartoe aanleiding geeft. Wij vinden het met de indieners van de motie absoluut noodzakelijk dat ook tijdens de looptijd van het winningsplan (3 jaar) de totale gasproductie uit het Groningenveld naar beneden wordt bijgesteld indien daar aanleiding toe is.	Zie de antwoorden op de deelzienswijzen 10/6 en 14/4. De Onderzoeksraad voor Veiligheid is een onderzoek gestart naar de wijze waarop de veiligheid van de inwoners van de provincie Groningen de afgelopen decennia is meegewogen bij de besluitvorming over de gaswinning in Groningen. De Raad wil weten wat de betrokken partijen tot nu toe hebben gedaan om de risico's van gaswinning in Groningen in kaart te brengen en te beheersen. De Onderzoeksraad doet geen contra-expertise op technisch inhoudelijk onderzoeken die ten grondslag liggen aan het winningsplan.
1.a.5 Garantie dat het geld ook aan gebieden buiten Loppersum ten goede komt		
87/24	In het document "vertrouwen op herstel en herstel van vertrouwen" zijn middelen beschikbaar gesteld in verband met de gevolgen van de aardgaswinning. De gemeente Oldambt heeft de vrees dat de beschikbaar gestelde middelen slechts gelden voor de negen gemeenten rond de kern van het aardbevingsgebied. Men wil hierover duidelijkheid van de minister.	Bij schade als gevolg van gaswinning, bijvoorbeeld door aardbevingen, is NAM aansprakelijk. Alle inwoners die schade hebben van aardbevingen, dus niet alleen de gemeenten in het kerngebied, kunnen hier NAM aansprakelijk voor stellen via bestaande schadeprotocollen (zie www.namplatform.nl). Het bestuursakkoord richt zich op de gemeenten in de kern van het risicogebied en in dit akkoord zijn extra afspraken gemaakt over bijvoorbeeld leefbaarheid en economisch perspectief. Hier ligt de focus op de kern van het risicogebied, maar het is niet zo dat inwoners of ondernemers

		buiten dit kerngebied bij voorbaat worden uitgesloten.
87/25	De impact van de aardbevingen beperkt zich niet tot het gebied rond Loppersum. De onrust onder de inwoners van de gemeente Oldambt neemt toe. Waardedaling van huizen is provinciebreed aan de orde. Als de gaswinning in het zuidelijk gebied van het Groningenveld wordt opgevoerd, wordt het probleem alleen maar groter. De leefbaarheid en economische ontwikkeling is - door de gevolgen van de gaswinning en de voorgestelde vergroting van de productie in het zuidelijk gebied van het Groningenveld - ook in de gemeente Oldambt in het geding. Wij willen van de minister garanties dat beschikbaar gestelde middelen ook ten goede komen aan de inwoners en de ontwikkeling in ons gebied.	Zie de antwoorden op de deelzienswijzen 1/2 (paragraaf 1.a.1) en 79/2 (paragraaf 4.c).
1.a.6 Belang van veiligheid – motie Vos d.d. 5 februari 2014		
15/3	Door toe te staan dat de NAM de komende drie jaar gas onttrekt aan het gasvelddeel onder Loppersum, brengt de minister de inwoners van Loppersum en omgeving in (ernstig) gevaar. De minister weet dat het onttrekken van gas de kans op meer zware aardbevingen vergroot – zie de 'Actualisatie Seismologische Inzichten Groningenveld' van 21 januari 2013, pagina 8. De minister weet ook dat het onttrekken van gas tot zwaardere bevingen leidt: de komende drie jaar houdt de NAM rekening met bevingen tot 4.1, de komende vijf jaar met bevingen tot 4.4 en de komende tien jaar met bevingen tot 4.8 op de schaal van Richter. Bovendien is er een kans van één op tien dat de onttrekking van gas uit het Groninger veld tot zwaardere bevingen leidt – zie het 'Winningplan' 29 november 2013, pagina 29. Ten slotte weet de minister dat bij een beving van 4.5 of meer op de schaal van Richter een aantal gebouwen – waaronder de in het gaswinningsgebied veel voorkomende bakstenen huizen van vóór 1920 – 'zwaar wordt beschadigd of instort, waarbij slachtoffers niet volledig uitgesloten kunnen worden' – zie het 'Winningsplan' van 29 november 2013, pagina 32. Door met deze kennis van zaken toe te staan dat de NAM de komende drie jaar gas onttrekt aan het gasvelddeel onder Loppersum, stelt de minister de inwoners van Loppersum en omgeving willens en wetens bloot aan (levens)gevaarlijke risico's. Op grond van het bovenstaande zijn wij van mening dat de minister de vijf clusters rond Loppersum volledig moet sluiten.	De door NAM in het winningsplan berekende seismische dreiging is gebaseerd op de door NAM in het winningsplan voorgestelde productie. Ik heb besloten om op basis van het advies van Staatstoezicht op de Mijnen de productie in het Loppersum gebied voor de jaren 2014, 2015 en 2016 te maximeren op 3,0 miljard m^3 per jaar, zoals in het (ontwerp) besluit is toegelicht. Deze maatregel reduceert in de komende 3 jaar de in het winningsplan genoemde seismische dreiging. In het (ontwerp)besluit is aan NAM opgelegd om op basis van de nieuwe productiefilosofie uiterlijk op 1 mei 2015 te komen met nieuwe inschattingen van de risico's in een geografisch perspectief. In mijn brieven van 17 januari 2014 en 16 december 2014 aan de Tweede Kamer heb ik dit toegelicht.
37/8	De Tweede Kamer heeft u via de motie van Jan Vos d.d. 5 februari 2014 uitdrukkelijk gevraagd de veiligheidsrisico's voor de bevolking in uw beoordeling centraal te stellen. Het voorgestelde besluit legt deze motie de facto naast zich neer.	Deze motie is integraal overgenomen in het (ontwerp)besluit, waarin NAM opgelegd wordt om uiterlijk op 1 mei 2015 de door het Kabinet opgelegde productiefilosofie te vertalen in nieuwe inschattingen van de risico's in een geografisch perspectief. Op basis van deze nieuwe inschattingen kan ik

		indien nodig, vanuit mijn bevoegdheid zoals vastgelegd in de Mijnbouwwet, ingrijpen in de productie.
48/12	Identieke deelzienswijze is 108/26. De Kamerbreed aangenomen Motie van Jan Vos is noch geïmplementeerd in uw ontwerpinstemmingsbesluit noch in het gewijzigde winningsplan 2013.	Zie het antwoord op deelzienswijze 37/8.
88/21	Minister Kamp, ik verzoek u dringend het onderhavige ontwerpbesluit in te trekken, nml. a. u laat Groningers in een situatie van onveiligheid terwijl dat niet nodig is, b. u en de NAM hebben onvoldoende inzicht en informatie over de bodem, bodemdaling en kans op aardbevingen en u staat niet voor de aangerichte schade door u achter de eerder in dit schrijven genoemde Wet Rampen, etc. te verschuilen, en c. u dient zich meer te richten op de alternatieven voor aardgaswinning.	Het onderhavige (ontwerp)besluit gaat in vergelijking met het instemmingsbesluit 2007 juist uitgebreider in op het aardbevingsrisico en de daaruit voortvloeiende voorschriften en beperkingen voor de gaswinning. In dat opzicht is de veiligheid van de Groningers juist gediend met de inwerking-treding van dit (ontwerp)besluit. Intrekking van dit (ontwerp) besluit is wat mij betreft dan ook niet aan de orde. Voor de periode waarop dit (ontwerp)besluit betrekking heeft, is er voldoende inzicht in en informatie over de bodem. Voor de middellange en langere termijn is dat momenteel (januari 2015) echter nog niet het geval. De komende tijd vinden extra onderzoeksinspanningen plaats om de betreffende kennis te verbeteren en uit te breiden. Schade veroorzaakt door aardbevingen vanwege de gas-winning in Groningen, is te verhalen op NAM. Daarnaast is er, in geval van faillissement van NAM, nog het Waarborgfonds mijnbouwschade. Het Waarborgfonds mijnbouwschade biedt voor natuurlijke personen een aanvullende bescherming dat zaakschade wordt vergoed. Het belang van gas(winning) voor de Nederlandse energie-voorziening in relatie tot andere bronnen van energie, evenals de aan de orde zijnde energietransitie (van fossiel naar duurzaam), is uiteengezet in het Energierapport 2011. Zoals uiteengezet in het SER-Energieakkoord van 2013, richt ik mij ook nadrukkelijk op het vergroten van het aandeel duurzaam in de Nederlandse energiemix.
107/7	Het debat over het gaswinningsbesluit in de Tweede Kamer gevolgd hebbende, heeft het ons verbaasd dat de Minister van EZ niets heeft gedaan met de daarbij aangenomen moties. De motie van Jan Vos e.a. bijvoorbeeld (d.d.5-2-2014) waarin aan de Regering wordt gevraagd om in de beoordeling van de winningsplannen voor gas, veiligheid als primair criterium te hanteren en te zorgen dat dit ook in de productiefilosofie van de NAM centraal wordt gesteld, conform de aanbeveling van SodM.	Zie het antwoord op deelzienswijze 37/8.

108/4	Ik verzoek u uw besluit te herzien en bij het nemen van een nieuwe beslissing de motie Vos uit te voeren.	Zie het antwoord op deelzienswijze 37/8.
1.a.7 Controle op actiegroepen		
23/4	De AIVD en de inlichtingendiensten hebben het op dit moment erg druk met het in kaart brengen en in de gaten houden van personen die zich bezighouden met acties tegen de gasboringen. Mensen van actiegroepen worden hinderlijk gevolgd op straat en in de supermarkt en we mogen ervan uitgaan dat hun telefoon- en internetverkeer wordt getapt.	Over de activiteiten van de AIVD en de inlichtingendiensten kan ik geen informatie verstrekken. Het is eenieder zijn democratisch recht om zich binnen de grenzen van de wet desgewenst bezig te houden met acties tegen gasboringen.
23/5	Je zou kunnen twijfelen aan de goedbedoelde intenties van de dialoogtafel. Het is een goede manier om actiegroepen stil te krijgen. Ze ondertekenen een verklaring waarin staat dat ze geen actie meer mogen voeren en ze moeten het besprokene verdedigen bij hun achterban. Daarnaast is het een goede manier om actiegroepen tegen elkaar uit te spelen.	De Dialoogtafel is een initiatief van de regio zelf, naar aanleiding van het advies van Jacques Wallage en Pieter van Geel om een plan te maken. Daarin beschrijven zij onder meer de gewenste werkwijze van de Dialoogtafel en welke mensen/organisaties kunnen aanschuiven. De afspraken die gemaakt zijn, zijn voor rekening van de tafel zelf. Dit verbiedt mensen of actiegroepen niet om buiten de tafel om hun stem te laten horen.
1.a.8 Kritiek op procedure		
30/7	In plaats van een informatiemarkt had inspreker een plenaire bijeenkomst verwacht en geeft daar ook de voorkeur aan, inspreker is nu weinig wijzer geworden. Hij heeft wel zijn zorgen kunnen uiten, maar had meer deskundigheid verwacht van de aanwezigen. Die konden onvoldoende antwoord op de vragen van bewoners geven.	Het doel van de informatiebijeenkomst is om zoveel mogelijk burgers met vragen over het ontwerpbesluit in de gelegen-heid te stellen om deze aan de aanwezige deskundigen te stellen. Een informatiemarkt, waarop mensen op het door hen gewenste tijdstip kunnen inlopen en hun vraag kunnen stellen aan één van de aanwezige deskundigen, biedt daarvoor meer mogelijkheden dan een plenaire bijeenkomst. Ondanks de aanwezigheid van diverse deskundigen (in dit geval waren dat er ruim 40), is het helaas niet mogelijk om alle gestelde vragen ter plekke naar tevredenheid te beantwoorden.
34/7	Inspreker wil dat er pas een beslissing wordt genomen over het winningsplan als alle details voor de bewoners in het getroffen gebied bekend zijn gemaakt en als het weloverwogen belang van alle inwoners in ogenschouw is genomen. De huidige situatie is uitermate onbevredigend.	Alle onderzoeken die ten grondslag liggen aan het (ontwerp) besluit zijn openbaar gemaakt en daarmee beschikbaar voor alle bewoners. Zie ook het antwoord op deelzienswijze 37/9 (paragraaf 1.b.1.2).
64/5	Merkwaardig is ook op te merken dat de Minister in voetnoot 2 in het ontwerpbesluit heeft vermeld dat de Stuurgroep vrijwel alle door de Minister uitgevoerde onderzoeken heeft beoordeeld, maar niet de onderzoeken naar de	De Stuurgroep is gevraagd om alle 11 onderzoeken die primair als basis moesten dienen voor het Kabinetsbesluit m.b.t. het winningsplan te beoordelen op o.a. hun kwaliteit.

	bouwnormen en de veiligheidsrisico's. Dat is voor met name de woningcorporaties een grote onoverkomelijke tekortkoming.	Daarnaast is besloten om een aantal extra studies te laten uitvoeren, die van belang zijn in het Groningen aardbevingen dossier. De 3 extra studies zijn: - Invulling geven aan de mogelijkheden om de leefbaarheid en economie in het aardbevingsgebied te versterken. De uitkomsten van dit onderzoek zijn opgenomen in het bestuursakkoord tussen de overheden. - Het opstellen van bouwnormen voor aardbevings-gevoelige gebieden door de NEN-commissie. Deze normen zijn nodig voor nieuwbouw en verbouw in aardbevingsgevoelige gebieden. Dit proces loopt nog en wordt in principe eind 2015 afgerond - Een eerste verkenning naar hoe om te gaan met risico's. Dit is een persoonlijke visie van een expert op dit gebied en moet de basis vormen voor een verdere discussie op dit gebied in het komende jaar. Gezien de aard van deze studies en de plaats in het proces, zijn deze studies geen onderdeel gemaakt van de review door de Stuurgroep.
65/3	Uit alles blijkt dat uw onderzoeken niet kloppen (aardbevingen ten gevolge). Mij is geleerd eerst alles te onderzoeken en dan pas misschien iets doen, helaas geldt dit niet voor welke overheid dan ook (voorbeeld is kolencentrale Delfzijl waar onderzoeken volledig in het belang zijn van het groot kapitaal).	Alle onderzoeken zijn door diverse deskundigen, begelei-dingsgroepen en een stuurgroep begeleid en beoordeeld op hun kwaliteit en daar is niet uit gebleken dat de onderzoeken niet kloppen. De experts zijn het, zoals ik heb aangegeven in mijn brief aan de Tweede Kamer van 17 januari 2014, niet op alle fronten met elkaar eens en met name niet op het punt van de mogelijke effecten van de gaswinning op langere termijn. Daarom geldt het (ontwerp)besluit slechts voor beperkte duur.
65/6	Ik vind het langzamerhand misdadig dat u (vergunningverlener) gewoon doorgaat, zonder uw eigen bodemonderzoek eerst naar behoren uit te voeren.	Juist om een beter gefundeerd (ontwerp)besluit te nemen zijn er in 2013 veertien onderzoeken uitgevoerd, waaronder ook bodemonderzoek. Zie ook het antwoord op deelzienswijze 65/3.

74/7	Het heeft in deze kwestie ontbroken aan voldoende transparantie naar de burger, die zich niet serieus genomen voelt. Het is uiteindelijk zijn probleem geworden, terwijl de oorzaak niet bij deze burger ligt. Het tijdrekken bij het nemen van beslissingen brengt op den duur woede teweeg bij gedupeerden. Deze mensen worden her en der afgeschilderd als inhalige lieden die misbruik maken van de situatie, terwijl ze alleen vragen om gerechtigheid en een fatsoenlijke behandeling.	In het gehele Groningen dossier staat expliciet transparantie voorop. Alle rapporten en onderzoeken zijn daarom ook integraal openbaar gemaakt. Daarnaast is het geschetste beeld met de woorden 'inhalig' en 'misbruik' absoluut geen beeld dat bij de overheid leeft. Ook voor de overheid is de grote overlast die de bevingen voor de bewoners veroorzaakt duidelijk en om die reden is er d.m.v. dit besluit ingegrepen in de productie van de Loppersumclusters, in de productie uit de regio Zuid-West (rond Hoogezand), in de productie uit het cluster Eemskanaal en in de productie uit de regio Oost.
82/20	De afgegeven planningen van onderzoeksresultaten en conclusies zijn regelmatig niet gehaald. Zo liet het totale onderzoeksprogramma langer op zich wachten dan vooraf aangekondigd. Ditzelfde geldt voor de tussenrapportage van de onderzoeken. Ook de visuele straatinspecties om bouwkundige inschattingen te maken zijn flink verlaat, de planning van de uitrol van preventieve bouwkundige maatregelen is met voeten getreden, evenzo is het de plaatsing van geofoons (gepland in Q2 2013) vertraagd tot Q4 2013. De installatie van tiltmeters en versnellingsmeters zou volgens de NAM zijn afgerond in Q2 2013: die uitrol moet [24 april 2014] nog plaatsvinden.	Een belangrijk element van elk technisch/wetenschappelijk onderzoek is dat gedurende het onderzoek nieuwe problemen/vragen opduiken, die opgelost moeten worden. Dat geldt ook voor de onderzoeken in het Groningen dossier, doordat de meer uitvoerende onderdelen o.a. met betrekking tot preventieve maatregelen en installeren van meet-apparatuur sterk afhankelijk zijn van de uitkomsten van de technische en wetenschappelijke onderzoeken.
85/1	De kennisgeving (Groninger Gezinsbode 13 maart 2014) en het digitale zienswijzeformulier proberen de zienswijzen als volgt te 'framen': " We stellen het op prijs als u aangeeft op welk deel van het ontwerpbesluit u reageert en als u uw zienswijze onderbouwt met argumenten. U kunt bijvoorbeeld ingaan op de volgende punten: [1] Op 5 productielocaties bij Loppersum wordt de gaswinning per direct met 80 % verminderd, [2] Er komt een maximum per jaar voor de gasproductie voor de jaren 2014, 2015 en 2016, [3] De ondergrond wordt verder onderzocht en zal intensief worden gemeten, [4] Er komt één uitvoeringsorganisatie voor het gecoördineerd herstellen van schade en versterken van gebouwen, [5] In het najaar van 2015 komt er een norm voor de risico's van aardbevingen door de gaswinning, [6] Het gewijzigde winningsplan geldt voor drie jaar. Vóór 1 juli 2016 moet NAM opnieuw een gewijzigd winningsplan Groningenveld indienen, waarin de dan beschikbare nieuwste inzichten zijn verwerkt." Ik merk op dat de bovenstaande zes punten verhullen dat met dit ontwerpbesluit de gaswinning uit het Groningen gasveld vooral doorgaat, en dat het financieel-economische belang van de schatkist bij gaswinning onverkort voorrang heeft gekregen boven het belang van de Groningers bij een veilige leefomgeving. De nadruk die de minister legt op de productiebeperking van 80 % in de thans als grootste risicogebied aangemerkte omgeving van Loppersum leidt de aandacht af van het vooral doorgaan van de gaswinning. Het is een slechte zaak dat u bij de pogingen om de inhoud van de zienswijzen te sturen de optie van verdergaande reductie	Van het 'framen' van zienswijzen is geen sprake. In het digitale zienswijzeformulier wordt de indiener van een zienswijze enkel uitgenodigd de specifieke delen van zijn zienswijze te koppelen aan het daarmee samenhangende delen van het (ontwerp)besluit. Als een indiener dit niet heeft gedaan, bijvoorbeeld door enkel zijn zienswijzedocument toe te voegen als bijlage of door zijn volledige zienswijze op te nemen onder punt [1] van het digitale formulier, dan heeft dat geen consequenties voor de inhoudelijke behandeling daarvan. De zes genoemde punten zijn slechts illustratief voor belangrijke onderdelen van het (ontwerp)besluit. In reactie daarop kon een indiener van een zienswijze aangeven waarom hij iets wel of niet een goed idee vindt, of op welke wijze het (ontwerp)besluit anders had moeten luiden. Indieners van zienswijzen hebben hiervan ook ruimschoots gebruik gemaakt.

	van de gaswinning zoals geadviseerd door het SodM (reductie tot circa 30 miljard kubieke meter gas per jaar) onvermeld heeft gelaten. De procedure die toch beoogt om een onafhankelijke rechtsbescherming te bieden is daardoor op oneigenlijke en onrechtmatige wijze beïnvloed.	
90/4	We vinden het schokkend dat veel mensen in Nederland geen of weinig kennis hebben van de gevolgen van de gaswinning in Groningen. Wij vinden dat u de plicht heeft Nederland hier beter over voor te lichten.	De aardbevingen in Groningen hebben de afgelopen periode, mede door het politieke debat hierover in de Tweede Kamer, de nodige aandacht gekregen in de media. Dit betrof onder andere TV, radio, internet, landelijke dagbladen en tijd-schriften. Ik onderschrijf het belang hiervan, gezien het maatschappelijke belang van dit onderwerp. De bedoeling is om ook over de vervolgstappen ten aanzien van de gaswinning in Groningen transparant te zijn en goed te blijven communiceren.
1.a.9 Kritiek op NAM		
57/22	NAM heeft zich niet gehouden aan de tijdsplanning voor het opleveren van de productieresultaten van de scenario-analyses, waardoor voor TBO een uitgebreide analyse binnen de beschikbare tijd niet mogelijk was.	Zie het antwoord op deelzienswijze 82/20 (paragraaf 1.a.8).
82/29	NAM is misleidend geweest in haar boodschap dat het aardgas in de Groninger bodem eigendom is van de Staat. U en ik weten dat dit niet waar is: de NAM verkreeg destijds de eeuwigdurende concessie voor winning van de bodemschat, en een wezenlijk onderdeel van die vergunning is de eeuwigdurende eigendomsoverdracht. Mijns inziens is dit een niet uit te vlakken component in de maatschappelijke discussie over de gaswinning en de negatieve gevolgen daarvan. Ik vind het dan ook een kwalijke zaak dat de NAM in een bewonerskrant misleidende informatie plaatst door te stellen dat de overheid eigenaar is van het Groningengasveld.	Deze deelzienswijze heeft geen betrekking op het onderhavige (ontwerp) besluit en valt dus buiten het bestek van deze procedure. In de concessie voor de exploitatie van het Groningengasveld werd een eeuwigdurend recht op exploitatie verleend aan NAM, waarbij de staat het recht kreeg op royalties en tevens een recht op een deel van de gemaakte winst.
1.b Juridisch		
1.b.1 Toetsing onder de Awb		
1.b.1.1 Détournement de pouvoir		
48/5	Identieke deelzienswijze is 108/19. Artikel 3:3 van de Awb zegt dat een bestuursorgaan zijn bevoegdheid tot het nemen van een besluit niet gebruikt voor een ander doel dan waarvoor die bevoegdheid is bedoeld. Ik ben van mening dat in het huidige ontwerpbesluit sprake is van een détournement de pouvoir. Uw besluit is gericht op de productiefilosofie van de NAM, waarbinnen productie-uitbreiding op basis van de verwachting van een stijgende marktvraag het hoofddoel is. De motivering	Zie het antwoord op deelzienswijze 39/7 (paragraaf 2.b). Van misbruik is geen sprake.

	is een puur economische ten behoeve van NAM, Shell, EBN, Staatskas.	
1.b.1.2 Onjuiste belangenafweging		
9/4	In uw overweging vindt u het winnen van gas en de bijbehorende opbrengst belangrijker dan de veiligheid en de continuïteit van de industriële installaties van ons bedrijf en de mensen die hier werken.	Zie het antwoord op deelzienswijze 83/1 (paragraaf 1.b.9).
21/5	Er wordt enkel gekeken naar de financiële aspecten en financieel gewin nagestreefd. De schadevergoeding van 1 miljard wordt niet eerlijk verdeeld, er gaat veel geld af voor Rijkswaterstaat en gemeente en provincie. De burger wordt afgescheept met een fooi.	Zie het antwoord op deelzienswijze 37/9 (paragraaf 1.b.1.2). In het Bestuurlijk Akkoord "Vertrouwen op Herstel en Herstel van Vertrouwen" is in totaal een bedrag van 1,18 miljard Euro opgenomen. Ongeveer 1 miljard is gereserveerd voor schadeherstel, bouwkundig versterken en waardevermeer-dering van huizen, overige gebouwen en infrastructuur. Het bedrag wordt opgebracht door NAM, het Rijk en provincies en is dus niet bestemd voor Rijkswaterstaat. Van deze 1 miljard is 100 miljoen gereserveerd voor infrastructuur. De uitvoering hiervan ligt bij partijen die verantwoordelijk zijn voor de infrastructuur, zoals het waterschap in de regio. Dat betekent dat het overgrote deel gereserveerd is voor bewoners van het gebied. Daarnaast is nog 85 miljoen gereserveerd voor Leefbaarheid en 97,5 miljoen voor Economisch perspectief.
37/5	In uw motivering wijst u op de effecten voor de staatskas. Op dit punt ontbreekt echter een uitgebreide financiële en economische onderbouwing, die rekenschap geeft van de situatie van de energiemarkt. U wekt hiermee de indruk dat u het belang van de inwoners van het gebied ondergeschikt maakt aan het nationale belang, waarmee u in strijd handelt met internationale verdragen.	De financiële en economische onderbouwing van de effecten op de staatskas zijn onderzocht in onderzoek 9. Zie voor het overige de antwoorden op de deelzienswijzen 15/10 (paragraaf 3.c.2) en 57/9 (paragraaf 3.c.4).
48/6	Identieke deelzienswijze is 108/20. De motivering in het ontwerpbesluit is puur economisch, zonder volledige risicoanalyse, zonder zorgvuldige belangenafweging en zonder de onevenredige nadeligheid voor derdebelanghebbenden zorgvuldig te hebben afgewogen. Dat levert strijd op met artikel 3:4 van de Awb 1ste en 2de lid. De rechtstreeks bij het besluit betrokken belangen zijn niet afgewogen en de nadelige gevolgen voor derdebelanghebbenden onevenredig in verhouding tot de met het besluit te dienen doelen. Dat heeft mede te maken met de aan het besluit ten grondslag liggende motivering van afdeling 3.7 van de Awb. Artikel 3:46 zegt dat een besluit dient te berusten op een deugdelijke motivering.	Artikel 3:4 Awb bepaalt dat het bestuursorgaan de recht-streeks bij het (ontwerp)besluit betrokken belangen moet afwegen, voor zover niet uit een wettelijk voorschrift of uit de aard van de uit te oefenen bevoegdheid een beperking voort-vloeit. Bij het onderhavige (ontwerp)besluit geldt het toetsingskader onder artikel 35 en 36 Mbw. Naast een aantal technische aspecten genoemd in artikel 35, eerste lid, sub a tot en met f, Mbw geldt dat de instemming met het winningsplan slechts geweigerd kan worden: a. in het belang van het planmatig beheer van voorkomens van delfstoffen en b. in verband met het risico van schade ten gevolge van

		beweging van de aardbodem. De belangenafweging van artikel 3:4 Awb dient binnen dit kader te geschieden. In het (ontwerp)besluit wordt de toetsing onder de Mijnbouwwet uitgevoerd. Het planmatig beheer van delfstoffen verzet zich niet tegen het verlenen van instemming. Wel heeft dit belang geleid tot het opnemen van voorschrift 8 over het onderzoek naar gaswinning uit het Carboon. Het tegemoet komen aan het belang van beperking van het risico van schade door beweging van de aardbodem, vormt de kern van het (ontwerp)besluit en noopt tot het stellen van diverse voorschriften en beperkingen aan de gaswinning. In het (ontwerp)besluit is bepaald dat NAM vóór 1 juli 2016 een geactualiseerd winningsplan dient in te dienen en dat nader onderzoek verricht moet worden. Daarnaast zijn beperkingen opgelegd aan de winning in het gebied rond Loppersum, aan de winning in de regio Zuid-West (rond Hoogezand), aan de winning uit het cluster Eemskanaal en aan de winning in de regio Oost. Tevens is een jaar- productieplafond opgelegd voor het gehele Groningenveld. Daarnaast is het oprichten van een organisatie die zich richt op een integrale aanpak van preventieve versterking van gebouwen en uitvoering van schadeherstel voorgeschreven. Voorts is een pakket aanvullende maatregelen voorgesteld dat bij brief aan de Tweede Kamer van 17 januari 2014 bekend is gemaakt. Dit pakket voorziet in een aantal maatregelen ter bevordering van de leefbaarheid en het economisch perspectief van de regio. Met deze voorschriften en maatregelen wordt aan het belang van omwonenden op een veilige leefomgeving tegemoet gekomen. Verder heb ik het belang van leveringszekerheid van aardgas meegewogen en heb ik acht geslagen op de belangen van de vergunning-houder en de financiële belangen van de Staat. In het (ontwerp)besluit zijn deze belangen afgewogen en is tot een goede balans gekomen. De gemaakte keuzes zijn in het (ontwerp)besluit deugdelijk gemotiveerd, maar de belangenafweging als zodanig kan meer expliciet worden weergegeven. Daartoe zullen enkele wijzigingen worden aangebracht in paragraaf 4.6 van het ontwerpbesluit. Ik ben van mening dat de belangenafweging in het (ontwerp)besluit evenwichtig is.

54/4	Neem uw verantwoordelijkheid, onderzoek de risico's terdege en neem dan een gefundeerd besluit, waarbij veiligheid voor economie gaat, want van een 'juist evenwicht' kun je hier niet eens spreken. Toename van de winsnelheid aan gas en productieverhoging in nieuwe gebieden past daar niet bij. En dit presenteren als het terugschroeven van de productie door te goochelen met cijfers al helemaal niet.	Het is niet duidelijk wat er in de deelzienswijze met 'goochelen met cijfers' wordt bedoeld. Het is overigens juist dat met de door het (ontwerp)besluit opgelegde productie-filosofie de productie in andere gebieden kan toenemen. Zie ook de antwoorden op de deelzienswijzen 39/7 (paragraaf 2.b) en 91/7 (paragraaf 1.a.2).
77/5	Het is voor mij voorts onbegrijpelijk dat waar het financiële belang van de Staat en Shell/Exxon bij het Groningenveld nog zo groot is (mogelijk enige honderden miljarden euro's) het huidige beleid voor de oplossing van de bovengrondse problematiek zo karig is (enige honderden miljoenen euro's). Immers indien de grote klap wel op korte termijn zou komen - en dat is weliswaar niet zo waarschijnlijk, maar zeker niet uitgesloten - ontstaat er een buitengewoon ernstige situatie. Waarom wordt dit grote Nationaal belang niet beter afgewogen en beschermd?	Op basis van de vigerende afspraken tussen de staat en Shell en ExxonMobil komt ca. 90% van de opbrengst van de verkoop van het Groningengas bij de staat terecht. Daarnaast wordt met het nu vastgelegde pakket van maatregelen van € 1,18 miljard voor de periode 2014-2018 een substantiële bijdrage geleverd aan onder meer de economische versterking van de regio (zie verder de reactie op deelzienswijze 21/5). Dit bedrag is naar mijn mening niet karig. Verder geldt dat NAM op grond van artikel 177 van boek 6 van het Burgerlijk Wetboek aansprakelijk is voor schade ten gevolge van de gaswinning.
82/31	EZ doet er alles aan om de lucratieve gaswinning in Groningen in stand te houden, en verliest daarbij haar verantwoordelijkheid wat betreft de bescherming van veiligheid en welzijn voor omwonenden uit het oog. Derhalve is sprake van een ondermaats ontwerpbesluit.	Zie het antwoord op deelzienswijze 39/7 (paragraaf 2.b).
85/6	De door de minister genoemde maatregelen genoemd in de punten 3 tot en met 6 (van het digitale zienswijze formulier) zijn in het licht van door de NAM en de minister genegeerde concrete waarschuwingen van SodM niet anders te kwalificeren dan als pogingen om een vals bewustzijn van veiligheid te creëren, en dienen geen ander doel dan het vooralsnog verdringen en voor zich uitschuiven van een door zijn gevolgen steeds groter en urgenter probleem. De minister laat hiermee zien dat hij nog steeds geen échte lering getrokken heeft uit de zware bevingen bij Huizinge en Zandeweer. Hier wordt nogmaals herhaald en onderstreept dat SodM, ook via de media, via haar directeur de minister en de NAM dringend opgeroepen heeft om bij de gaswinning uit het Groningenveld het beleid nu echt te veranderen. En om niet langer in onevenwichtige mate voorrang te blijven geven aan financieel-economische belangen, maar om thans per direct aan de veiligheid van de mensen in Groningen een veel groter gewicht toe te gaan kennen en tot uitgangspunt voor verdere beslissingen te gaan nemen.	Zie de antwoorden op de deelzienswijzen 91/7 (paragraaf 1.a.2) en 39/7 (paragraaf 2.b).
85/11	Met het laten doorgaan van de gaswinning miskent de minister de grote onrust die er inmiddels bij veel bewoners is ten gevolge van de aardbevingen rond	Zie de antwoorden op de deelzienswijzen 39/7 (paragraaf 2.b) en 57/9 (paragraaf 3.c.4).

	Huizinge en Zandeweer uit 2012 en 2013, maar ook nadien nog gevolgde, aardbevingen. Vasthouden aan het ontwerpbesluit betekent dan ook (tevens) schending van artikel 8 EVRM, welk recht van de inspreker en andere inwoners van Groningen de minister verplicht om een veilige woonomgeving van de burgers te waarborgen. Het gaat de inspreker primair om veiligheid, het je dag in dag uit veilig kunnen voelen in je woning, het behoud van de gebouwen, waarvan een groot aantal bovendien een moeilijk te overschatten cultuur-historische waarde heeft. Zolang er geen gezaghebbende onafhankelijke deskundigen zijn die de door de inspreker verzochte veiligheid kunnen garanderen (de toezegging dat het instorten van gebouwen ten gevolge van een voortgaande gaswinning zeker niet meer aan de orde zal zijn) is het onverantwoord het ontwerpbesluit in de huidige vorm vast te stellen.	
88/11	In verband met het risico van schade ten gevolge van beweging van de aardbodem dient u uw instemming met het opgestelde winningsplan te weigeren, als genoemd in artikel 36, lid 1 onder b van de Mijnbouwwet. U bent inmiddels bekend met de schades en dit gehele winningsplan is een verplaatsing van de problemen naar een iets verderop gelegen plek ten opzichte van het vorige winningsplan.	Zie het antwoord op deelzienswijze 83/1 (paragraaf 1.b.9).
91/2	Identieke deelzienswijze is 67/9. De Minister heeft zich vooral afgevraagd in welke mate de seismische risico's, door maatregelen in de boven- en ondergrond zijn te beheersen. Daarbij wordt het afwegingscriterium leveringszekerheid als onbetwistbare randvoorwaarde gehanteerd. Aan de vraag hoe rekbaar de omvang van de benodigde leveringszekerheid is en in welke mate deze verkleind mag en kan worden, is in het voorgenomen besluit geen aandacht besteed. De Minister volgt bij herhaling de adviezen van SodM niet op, die (vooral) waren gericht op het beheersen van de seismische risico's. Ook daaruit blijkt dat de Minister de leveringszekerheid zwaarder weegt dan de veiligheidsrisico's.	Zie de antwoorden op de deelzienswijzen 39/7 (paragraaf 2.b) en 91/7 (paragraaf 1.a.2). Op basis van het Besluit leveringszekerheid Gaswet geldt dat gasleveranciers de plicht hebben tot levering van gas aan hun kleinverbruikers (die Groningengas gebruiken). Als een gas-leverancier hier niet aan dreigt te kunnen voldoen is de leveringszekerheid in het geding. Leveringszekerheid is dus een weinig rekbaar begrip. Het gaat hier om de hoeveelheid gas én om de transportcapaciteit.
91/9	Identieke deelzienswijze is 67/16. Inspreker meent dat de (veiligheids)risico's en de gevolgen daarvan onacceptabel zijn en zo snel als mogelijk moeten worden afgewend. De beschreven nadelige gevolgen van het voorgenomen besluit zijn onevenredig tot de daarmee te dienen doelen, waardoor het voorgenomen besluit in strijd is met het evenredigheidsbeginsel (artikel 3:4 lid 2 Awb). Op zijn minst genomen verwachten cliënten van de Minister dat hij expliciet benoemt welke risico's en gevolgen hij onderkent en hoe hij die afzonderlijk genomen weegt. Daartoe is de Minister wettelijk verplicht, nu hij alle rechtstreeks bij het besluit betrokken belangen moet afwegen (artikel 3:4 lid 1 Awb) en bovendien juist de effecten en belangen samenhangen met 'risico's van schade ten gevolge van beweging	De risico's en gevolgen zijn gedocumenteerd in de onderzoeken 1 t/m 6 en becommentarieerd in de adviezen van Sodm, Tcbb en de Stuurgroep. In het (ontwerp)besluit is aangegeven wat de beweegredenen zijn om in afwijking van het Sodm-advies van januari 2014 toch in te stemmen met het winningsplan. In mijn brief aan de Tweede Kamer van 17 januari 2014 is dit eveneens toegelicht. Zie verder de antwoorden op de deelzienswijzen 48/6 en 91/7 (paragraaf 1.a.2).

	van de aardbodem', hét wettelijk criterium om instemming met het winningsplan te weigeren (vgl. artikel 35 Mijnbouwwet).	
91/10	Identieke deelzienswijze is 67/17. In het voorgenomen besluit ontbreekt een deugdelijk onderzoek naar nut en noodzaak van de voorgenomen mate van aardgaswinning, terwijl dat mag worden verwacht op grond van het zorgvuldigheidsbeginsel: de Minister is wettelijk verplicht de nodige kennis over álle relevante feiten en af te wegen belangen in ogenschouw te nemen (artikel 3:2 Awb).	Het stelsel van de Mijnbouwwet heeft als uitgangspunt dat het benutten van bodemschatten nuttig is. Vervolgens geeft de wet waarborgen om aan andere relevante belangen tegemoet te komen. De beschrijving van nut en noodzaak komt dan ook niet als apart onderdeel in het (ontwerp)besluit terug. Zie ook het antwoord op deelzienswijze 48/1 (paragraaf 1.b.1.3).
91/12	Identieke deelzienswijze is 67/19. Bij de ter visie gelegde stukken zijn geen onderzoeken die ingaan op de alternatieven van voortgaande gaswinning en mogelijke energietransitie. De noodzaak om gaswinning voor te zetten wordt daarmee als vaststaand aangenomen. Het voorgenomen besluit dat voorziet in voortzetting van de gaswinning levert evenwel grote risico's op. Aldus is onvoldoende gemotiveerd waarom de inbreuk die voortgezette gaswinning vormt op diverse betrokken (algemene) belangen en fundamentele rechtsbeginselen noodzakelijk en gerechtvaardigd is.	Het belang van gas(winning) voor de Nederlandse energievoorziening in relatie tot andere bronnen van energie is uiteengezet in het Energierapport 2011. Deze bredere afweging hoeft in het kader van dit specifieke (ontwerp) besluit niet opnieuw gemaakt te worden en vandaar dat het Energierapport 2011 ook geen onderdeel uitmaakte van de bij dit (ontwerp)besluit ter inzage gelegde stukken. De risico’s die samenhangen met dit (ontwerp)besluit worden in dit verband vanzelfsprekend *wel* geadresseerd. Zie verder de antwoorden op de deelzienswijzen 39/7 (paragraaf 2.b) en 91/7 (paragraaf 1.a.2).
95/24	Het spijt ons te moeten lezen in artikel 5, tweede lid, dat meer belang wordt gehecht aan de leveringszekerheid van het gas dan aan de veiligheid in de regio.	Uw conclusie dat meer belang wordt gehecht aan de leveringszekerheid dan aan de veiligheid in de regio is niet terecht. De veiligheid in de regio wordt gediend door de genoemde jaarlijkse productieplafonds, zowel voor de totale gasproductie uit het gehele Groningenveld, als voor de gasproductie uit de Loppersumclusters, de gasproductie uit de regio Zuid-West, de gasproductie uit het cluster Eemskanaal en de gasproductie uit de regio Oost. Situaties waarin de leveringszekerheid in het geding is, kunnen zich bijvoorbeeld voordoen op enkele extreem koude winterdagen. Dit hoeft overigens niet direct te leiden tot een overschrijding van het gestelde jaarmaximum. Zie ook het antwoord op deelzienswijze 39/7 (paragraaf 2.b).
107/4	Dit besluit getuigt van een louter financieel-economische invalshoek. Het gaat om: aardgasbaten voor de Schatkist, leveringszekerheid voor binnenlands gebruik en langetermijncontracten met buitenlandse partners. De belangen van de Groningse burgers en van hun leefomgeving zijn in deze ministeriele exercitie zo goed als non-existent. Wij missen node een verwijzing naar de rechten van burgers in de rechtstaat Nederland, burgerrechten houden toch	Zie het antwoord op deelzienswijze 39/7 (paragraaf 2.b).

	niet op bij de Groningse provinciegrenzen. Van een overtuigende belangenafweging is ons inziens geen sprake.	
1.b.1.3 Gebaseerd op onvoldoende kennis		
37/7	Uw besluit is niet gebaseerd op voldoende kennis van de feiten of een goede belangenafweging en is daardoor in strijd met de Algemene Wet Bestuursrecht. Dit in de eerste plaats omdat er nog geen volledig winningsplan voorligt op de wijze zoals de Mijnbouwwet en het Mijnbouwbesluit die voorschrijven. Naar ik begrijp, is de benodigde risicoanalyse pas over een half jaar beschikbaar. Ook hebt u onvoldoende kennis over de gevolgen van aardbevingen in gebieden met een bodemsamenstelling zoals in Groningen. Het effect van aardbevingen op de dijken is evenmin onderzocht, terwijl de economische, financiële en juridische onderbouwing van uw besluit zwak is.	Zie de antwoorden op de deelzienswijzen 91/7 (paragraaf 1.a.2) en 91/9 (paragraaf 1.b.1.2). Het effect van aardbevingen op dijken is onderzocht door Deltares in het kader van onderzoek 2 naar de gevolgen van aardbevingen op de vitale infrastructuur. Zie ook het antwoord op deelzienswijze 48/8.
46/19	Identieke deelzienswijzen zijn: 47/19, 50/19, 51/24, 53/27, 61/19, 63/18, 73/17, 87/19, 89/18, 92/18, 93/18, 94/18, 96/18, 97/18, 98/19, 101/18, 102/18, 103/18, 104/18, 105/18, 106/18 en 112/19. Inspreker constateert dat de huidige onderzoeken nog onvoldoende inzicht geven in de lokale effecten op het gebied van maatschappelijke onrust, veiligheid en de vervolgeffecten op de ruimtelijke ordening. Dit houdt in dat de huidige onderzoeken ook onvoldoende basis geven voor gedegen besluitvorming.	In de 14 onderzoeken, die in 2013 zijn uitgevoerd zijn de genoemde elementen meegenomen en hebben daarmee wel degelijk een rol gespeeld in de besluitvorming. De elementen maatschappelijke onrust en vervolgeffecten op de ruimtelijke ordening zijn meegenomen in het onderzoek 12 naar leef-baarheid en vastgelegd in het bestuursakkoord. Het element veiligheid vormt het centrale thema in de besluitvorming en vormde een belangrijk element in de onderzoeken 1, 2, 5, 6 en 14. Naar mijn oordeel is er voldoende onderzoek gedaan om instemming te kunnen geven met het winningsplan voor een periode van zo’n 3 jaar.
48/1	Identieke deelzienswijze is 108/15. Volgens de Awb, afdeling 3.2 Zorgvuldigheid en belangenafweging, art. 3:2 vergaart het bestuursorgaan de nodige kennis omtrent de relevante feiten en af te wegen belangen. Ik ben van mening dat U in strijd met dit artikel uw besluit genomen heeft.	Artikel 3:2 Awb schrijft voor dat het bestuursorgaan de nodige kennis omtrent de relevante feiten en de af te wegen belangen vergaart. Ik meen dat aan deze verplichting is voldaan. In de voorbereiding van het onderhavige (ontwerp)besluit is een groot aantal onderzoeken verricht, waarmee relevante kennis is vergaard over onder meer de te verwachten zwaarte van de aardbevingen, de effecten van de aardbevingen op infrastructuur, de mogelijkheden tot het uitvoeren van preventieve maatregelen, de mogelijkheden om de seismische risico’s te beperken en de gevolgen voor de leveringszekerheid en de waarde van woningen. Met deze onderzoeken heb ik de nodige kennis omtrent de relevante feiten en af te wegen belangen verworven.
48/8	Identieke deelzienswijze is 108/22.	Het gas aan buitenlandse afnemers is voor het overgrote deel verkocht op basis van langlopende contracten (zie het op 17

	Hoe zit het in het licht van internationale ontwikkelingen met de door U voorgestelde verkoop van ons gas aan buitenlandse afnemers? Bent U wel zo zeker van die inkomsten in het licht van de nu geschetste carbon bubble? Volgens artikel 3:49 Awb zou ter motivering van een besluit of een onderdeel daarvan kunnen worden volstaan met een verwijzing naar een met het oog daarop uitgebracht advies, indien het advies zelf de motivering bevat en van het advies kennis is of wordt gegeven. Waar is de financiële onderbouwing? Waar is het financiële advies, waarop U zich m.b.t. de aardgasbaten en de staatskas baseert? Tussen alle rapporten is dat niet te vinden. De carbon bubble is niet meegenomen in uw berekeningen van de economische noodzaak. Hoe zeker bent U van het feit dat U op het juiste paard wedt? En waar vinden we een rapport waarin U dat wetenschappelijk onderbouwt? Zolang dat er niet is, is er sprake van strijd met artikel 3:49 Awb.	januari 2014 gepubliceerde onderzoek 9) hetgeen een grote van zekerheid verschaft omtrent de inkomsten. Zie wat dit betreft ook het eveneens op 17 januari 2014 gepubliceerde onderzoek 8 naar het effect op de aardgas-baten.
48/15	Identieke deelzienswijze is 108/29. Het kan toch niet zo zijn dat het huidige gewijzigde winningsplan wordt uitgevoerd, terwijl de benodigde kennis over aardbevingsbestendig bouwen in dit gebied op het moment van instemmen met het gewijzigde winningsplan, niet meer is dan een proces in de allereerste experimentfase, terwijl het aardbevingsbestendig maken van gebouwen een aan het gewijzigde winningsplan verbonden voorwaarde is? Dat verhoudt zich niet tot de ongeschreven regels van de Awb inzake behoorlijk bestuur. Datzelfde is zeer zeker ook het geval waar het de dijken betreft.	Een belangrijk element van het besluit is het beperken van de jaarproductie uit de Loppersumclusters, de jaarproductie uit de regio Zuid-West, de jaarproductie uit het cluster Eemskanaal, de jaarproductie uit de regio Oost. evenals het opleggen van een jaarmaximum aan de toegestane productie uit het gehele Groningenveld. Deze maatregel is juist bedoeld om het aantal en daarmee ook de kans op sterke bevingen te doen afnemen in de periode tot het besluit over het in 2016 door NAM in te dienen nieuwe (gewijzigde) winningsplan, om daarmee tijd te creëren om tijdig preventieve maatregelen te kunnen uitvoeren aan bebouwing en dijken, en om verder onderzoek te doen naar de effecten van de gaswinning op langere termijn. Bij de besluitvorming over het in 2016 door NAM in te dienen nieuwe (gewijzigde) winningsplan zal rekening gehouden worden met de voortgang t.a.v. de getroffen preventieve maatregelen.
59/3	In het Besluit zou de minister de NAM moeten verplichten op korte termijn te komen met een omvattende technisch/financieel/economische evaluatie van stikstofinjectie versus drukdepletie.	In onderzoek 6 is uitvoerig naar de mogelijkheden van stik-stofinjectie gekeken. Deze optie wordt nu verder uitgewerkt om, indien opportuun, ingezet te worden. Zie ook het antwoord op deelzienswijze 78/3 (hoofdstuk 8).
59/7	Hoe je het ook wendt of keert, aardbevingen zullen zich blijven voordoen zolang het gas uit het Groningen veld wordt gewonnen door middel van drukdepletie. De hiermee gepaard gaande onzekerheid is van fundamentele aard en laat zich het beste beschrijven als een "uncertainty monster". Dit begrip is geïntroduceerd door de Utrechtse beleidswetenschapper van der Sluys. Van der Sluys geeft aan welke strategieën mogelijk zijn om dit monster	Het is juist dat aardbevingen zich zullen blijven voordoen zolang het gas uit het Groningenveld wordt gewonnen door middel van drukdepletie. Ook zullen onzekerheden in de voorspellende modellen niet verdwijnen, maar kunnen mogelijk wel met extra onderzoek gereduceerd worden. Wel staat voorop dat de risico's voor de bewoners zoveel

	te temmen. De door de minister voorgestelde maatregelen in het Besluit corresponderen met wat van der Sluys noemt "monster exercising" en "monster simplification". In beide gevallen is van echt temmen geen sprake en blijft het monster de kop opsteken. De in mijn ogen enige juiste strategie uit het schema van Van der Sluys is, zeker op de termijn die hiervoor beschikbaar is, "monster assimilation": het accepteren van de fundamentele onzekerheid inclusief de notie dat er niet veel aan te doen is, en dat we er noodgedwongen mee moeten leren leven. Dat betekent voor Groningen dat de bevolking eerlijk moet worden voorgelicht over de onvermijdelijke aardbevingsrisico's (dus niet de illusie geven dat we de risico's wel even zullen beperken) en dat er alles aan gedaan moet worden om de praktische gevolgen van de aardbevingen tot een minimum te beperken.	mogelijk beperkt moeten worden en in het (ontwerp)besluit is dat voor de korte termijn een combinatie van het reduceren van de productie en het versterken van huizen en infrastructuur. Verder onderzoek moet uitwijzen wat voor de langere termijn de meest optimale maatregelen zijn.
85/13	De minister neemt onverantwoorde risico's als hij – gezien de gebrekkige stand van kennis omtrent het gedrag van de ondergrond, gezien de onbetrouwbare rekenmodellen, en gezien het ontbreken van een adequate risicoanalyse door de NAM – instemt met het gewijzigde winningsplan van de NAM. De conclusie luidt dat het ontwerpbesluit niet ongewijzigd mag worden omgezet in een definitief besluit.	Zie het antwoord op deelzienswijze 91/7 (paragraaf 1.a.2).
91/13	Identieke deelzienswijze is 67/20. In het voorgenomen besluit stelt de Minister: Het is voorts van belang dat de komende drie jaar worden benut om te werken aan de totstandkoming van een breed geaccepteerde methodiek voor de berekening en de weging van de aardbevingsrisico's in Groningen. Inspreker leidt daaruit af dat er op dit moment geen breed geaccepteerde methodiek voor de berekening en de normstelling van de aardbevingsrisico's in Groningen bestaat. Niettemin concludeert de Minister dat de risico's die verbonden zijn met het huidige winningsplan (onder voorschriften en beperkingen) acceptabel zijn. Cliënten menen dat ten behoeve van een goede afweging éérst de normstelling moet zijn ontwikkeld alvorens een zorgvuldig besluit te kunnen nemen, waarbij recht wordt gedaan aan de risico's van de aardbevingen voor de Groninger bevolking. Het voorgenomen besluit is aldus gebaseerd op onzekerheden en aannames, waardoor een adequate weging van álle betrokken belangen niet mogelijk is geweest. Risico's zijn daardoor onvoldoende ingeschat, terwijl de vigerende lange termijn volumeafspraken over de mate van gaswinning voor de komende jaren vrijwel ongewijzigd blijven.	In het (ontwerp)besluit is uitgegaan van het advies van Sodm van januari 2014, dat stelt dat het risico hoog is en adviseert daarom de productie nabij Loppersum te stoppen. Dit om het risico te verlagen. Op grond van het advies van Sodm van december 2014 heb ik besloten ook de productie uit de clusters in de regio Zuid-West (rond Hoogezand) te beperken tot 9,9 miljard m^3, de productie uit het cluster Eemskanaal te beperken tot 2,0 miljard m^3 en de productie uit de clusters in de regio Oost te beperken tot 24,5 miljard m^3. Zie ook de antwoorden op de deelzienswijzen 91/7 (paragraaf 1.a.2), 39/7 (paragraaf 2.b) en 15/3 (paragraaf 1.a.6).

91/16	Identieke deelzienswijze is 67/23. Met betrekking tot de ondergrond heeft de Minister het voorgenomen besluit moeten baseren op onvoldoende informatie. Het winningsplan en de reacties daarop van TNO en SodM bevatten beschrijvingen van de onzekerheden van de gebruikte modellen en daarin gehanteerde parameters. Deze onzekerheden ondergraven de geloofwaardigheid van de conclusies. Uit de beoordeling van de kritische punten voor de compactiemodellering komt bijvoorbeeld naar voren dat de berekende porositeiten in het statische reservoirmodel van grote invloed zijn op de bodemdaling en daarmee ook op het seismisch risico. Bovendien is het gekozen model erg bepalend voor de uitkomsten daarvan en juist de NAM is betrokken bij het opstellen daarvan. Gegeven de onzekerheden die uit alle onderzoeken blijken, dienen de voorspellende waarde van de onderzoeken en de geloofwaardigheid van het winningsplan en de onderzoeken te worden gerelativeerd. Ook de onafhankelijke Stuurgroep constateert grote onzekerheden bij enkele belangrijke factoren die medebepalend zijn voor de veiligheid. Het voorgenomen besluit gaat aan dit alles voorbij.	Zoals ik ook heb aangegeven in de brief van 17 januari aan de Tweede Kamer zijn de onzekerheden in de gebruikte modellen op lange termijn groot. Voor de korte termijn zijn de onzekerheden kleiner en acht ik de risico's, ook met die onzekerheden, acceptabel. Om die redenen is er bewust voor gekozen om het (ontwerp)besluit een korte looptijd te geven. De komende twee jaar zal juist het onderzoek gericht op het verkleinen van de onzekerheden op lange termijn geïntensiveerd worden.
100/2	Er is nog veel te weinig onderzocht en wij dringen aan op een duidelijke, concrete planning voor en snelle uitvoering van de benodigde vervolgonderzoeken.	Het uitvoeren van de vervolgonderzoeken is in volle gang, wordt kritisch gevolgd door Sodm, TNO en KNMI, en zal door de inzet van onafhankelijke externe deskundigen worden geborgd.
107/1	Wij achten het besluit in strijd met de Awb (art.3) omdat de nodige kennis omtrent de relevante feiten voor dit besluit niet aanwezig is en de afweging van belangen niet zorgvuldig is geschied. De minister van EZ geeft de NAM nog zes maanden de tijd om te komen met een risico-analyse van het Groningenveld bij een (gedeeltelijke) verplaatsing van de winning naar de randen. (NAM directeur van de Leemput had bij een expertmeeting op het Groningse Provinciehuis op 17 februari jl. beloofd om "zijn stinkende best te doen" deze analyse vóór de terinzagelegging te leveren, dit alles naar aanleiding van de lacune waarop door SodM gewezen werd.) Nu deze belangrijke analyse naar het seismisch risico ontbreekt, handelt de Minister in strijd met de Mijnbouwwet en beantwoordt hij evenmin aan de eisen waaraan winningsplannen moeten voldoen (art. 24 Mijnbouwbesluit).	Zie de antwoorden op de deelzienswijzen 91/7 (paragraaf 1.a.2), 48/1, 48/6 (paragraaf 1.b.1.2) en 57/6 (paragraaf 1.b.2).
110/7	Op dit moment bent u voornemens om het winningsplan goed te keuren, terwijl er nog veel onbeantwoorde vragen en onzekerheden zijn rondom de gaswinning uit het Groningenveld. De komende drie jaar wordt nog veel onderzoek verricht en het meet- en monitoringsprogramma zal extra informatie genereren. Onduidelijk is welke consequenties de resultaten van de onderzoeken kunnen hebben. Wij verzoeken u conclusies te verbinden aan resultaten die gedurende de looptijd van deze instemming binnenkomen.	Zie de antwoorden op de deelzienswijzen 10/6 en 14/4 (beide paragraaf 1.a.4).

	Mocht daartoe aanleiding zijn, dan verlangen wij een heroverweging van het besluit. Dit betekent ook dat bij verplichtingen jegens derden (in leveringscontracten) ontbindende voorwaarden opgenomen moeten worden om te kunnen reageren op nieuwe inzichten. Ook dienen zo snel mogelijk alternatieven voor de winning uit het Groningenveld beschikbaar gemaakt te worden om de leveringszekerheid te kunnen blijven garanderen.	
110/8	U verwacht dat de compactie in het zuidelijk deel van het veld bij toenemende productie de komende drie jaar gemiddeld beperkt blijft (in de zuidwestelijke productieclusters kan de compactie lokaal veel groter worden). Maar ook hier geldt dat berekeningen gebaseerd zijn op veel onzekerheden. Het verbaast ons dat u geen advies hebt gevraagd van SodM op het rapport van TNO van 7 maart 2014 en dat u de NAM zes maanden de tijd geeft om een rapport in te dienen, waarin inzichtelijk wordt gemaakt wat het seismisch risico is voor de verschillende gebieden boven het Groningenveld voor de periode 2014-2016.	De afdeling van TNO die dit onderzoek heeft uitgevoerd, werkt exclusief voor EZ en Sodm. Ook Sodm laat zijn model-berekeningen, o.a. met betrekking tot compactie, uitvoeren bij deze afdeling van TNO. Zie ook het antwoord op deelzienswijze 91/7 (paragraaf 1.a.2).
110/46	T.a.v. artikel 6: Het verbaast ons dat een rapport met het seismisch risico voor de verschillende gebieden op basis van de gewijzigde productie van de NAM nog lange tijd op zich zal laten wachten. Wij vragen u het winningsplan aan te passen, zodra en indien het seismisch risico voor de verschillende gebieden boven het Groningenveld groter blijkt te zijn dan tot nu toe verwacht.	Zie de antwoorden op de deelzienswijzen 10/6 en 14/4 (beide paragraaf 1.a.4).
1.b.1.4 Besluitvorming is onzorgvuldig		
57/10	De voorbereiding van het ontwerpbesluit, waarin -onder de vlag van leveringszekerheid en aardgasbaten- voortzetting van de productie als een gegeven is genomen (hetgeen mede tot uitdrukking komt in de selectie van de doorgerekende productiescenario's), is in strijd met het voorzorgsbeginsel. Dat geldt -in het verlengde daarvan- ook voor de keuzes die zijn gemaakt in het ontwerpbesluit. Het EHRM heeft verder geoordeeld dat de Staat volledige openheid van zaken moet geven over de aan de besluitvorming ten grondslag gelegde gegevens, de Staat moet verzekeren dat de relevante informatie bij de betrokkenen terecht komt. Ook daaraan is in casu niet voldaan, nu de technische rapporten in het Engels (en in vaktaal) zijn opgesteld en veel onderzoeksrapporten in het geheel niet ter inzage zijn gelegd.	Het uitgangspunt van dit (ontwerp)besluit is dat er voldoende duidelijkheid bestaat over de risico's op de korte termijn maar dat onzekerheden over risico's over de langere termijn groter zijn. De komende jaren worden dan ook benut om aan de hand van actuele meetgegevens nader onderzoek te verrichten naar de seismische dreiging en maatregelen te treffen aan de bovengrond om de (potentiële) gevolgen van bevingen te beperken. Daarom zijn de door Sodm geadvi-seerde productiebeperkingen overgenomen, voor het gebied rond Loppersum, de regio Zuid-West, het cluster Eemskanaal en de regio Oost. De betrokken belangen zijn zorgvuldig afgewogen en hebben geleid tot een evenwichtig (ontwerp)besluit. De openbaarmaking van stukken is overeenkomstig artikel 3:11 van de Algemene wet bestuursrecht gedaan. Het is juist dat een deel van de rapporten in de Engelse taal is opgesteld. Dit is een bewuste keuze geweest, om het mogelijk te maken deze rapporten internationaal te kunnen laten reviewen/beoordelen. Dit heeft mogelijk het effect dat

		ondanks het feit dat alle rapporten openbaar zijn gemaakt, ze door de Engelse taal en ook het technisch taalgebruik minder makkelijk leesbaar zijn voor degenen die verder afstaan van de mijnbouwpraktijk. Het betreft de rapporten die ten grondslag liggen aan het gewijzigde winningsplan. Het winningsplan zelf is wel in het Nederlands opgesteld. De rapportage van de Stuurgroep Aardbevingen Groningen van 20 december 2013, en de daarbij behorende rapportages van de Technische Commissies Ondergrond (‘TBO’) en Bovengrond (‘TBB’) zijn in het Nederlands gesteld. Dat geldt ook voor de onderzoeksrapporen van TNO van 23 december 2013 en van 7 maart 2014. Ook het Sodm advies over het winningsplan is Nederlandstalig. Daardoor is er over de Engelstalige rapporten veel informatie in het Nederlands beschikbaar.
57/25	Een groot deel van de uitgebrachte onderzoeksrapporten bevindt zich - ten onrechte - niet bij de ter inzage gelegde stukken.	Adviezen en rapporten die direct ten grondslag liggen aan het (ontwerp)besluit en die nodig zijn voor de beoordeling van het (ontwerp)besluit, *zijn* opgenomen in het pakket ter inzage gelegde stukken. Naast deze stukken zijn er andere onderzoeksrapporten opgesteld. Deze andere onderzoeksrapporten staan echter in een verder verwijderd verband van het (ontwerp)besluit. Deze onderzoeken hebben bijvoorbeeld betrekking op het pakket maatregelen ter bevordering van de leefbaarheid en het economisch perspectief van de regio. Dat zijn maatregelen die niet in het (ontwerp)besluit zijn vastgesteld. Overigens zijn alle onderzoeksrapporten openbaar gemaakt (via www.rijksoverheid.nl/onderwerpen/aardbevingen-in-groningen/onderzoeken-aardbevingen-groningen).
75/2	U bent selectief in uw informatieverstrekking, zo mist er informatie over de kans op aardbevingen en bodemdaling. In uw brief gaat u in op de kans op aardbevingen. Volgens uw ontwerpbesluit wordt er in de omgeving van Loppersum minder aardgas gewonnen en elders meer. U geeft aan dat het aardbevingsrisico volgens dat besluit gering is ten opzichte van de beschouwde alternatieven. Daarbij vermeldt u niet dat er ook nu al een kans is van 10% op een ernstige aardbeving. In feite zou u moeten stellen dat bijvoorbeeld de omgeving van Hoogezand te maken kan krijgen met ernstige aardbevingen.	In de rapporten die behoren bij het winningsplan laat NAM zien dat er boven het gehele Groningenveld een kans bestaat op zwaardere aardbevingen maar dat de kans op zwaardere bevingen rondom Loppersum groter is dan boven het zuidoostelijk gedeelte van het Groningenveld. Daarop is de maatregel genomen om de productie uit de clusters in het Loppersum gebied drastisch te verminderen. Op grond van de waargenomen ontwikkeling van de seismiciteit, en in lijn met het advies van Sodm van december 2014, is besloten om ook de gasproductie uit de clusters in de regio Zuid-West (rond Hoogezand), uit het cluster Eemskanaal en uit de clusters in de regio Oost, te beperken.

82/4	Ik beticht de overheid van onbehoorlijk bestuur. Want de beginselen van zorgvuldigheid, motivering, rechtszekerheid, en fair-play zijn met voeten getreden. Mijn overheid heeft dit ‘gasbesluit’ immers slechts eenzijdig zorgvuldig voorbereid, de burger niet correct behandeld, niet zorgvuldig onderzoek gedaan naar de feiten en belangen, niet gezorgd voor deugdelijke besluitvorming, haar besluiten niet goed gemotiveerd: de feiten kloppen niet altijd en de motivering is niet altijd logisch en begrijpelijk, en niet zó geformuleerd dat de burger precies weet waar hij aan toe is of wat de overheid van hem verlangt. Bovendien heeft mijn overheid de geldende rechtsregels niet juist en niet consequent toegepast en heeft niet de noodzakelijke openheid en eerlijkheid in acht genomen.	Met alle brieven aan de Tweede Kamer, de onderzoeks-rapporten alsmede het (ontwerp)besluit, is getracht een zo’n helder en transparant mogelijk beeld te schetsen van hoe de besluitvorming tot stand is gekomen. Deze stukken zijn openbaar. Doordat de uniforme openbare voorbereidingsprocedure van toepassing is, hebben burgers een zienswijze kunnen geven op het ontwerpbesluit, door de voorlichtingsbijeenkomsten heb ik verdere informatie gegeven. Ik zie niet welke rechtsregels ik zou hebben geschonden. Zie verder het antwoord op de deelzienswijzen 39/7 (paragraaf 2.b) en 48/1 (paragraaf 1.b.1.3).
99/4	Het concept besluit van minister Kamp is onzorgvuldig en voldoet niet aan de eisen die men dient te stellen aan een dergelijk besluit. Een toekomstvisie ontbreekt. Bovendien is het in deze vorm in strijd met de eis van het grootste deel van de Tweede Kamer om de schade van de aardbevingen te beperken. Daarom is het nodig dat dit besluit opnieuw in de Tweede Kamer aan de orde komt.	In het (ontwerp)besluit is aangegeven welke overwegingen bij het tot stand komen van het (ontwerp)besluit een rol hebben gespeeld. Ook de Tweede Kamer is hierover geïnformeerd bij brieven van 17 januari en 16 december 2014. Bij het nemen van het (ontwerp)besluit is juist naar de toekomst gekeken en geconstateerd dat de onzekerheden op de langere termijn groot zijn; daarom is het (ontwerp)besluit van beperkte duur. Met het continueren van het onderzoek wordt beoogd deze onzekerheden te verkleinen, om daarmee een goed onderbouwd besluit voor de langere termijn te kunnen nemen.
1.b.1.5 Adviezen zijn ten onrechte niet opgevolgd		
37/1	De voorgestelde beperking van de gaswinning is volgens het recente advies van het Staatstoezicht op de Mijnen onvoldoende. U geeft niet aan waarom u van dit advies afwijkt. Er zijn bovendien uitzonderingsbepalingen (zoals in geval van een strenge winter), waardoor het risico van ernstige schade onaanvaardbaar vergroot zou kunnen worden.	Zie het antwoord op deelzienswijze 39/7 (paragraaf 2.b). In paragraaf 4.6 van het (ontwerp)besluit wordt aangegeven waarom van het advies van Sodm van januari 2014 wordt afgeweken. Zie ook het antwoord op deelzienswijze 91/7 (paragraaf 1.a.2).
37/11	Nu u de adviezen die uw eigen adviesorganen hebben gegeven, ten dele naast u neerlegt, is de kans groot dat u, indien er onverhoopt ernstige schade optreedt, door Europese organen ter verantwoording zult worden geroepen.	Als aangegeven in het (ontwerp)besluit zijn de adviezen van Sodm, Tcbb en Stuurgroep meegenomen in het (ontwerp) besluit. Ook is in paragraaf 4.6 van het (ontwerp)besluit toegelicht waarom op sommige punten is afgeweken van de adviezen. Dit is ook vermeld in mijn brief aan de Tweede Kamer van 17 januari 2014.

38/3	De minister heeft 11 extra onderzoeken laten uitvoeren. De meeste onderzoeken zijn gebaseerd op aannames. In al die jaren dat er nu gas gewonnen wordt, is er nog geen 1 goed rapport te vinden waaruit je gedegen conclusies kan trekken. SodM komt nog met het meest onderbouwd onderzoek en advies en juist dit advies legt de minister naast zich neer. Dit is absurd, de minister behoort de adviezen van de SodM wel mee te nemen in zijn besluitvorming.	Zie het antwoord op deelzienswijze 37/11.
48/3	Identieke deelzienswijzen zijn: 12/3 en 108/17. SodM heeft U aangeraden niet in te stemmen met het huidige gewijzigde winningsplan, omdat het risico op een groter aantal en zwaardere aardbevingen in het hele gebied te groot is en mede omdat er sprake is van het ontbreken van een volledige risicoanalyse. Waarom neemt u de adviezen van SodM niet integraal over?	Zie het antwoord op deelzienswijze 37/11.
48/9	Identieke deelzienswijze is 108/23. U heeft een besluit genomen dat afwijkt van het advies van SodM. Uw toezichthouder, die volgens wetgeving toe moet zien op de vooronderzoeken. Artikel 3:50 van Awb zegt dat U de redenen voor afwijking in de motivering dient te vermelden. U bent daarin geenszins volledig geweest. Het is niet duidelijk waarom u een gebrekkig onderbouwd, gebrekkig gemotiveerd besluit neemt in afwijking van het SodM-advies totdat de ontbrekende onderzoeken naar de werkelijke risico's van het gewijzigde winningsplan afgerond zijn.	Zie de antwoorden op de deelzienswijzen 37/11 en 91/7 (paragraaf 1.a.2).
57/3	Inspreker acht het onbegrijpelijk dat SodM -zoals de Minister in het ontwerpbesluit (paragraaf 4.6) stelt- akkoord zou zijn met het winningsplan binnen de randvoorwaarden van het kabinetsbesluit. Daargelaten dat zich hierover niets bij de ter inzage gelegde stukken bevindt, strookt dit niet met het (ondubbelzinnige) advies van SodM van 13 januari 2014 om niet in te stemmen met het winningsplan en om maatregelen voorschrijven, waaronder algehele sluiting van de 5 clusters voor een periode van 3 jaar (en een productieverlaging voor het hele Groningenveld, geen verplaatsing naar elders in het veld). Het in het kabinetsbesluit voorziene productiescenario is niet voor een (uitgebreide) review voorgelegd aan de betrokken instanties.	Zie het antwoord op deelzienswijze 37/11. In reactie op de laatste zin van deze deelzienswijze merk ik op dat TNO wel degelijk in maart 2014 hierover heeft gerapporteerd, voorafgaand aan de publicatie van het (ontwerp)besluit.
57/4	Tcbb vindt het NAM plan van aanpak onvoldoende concreet. Het boren van nieuwe putten vindt zij geen goed idee: eerst moeten de mogelijke effecten voor bewoners in het gebied in kaart worden gebracht. Met dat advies is in het ontwerpbesluit niets gedaan.	Deze punten zijn als voorwaarde opgenomen in het (ontwerp)besluit. Zie voorwaarden 2 en 6 van het (ontwerp)besluit.

64/1	Gelet op het advies van SodM had de instemming onthouden moeten worden. Uit de diverse (14) in opdracht van de Minister uitgevoerde onderzoeken blijkt dat het veiligheidsrisico voor de inwoners in het gebied van het Groninger gasveld onverminderd hoog is. Ondanks dat de kritiek van SodM niet bepaald mals is, slaat de Minister de adviezen van SodM in de wind, waar volstrekt niet duidelijk is wat de effecten van het winningsplan op (schade aan) gebouwen en op de veiligheid van inwoners zullen zijn. Volgens het SodM zou een zestal maatregelen moeten worden voorgeschreven, waaronder: sluiting door de NAM op zo kort mogelijke termijn van vijf clusters in het meest risicovolle gebied rond Loppersum, ‘t Zandt, Overschild, De Paauwen, Ten Post en Leermens) voor een periode van tenminste drie jaar. Een en ander is van belang volgens het SodM, omdat uit de diverse onderzoeken onduidelijk is hoe groot de verdere toename van het risico in Groningen op de langere termijn zal zijn. Het SodM heeft zich bij haar advies daarom ook geconcentreerd op de risico's in de komende drie jaar, die wèl in redelijke mate voorspelbaar zijn. Volgens het SodM zal het huidige veiligheidsrisico nog hoger worden als de huidige gasproductieplanning zoals beschreven in het winningsplan Groningen 2013 wordt uitgevoerd. Die productiefilosofie houdt volgens het SodM te weinig rekening met het seismisch risico en de beheersing daarvan.	Zie het antwoord op deelzienswijze 91/7 (paragraaf 1.a.2).
64/8	De Minister geeft ten onrechte aan (p. 19, ontwerpbesluit) dat SodM zou hebben ingestemd met de voorschriften en beperkingen in het ontwerpbesluit.	De betreffende zin “Sodm heeft aangegeven zich te kunnen vinden in de voorschriften en beperkingen zoals opgenomen in dit ontwerpbesluit, voor zover ze vallen binnen het expertise domein van Sodm.” is correct. Dit is expliciet afgestemd met Sodm.
73/20	De Minister heeft ter voorbereiding op het ontwerpbesluit zich uitgebreid laten adviseren. Bij het ter inzage leggen van het ontwerpbesluit zijn ook de diverse adviezen openbaar gemaakt. Het valt daarbij op dat de adviezen van de diverse deskundigen andere conclusies bevatten dan het ontwerpbesluit. Zo heeft het SodM geadviseerd niet in te stemmen met het winningsplan en voor de duur van drie jaar vijf clusters rondom Loppersum volledig te sluiten. Beide adviezen heeft de Minister niet gevolgd. De afwijking van dit advies wordt door de Minister echter onvoldoende gemotiveerd.	De motivering is terug te vinden in paragraaf 4.6 van het (ontwerp)besluit en is ook verwoord in mijn brief van 17 januari 2014 aan de Tweede Kamer.
80/3	De diverse onderzoeken hebben Kamp een jaar vertraging opgeleverd. En nu negeert hij de belangrijkste conclusies en aanbevelingen. Een schande dus.	Zie het antwoord op deelzienswijze 37/11.
82/41	Elke Nederlands staatsburger mag van zijn overheid verwachten, en daarom eisen, dat er slechts een kans van één op de miljoen is dat hij komt te overlijden door een – onvrijwillig – risico in het externe veiligheidsdomein (waartoe derhalve ook geïnduceerde aardbevingen horen). Hoewel deze statistische aard van veiligheidsrisico (dat is het altijd in de fase van	In het besluit is uitgegaan van de adviezen van Sodm, die stellen dat het risico hoog is en adviseren tot het grotendeels insluiten van de Loppersumclusters, en het opleggen van productiebeperkingen voor de regio Zuid-West (rond Hoogezand), voor het cluster Eemskanaal en voor de regio

	beleidsbepaling) inherent ongrijpbaar is vanwege het voorlopig theoretische karakter, is het wel degelijk een concreet uitgangspunt in beleid: bereken de overlijdenskans bij een risico en je kunt beide waarden op een weegschaal leggen, de norm voor het individu bewaken en een besluit nemen volgens die bestaande norm – hoe ongemakkelijk die ook zal uitpakken. Precies op dit punt wringt echter de schoen : de toezichthouder heeft vastgesteld dat het aardbevingsrisico in Groningen in de zone is terechtgekomen waar een ingreep reeds per direct noodzakelijk is. De hoogst vastgestelde risico is volgens de toezichthouder immers "ca. 7 x 10-5 per jaar", en geldt voor een persoon in een huis uit de klasse "niet versterkte bakstenen huizen van vóór 1920" binnen een straal van 15 kilometer om Huizinge.	Oost. Deze adviezen zijn betrokken bij de totstandkoming van het besluit.
85/4	De Minister wijkt in vérgaande mate af van het deskundigenadvies van het SodM uit 2013, en tevens van het SodM advies van januari 2014 dat op pagina 32 de minister op niet mis te verstane wijze adviseert om "niet in te stemmen met de wijziging van het Winningsplan Groningen 2013 van NAM". Vorig jaar adviseerde het SodM een ingrijpende koerswijziging. Uit de stukken blijkt niet dat er onafhankelijk (nader) onderzoek is verricht dat een rechtvaardiging vormt voor het passeren van het advies van het SodM. Het ontwerpbesluit motiveert de afwijking van het SodM advies dan ook onvoldoende.	Naar aanleiding van het advies van Sodm in 2013 is een groot aantal technische onderzoeken uitgevoerd. Op basis hiervan en het door NAM ingediende werkplan heeft Sodm in januari 2014 een advies uitgebracht. Dit advies is, samen met de overige onderzoeken van onder andere de Tcbb betrokken bij het (ontwerp)besluit. Het advies heeft er onder meer toe geleid dat is ingegrepen in de productie van de Loppersumclusters. Op grond van het advies van Sodm van december 2014 zijn ook nog beperkingen opgelegd aan de productie uit de clusters in de regio Zuid-West (rond Hoogezand), aan de productie uit het cluster Eemskanaal en aan de productie uit de clusters in de regio Oost. Tevens is ingezet op een versterkingsprogramma van zowel gebouwen als infrastructuur.
85/12	De minister moet lering trekken uit de erkenning dat er een causaal verband bestaat tussen de gaswinning en het optreden van aardbevingen, en moet het SodM advies van medio januari 2013 daarom volgen. De minister kan zich niet beperken tot het leggen van noodverbanden (hoe nuttig en noodzakelijk deze ook mogen zijn) in de vorm van schadeherstel en het versterken van gebouwen.	In het besluit zijn de adviezen van Sodm uit januari en december 2014 verwerkt, op basis waarvan ingegrepen is in de productie van de Loppersum clusters en beperkingen zijn opgelegd aan de productie uit de clusters in de regio Zuid-West (rond Hoogezand), aan de productie uit het cluster Eemskanaal en aan de productie uit de clusters in de regio Oost. Tevens is ingezet op een versterkingsprogramma van zowel gebouwen als infrastructuur.
88/12	Minister, u gaat in tegen de voorgeschreven maatregelen/aanbevelingen van SodM, als genoemd in artikel 127 en 128 van de Mijnbouwwet.	Zie de antwoorden op de deelzienswijzen 91/7 (paragraaf 1.a.2) en 91/9 (paragraaf 1.b.1.2).

91/14	Identieke deelzienswijze is 67/21. Hoewel volgens het SodM "Het winningsplan 2013 geen adequaat inzicht geeft in de grootte van de veiligheidsrisico's door aardbevingen", keurt de Minister het winningsplan goed. Hij accepteert daarmee vooralsnog de risicoanalyse van de NAM en negeert de conclusie van SodM. De Minister handelt daarmee in strijd met de wet (artikel 3:50 Awb) nu hij verplicht is afwijking van de adviezen van zijn wettelijke adviseurs expliciet te motiveren.	Zie de antwoorden op de deelzienswijzen 91/7 (paragraaf 1.a.2) en 91/9 (paragraaf 1.b.1.2). De motivering is terug te vinden in paragraaf 4.6 van het (ontwerp)besluit.
91/17	Identieke deelzienswijze is 67/24. SodM concludeert met betrekking tot het winningsplan Groningen 2013 van de NAM dat het plan "op de meest essentiële onderdelen tekortkomingen vertoont" en adviseert daarom niet in te stemmen met het plan. Het SodM keurt het winningsplan af vanwege kritiek op de risicoanalyse van de NAM plus onzekerheid over de effecten van (veranderingen in de gaswinning) op compactie en seismische dreiging.	Zie de antwoorden op de deelzienswijzen 91/7 (paragraaf 1.a.2) en 91/9 (paragraaf 1.b.1.2).
107/10	Omdat de motivering verre van toereikend is voor deze toekomstbepalende beslissing, doen wij een dringend verzoek aan de Minister van Economische Zaken om van zijn Besluit Gaswinning uit het Groningenveld van 14 maart 2014 af te zien.	Gezien de beperkte geldigheidsduur van dit (ontwerp)besluit en de diverse trajecten die lopen om in de aanloop naar een volgend winningsplan te beschikken over een betere kennisbasis, vind ik de betiteling als “toekomstbepalende beslissing” onjuist. Het onderhavige (ontwerp)besluit gaat, in vergelijking met het instemmingsbesluit 2007, wel uitgebreider in op het aardbevingsrisico en de daaruit voortvloeiende voorschriften en beperkingen voor de gaswinning. In dat opzicht is de veiligheid van de Groningers juist gediend met de inwerkingtreding van dit (ontwerp)besluit. Intrekking van dit (ontwerp)besluit is wat mij betreft dan ook niet aan de orde.
108/5	Ik verzoek u uw besluit te herzien en bij het nemen van een nieuwe beslissing het SodM rapport serieus te nemen.	Zoals aangegeven in het (ontwerp)besluit is het rapport van Sodm meegenomen in de besluitvorming. Zie het antwoord op deelzienswijze 85/4. Sodm heeft aangegeven zich te kunnen vinden in de voorschriften en beperkingen zoals opgenomen in dit (ontwerp)besluit, voor zover ze vallen binnen het expertisedomein van Sodm.

1.b.1.6 Recht op aanvullende zienswijze		
20/8	Identieke deelzienswijzen zijn: 22/7, 27/7, 39/1, 41/7, 42/7, 43/7, 45/1, 53/7, 58/7, 75/9, 86/7 en 108/13. In uw brief van 14 maart 2014 stelt u dat u de NAM zes maanden de tijd geeft om in een rapport duidelijk te maken wat de aardbevingsrisico's zijn in de periode 2014-2016. Als uit dit rapport zaken naar voren komen die nieuw zijn, behoud ik me het recht voor om dan een aanvullende zienswijze in te dienen.	De indiener doelt op het rapport dat NAM op grond van artikel 6 van het (ontwerp)besluit dient op te stellen. In dit rapport dient NAM inzichtelijk te maken wat het seismisch risico is voor de verschillende gebieden boven het Groningenveld bij de gekozen inrichting van de productie als bedoeld onder artikel 5.2. Dit rapport wordt opgesteld zodat kan worden toegezien dat het voorschrift het seismisch risico te minimaliseren, wordt nageleefd. Dit rapport wordt dus alleen voor toezichtdoeleinden opgesteld. Het rapport wordt openbaar gemaakt door toezending aan de Tweede Kamer. Het ligt echter niet ten grondslag aan het onderhavige (ontwerp)besluit, waardoor het niet mogelijk is om in het kader van een besluitvormingsprocedure hierover een zienswijze in te dienen.
88/1	De minister heeft eerder besloten onderzoeken te laten uitvoeren voor een besluit over maatregelen om de kans op schade door aardbevingen te verminderen. Niet alle onderzoeken zijn afgerond. Toch ligt er inmiddels een ontwerpbesluit, zodat mij de mogelijkheid ontnomen wordt te reageren op de volledig afgeronde onderzoeken wegens de zienswijzesluitingstermijn van 24 april 2014. Volgens de minister gaat nader onderzoek nog 6 maanden duren, waartegen niet meer in beroep kan worden gegaan. Ik concludeer hieruit een onjuiste besluitvorming. Het complete besluit ontbeert voldoende afweging vanwege onvolledigheid en ik behoud mij het recht dan ook voor om later een aanvullende zienswijze in te dienen.	Zie het antwoord op deelzienswijze 20/8. Ook voor de voorbereiding van het nieuwe (gewijzigde) winningsplan, dat op grond van artikel 2 van het (ontwerp)besluit voor 1 juli 2016 klaar moet zijn, zullen nieuwe onderzoeken worden gedaan. De resultaten van deze onderzoeken zullen ter inzage worden gelegd tegelijk met het nieuwe (gewijzigde) winningsplan en eenieder krijgt gelegenheid daarop te reageren.
109/7	In artikel 6 van het besluit van de minister wordt de NAM opgedragen binnen zes maanden na de ter visielegging van het ontwerpbesluit een inschatting te produceren van de seismische risico's op basis van de volgens artikel 5 genomen maatregelen. Er is niet voorzien in een inspraakprocedure naar aanleiding van dit rapport. De minister beslist kennelijk op advies van de inspecteur-generaal van het SodM. Dit vind ik fout. Wat daar uit komt gaat mij ook aan.	Het onderzoek m.b.t. het in kaart brengen van de risico's op basis van de in het (ontwerp)besluit opgelegde productie-filosofie zal begeleid worden door onafhankelijke deskun-digen, Sodm, TNO en KNMI. Het onderzoek zal uitgevoerd worden op basis van de best beschikbare wetenschappelijke kennis. De rapportage m.b.t. het onderzoek wordt in beginsel openbaar en indien het rapport daartoe aanleiding geeft, kan ik een nieuw besluit nemen. Dit besluit zal dan de uniforme openbare voorbereidingsprocedure volgen, inclusief inspraak. Zie ook het antwoord op deelzienswijze 100/2 (paragraaf 1.b.1.3)

1.b.1.7 Voorschriften zijn niet goed		
57/20	De voorschriften verbonden aan het instemmingsbesluit bevatten geen harde garanties en zekerheden met daaraan gekoppelde sancties.	Zie de antwoorden op de deelzienswijzen 10/6 en 14/4 (beide paragraaf 1.a.4).
57/26	Te nemen maatregelen worden te veel op de lange(re) baan geschoven en bij de efficiëntie van een aantal daarvan kunnen vraagtekens worden geplaatst.	Op basis van alle adviezen en weging daarvan is het (ontwerp)besluit en de daarbij horende voorwaarden opgesteld, waarbij bewust gekozen is voor een korte looptijd voor dit (ontwerp)besluit. Alle in het (ontwerp)besluit opgelegde maatregelen zijn direct geïmplementeerd en/of geëffectueerd. De effectiviteit van de maatregelen moet in de praktijk door meten en monitoren geverifieerd worden.
91/41	Identieke deelzienswijze is 67/48. Inspreker verzoekt de Minister het voorgenomen besluit te wijzigen in die zin dat hij niet instemt met het voorliggende winningsplan van de NAM, de NAM opdraagt uiterlijk binnen zes maanden nadien de verzochte onderzoeken en berekeningen op te leveren en te verwerken in een nieuw winningsplan, en in de tussentijd de gasproductie uit het Groningenveld zo sterk mogelijk te reduceren en minimaal te verlagen tot 30 miljard m^3 per jaar, ongeacht de financiële gevolgen daarvan op korte termijn. Het aldus aangepaste winningsplan 2014 kan opnieuw aan de Minister ter instemming worden voorgelegd. Op die manier wordt toepassing gegeven aan het voorzorgsbeginsel en recht gedaan aan de belangen van cliënten: zolang de bestaande onzekerheden niet zijn weggenomen worden de risico's van gaswinning niet gecontinueerd.	In het (ontwerp)besluit is toegelicht waarom en onder welke voorwaarden is ingestemd met het winningsplan. Dit is tevens toegelicht in mijn brieven aan de Tweede Kamer van 17 januari 2014 en 16 december 2014.
110/40	Ten aanzien van de - artikelsgewijs in het besluit weergegeven - voorschriften willen we twee algemene punten naar voren brengen: a. Het is onduidelijk wat de consequenties zijn van de uitkomsten van wat er in de voorschriften gesteld is. Hierover is niets in het besluit opgenomen. Wij stellen ons op het standpunt dat indien daar aanleiding voor is, u tussentijds heroverweegt en uw besluit tussentijds aanpast. b. In veel artikelen vraagt u aanvullende werkplannen, rapporten en informatie. Wij verzoeken u deze informatie met ons te delen zodra deze beschikbaar komt.	Zie de antwoorden op de deelzienswijzen 10/6 en 14/4 (beide paragraaf 1.a.4). In beginsel zal alle informatie en zullen alle meet- en monitoringsgegevens en onderzoeksrapporten openbaar worden gemaakt.
1.b.2 Toetsing onder de Mijnbouwwet		
23/24	Er lijkt ook geen besef te zijn bij de overheid van de effecten van de aardbevingen op lange termijn bij de bewoners van het gebied. De unieke situatie in Groningen, waar aardbevingen ontstaan door menselijk handelen en	Het onderhavige (ontwerp)besluit betreft een besluit tot instemming met het winningsplan dat is genomen op grond van artikel 36 Mijnbouwwet. De houder van een

	niet door de ligging op een breuklijn, een enorme verantwoordelijkheid op de schouders van de veroorzakers van de bevingen. Het is niet duidelijk of dit op dit moment wordt beseft door de verantwoordelijken. Of zoals art. 9 lid 1 sub c Mbw bepaalt: een vergunning kan geweigerd worden bij gebrek aan maatschappelijke verantwoordelijkheidszin.	winningsvergunning dient het winnen van delfstoffen overeenkomstig het winningsplan te uit te voeren. Ik ben bij de beoordeling van dit winningsplan gebonden aan de toepasselijke wettelijke criteria, neergelegd in artikel 36 Mbw en artikel 24 Mbb. Aan de criteria van artikel 9 Mbw, die gelden voor de winningsvergunning, kan bij het verlenen van instemming aan een winningsplan niet worden getoetst.
48/2	Identieke deelzienswijze is 108/16. U heeft de NAM zes maanden tijd gegeven om met een risicoanalyse voor het zuiden van het veld en dus, een risicoanalyse voor het hele veld, naar buiten te komen en besloten toch reeds uw ontwerpbesluit vast te stellen en ter inzage te leggen. Het winningsplan is onvolledig en voldoet niet aan artikel 35 van de Mijnbouwwet, lid 1 en lid 2 en voldoet niet aan de eisen van artikel 24 Mijnbouwbesluit. Dat betekent, alle onderzoeken ten spijt, dat op het moment van ter inzage legging niet alle relevante feiten aanwezig waren en het dus onmogelijk was/is te komen tot een zorgvuldige belangenafweging.	Zie de antwoorden op de deelzienswijzen 91/7 (paragraaf 1.a.2) en 91/9 (paragraaf 1.b.1.2).
57/6	De Minister heeft prof. dr. Helsloot gevraagd een oordeel te geven over het te voeren risicobeleid en gebruikt diens rapport ter onderbouwing van het ontwerpbesluit. Helsloot gaat echter voorbij aan de zorgverplichting van artikel 33 e.v. Mijnbouwwet. Hij concludeert dat het aardbevingsrisico essentieel onzeker is maar concludeert tussen de regels door, zonder dat hij aangeeft waarom, dat de kans op slachtoffers ongeveer tussen de 1,5% en 3% ligt. Verder concludeert hij -zonder onderbouwing- dat de berekeningen laten zien dat bij een gelijkblijvend productieniveau het aardbevingsrisico 'met grote zekerheid' de komende twee tot drie jaar 'hoogstens' beperkt zal toenemen. Dit is het standpunt van NAM, niet dat van SodM, TBO en Tcbb. Het rapport van Helsloot voegt naar de mening van de inspreker niets toe aan de risico-analyse. Het is niet eens een risico-analyse de zin van de Mijnbouwwet. Helsloot zegt zelfs zijn twijfels te hebben of een daadwerkelijke risico-analyse en meer kennis over aardbevingsrisico's wel nodig is, nu eigenlijk gestreefd moet worden naar risico-acceptatie. Dit is 'leuk' bedacht vanuit bestuurskundig en rechtssociologisch oogpunt, maar niet in overeenstemming met de zorgverplichtingen krachtens de Mijnbouwwet en de verplichting tot het opstellen van een risico-analyse. Het winningsplan geeft geen, althans geen deugdelijke, risicoanalyse zoals wettelijk voorgeschreven en is daarmee in strijd met art. 24 Mbb jo 33 en 35 Mijnbouwwet. De Minister heeft dit niet onderkend.	Het rapport van prof. dr. Helsloot is bedoeld als een verken-nend rapport, maar is niet als formeel advies in het kader van het (ontwerp)besluit gebruikt. Voor zover inspreker heeft bedoeld te stellen dat niet is voldaan aan het vereiste onder artikel 24, eerste lid, onder p en/of q van het Mijnbouwbesluit (Mbb), merk ik op dat ik deze stelling niet volg. Artikel 24, eerste lid, onder p Mbb vraagt van de operator dat deze een “risico-analyse omtrent bodemtrillingen als gevolg van de winning” maakt. NAM heeft met haar notitie “Risicobenadering seismisch risico Groningen” (bijlage 2 bij het winningsplan) op 24 december 2013 nadere invulling gegeven aan de onder Mbb artikel 24, eerste lid, onderdeel p bedoelde risico-analyse. Deze bepaling verlangt niet dat de analyse volgens een bepaalde methode geschiedt. Op grond van artikel 24, eerste lid, onder q dient de mijnbouwonderneming in het winningsplan de mogelijke omvang en verwachte aard van schade door bodembeweging te beschrijven. Ook voor dit onderdeel geldt dat voor de beschrijving geen methodiek of kwantitatief gekwalificeerd eindresultaat wordt gevraagd. Het ingediende winningsplan bevat naar mijn oordeel alle elementen die een winningsplan op grond van de Mijnbouw-wet en het Mijnbouwbesluit dient te bevatten. Zie verder het antwoord op deelzienswijze 91/7 (paragraaf 1.a.2).

82/43	Helsloot is onduidelijk over de vindplaats van de risicoberekeningen waarover hij spreekt op pag. 13 van zijn rapport. Het probleem hiermee is precies wat Helsloot zelf al schrijft: de berekeningen waarover hij schrijft zijn nergens expliciet terug te vinden, behalve in het SodM-advies en dat stelt terecht vast dat deze waarden (tussen 10-4 en 10-5) onder de grenzen van de vastgestelde normen vallen. De belangrijke conclusie "dat dit toegenomen risico volgens de huidige inzichten vergelijkenderwijs valt binnen wat op andere domeinen als aanvaardbaar wordt gezien en dat daarom de redelijke overheid op korte termijn geen extra beheersingsmaatregelen zal treffen", is dan ook gebaseerd op valse gronden.	Het rapport van prof. dr. Helsloot is bedoeld als een verkennend rapport, maar is niet als formeel advies in het kader van het (ontwerp)besluit gebruikt.
82/44	Het ontwerpbesluit spreekt voor de komende drie jaar over een verwachte maximale grondbeweging van 0,12 g, met een overschrijdingskans van maar liefst 10%. Vreemd genoeg rapporteert de Stuurgroep Onderzoeken Aardbevingen Groningen in haar eindadvies dat "voor de komende vijf jaar volgens de huidige berekeningen rekening moet worden gehouden met een maximale grondversnelling (PGA) van ten minste ca. 0,2g." Samengevat bevindt deze waarde zich nu al ruim bovenop de ‘threshold of no intervention’ en dat reeds voor de komende drie jaar, terwijl prof. Helsloot deze drempel voor het komende decennium niet overschreden ziet worden en stelt dat voor deze tien jaar geen enkele ingreep noodzakelijk is, bovendien daarbij uitgaand van een te lage risiconorm (een op honderdduizend, 10-5). Een schandalige, foutieve optelsom.	De in de diverse rapporten genoemde grondversnellingen gaan altijd vergezeld van een overschrijdingskans en een periode (in aantal jaar) waar de kans betrekking op heeft. In de verschillende rapporten worden vaak verschillende overschrijdingskansen gebruikt alsook verschillende toekomstige productieperiodes (van 3, 5 of 10 jaar). Dit maakt het lastig om de cijfers met elkaar te vergelijken. De diverse genoemde getallen zijn echter consistent met elkaar. Zie ook het antwoord op deelzienswijze 57/6.
88/9	Ik ben van mening dat op grond van artikel 33 van de Mijnbouwwet de houder van de vergunning de maatregelen dient te nemen die redelijkerwijs van hem gevergd kunnen worden om te voorkomen dat als gevolg van de met gebruikmaking van de vergunning verrichte activiteiten nadelige gevolgen voor het milieu worden veroorzaakt, schade door bodembeweging wordt veroorzaakt en de veiligheid wordt geschaad. Gebleken is dat dit nu reeds aan de orde is.	Ik toets of met het winningsplan kan worden ingestemd, waarbij mede in aanmerking wordt genomen of de mijnbouwonderneming de verplichtingen onder artikel 33 Mbw naleeft. In dat verband kan ik op grond van artikel 36, tweede lid, Mbw mijn instemming met het winningsplan verlenen onder beperkingen of daaraan voorschriften verbinden. Naast de maatregelen die NAM zelf in het winningsplan heeft voorgesteld of reeds heeft genomen, heb ik voorschriften verbonden aan het onderhavige (ontwerp)besluit.
110/41	T.a.v. artikel 1: Wij vragen u de instemming met het winningsplan te herzien indien het seismisch risico voor de verschillende gebieden boven het Groningenveld groter blijkt te zijn dan door de NAM tot nu toe aangegeven.	Zie de antwoorden op de deelzienswijzen 10/6 en 14/4 (beide paragraaf 1.a.4).
1.b.3 Toetsing onder de Mijnbouwwet – winningsplan voldoet niet aan Mijnbouwwet		
57/18	Sectie A van het winningsplan bevat algemene gegevens. Daarin zijn niet alle in art. 35 Mw voorgeschreven gegevens opgenomen, zoals de huidige	Het winningsplan is integraal herzien en is daarom wel compleet. Daarbij geldt dat de financiële bedrijfsgegevens

	verwachte hoeveelheid delfstoffen, de ligging ervan alsmede de kosten op jaarbasis om deze te winnen.	van NAM vertrouwelijk zijn.
64/9	Er kleven teveel onzekerheden en risico's aan het Winningsplan 2013 om daarmee zondermeer mee in te kunnen stemmen.	Het ingediende winningsplan bevat naar mijn oordeel alle elementen die een winningsplan op grond van de mijnbouwwetgeving moet bevatten. Ik heb niet zondermeer met dit winningsplan ingestemd, maar veel onderzoek laten verrichten en ingrijpende voorwaarden aan mijn instemming verbonden.
64/15	De Minister dient zijn instemming aan het winningsplan te onthouden c.q. dient in te stemmen met het winningsplan 2013 onder het stellen van voorwaarden als geadviseerd door het SodM en onder het stellen van financiële zekerheden ter dekking van schade als gevolg van bodembeweging ten aanzien van zowel fysieke schade als vermogensschade. Bij onthouding van instemming met het winningsplan 2013 dient uw Minister het thans geldende winningsplan (gedeeltelijk) in te trekken, zulks eventueel onder het stellen van voorschriften als door het SodM geadviseerd, alsmede met inachtneming van het bovenstaande.	Instemmen met het winningsplan onder de gestelde voorwaarden biedt de meeste waarborgen, zie paragraaf 4.6 van het (ontwerp)besluit. Zoals aangegeven in het (ontwerp) besluit heeft Sodm aangegeven zich te kunnen vinden in de voorschriften en beperkingen zoals deze zijn opgenomen in het ontwerpbesluit. Indien ik zou twijfelen over de draagkracht van een mijnbouwonderneming om aan de verplichting tot schadevergoeding te kunnen voldoen, kan ik op grond van artikel 46 Mijnbouwwet de onderneming opdragen om zekerheid te stellen ter dekking van de aansprakelijkheid voor eventuele schade. In het onderhavige geval heb ik geen reden om te twijfelen aan de mogelijkheden van NAM om aan de verplichtingen tot schadevergoeding te kunnen voldoen. Op grond van art. 6:177 BW is NAM aansprakelijk voor alle schade die ontstaat als gevolg van aardbevingen die worden veroorzaakt door de winning.
88/10	Door o.a. geen gebruik te maken van tiltsensoren, in andere delen van Europa heel gebruikelijk, is de beschrijving in het winningsplan van onvoldoende kwaliteit en duidelijkheid betreffende de bodembeweging ten gevolge van de winning en de maatregelen ter voorkoming van schade door bodembeweging, als genoemd in artikel 35, lid 1 onder f van de Mijnbouwwet.	Bodembeweging is een complexe materie, die vele oorzaken kent. Bodemdaling kan onder meer plaatsvinden door wijziging van het polderpeil door waterschappen, maar kan ook plaatsvinden door autonome beweging van de ondergrond. Daarnaast is bekend dat bodemdaling plaatsvindt als gevolg van gaswinning. Met tiltsensoren kunnen kleine veranderingen ten opzichte van het verticale vlak worden gemeten. Bodemdalingsmetingen worden over een langere periode van vijf jaren uitgevoerd. Voor dergelijke langdurige metingen hebben tiltmeters als nadeel dat ze regelmatig gekalibreerd moeten worden. De bodemdaling wordt dan ook gemeten met andere instrumenten, zoals Interferometric Synthetic Aperture Radar (InSAR). Met die technologie kan door middel

		van satellietmetingen met een bijzonder grote precisie de mate van bodemdaling worden vastgesteld. Voor wat betreft de bodemtrillingen geldt dat het bestaande meetnetwerk momenteel wordt uitgebreid. Het bestaande KNMI meet-netwerk bestaat uit een 10-tal boorgat seismometerstations en een 10-tal accelerometers. Dit meetnetwerk wordt uitgebreid met 60 additionele seismische meetstations. Elk nieuw station bestaat uit een 200 meter diep boorgat met daarin 4 geofoons (op 50, 100, 150 en 200 meter diepte geplaatst), en bovengronds een accelerometer, versterkers en communicatie-apparatuur. Daarnaast worden op twee plaatsen diepe geofoons (op reservoir diepte) geplaatst om meer kennis te krijgen van de diepte waarop aardbevingen plaatsvinden. Daarnaast plaatst NAM 200 gebouwsensoren in verschillende openbare gebouwen en bij particulieren die zich hiervoor hebben aangemeld. Deze gebouwsensoren zijn accelero-meters. Ik sluit niet uit dat de monitoring in de toekomst kan worden aangepast door het inbrengen van nieuwe of verbeterde technologieën. Ik ben op grond van het voorgaande momenteel echter van oordeel dat de monitoring van bodembeweging van hoge kwaliteit is. Daarbij acht ik het waardevol dat de volledige keten vanaf compactie, naar grondversnelling en de effecten op gebouwen door de monitoring wordt beslagen.
91/39	Identieke deelzienswijze is 67/46. Het argument van de Minister dat door in te stemmen met het winningsplan de gewenste voorschriften en beperkingen daadwerkelijk in werking kunnen treden terwijl dat niet zou kunnen indien teruggevallen wordt op het oude winningsplan is niet juist. De Minister kan ook onder het 'oude' winningsplan van 2007 aanvullende voorschriften en beperkingen voorschrijven. Kortom: instemmen met het nieuwe winningsplan is voor het invoeren van de gewenste voorschriften en beperkingen niet noodzakelijk. Inspreker is daarom van mening dat de Minister zijn instemming aan het winningsplan moet onthouden en de uitkomsten van (ingevolge de voorschriften uit te voeren) onderzoeken moet afwachten.	Indien niet zou worden ingestemd met het ingediende gewijzigde winningsplan, dan zou dat betekenen dat het oude winningsplan van 2007 van kracht blijft. In het gewijzigde winningsplan staan echter diverse onderdelen waarvan het juist positief is dat ze inwerking treden (zoals de door NAM in het winningsplan voorgestelde maatregelen met betrekking tot preventie en afwikkeling van schade). Een winningsplan is een samenhangend geheel. Niet alles daarvan kan als voorschrift aan het instemmingsbesluit van 2007 worden verbonden.

1.b.4 Toepasselijkheid van de Monumentenwet		
15/7	Artikel 11 Monumentenwet verbiedt het beschadigen of vernielen van een rijksmonument. Het besluit van de minister faciliteert echter een gaswinningpraktijk die meer en zwaardere aardbevingen genereert en leidt tot voortgaande en verdergaande beschadiging en vernieling van rijksmonumenten in het aardgaswinningsgebied. Hierdoor is het gaswinningbesluit strijdig met artikel 11 Monumentenwet.	Het kan niet worden uitgesloten dat ook monumenten schade kunnen ondervinden als gevolg van aardbevingen. Dit betekent echter nog niet, mede gezien de voorschriften in het (ontwerp)besluit en het aanvullend pakket maatregelen dat bij brief aan de Tweede Kamer van 17 januari 2014 bekend is gemaakt, dat er dan sprake is van een schending van artikel 11 van de Monumentenwet. De preventieve versterkende maatregelen zien uitdrukkelijk ook op monumenten en dit krijgt de nodige aandacht bij de door de provincie ingestelde Dialoogtafel. Ik vind het erg belangrijk dat ons nationale erfgoed behouden blijft. Ter behoud van ons nationale erfgoed werken de betrokken overheden, zoals de ministeries van Economische Zaken en van Onderwijs, Cultuur en Wetenschappen, de provincie Groningen, de gemeenten en NAM goed samen.
73/22	Aandacht wordt gevraagd voor de bescherming van historische monumenten en andere vormen van cultureel erfgoed dat onvervangbaar is. De risico's van de aardbevingen (toenemend in frequentie en kracht) staan echter op gespannen voet met het verbod om monumenten te beschadigen, welke rechtsregel in artikel 11 van de Monumentenwet is vastgelegd. De Minister heeft deze belangen en het risico dat (ernstige en onherstelbare) beschadigingen ontstaan aan monumenten in het ontwerpbesluit onvoldoende meegewogen.	Zie het antwoord op deelzienswijze 15/7.
85/9	Inspreker wijst er daarbij – in verband met de oude monumenten in Groningen die door de gaswinning al schades hebben opgelopen – op dat overigens de Monumentenwet burgers en bedrijven verbiedt om handelingen te verrichten die een bedreiging vormen voor van rijkswege beschermde monumenten, en dat derhalve ook daarom de handelingen en winning waarvoor de NAM thans toestemming vraagt niet langer vergunbaar zijn.	Zie het antwoord op deelzienswijze 15/7.
91/32	Identieke deelzienswijze is 67/39. Het voorgenomen besluit gaat op deze vragen niet in, hoewel die een wezenlijk element dienen te vormen van de juridische en maatschappelijke discussie. Het voorgenomen besluit is aldus in strijd met de Monumentenwet en daarin geïmplementeerde Wet archeologische monumentenzorg.	Zie het antwoord op deelzienswijze 15/7.
107/3	Het unieke cultuurhistorische wierden- en dijkenlandschap inclusief de middeleeuwse kerken, de borgen, de oude boerderijen en molens, wordt in zijn voortbestaan bedreigd. Dit betekent dat niet alleen de gewaardeerde	Herstel en preventie van schade aan cultuurhistorisch erfgoed vereisen een goede, deskundige en respectvolle aanpak. Hier wordt hard aan gewerkt, waar de relevante partijen bij zijn

	leefomgeving van de Groningers wordt aangetast maar dat bovendien de toeristische sector die aandacht vraagt voor dit belangrijke onderdeel van het Nederlandse cultuurbezit, volledig buiten beschouwing blijft. In de productiefilosofie van de NAM en in het beleid van deze minister is hiervoor geen enkele aandacht. Wij vragen ons dan ook af hoe de beleidsafstemming is geschied met de Minister van OCW / de Rijksdienst voor het Cultureel Erfgoed.	betrokken. Zie het antwoord op deelzienswijze 79/3 (paragraaf1.a.4).
1.b.5 Overtreding van Wetboek van Strafrecht		
15/8	De artikelen 170, 171 en 352 Wetboek van Strafrecht verbieden het in gevaar brengen van goederen en personen door het bewust of opzettelijk vernielen, beschadigen, onbruikbaar of onklaar maken van gebouwen. Ook het gelegenheid geven, het uitlokken, het deelnemen en het meewerken aan het in gevaar brengen van personen of goederen, is strafbaar. Door een gaswinningpraktijk te faciliteren waarbij slachtoffers kunnen vallen als gevolg van instortende gebouwen, maakt de minister zich met andere woorden schuldig aan één of meer strafbare feiten.	Met het onderhavige besluit heb ik ingezet op het beperken van seismische risico's door de productie rondom Loppersum drastisch te beperken, een plafond in te stellen voor de productie uit de regio Zuid-West, een plafond in te stellen voor de productie uit het cluster Eemskanaal, een plafond in te stellen voor de productie uit de regio Oost, een plafond in te stellen voor de totale jaarlijkse productie uit het gehele Groningenveld en nadere onderzoeken naar de seismische risico's te gelasten. De onderhavige instemming met het winningsplan wordt verleend voor een beperkte periode van drie jaar, zodat de staat het beleid naar aanleiding van de onderzoeksresultaten kan aanpassen. Daarnaast is met NAM overeengekomen dat een herstel- en versterkingsprogramma van woningen en gebouwen wordt gestart. Met het versterken van woningen en gebouwen worden de risico's op schade en slachtoffers beperkt. Gelet op deze maatregelen kan de staat niet worden verweten nalatig te zijn in haar optreden en kan schuld aan strafbare feiten de staat niet worden verweten.
1.b.6 Toepasselijkheid van de Wet tegemoetkoming schade bij rampen		
15/9	Strijd met de zorgvuldigheid. De minister faciliteert een gaswinningpraktijk die grote financiële risico's meebrengt voor de inwoners van het winningsgebied. Met name een zware aardbeving met dijkdoorbraak of overstroming heeft substantiële financiële gevolgen. De minister heeft de risico's van een ramp echter in het geheel niet afgedekt. Ook geeft de minister de inwoners geen garantie dat de 'Wet Tegemoetkoming Schade bij Rampen' bij een beving van 4.5 van toepassing wordt verklaard. De minister brengt de inwoners van Groningen met zijn besluit dus in grote financiële onzekerheid. Dit is uiterst onzorgvuldig.	Het bestaan van de Wet tegemoetkoming schade bij rampen staat niet in de weg aan het feit dat bij schade door bevingen altijd artikel 6:177 BW van toepassing is. Hiermee is de aansprakelijkheid van de exploitant van een mijnbouwwerk voor schade door beweging van de bodem als gevolg van de aanleg of exploitatie van een mijnbouwwerk wettelijk verankerd en is de exploitant dus altijd gehouden de schade ontstaan als gevolg van die beving te vergoeden.
20/4	Bij een beving vanaf 4.5 op de schaal van Richter vallen we onder de Rampenwet. Hierbij verdwijnen automatisch allerlei rechten en verzekeringen. Dan is er voor de gehele regio naast een humanitaire ramp ook nog eens	Zie het antwoord op deelzienswijze 15/9.

	sprake van een enorme financiële ramp. Hierover zijn geen afspraken gemaakt en geen zekerheden ingebouwd. Dit moet absoluut anders voor het leed is geschied.	
88/16	Op 25 mei 1998 is een wet tot stand gekomen over tegemoetkoming in de schade en de kosten in geval van overstroming, aardbevingen, namelijk de Wet tegemoetkoming schade bij rampen. Zoals de tekst van de Wet reeds luidt wordt dan geen volledige schade meer vergoedt, doch wordt de burger afgescheept met een tegemoetkoming en zullen ook andere verzekerings-uitkeringen niet meer of nog beperkt gedaan worden. De wet kan in werking treden bij een magnitude van minimaal 4,5 op de schaal van Richter alsook bij overstromingen.	Zie het antwoord op deelzienswijze 15/9.
1.b.7 Strijd met Grondwet		
16/2	Volgens het rapport van SodM van januari 2013 neemt de kans op aardbevingen ernstiger dan 3.9 op de schaal van Richter, duidelijk af als de productie uit het Groningenveld met 40% naar beneden gaat, waarbij het SodM een vermindering van 50 naar 30 miljard kubieke meter aardgas per jaar noemt. Maar voor dit en komend jaar staat u een gasproductie van 42,5 miljard kubieke meter toe. Daarmee geeft u de inwoners van Groningen niet de veiligheid waar ze recht op hebben. In de grondwet staat dat iedere Nederland recht heeft op een veilige woonplek. U schendt hierbij de mensenrechten van de inwoners van de provincie Groningen.	Uitgangspunt voor de besluitvorming zijn de adviezen van Sodm uit januari en december 2014, waarin zij o.a. adviseren om in het gebied rond Loppersum, in de regio Zuid-West, voor het cluster Eemskanaal en in de regio Oost de productie te beperken. Zie ook de antwoorden op de deelzienswijzen 91/7 (paragraaf 1.a.2), 91/9 (paragraaf 1.b.1.2) en 14/4 (paragraaf 1.a.4).
38/7	De regering mag niet instemmen met dit winningsplan. De regering is verantwoordelijk voor de veiligheid van burgers. Burgers hebben recht op een veilige woonomgeving. Met dit winningsplan is de veiligheid niet gegarandeerd. Sterker nog in dit winningsplan komt de veiligheid niet voor.	Zie de antwoorden op de deelzienswijzen 91/7 (paragraaf 1.a.2) en 15/3 (paragraaf 1.a.6). Zie ook de antwoorden t.a.v. veiligheid op grond van artikel 2 EVRM (paragraaf 3.c.2).
38/8	De regering heeft de plicht om zijn burgers te beschermen en niet aan onnodige risico's bloot te stellen. De bodemdaling gaat hard, de dijken zijn niet goed. Maar de gasproductie gaat wel door. De regering moet eerst voor de veiligheid zorgen en daar de gasproductie op aanpassen. De minister kan zich er niet op beroepen dat hij de risico's niet kent want die behoort hij te kennen als hij instemt met dit onverantwoorde plan.	Zie de antwoorden op de deelzienswijzen 91/7 (paragraaf 1.a.2) en 15/3 (paragraaf 1.a.6). Zie ook de antwoorden t.a.v. veiligheid op grond van artikel 2 EVRM (paragraaf 3.c.2).
40/4	De overheid heeft overeenkomstig artikel 21 van de Grondwet de plicht de bewoonbaarheid van het land en de bescherming van het milieu en de volksgezondheid te bevorderen. Volgens de Nederlandse Grondwet heeft de overheid de plicht om de veiligheid en het woongenot van de burgers te garanderen. Met voortzetting van de gaswinning brengen ministerie en NAM opzettelijk mensenlevens in gevaar, en brengen zij schade toe aan de	Artikel 21 Grondwet bepaalt dat de zorg van de overheid is gericht op de bewoonbaarheid van het land en de bescherming en verbetering van het leefmilieu. De uitvoering van deze bepaling geschiedt door middel van een aantal wetten op het terrein van milieu en ruimtelijke ordening. Voor de beantwoording van de vraag of sprake is van een

	eigendommen.	schending van artikel 21 Grondwet moet worden getoetst aan deze regelgeving. Van een schending van artikel 21 Grondwet is alleen sprake bij een evidente verwaarlozing van het milieubelang en de afwezigheid van regelgeving. Het (ontwerp)besluit voldoet aan de toepasselijke wettelijke vereisten. Van een evidente schending is geen sprake. Zie ook het antwoord op deelzienswijze 57/9 (paragraaf 3.c.4).
48/18	Identieke deelzienswijze is 108/32. Ik ben van mening dat U de Groningers in het gebied, zijnde een nationale minderheid, als eindgebruikers van gas, discrimineert t.o.v. alle andere eindgebruikers van datzelfde gas: zowel binnenlands als buitenlands. Dat is in strijd met onze Grondwet en met het EVRM en de daarbij behorende Protocollen en Aanvullend Protocol.	De indiener maakt niet duidelijk op welke wijze indiener zich gediscrimineerd voelt. Als gedoeld wordt op het feit dat de nadelen van de gaswinning uit het Groningenveld niet gelijkelijk verdeeld worden over alle afnemers , is het zo dat het uit de aard der zaak onmogelijk alle afnemers op dezelfde manier te behandelen. Wel wijs ik er op dat in het (ontwerp)besluit zoveel mogelijk waarborgen voor de bewoners van dit gebied worden gegeven. Tevens is er een pakket aanvullende maatregelen voorgesteld dat bij brief aan de Tweede Kamer van 17 januari 2014 bekend is gemaakt. Hiermee is zoveel mogelijk in een gelijke behandeling voorzien. Ten aanzien van strijd met de Grondwet en het EVRM, anders dan wegens ongelijke behandeling, wordt verwezen naar de antwoorden op de zienswijzen 40/4, 15/10 (paragraaf 3.c.2), 15/12 (paragraaf 3.c.5) en 57/7 (paragraaf 3.c.4).
91/20	Identieke deelzienswijze is 67/27. In artikel 21 Grondwet is voor de overheid de plicht opgenomen zorg te dragen voor de bewoonbaarheid van het land en de bescherming (en zelfs verbetering) van het leefmilieu. De bewoonbaarheid en leefbaarheid van het risicogebied neemt af door verdergaande gaswinning en de Minister schendt daarom dit sociale grondrecht.	Zie het antwoord op deelzienswijze 40/4.
1.b.8 Strijd met Milieuwetgeving		
57/16	Naar de mening van inspreker geldt in ieder geval voor dit nieuwe (althans gewijzigde) winningsplan een m.e.r.-plicht op grond van het Besluit m.e.r. 1994. Zou niet reeds een m.e.r.-plicht gelden op grond van het Besluit m.e.r. 1994, dan toch in ieder geval ingevolge de EU m.e.r.-richtlijn inzake de milieubeoordeling van projecten (2011/92/EU).De conclusie is dat in ieder geval ingevolge art. 2 jo art. 4 jo bijlage 1 van de m.e.r.-richtlijn een m.e.r. is vereist. Daarnaast geldt naar de mening van inspreker een plan-m.e.r.-plicht,	De door inspreker opgeworpen vragen ten aanzien van een mogelijk m.e.r.-plicht hebben geen betrekking op het door NAM ingediende winningsplan of het (ontwerp)besluit. Het relevante toetsingskader voor instemming met een winningsplan wordt gevormd door artikel 35 en 36 van de Mijnbouwwet. De vraag of een m.e.r.-plicht bestaat, is niet aan de orde bij het verlenen van instemming met een

	in ieder geval ingevolge art. 7.2 a Wm (plan-m.e.r.-plicht vanwege het vereiste van een passende beoordeling in de zin van art. 19f lid 1 van de Natuurbeschermingswet 1998).	winningsplan op grond van artikel 34, derde lid, van de Mijnbouwwet. Voor een reactie op de passende beoordeling, zie het antwoord op deelzienswijze 57/17.
57/17	Alle voor de winningsactiviteiten relevante Natura 2000-gebieden dienen alsnog te worden beschreven. Een onafhankelijk onderzoek dient de gevolgen van de winning voor de instandhoudingsdoelstellingen van ieder Natura 2000-gebied in kaart te brengen. Omdat significante gevolgen naar de mening van cliënten niet op voorhand kunnen worden uitgesloten (NAM stelt immers zelf dat er sprake zal zijn van vernatting), dient, op basis van het voorzorgs-beginsel van art. 6 lid 2 Habitatrichtlijn, een passende beoordeling te worden gemaakt. Ook de soortenbescherming komt in het winningsplan en het ontwerpbesluit in het geheel niet aan de orde, terwijl niet uit te sluiten valt dat de activiteiten zelf (geluid- en trillingshinder) en de ten gevolge van die activiteiten optredende bodemdaling en aardbevingen, gevolgen kunnen hebben voor de aanwezige soorten en hun leefgebied. Ecologisch onderzoek dient die gevolgen alsnog in kaart te brengen en te toetsten aan de verbodsbepalingen uit de Flora- en faunawet.	De door inspreker opgeworpen vragen ten aanzien van de passende beoordeling, een Nbwet-vergunning en een eventuele ontheffing op basis van de Flora- en faunawet, hebben geen betrekking op het door NAM ingediende winningsplan of het (ontwerp)besluit. Het relevante toetsingskader voor instemming met een winningsplan wordt gevormd door de artikelen 35 en 36 van de Mijnbouwwet. De vraag of een Nb-wet vergunning en een Ff-wet ontheffing nodig zijn, is niet aan de orde bij het verlenen van instemming aan een winningsplan op grond van artikel 34, derde lid, van de Mijnbouwwet.
64/14	Op grond van art. 7.2 Wet milieubeheer (Wm) jo art. 2 Besluit milieueffectrapportage en Bijlage C 17.2 althans D 17.1 en/of 17.2 geldt een MER (beoordelings)plicht. Nu deze MER (beoordeling) niet is aangetroffen dient u uw instemming met het winningsplan te onthouden.	Zie het antwoord op deelzienswijze 57/16.
91/34	Identieke deelzienswijze is 67/41. Gelet op de gevolgen had voor het voorgenomen besluit een MER en/of passende beoordeling moeten worden opgesteld. Immers vormt een 'project' in de zin van de Europese MER-richtlijn alle 'ingrepen in natuurlijk milieu of landschap, inclusief de ingrepen voor de ontginning van bodemschatten. In artikel 4 lid 1 van de MER-richtlijn dienen de in bijlage I genoemde projecten onderworpen te worden aan een MER-beoordeling. Het gaat daarbij onder meer om de 'Commerciële winning van aardolie en aardgas wanneer de gewonnen hoeveelheid meer dan 500 ton aardolie per dag of meer dan 500.000 m^3 aardgas per dag bedraagt'. Volgens de bijlage bij het Nederlandse Besluit mer, dient een MER gemaakt te worden voor de 'winning van aardolie en aardgas dan wel de wijziging of uitbreiding daarvan' (categorie C.17.2). Zowel op grond van Europese als op grond van nationale wetgeving is het voorgenomen besluit dus MER-plichtig, hetgeen door de Minister niet is onderkend.	Zie het antwoord op deelzienswijze 57/16.

91/35	Identieke deelzienswijze is 67/42. Ingevolge de Habitatrichtlijn dient 'voor elk plan of project dat (...) afzonderlijk of in combinatie met andere plannen of projecten significante gevolgen kan hebben voor zo'n gebied', een passende beoordeling gemaakt te worden van de gevolgen voor het gebied. De verplichting een passende beoordeling te maken is, voor zover het om Nederlandse Natura 2000-gebieden gaat, geregeld in de Natuurbeschermingswet 1998. Voor zover niet uit te sluiten valt dat het plan of project schadelijke gevolgen heeft voor buitenlandse (Duitse) Natura 2000-gebieden, is de Raad van State van oordeel dat de Habitatrichtlijn rechtstreekse werking heeft. Het Hof van Justitie EG heeft in het bekende Kokkelvisserijarrest (7 september 2004, zaaknummer C-127/02) uitgemaakt dat 'Het feit dat deze activiteit al vele jaren periodiek wordt uitgeoefend in het betrokken gebied (...) staat op zich niet eraan in de weg dat zij bij elke aanvraag kan worden beschouwd als een apart plan of project in de zin van de Habitatrichtlijn. ' Daaruit volgt dat ook een activiteit die al vele jaren wordt uitgeoefend en waarvoor op een zeker moment een nieuwe vergunning nodig is, kan worden beschouwd als een apart plan of project in de zin van de MER-richtlijn en de Habitatrichtlijn.	Zie het antwoord op deelzienswijze 57/17.
91/37	Identieke deelzienswijze is 67/44. Nu schadelijke gevolgen van de gaswinning voor Natura 2000-gebieden niet kunnen worden uitgesloten, dient ten behoeve van het nieuwe winning besluit alsnog een passende beoordeling te worden gemaakt en is de activiteit op basis van de Natuurbeschermingswet 1998 vergunningplichtig. Er dient minimaal een MER en passende beoordeling te worden uitgevoerd alvorens een definitief besluit wordt genomen over instemming op het voorliggende winningsplan, alsmede voordat wordt besloten over het in 2016 in te dienen gewijzigde winningsplan.	Zie de antwoorden op de deelzienswijzen 57/16 en 57/17.
1.b.9 Onvoldoende aandacht voor veiligheid		
17/5	U heeft besloten onder een aantal voorwaarden in te stemmen met het winningsplan van de NAM. Daarin staat dat er een kans is van 10% op een aardbeving sterker is dan 4,8 in de komende tien jaar. En bij 4,4 op de schaal van Richter storten volgens de NAM zwakkere gebouwen in. Volgens het rapport van SodM van januari 2013 neemt de kans op aardbevingen ernstiger dan 3,9 duidelijk af als de productie uit het Groningenveld met 40% naar beneden gaat, waarbij SodM een vermindering van 50 naar 30 miljard kubieke meter aardgas per jaar noemt. Met uw besluit nemen de ernstige aardbevingen dus niet af en daarmee geeft u de inwoners van Groningen niet de veiligheid waar ze recht op hebben.	NAM geeft in haar winningsplan aan dat er op basis van door hen voorgestelde productiefilosofie in de komende drie jaar een kans is van 10% dat er een aardbeving met een sterkte van 4,1 optreedt. In het besluit is uitgegaan van de adviezen van Sodm, die stellen dat het risico hoog is en om niet het door NAM voorgestelde productiescenario te volgen, maar de clusters rondom Loppersum grotendeels te sluiten, de productie uit de clusters in de regio Zuid-West (rond Hoogezand) te beperken tot 9,9 miljard m^3, de productie uit het cluster Eemskanaal te beperken tot 2,0 miljard m^3, de productie uit de clusters in de regio Oost te beperken tot 24,5

		miljard m^3 en tevens een plafond te stellen aan de maximaal toegestane totale jaarproductie uit het Groningenveld. Uiterlijk op 1 mei 2015 zal NAM met een nieuwe berekening van de seismische dreiging en risico dienen te komen. In het (ontwerp)besluit heb ik NAM opgedragen uiterlijk 1 juli 2016 een geactualiseerde versie van het winningsplan in te dienen. Daarin zal de dan meest actuele kennis worden verwerkt.
20/5	Identieke deelzienswijzen zijn: 22/4, 27/4, 41/4, 42/4, 43/4, 86/4, 108/10, 111/4 en 113/4. Met uw besluit geeft u de inwoners van Groningen niet de veiligheid waar ze recht op hebben. U vergroot de onveiligheid, hoewel u in uw woordkeuze net doet alsof u het over veilig wonen heeft.	Het vrijwel geheel terugdraaien van de productie bij Loppersum is juist bedoeld om de seismische dreiging op korte termijn te beperken. Op basis van berekeningen uitgevoerd door TNO (februari 2014) is gebleken dat dit productiescenario tijdelijk enige beperking van de seismische dreiging op zou kunnen leveren. Dit wordt bevestigd door de duidingen in het Sodm-advies van december 2014. Op grond van het advies van Sodm van december 2014 heb ik besloten ook de productie uit de clusters in de regio Zuid-West (rond Hoogezand) te beperken tot 9,9 miljard m^3, de productie uit het cluster Eemskanaal te beperken tot 2,0 miljard m^3 en de productie uit de clusters in de regio Oost te beperken tot 24,5 miljard m^3.
40/1	Uit het ontwerpbesluit valt te concluderen dat de boringen en de gaswinning onverminderd worden voortgezet, ten koste van de veiligheid van de inwoners van de provincie Groningen. De enige argumenten zijn de miljarden inkomsten voor de schatkist en de NAM. Vanwege de miljarden inkomsten wordt het in gevaar brengen van goederen en mensenlevens gebagatelliseerd. Alle gaswinning in het Groningenveld dient daarom onmiddellijk te worden stopgezet, zodat alle inwoners van de provincie Groningen veiligheid en existentiële zekerheid geboden wordt.	Zie de antwoorden op de deelzienswijzen 91/7 (paragraaf 1.a.2), 91/9 en 39/7 (paragraaf 2.b).
45/3	Door te besluiten tot een substantieel grotere maximum jaarproductie dan de 12 miljard kubieke meter gas die volgens het advies van SodM acceptabel zou zijn om het risico op aardbevingen te minimaliseren (de hoogst bereikbare veiligheid), gaat u niet uit van het voorzorgsprincipe (Verdrag van Aarhus). Bovendien legt u niet goed uit waarom u de professionele adviezen van SodM, de toezichthouder, maar deels of helemaal niet opvolgt.	Sodm heeft in haar advies m.b.t. de voorliggende wijziging van het winningsplan geadviseerd om de Loppersum clusters te sluiten, niet om de productie te reduceren tot 12 miljard m^3. Zie ook de antwoorden op de deelzienswijzen 17/5 en 85/4 (paragraaf 1.b.1.5).
53/1	U bent voornemens voor de komende 3 jaar een gasproductie toe te laten die vrijwel op het niveau ligt van het gaswinningsplafond 2006-2015, waarmee u de totale onttrekking van gas aan de bodem amper reduceert, ondanks de veelheid van alarmerende signalen die u sinds 2006 heeft ontvangen. Het SodM adviseert om niet meer dan 12 miljard kubieke meter gas uit het	Zie de antwoorden op de deelzienswijzen 17/5 en 85/4 (paragraaf 1.b.1.5).

	Groningenveld te pompen om het risico op aardbevingen te minimaliseren. Dat is de hoogst bereikbare veiligheid. U kiest voor een substantieel grotere winning waarbij veiligheid van de bewoners van Groningen geen topprioriteit heeft, zodat u het voorzorgbeginsel grotendeels negeert en in een elementaire zorgplicht van de overheid tekortschiet.	
54/1	Het zou zo moeten zijn dat dit winningsplan pas van kracht wordt wanneer de risico's helder zijn. Het door u voorgestelde winningsplan moet wat ons betreft direct verworpen worden, nu blijkt dat sprake is van onaanvaardbare risico's. Onaanvaardbaar te verstaan als elke verslechtering van de veiligheid van de inwoners (en overige gasten en/of passanten in het gebied), leefbaarheid, bedrijvigheid en ondernemerschap, landschap en onroerend goed in welke vorm dan ook, met bijzondere aandacht voor het kostbare historisch erfgoed en overige monumenten. Een besluit dat impliciet ruimte laat voor (grote) schade aan eigendommen, risico's op persoonlijk letsel, psychische aandoeningen of verlies aan mensenlevens moet direct verworpen worden.	Zie de antwoorden op de deelzienswijzen 91/7 (paragraaf 1.a.2) en 91/9 (paragraaf 1.b.1.2).
57/5	Gezien de wetenschappelijke onzekerheden, het gebrek aan consensus over de belangrijkste pijlers waarop het winningsplan rust en het -vanuit een oogpunt van seismisch risico- meest optimale productiescenario, had de Minister het advies van SodM, om niet met dit plan in te stemmen, dienen over te nemen. Hierbij moet bovendien niet uit het oog worden verloren dat iedere voortzetting van de productie -en dus ook de huidige waarop dit ontwerp instemmingsbesluit ziet- leidt tot toename van compactie en seismiciteit. Over wat deze productie op de lange termijn voor gevolgen heeft kunnen -daarover is iedereen het wel eens- überhaupt geen uitspraken worden gedaan. Instemming met dit winningsplan is in strijd met het voorzorgsbeginsel. Dat -zoals de Minister stelt- in dat geval zou worden teruggevallen op het winningsplan uit 2007 is een onzuiver argument. Dat plan kan sowieso geen basis (meer) vormen voor voortzetting van de productie zoals de Minister -naar aanleiding van de nieuwe inzichten en de grote aardbeving in Huizinge-zelf heeft geconstateerd. Het ligt dan ook in de rede dat de instemming voor dat plan wordt ingetrokken.	Indiener verzoekt alle instemmingsbesluiten in te trekken en dus feitelijk om stopzetting van de gehele gaswinning uit het Groningenveld. Daartoe is momenteel geen reden. Geen van de adviezen wijst in die richting en dit zou grote maatschap-pelijke gevolgen hebben. Zie verder de antwoorden op de deelzienswijzen 17/5, 59/7 (paragraaf 1.b.1.3), 91/7 (paragraaf 1.a.2), 91/9 (paragraaf 1.b.1.2) en 99/4 (paragraaf 1.b.1.4).
67/3	Pas indien zeker is dat het veilig is en de gaswinning geen verdere aardbevingen meer kan veroorzaken zou de winning weer kunnen worden opgepakt. Logischerwijs zal dat niet meer het geval zijn.	Zie de antwoorden op de deelzienswijzen 59/7 (paragraaf 1.b.1.3) en 91/7 (paragraaf 1.a.2).
73/21	De Tcbb heeft aangegeven dat de kennis van het Groningenveld onvoldoende is, zelfs voor de oorzaak van de aardbevingen. Desondanks stemt de Minister in met het winningsplan. Daarmee heeft de Minister het voorzorgsprincipe ('als je niet weet hoe het zit, doe het dan niet') niet dan wel onjuist gehanteerd.	Zie de antwoorden op de deelzienswijzen 91/7 (paragraaf 1.a.2) en 99/4 (paragraaf 1.b.1.4).

76/5	Het devies "safety first" dient t.a.v. de gasproductie te worden gevolgd. Om te beginnen betekent dit, op basis van het voorzorgsbeginsel, een moratorium van zeker vijf jaar.	Een moratorium is mede uit oogpunt van leveringszekerheid geen optie. Er is dan niet of nauwelijks meer L-gas beschikbaar om te voorzien in de behoefte (zie het antwoord op deelzienswijze 5/5).
82/30	Sinds SodM het 'voorzorgbeginsel' te berde bracht, is de interpretatie van het dit begrip door diverse partijen te eenzijdig geweest – alsof het alleen de mogelijkheid van het dichtdraaien van de gaskraan betreft. Het gaat echter niet voor niets om een beginsel en geen regel. De minder verstrekkende interpretatie van het voorzorgsbeginsel kan in mijn ogen echter niet zo ver gaan dat het feitelijk ten koste gaat van de individuele veiligheid. Dodelijke slachtoffers, of zelfs instortende huizen hebben een evenzo maatschappelijke ontwrichtende werking.	Zie de antwoorden op de deelzienswijzen 91/7 (paragraaf 1.a.2) en 17/5.
82/47	Prof. Helsloot gaat in de bouwsteen "begrijpelijkheid voor risicobeleid bij systemische risico's" volledig voorbij aan de onteigeningsoptie: een algemene uitkoopregeling maakt toepassing van het voorzorgprincipe mogelijk zonder stopzetting van activiteiten en dus zonder grote negatieve effecten voor de staatskas. Immers, claims op schade dan wel dreigende schade dienen volgens de wet (BW6, art. 177 en 184) te worden afgehandeld door de schade-veroorzakende partij, de mijnexploitant.	De onteigeningsoptie is zeer vergaand. Deze gaat volledig voorbij aan het feit dat een groot deel van de Groningers gehecht is aan de regio en niet zomaar zal willen vertrekken. Zoals uiteengezet in het antwoord op deelzienswijze 39/7 (paragraaf 2.b) ben ik van mening dat het (ontwerp)besluit is gebaseerd op een zorgvuldige belangenafweging.
83/1	Het ontwerpbesluit stelt voor om de afname van de winning rond Loppersum te compenseren met een extra productie in het zuidwesten van het Groningenveld. Het SodM gaf reeds aan dat de berekeningen van de NAM niet op solide pijlers berusten en raadde daarom het winningsplan af. Ook de Minister geeft zelf aan dat de gemaakte berekeningen foutmarges en onzekerheden kennen. Inspreker kan daar niet mee akkoord gaan en vraagt dan ook met klem om het voorzorgsbeginsel te hanteren en de aardgaswinning op korte termijn aanzienlijk te verminderen.	Zie de antwoorden op de deelzienswijzen 91/7 (paragraaf 1.a.2) en 99/4 (paragraaf 1.b.1.4). Het ontwerpbesluit hield in, dat ten opzichte van het door NAM ingediende winningsplan 2013 de productie uit het Loppersum gebied van 15 miljard m^3 per jaar omlaag zou gaan (naar maximaal 3 miljard m^3 per jaar) en die uit de rest van het veld 3 miljard m^3 per jaar omhoog zou gaan. Het besluit handhaaft de maatregel voor het Loppersum gebied. Aangezien het besluit tevens productiebeperkingen oplegt voor de regio Zuid-West (rond Hoogezand), voor het cluster Eemskanaal en voor de regio Oost, zijn de mogelijkheden voor de genoemde compensatie van productie nu vrijwel niet meer aanwezig.
83/2	Het reassessment-rapport van SodM van 16 januari 2013 geeft aan dat de aardbevingen die schade veroorzaken snel zullen ophouden als er jaarlijks niet meer dan 12 miljard kubieke meter gas uit het Groningenveld wordt gepompt. Ook adviseerde het SodM een reductie van 40% van de aardgaswinning om de kans op een sterke aardbeving evenredig af te laten nemen. Beide adviezen slaat u in de wind. U kiest gelukkig wel voor een grote reductie van de	Zie de antwoorden op de deelzienswijzen 91/7 (paragraaf 1.a.2) en 85/4 (paragraaf 1.b.1.5).

	aardgaswinning rondom Loppersum, maar met een maximum van 42,5 miljard kubieke meter gas per jaar betekent dit een substantiële toename van de winning in andere delen van het Slochterenveld. De omvang van de effecten van deze verschuiving zijn naar onze mening onvoldoende onderzocht. Inspreker kan daar niet mee akkoord gaan en vraagt dan ook met klem om het voorzorgsbeginsel te hanteren en de aardgaswinning op korte termijn aanzienlijk te verminderen.	
85/7	De minister houdt – niettegenstaande de waarschuwingen van deskundigen en de praktijk – echter op hoofdpunten vast aan het oude beleid van doorproduceren, en hij aanvaardt daarmee welbewust de aanmerkelijke toename van de kans op toekomstige bevingen die zelfs wel 10 keer zo zwaar (en met aanzienlijk grotere bodemversnellingen) kunnen zijn als de beving bij Huizinge. De NAM schrijft zelf in de aanbiedingsbrief van 29 november 2013 dat "Voor de periode van de komende 10 jaar […] de kansverdeling beschreven [wordt] door een P50 van 3.9 en P90 van 4.8". Dit wil dus zeggen in de komende tien jaar een kans van 10% op een aardbeving met een magnitude groter dan 4.8 op de schaal van Richter (oftewel: meer dan tien keer zo krachtig als de beving bij Huizinge die een kracht had van 3.6).	Zie de antwoorden op de deelzienswijzen 15/3 (paragraaf 1.a.6) en 17/5.
85/8	Waar algemeen wordt erkend, ook door de NAM, dat kwetsbare gebouwen al bij een aardbeving van 4.4 op de schaal van Richter een risico lopen op instorten vindt inspreker het ontwerpbesluit getuigen van een niet meer verantwoord overheidsbeleid jegens de Groningers.	Zie de antwoorden op de deelzienswijzen 15/3 (paragraaf 1.a.6) en 17/5.
88/3	In het gebied waar ik zelf woon zijn dit jaar (april) inmiddels evenveel bevingen geconstateerd als in 2013. De seismische dreiging is nu dus al groter dan het gehele voorgaande jaar, terwijl u anders beweert. Minister, u trekt veel geld uit voor schadeherstel- en preventie. Twee vrijstaande woningen, tegenover mijn woning staand, hebben inmiddels door de gaswinning ontstane scheurvorming en zijn of worden m.b.v. NAM-gelden hersteld. De woningen zullen echter opnieuw beschadigd raken op een volgende zwakkere plek. U dient dan ook in te zetten op het wegnemen van de oorzaken en dat is het wegnemen van inklinking en het wegnemen van de door mensenhand veroorzaakte aardbevingen.	Zie de antwoorden op de deelzienswijzen 15/3 (paragraaf 1.a.6) en 17/5.
88/27	U houdt zich niet aan de voorzorgsbeginselen.	Zie het antwoord op deelzienswijze 99/4 (paragraaf 1.b.1.4).
90/1	We kunnen ons niet voorstellen dat u geld belangrijker vindt dan onze veiligheid. U heeft nu een besluit genomen waarin u een beetje minder gas wilt winnen. Misschien een beetje veiliger voor ons maar zelfs dat is niet zeker. Ook is het niet zeker wat de effecten zijn van uw plan om in Loppersum minder gas te winnen en dan op andere plaatsen meer.	Zie het antwoord op deelzienswijze 91/7 (paragraaf 1.a.2).

90/2	Wat we heel erg vinden is dat de NAM nog moet gaan berekenen hoe het nu precies zit met de veiligheid. Misschien kan dat wel helemaal niet goed berekend worden of blijkt dat het ook volgens de NAM echt niet veilig kan. U weet de uitkomst hiervan echter niet maar toch heeft u al een besluit genomen.	Zie het antwoord op deelzienswijzen 91/7 (paragraaf 1.a.2).
91/1	Identieke deelzienswijze is 67/8. Inspreker vindt het vanuit het oogpunt van veiligheid voor de Groningers onbegrijpelijk dat de gaswinning wordt voortgezet met de capaciteit en locaties als voorzien. Winning vandaag bepaalt de zwaarte van aardbevingen in de toekomst en trekt daarop een zware wissel. Gelet op de onzekerheden die bestaan in de kennis over het Groningenveld, de karakteristieken en gevolgen van de gaswinning moet de gaswinning sterker worden gereduceerd. Uit het voorzorgsbeginsel vloeit voort dat eerst dan besluiten over gaswinning kunnen worden genomen indien redelijkerwijs vaststaat wat daarvan de gevolgen zijn.	Zie de antwoorden op de deelzienswijzen 91/7 (paragraaf 1.a.2), 10/6 en 14/4 (beide paragraaf 1.a.4).
91/4	Identieke deelzienswijze is 67/11. Er is een zodanige onzekerheid, zowel op de processen in de ondergrond als over de effecten hiervan op de bovengrond, dat de werkelijke effecten (met name op de langere termijn) niet goed zijn in te schatten. De Minister noemt dit als reden waarom hij op dit moment geen ingrijpende besluiten kan nemen (vgl. blz 10 voorgenomen besluit), maar zou een stap verder moeten gaan: zorgvuldige besluitvorming vereist dat bij onvoldoende kennis over relevante feiten geen besluit over voortgaande gaswinning wordt genomen (artikel 3:2 Awb). De Minister gaat voorbij aan de mogelijk onomkeerbare langetermijneffecten van het voorgenomen besluit, dat inhoudt dat de productie min of meer op het niveau wordt gehouden van de vigerende afspraken over het maximale productievolume. De kans op aardbevingen blijft daarmee bestaan en de kans op zwaardere aardbevingen zal daardoor vrijwel zeker groeien (vgl. blz. 9 voorgenomen besluit). Met dit uitstel van verdergaande reductie neemt de Minister een onverantwoord risico met de bevolking van Groningen. Daardoor is het voorgenomen besluit - anders dan de Minister stelt - wel degelijk zeer ingrijpend: ingrijpend op de korte en lange termijn, met een verhoging van het seismisch risico en onveiligheid voor de Groninger bevolking.	Zie de antwoorden op de deelzienswijzen 91/7 (paragraaf 1.a.2), 15/3 (paragraaf 1.a.6) en 17/5.
91/6	Identieke deelzienswijze is 67/13. Inspreker is van opvatting dat de veiligheidsrisico's onacceptabel zijn en dat het voorgenomen besluit onvoldoende is onderbouwd en onvoldoende recht doet aan de belangen van de inwoners van het gebied en de hierna te noemen algemene belangen. Zij zijn dan ook van mening dat de Minister het winningsplan dient af te keuren en grotere productiebeperkingen moet eisen	Zie de antwoorden op de deelzienswijzen 91/7 (paragraaf 1.a.2), 15/3 (paragraaf 1.a.6) en 17/5.

	die de NAM in een nieuw winningsplan op moet nemen. Eerst dáárna kan een voldoende onderbouwd instemmingsbesluit worden genomen. Tót die tijd moet het voorzorgsbeginsel gelden: gaswinning kan niet worden voortgezet zolang de gevolgen daarvan niet duidelijk(er) zijn.	
107/9	Verder maken wij ons zorgen dat de primaire en de regionale waterkeringen, de infrastructuur (o.a. gasleidingen), de nabijheid van het Chemiepark in Delfzijl en van de Eemshaven (opslag van gevaarlijke stoffen) niet zijn aangepast en toegerust op een zwaardere beving. Dit besluit is gelet op het ontbreken van preventieve aanpassingen in strijd met elk voorzorgsprincipe.	Preventieve aanpassingen in verband met het aardbevings-bestendig maken, zijn expliciet onderdeel van het bestuurs-akkoord inclusief budget.
110/2	De regio kent een bovengemiddelde werkloosheid en is daarnaast onderhevig aan vergrijzing en een krimpende bevolking. De impact en doorwerking van de bevingen is daardoor extra hevig. Wij pleiten vanwege deze gevoelige omstandigheden voor een drieslag aan maatregelen: a. Wanneer het meet- en monitoringsprogramma daar aanleiding toe geeft, dient hieraan direct gevolg te worden gegeven in de methodiek en/of in de omvang van de winning. b. Er kan geen winning plaatsvinden met een omvang waarvan onzeker is of deze onomkeerbare gevolgen heeft. c. Tref voorbereidingen voor het geval de gaswinning toch (drastisch) teruggebracht moet worden.	Zie de antwoorden op de deelzienswijzen 91/7 (paragraaf 1.a.2), 15/3 (paragraaf 1.a.6), 10/6 en 14/4 (beide paragraaf 1.a.4). Het scenario dat op basis van het vervolgonderzoek of de meet- en monitoringsuitkomsten besloten moet worden de productie drastisch te verminderen, wordt ook uitgewerkt en er wordt bekeken welke mogelijke oplossingen bijvoorbeeld in de vorm van stikstofinjectie mogelijk zijn.
110/3	In Nederland wordt in het beleid het voorzorgbeginsel in acht genomen. Het voorzorgbeginsel houdt in dat als het gevaar bestaat dat een ingreep of een maatregel schade veroorzaakt, die ingreep of maatregel niet uitgevoerd mag worden. Dat gaat vooral op bij complexe systemen waar ingrepen resulteren in onvoorspelbare effecten. Het Groningenveld is een complex systeem. De winning van het aardgas leidt tot effecten die qua omvang onvoorspelbaar zijn.	Zie de antwoorden op de deelzienswijzen 91/7 (paragraaf 1.a.2), 14/4 (paragraaf 1.a.4), 99/4 (paragraaf 1.b.1.4) en 15/3 (paragraaf 1.a.6).
110/5	Uit alle beschikbare informatie bij het winningsplan hebben wij geconcludeerd dat het voorzorgbeginsel gezien de omvang van de risico's niet voldoende in acht wordt genomen bij het besluit op het winningsplan. Van belang is immers dat in de besluitvorming over risico's, alle belangen tegen elkaar worden afgewogen en het besluit wordt genomen in overeenstemming met de beginselen van behoorlijk bestuur zoals evenredigheid, zorgvuldigheid, openbaarheid, participatie en deugdelijke motivering.	Zie de antwoorden op de deelzienswijzen 91/7 (paragraaf 1.a.2), 14/4 (paragraaf 1.a.4), 99/4 (paragraaf 1.b.1.4), 15/3 (paragraaf 1.a.6) en 48/6 (paragraaf 1.b.1.2).
110/6	In geval van twijfel tussen maatregelen, moet op grond van het voorzorgbeginsel gekozen worden voor de meest strenge maatregel. SodM adviseert de meest strenge maatregelen, maar deze worden niet volledig gevolgd. Het vereiste van proportionaliteit brengt met zich mee dat de gekozen maatregelen overeen moeten stemmen met het betreffende risico (de	Zie de antwoorden op de deelzienswijzen 91/7 (paragraaf 1.a.2), 14/4 (paragraaf 1.a.4), 99/4 (paragraaf 1.b.1.4) en 15/3 (paragraaf 1.a.6).

	ernst en de waarschijnlijkheid). Hoe groter het risico, hoe rigoureuzer de maatregel. Acties moeten zijn toegesneden op de omstandigheden die zich voordoen. Dat is in casu onvoldoende of niet gebeurd: er is gekozen voor een productieplafond dat slechts weinig lager is, in plaats van voor het zoveel als mogelijk terugbrengen van de gaswinning.	
110/18	Wij verzoeken u de berekening van de veiligheidsrisico's van SodM voorlopig te volgen en de risico's te kwalificeren als hoog. Wij verzoeken u tevens vaart te maken met het ontwikkelen van een breed geaccepteerde methodiek voor de berekening en weging van de risico's en de regio hierbij te betrekken. De risico's dienen een centrale rol in de besluitvorming te krijgen. Wij zijn van mening dat hierbij aangesloten moet worden op het voorzorgbeginsel. Wij vragen u met klem de gasproductie uit het Groningenveld zo veel als nodig is terug te brengen om de veiligheid van de inwoners te garanderen.	Zie de antwoorden op de deelzienswijzen 91/7 (paragraaf 1.a.2) en 39/7 (paragraaf 2.b).
1.b.10 Strijd met verdrag van Aarhus (gebrek aan openbaarheid)		
37/10	Door geheimhouding van belangrijke delen van het dossier (de bedrijfsgegevens van de NAM) die de veiligheidsrisico's voor de bevolking betreffen, handelt u in strijd met het principe van actieve openbaarheid, waartoe u zich in internationale verdragen hebt verplicht. De Wet Milieubeheer legt u bovendien een zorgplicht voor de omgeving, met inbegrip van bodem, lucht en water op, waarvan u in dit besluit onvoldoende rekenschap hebt gegeven. De Europese wetgeving verbiedt u uitdrukkelijk maatregelen te nemen waardoor schade aan het milieu kan ontstaan dan wel maatregelen na te laten die deze schade kunnen beperken.	Voor zover in de rapporten sprake is van informatie die op grond van de Wet openbaarheid van bestuur als bedrijfs-vertrouwelijk moet worden aangemerkt, is deze informatie als vertrouwelijk aangemerkt en niet ter inzage gelegd. Het gaat daarbij niet om gegevens die dragend zijn voor het onderhavige (ontwerp)besluit. Met de voorschriften en beperkingen aan het (ontwerp)besluit worden de maatregelen genomen die nodig zijn om schade zoveel mogelijk te beperken of te voorkomen.
48/10	Identieke deelzienswijze is 108/24. Ik vind het onvoorstelbaar dat U, zonder deze gegevens openbaar te hebben gemaakt in overeenstemming met het Verdrag van Aarhus en de Wet Uitvoering Verdrag van Aarhus, besluit in te stemmen met het gewijzigde winningsplan. De Mijnbouwwet valt onder de Wet Milieubeheer. Dat betekent dat U als bevoegd gezag een zorgplicht heeft die tevens de bodem betreft (artikel 1.1a Wm). Ik ben van mening dat in strijd hiermee is gehandeld. Bovendien dient U rekening te houden met het geldende nationale milieubeleidsplan volgens artikel 4.6, lid 3 Wm. U moet het milieu en de gevolgen van aantasting daarvan in beschouwing nemen. Dat heeft U naar mijn mening onvoldoende gedaan.	Het Verdrag van Aarhus verleent burgers het recht op toegang tot milieu-informatie. Ik ben van mening dat het Verdrag van Aarhus niet is geschonden, nu alle rapporten waarop het onderhavige (ontwerp)besluit is gebaseerd, ter inzage zijn gelegd. Met andere woorden, alle onderzoeken die ik bij het nemen van het (ontwerp)besluit ter beschikking had, zijn openbaar gemaakt, afgezien van bedrijfsvertrouwe-lijke informatie van NAM die op grond van de Wob als bedrijfsvertrouwelijk kan worden aangemerkt. Hiermee is volledige inzage gegeven in de informatie waarop ik het (ontwerp) besluit heb gefundeerd. Van een schending van de verplichtingen onder het Verdrag van Aarhus is geen sprake. Met de voorschriften en beperkingen aan het (ontwerp)besluit worden de maatregelen genomen die nodig zijn om schade, ook voor het milieu, zoveel mogelijk te beperken of te

		voorkomen. Zie verder het antwoord op deelzienswijze 57/16 (paragraaf 1.b.8).
48/11	Identieke deelzienswijze is 108/25. De Wet Uitvoering Verdrag van Aarhus verplicht U tot actieve openbaarheid en tot actieve openbaarheid in bijzondere gevallen. U hebt echter met een beroep op de vertrouwelijkheid van bedrijfsgegevens van de NAM, voor een weloverwogen beoordeling van het gewijzigde winningsplan en uw ontwerp-instemmingsbesluit essentiële informatie m.b.t. de mogelijke maximum magnitude en de toename van seismiciteit, niet openbaar gemaakt.	Zie het antwoord op deelzienswijze 37/10. Artikel 6 van het (ontwerp)besluit bepaalt dat NAM uiterlijk op 1 mei 2015 een rapport dient in te dienen waarin het seismisch risico voor de verschillende gebieden van het Groningenveld inzichtelijk wordt gemaakt. Dit rapport zal worden openbaar gemaakt door toezending aan de Tweede Kamer.
48/16	Identieke deelzienswijze is 108/30. In het licht van het Verdrag van Aarhus en de Wet Uitvoering Verdrag van Aarhus, hadden onze Nedersaksische oosterburen al in een vroeg stadium betrokken moeten worden bij de besluitvorming m.b.t. het gewijzigde winningsplan.	Het Verdrag van Aarhus dat deze bepaling bevat is in Nederland geïmplementeerd in de Wet milieubeheer. Op het onderhavige (ontwerp)besluit is de Wet milieubeheer niet van toepassing en bestaat derhalve geen formele verplichting tot overleg met Duitse autoriteiten. Overigens heeft in relatie tot de onderhavige problematiek meerdere malen overleg plaatsgevonden met Duitse autoriteiten. Naar aanleiding daarvan is geen noodzaak gebleken tot het voeren van overleg zoals bedoeld in de Wet milieubeheer.
91/38	Identieke deelzienswijze is 67/45. Het nemen van een besluit voordat de uitkomsten van de onderzoeken (zoals opgelegd in de voorschriften en beperkingen) bekend zijn is daarmee in strijd. Inspreker is van opvatting dat ook om deze reden instemming (vooreerst) moet worden onthouden, zodat vervolgens met inachtneming van alle beschikbare informatie een weloverwogen besluit kan worden genomen. Belanghebbenden wordt op deze manier bovendien rechtsbescherming ontnomen, doordat de uitkomsten van de onderzoeken niet kunnen worden betrokken bij de lopende procedure. Dat is in strijd met Mijnbouwwet en Mijnbouwbesluit, waaruit voortvloeit dat het winningsplan een risicoanalyse bevat waarop de Minister zijn besluit kan baseren en waartegen rechtsbescherming openstaat. Voorts staat deze handelswijze op gespannen voet met het Verdrag van Aarhus (onder andere artikel 6 en 7) waaruit voortvloeit dat op alle onderdelen van het instemmingsbesluit effectieve inspraak mogelijk moet zijn, die daadwerkelijk kan worden betrokken bij de besluitvorming, alsmede dat daartegen effectieve rechtsbescherming moet open staan.	Het (ontwerp)besluit berust op onderzoeken die in het kader van de uniforme openbare voorbereidingsprocedure van afdeling 3:4 Awb zijn gepubliceerd op de website van Bureau energieprojecten. De onderzoeken die genoemd worden in de voorschriften bij het (ontwerp)besluit zijn daarentegen onderzoeken die moeten uitgevoerd vooruitlopend op het nieuwe winningsplan dat NAM voor 1 juli 2016 moet indienen. Deze onderzoeken worden uitgevoerd met als doel de nodige kennis en informatie te verzamelen. Hiermee kan de besluitvorming over het toekomstige winningsplan in 2016 gefundeerd plaatsvinden. Deze onderzoeken zullen in de voorbereidingsprocedure van dat besluit ter inzage worden gelegd. Zie ook het antwoord op deelzienswijze 48/10.
107/5	Het aardgasbesluit is in strijd met het verdrag van Aarhus. De rechten die wij op grond van dit verdrag hebben, worden ons als Groninger burgers	Zie het antwoord op deelzienswijze 48/10.

	onthouden. Te denken valt bijvoorbeeld aan algemeen beschikbare informatie over seismiciteit en magnitude van de bevingen, met het huidige besluit lopen wij immers terdege een verhoogd risico. De inconsistenties in de redenering van de Minister zijn zo manifest dat er geen enkele twijfel mogelijk is: de continuering van de productie doorde NAM is sacrosankt ondanks hun vertoonde traineergedrag.	
108/1	Ik verzoek u uw besluit te herzien en bij het nemen van een nieuwe beslissing juiste en volledige informatie te verschaffen met een goed leesbare correcte samenvatting.	Ik ben van mening dat, o.a. via de websites www.rijksoverheid.nl en www.bureau-energieprojecten.nl , juiste en volledige informatie is verschaft. Het feit dat in relatief korte tijd veel onderzoeken zijn uitgevoerd door gespecialiseerde (soms buitenlandse) instanties en het om een complexe materie gaat, heeft ook zijn weerslag gehad op de toegankelijkheid van de geproduceerde documenten. Deze documenten voldoen echter nog steeds aan de daaraan gestelde eisen. Herziening van het (ontwerp)besluit op deze grond is dan ook niet aan de orde.
108/2	Ik verzoek u uw besluit te herzien en bij het nemen van een nieuwe beslissing niet toe te laten dat de NAM zich verschuilt achter het mom van geheimhouding van bedrijfsinformatie.	Informatie van NAM die op grond van de Wet openbaarheid van bestuur als bedrijfsvertrouwelijk moet worden aange-merkt, wordt niet openbaar gemaakt. Deze bedrijfs-vertrouwelijke informatie is echter bij mij wel bekend en is meegewogen in het (ontwerp)besluit. Herziening van het (ontwerp)besluit op deze grond is dan ook niet aan de orde.
1.c Kritiek op onderzoeken		
1.c.1 Gebrek aan openbaarheid		
82/21	Volgens de minister zijn onderzoek 5 en 6 "het hart van het technisch onderzoek". Het is een kwalijke zaak dat de hiertoe opgeleverde documenten (drie stuks: rapportage aan de TBO inzake 'subsurface aspects of induced earthquakes', 'production measures part 1' en 'production measures part 2') zoals de Stuurgroep ze heeft vastgesteld, omdat ze vertrouwelijk van aard zijn, geen van allen in onbewerkte vorm beschikbaar gesteld (niet openbaar). NAM verwijst voor de betreffende informatie naar het 'Technical Addendum to the Winningsplan Groningen 2013 Subsidence, Induced Earthquakes and Seismic Hazard Analysis in the Groningen Field', maar dit document bevat slechts reviews en samenvattingen van de genoemde rapporten.	De niet-gepubliceerde rapporten zijn samengevat in het 'Technical Addendum to the Winningsplan Groningen 2013 Subsidence, Induced Earthquakes and Seismic Hazard Analysis in the Groningen Field'.
82/33	In 'Toetsing van de bodemdalingsprognoses en seismische hazard ten gevolge van gaswinning van het Groningen veld' meldt TNO (p. 4): "Omdat de NAM geen inzicht geeft in de onzekerheidsbandbreedte van de gemodelleerde porositeit, is het nu niet mogelijk om na te gaan in hoeverre de geconstateerde	Ja, dit is een basisuitgangspunt. Transparante kennisdeling tussen experts is van groot belang in dit soort complexe kennisvragen.

	discrepanties hiermee verklaard kunnen worden. Uit een analyse van de onzekerheidsbandbreedte door TNO-AGE blijkt wel dat dit een mogelijke verklaring is voor een deel van de gebieden met geconstateerde discrepanties." En uit het recenter verschenen 'Effecten verschillende productiescenario's' van TNO valt op te maken (p. 6) dat: "Ten behoeve van de berekening van de ontwikkeling van de drukverdeling heeft de NAM op 29 januari 2014 een dynamisch reservoir model (MoRes) beschikbaar gesteld aan TNO. Dit model is zodanig door de NAM geconditioneerd, dat tegemoet wordt gekomen aan de randvoorwaarden van het kabinetsbesluit waarbij de verdeling van de reservoirdruk buiten het gebied van de Loppersum clusters zo vlak mogelijk is." Deze beschikbaarstelling van onderzoeksdata komt nogal zuinigjes over, en dat lijkt mij een ongewenste situatie gegeven de algemene conclusie uit de onderzoeken dat de ideeën van de diverse experts de komende jaren nader tot elkaar moeten komen. Dwingt de minister wel voldoende af dat de gewenste transparantie in het totale ontwerpbesluit ook geldt voor het delen van noodzakelijke, wetenschappelijke kennis onder de betreffende deskundigen?	
82/34	Waarom is EZ niet maximaal transparant door het TNO-rapport 'Toetsing van de bodemdalingsprognoses en seismische hazard ten gevolge van gaswinning van het Groningen veld' slechts in een substantieel gelakte versie beschikbaar te stellen? De NAM stelt in de eerste plaats dezelfde gecensureerde versie beschikbaar, maar iets dieper in haar openbare bronnen is de ongelakte versie terug te vinden. Dan vind ik het nogal ongepast dat 'mijn' overheid richting een 'collegiale' partij als Provincie Groningen, die ik hoog heb zitten om een deel van mijn persoonlijke belangen te behartigen, de gelakte versie aanbiedt. Het nieuwe GFR2012-model, dat staat voor Groningen Field Review, een grote veldstudie van de NAM die van 2009 tot 2012 is uitgevoerd, heeft u nota bene zelfs in de Referenties (bibliografie) van het TNO-rapport weggelakt, het bestaan ervan wilt u kennelijk niet graag met ons delen. Het heeft er daarom alle schijn van dat u kennis verbergt.	De auteurs van een rapport wordt in het kader van openbaar-making altijd gevraagd aan te geven welke informatie als vertrouwelijk bestempeld moet worden. TNO heeft daarbij o.a. een referentie naar de Groningen Field Review weggelakt die zij heeft ontvangen met de daarbij horende regels omtrent vertrouwelijkheid. Het staat de eigenaar van het Groningen Field review rapport (NAM) altijd vrij om dit niet weg te lakken.
82/35	Uit navraag bij professor Helsloot blijkt dat de opdrachtverlening door het ministerie van EZ "net voor 1 september plaatsvond, dat was dan ook het startmoment van ons onderzoek." Dit nieuwe, extra ingestelde onderzoek had dan ook op 22 augustus 2013 gecommuniceerd kunnen en daarom moeten worden, in het geval dat er daadwerkelijk al verschillende inzichten in risicoberekeningen lagen of dat deze verschillen te verwachten waren en dat daarom Helsloot als third opinion naar de risico-inventarisaties zou moeten kijken. Deze conclusie was in deze fase echter onmogelijk te maken omdat de betreffende berekeningen überhaupt nog niet bestonden en de verschillen daarin waren te voorzien. Bij navraag bleek immers dat SodM eind november is gestart met haar risico-analyse "toen duidelijk werd dat NAM in haar	De gedane constatering is juist.

	winningsplan geen berekening van het risico had opgenomen en deze ook niet in perspectief van andere (maatschappelijke) risico's plaatste."	
82/36	In de brief van 8 november 2013 aan de Tweede Kamer gaat de minister in op het verzoek van de vaste commissie Economische Zaken om eerdere inzage van de onderzoeksresultaten van de elf studies. Dit weigert hij, want hij "acht het van belang dat het totaalbeeld van de resultaten, samen met de brede weging daarvan in het ontwerpbesluit in één keer wordt gepresenteerd." Ook in dit schrijven wederom geen enkel woord over het onderzoek van prof. Helsloot en zijn vermeende noodzakelijke kijk op de veiligheidsrisico's. Gezien de aard van de vraag van de commissie én het antwoord daarop – men wil de inzichten in hun totaliteit voorafgaand aan een wetgevingsoverleg – is dit verzwijgen van de Helsloot-bijdrage een bewuste, ernstige nalatigheid.	Zie het antwoord op deelzienswijze 91/7 (paragraaf 1.a.2).
82/37	Met het achterhouden van de in zijn ogen noodzakelijke (drie) extra onderzoeken- waarvan voor het eerst melding is gemaakt in de brief van 17 januari 2014 aan de Tweede Kamer - is de minister een ernstig verwijt te maken. Er is hier sprake van onbehoorlijk bestuur. Niet alleen de Tweede Kamer en de vaste Commissie Economische Zaken zijn gedurende de onderzoeksperiode onvolledig geïnformeerd over de totale breedte van het onderzoeksveld, ook de door de minister zelf ingestelde Stuurgroep Onderzoeken Aardbevingen Groningen met als doel de onafhankelijkheid van de onderzoeken te borgen, heeft door deze gang van zaken niet toegezien op het Helsloot-onderzoek.	Zie het antwoord op deelzienswijze 64/5.
110/19	Wij vinden het van groot belang dat een ieder tijdig en juist hierover wordt geïnformeerd. Voor eventuele bijsturing van maatregelen is het van groot belang dat de meetgegevens inclusief interpretatie en nieuwe inzichten in de zwaarte van aardbevingen snel beschikbaar komen. Wij dringen er bij u op aan de meetgegevens, productiegegevens en aanvullende onderzoeken met een duidelijke toelichting periodiek te publiceren. Daarnaast verzoeken wij om de regio inhoudelijk te betrekken bij de vervolgonderzoeken en de regio mee te nemen in afwegingen.	In beginsel zullen alle meetgegevens en productiegegevens zo snel mogelijk openbaar gemaakt worden. Ook de uitkomsten van de nu lopende onderzoeken zullen, zo gauw ze beschikbaar zijn, openbaar worden. Ook zal de auteurs gevraagd worden te zorgen voor een duidelijke en begrijpelijke toelichting. De onderzoeken worden begeleid door onafhankelijke inhoudelijke (binnen- en buitenlandse) experts, om de kwaliteit en onafhankelijkheid te borgen. Zie ook het antwoord op deelzienswijze 100/2 (paragraaf 1.b.1.3).
1.c.2 Gebrek aan onafhankelijkheid		
56/3	Onderzoek dient uitgevoerd te worden door instanties die op generlei wijze binding hebben met de NAM, het Ministerie van EZ of de Gasunie. Momenteel is dat niet het geval.	Het uitgangspunt van Sodm en EZ is dat de primaire verantwoordelijkheid voor de winning, de gevolgen en het mitigeren daarvan bij de gaswinner NAM ligt. Het is belangrijk dat de onderzoeken uitgevoerd worden door

		instanties met de grootst mogelijke kennis op dit gebied. De kenniswereld op het gebied van geïnduceerde aardbevingen is klein. Door zowel onafhankelijke begeleidingscommissies als een stuurgroep samen te stellen is gezorgd voor een extra borging van de onafhankelijkheid.
81/3	De NAM heeft een veel te grote rol in de uitvoering van de onderzoeken van de ondergrond. Zij hebben een groot economisch belang en hebben in het verleden aangetoond onderzoeksresultaten niet onafhankelijk te presenteren. Op dit moment worden onderzoeken gebruikt als methode om uitvoering van concrete maatregelen te vertragen. Door de gaswinning te stoppen zolang de onderzoeken nog lopen, wordt hier gedwongen vaart achter gezet.	Door zowel onafhankelijke begeleidingscommissies als een stuurgroep samen te stellen is gezorgd voor een extra borging van de onafhankelijkheid en de voortgang.
82/1	Belangrijke onderzoekswijzigingen en -toevoegingen maken dat borging van de onafhankelijkheid van onderzoek en rapportage (door de stuurgroep Onderzoek Aardbevingen Groningen) incompleet en niet-ontvankelijk is.	Door zowel onafhankelijke begeleidingscommissies als een stuurgroep samen te stellen is gezorgd voor borging van de onafhankelijkheid.
82/17	Minister Kamp heeft gedurende het totale onderzoeksprogramma, dus tot aan 17 januari 2014, volgehouden opdracht te hebben gegeven tot elf onderzoeken, maar dit blijken bij publicatie 14 stuks te zijn. De ernstige consequentie hiervan is dat de Stuurgroep Onderzoeken Aardbevingen Groningen, die door Kamp is ingesteld met als doel de onafhankelijkheid van de onderzoeken te waarborgen, geen toezicht heeft gehouden op het volledige onderzoeksprogramma dat ten grondslag ligt aan het ontwerpbesluit.	Zie het antwoord op deelzienswijze 64/5 (paragraaf 1.a.8).
82/18	Een belangrijk onderzoek in de elf studies van Kamp, nummer 3 'Schadepatroon bij hoger maximum beving', is volgens de Stuurgroep Onderzoeken Aardbevingen Groningen als zelfstandig onderzoek komen te vervallen. Dit onderwerp is uiteindelijk geadresseerd in onderzoek 4 ('Beïnvloedingscirkel bij hoger maximum beving') en "vooral in onderzoek 1" ('Inventarisatie preventieve maatregelen gebouwen'). Daarmee is het belangrijke thema voor de veiligheidsrisico's veranderd van opdrachtgever en uitvoerder: oorspronkelijk zou EZ deze opdracht verlenen aan KNMI en TNO, uiteindelijk ligt het zwaartepunt van de verantwoordelijkheid bij NAM als opdrachtgever en Arup als uitvoerder. Dit is gezien de belanghebbendheid een gevoelige wisseling van de wacht, waarvan nimmer gewag is gemaakt.	De uitkomsten van onderzoek 3 maken expliciet deel uit van onderzoek 4, dat het contourbeeld schetst op basis van de uitkomsten van onderzoek 3. Onderzoek 1 is niet veranderd qua opzet en heeft altijd als te doel gehad het preventief versterken in kaart te brengen.
82/19	In haar eindrapportage stelt de Stuurgroep: "Gaandeweg is de reikwijdte van een aantal onderzoeken – met instemming van de stuurgroep – verbreed om technisch beter aansluiting te vinden bij de centrale vraagstelling van het onderzoeksprogramma. Zo hebben de onderzoeken 5 en 6 (die in feite als een samenhangend geheel moeten worden gezien) zich ook gericht op de manifestatie van aardbevingen aan het aardoppervlak in termen van	Reeds bij de start van alle onderzoeken is uitgebreid gecommuniceerd over de wens vanuit de technische en wetenschappelijke wereld om aardbevingssterkte uit te drukken in versnelling van het oppervlak en niet in intensiteiten. Dit is door alle onderzoeken heen geïmplementeerd, waarbij door de begeleidingsgroepen en de

	grondversnellingen." Wederom is hiermee een belangrijk aspect van het veiligheidsrisico – eventuele onveiligheid ontstaat met name door gebouwschade, die door grondversnellingen wordt veroorzaakt – komen te liggen bij de NAM, die als exploitant van het Groningenveld als grote belanghebbende geldt. Dit is niet tussentijds gemeld en doet geen goed aan de betrouwbaarheid van het onderzoeksprogramma.	Stuurgroep er op is gelet dat deze vertaling van magnitude naar versnelling op een eenduidige manier toegepast werd. Door zowel onafhankelijke begeleidingscommissies als een stuurgroep samen te stellen is gezorgd voor borging van de onafhankelijkheid.
82/38	De onafhankelijkheid van de Helsloot-studie is niet gewaarborgd. De objectiviteit van onderzoek is blijkbaar niet vanzelfsprekend getuige deze zorgen en oproep om integriteit bij de noodzakelijke studies te waarborgen. Betrouwbare uitkomsten dragen inderdaad bij aan vertrouwen en draagvlak. Echter, de inschakeling van Ira Helsloot als 'third opinion' om te anticiperen op de verschillen in risicobenadering door SodM en NAM is een zeer twijfelachtige zet te noemen, aangezien de gesuggereerde neutraliteit van een derde partij verre van aannemelijk is. De betreffende wetenschapper is namelijk nauw verbonden aan één van de twistende partijen: de NAM. De organisatie schrijft op haar publieksplatform in dat kader over de gasbevingen: "In het bijzonder laten wij ons adviseren door Prof. Dr. Ira Helsloot, hoogleraar in het Besturen van Veiligheid aan de Radboud Universiteit (..)".	Zie het antwoord op deelzienswijze 91/7 (paragraaf 1.a.2).
108/6	Ik verzoek u uw besluit te herzien en bij het nemen van een nieuwe beslissing te zorgen voor een werkelijk onafhankelijke Commissie Aardbevingen.	EZ ziet de ingestelde commissies als onafhankelijk.
1.c.3 Incompleet		
5/5	Identieke deelzienswijzen zijn: 13/8, 16/5, 17/7, 20/7, 22/6, 27/6, 39/3, 41/6, 42/6, 43/6, 58/5, 75/9, 86/6, 108/12, 111/6, 113/6.	(1) De markt voor laagcalorisch gas (L-gas) heeft een omvang van 70 miljard m^3 per jaar en is als volgt opgebouwd: • Duitsland: 30 miljard m^3; • België: 5 miljard m^3; • Frankrijk: 5 miljard m^3; • Nederland: 30 miljard m^3. Dit gas wordt geleverd door de productie uit Duitse L-

	De beschikbare rapporten zijn moeilijk toegankelijk voor de gemiddelde Groninger. Dat is op zich al voldoende reden om uw gasbesluit af te keuren. Daarbij komt nog dat belangrijke gegevens ontbreken over bijvoorbeeld de omvang en de termijn van de contracten voor levering aan het binnen- en buitenland. Zo krijgen we geen inzicht in de gevolgen van minder levering van gas aan binnen- en buitenland (bijvoorbeeld België). Voor een goede afweging is het van belang om te weten hoeveel mensen in de kou komen te zitten als ze geen Groningergas meer krijgen.	gasvelden (ca. 10 miljard m^3 per jaar; omvang loopt terug) en door Nederlandse productie. Bij de Nederlandse productie gaat het om: • Groningengas (G-gas) • verrijkt G-gas: G-gas dat is verrijkt door het bijmengen van hoogcalorisch gas (H-gas); • pseudo G-gas: H-gas dat is 'verdund' door het toevoegen van stikstof. In totaal wordt vanuit Nederland ca. 60 miljard m^3 per jaar geleverd om te voorzien in de behoefte aan L-gas. (2) In het op 17 januari 2014 gepubliceerde onderzoek 9 is geaggregeerd aangeven wat de omvang en looptijd van de contracten is. Omdat het hierbij gaat om contracten die tussen private partijen zijn gesloten is het niet aan de overheid om meer gedetailleerde informatie over deze contracten openbaar te maken. (3) In Nederland gebruiken bijna alle huishoudens L-gas. In Duitsland gaat het om 4 miljoen huishoudens en in Frankrijk en België om 1 miljoen.
57/23	De in het Engels opgestelde -technische- rapporten zijn 'high level' en heel compact, waardoor ze voor niet-ingewijden niet, dan wel zeer lastig, te doorgronden zijn, er dient in ieder geval een Nederlandse vertaling beschikbaar te worden gesteld.	Het is juist dat een deel van de rapporten in de Engelse taal is opgesteld. Dit is een bewuste keuze geweest, om het mogelijk te maken deze rapporten internationaal te kunnen laten reviewen/beoordelen. In de zienswijze wordt gedoeld op de rapporten (ook wel de rapporten van onderzoek 5 en 6 genoemd) die een bijlage zijn bij het winningsplan, en die de achtergrond daarvan vormen. Het winningsplan zelf is wel in het Nederlands opgesteld. De rapportage van de Stuurgroep Aardbevingen Groningen van 20 december 2013, en de daarbij behorende rapportages van de Technische Commissies Ondergrond ('TBO') en Bovengrond ('TBB') zijn in het Nederlands gesteld. Dat geldt ook voor de onderzoeksrapporten van TNO van 23 december 2013 en van 7 maart 2014. Ook het Sodm advies over het winningsplan is Nederlandstalig. Daardoor is er over de Engelstalige rapporten veel informatie in het Nederlands beschikbaar.
1.c.4 Betrouwbaarheid advies prof. Helsloot		
82/46	Een voorbeeld van een 'onbegrijpelijk' advies van prof. Helsloot vormt de bouwsteen op pagina 7. "Bouwsteen 'begrijpelijkheid' voor risicobeleid bij	Zie het antwoord op deelzienswijze 57/6 (paragraaf 1.b.2).

	systemische risico's: maak in de externe communicatie transparant en continu duidelijk als overheid dat er sprake is van een systemisch risico en dat er daarom noodzaak is tot het ontwikkelen van een nieuw risicobeleid op wetenschappelijk en publiek glad ijs terwijl in het algemeen er niet uit voorzorg kan worden gekozen om geen onzeker risico meer te lopen vanwege de zekere grote negatieve effecten van het stopzetten van activiteiten." Deze lange zin ontspoort bij "op wetenschappelijk en publiek glad ijs". Onduidelijk blijft wat Helsloot betoogt, want welk element bevindt zich volgens hem op glad ijs?	
82/49	Prof. Helsloot hanteert een misleidende verkeerde analogie. Als hij de statistische overlijdenskansen noemt door de gasaardbevingen noemt hij "slechts ter beeldvorming: de kans is bijna 100% dat er in de aankomende twee tot drie jaar in Groningen enkele tientallen doden in het verkeer zullen vallen." Ik noem dit dan ook geen beeldvorming, maar probleembagatelliserende stemmingmakerij. Bovendien loopt de analogie op cruciale onderdelen mank. Het moge duidelijk zijn dat deelname aan het verkeer een vorm van intern veiligheidsrisico oplevert, in tegenstelling tot het externe veiligheidsrisico dat de NAM creëert door de delfstoffenwinning. Elke verkeersdeelnemer néémt dat risico (al dan niet bewust), de inwoners van de aardbevingsregio krijgen het risico, het overkomt ze.	Zie het antwoord op deelzienswijze 57/6 (paragraaf 1.b.2).
91/5	Identieke deelzienswijze is 67/12. De beoordeling van professor Helsloot betreffende de hoogte van de veiligheidsrisico's is gebaseerd op onzekere effecten van aardbevingen met een onzekere zwaarte. Niettemin voert de Minister de conclusie van Helsloot dat er sprake is van een aanvaardbaar risico als een zekerheid aan. Het voorgenomen punt is daarom ten aanzien van de (belangen)afweging van letaliteitrisico's onvoldoende concludent.	Zie het antwoord op deelzienswijze 57/6 (paragraaf 1.b.2).
1.c.5 Rapporten Deltares		
48/17	Identieke deelzienswijze is 108/31. Graag wil ik daarbij opmerken dat de door Deltares gemaakte rapporten nauwelijks ingaan op het gevaar van liquefactie. Aangezien Deltares tevens ontwikkelaar is van het product BioGrout, dient te worden bezien of die rapporten überhaupt gezien kunnen worden als wetenschappelijk onafhankelijk. Het bedrijf heeft immers baat bij een groeiende behoefte aan een product dat bodemverhardend werkt en heeft dus baat bij de negatieve gevolgen van aardbevingen en o.a. mogelijke liquefactie.	Door Deltares is een separaat rapport geschreven dat specifiek ingaat op de problematiek van liquefactie oftewel verweking (voor de vindplaats, zie bijlage 1). Liquefactie wordt door Deltares juist als een serieus risico gezien.

Hoofdstuk 2: Beperking gaswinning		
2.a Beperking gaswinning van de 5 Loppersumclusters		
3/1	Het beperken van de gaswinning zal de druk in het gasveld niet herstellen. De implosies zullen niet verminderen.	De beperking van de gaswinning zal de druk in het veld inderdaad niet herstellen, maar zorgt er wel voor dat de druk in het centrale deel van het veld de komende jaren minder snel daalt. De snelheid van de compactie neemt plaatselijk sterk af en daarmee ook de verdere spannings-opbouw in het voor sterkere bevingen gevoelige gebied, die schaalt met de compactie.
6/1	Dit heeft alleen op zeer korte termijn enig effect. De gasdruk in het gasveld zal zich automatisch gaan stabiliseren, waardoor de bovengrondse effecten iets langzamer maar in principe dezelfde gevolgen zal krijgen als zonder die genoemde beperking.	Inderdaad is het een tijdelijk effect. Wel wordt de verdere compactie in het seismisch meest kritische deel van het veld (met de grootste efficiency van omzetting van compactie-energie naar seismische energie) tijdelijk sterk verminderd. De drukdaling ten gevolge van de productie van gas in het zuiden van het veld zal zich wel langzaam door het veld verplaatsen. Op basis van de doorlatendheid van het reservoirgesteente (de permeabiliteit) is berekend dat het gas in het centrale deel de drukdaling in het zuiden van het veld na 3 tot 5 jaar zal gaan volgen. (Anders gezegd, een gasmolecuul in het centrum van het veld voelt pas na 3-5 jaar dat er in het zuiden geproduceerd wordt). In de tussentijd is er de mogelijkheid om huizen te versterken, waardoor de bovengrondse gevolgen verminderd kunnen worden
14/1	De beperking van de gaswinning met 80% op de 5 productielocaties betekent een verschuiving van het aardbevingsprobleem. De overige productielocaties, met name bij de stad Groningen blijven op 100% staan. Dit levert voor de stad Groningen een groot probleem op in de toekomst. Daarbij komt eveneens de leefbaarheid van de stad Groningen en kenniscentrum van Noord-Nederland in het geding. Daarom het advies om niet alleen op deze 5 productielocaties de gaswinning te reduceren met 80%, maar op alle gaswinning productielocaties.	De in 2013 uitgevoerde onderzoeken hebben een (ontwerp)besluit voor een beperkte periode mogelijk gemaakt. Voor een besluit over de periode daarna is, zoals aangegeven in antwoord op deelzienswijze 91/7 (paragraaf 1.a.2), nader onderzoek noodzakelijk. Het effect op de risico's is op dit moment nog niet in voldoende detail berekend. Daarom is een voorwaarde aan de instemming verbonden, nml. dat NAM uiterlijk op 1 mei 2015 een nieuwe risicoanalyse voor het gehele Groningenveld moet indienen.
15/1	Wij maken bezwaar tegen het besluit van de minister om de vijf clusters rond Loppersum de komende drie jaar gedeeltelijk open te houden omdat dit haaks staat op de aanbevelingen van het SodM van 13 januari 2014 (advies is	Zie antwoord op deelzienswijze 99/4 (paragraaf 1.b.1.4). De periode tot medio 2016 wordt inderdaad gebruikt om gedetailleerde metingen en vervolgonderzoek te verrichten.

	sluiting). Volgens SodM is dit de 'enige manier' om het seismische veiligheidsrisico te verlagen in dit 'meest risicovolle gebied.' Uit onderzoek van TNO blijkt dat het sluiten van de clusters al 'na 1 à 2 jaar effect sorteert.' De tussenliggende periode moet de minister gebruiken om 'gedetailleerde metingen en vervolgonderzoek te verrichten' – aldus SodM op pag. 32 van hun rapport.	
19/1	Sinds het beperken van deze gaswinning hebben wij als bewoners van Siddeburen veel meer aardbevingen gehad.	In het gebied ten zuiden van het kerngebied rondom Loppersum zijn in het voorjaar van 2014 diverse aard-bevingen opgetreden die in overeenstemming lijken te zijn met de aldaar gecontinueerde gasproductie. Het seismisch risico over de hele regio zal uiterlijk op 1 mei 2015 meer in detail worden gerapporteerd, in overeen-stemming met artikel 6 van het (ontwerp)besluit winnings-plan Groningen.
25/1	Lost het beperken van de gaswinning met 80% op 5 productielocaties wat op, of wordt het "zware" bevingsgebied nog groter?	Zie het antwoord op deelzienswijze 91/7 (paragraaf 1.a.2).
30/1	Door het beperken van de productie uit de Loppersumclusters verschuift het probleem naar een andere locatie, namelijk van Loppersum naar Slochteren. Daarnaast wordt de gaswinning feitelijk niet verminderd, het blijft namelijk de hoeveelheid die in de afgelopen jaren ook gemiddeld gewonnen is. In 2013 is een extreem grote hoeveelheid gas gewonnen, zodat nu in 2014 gezegd kan worden dat de hoeveelheid gewonnen gas flink verminderd is.	Zie de antwoorden op de deelzienswijzen 91/7 (paragraaf 1.a.2) en 82/9 (paragraaf 2.c). Het stellen van een maximum aan de jaarproductie vanuit het Groningenveld, zoals gebeurt in het (ontwerp)besluit, is in de afgelopen decennia nog niet eerder vertoond. Hierdoor zijn uitschieters in de jaarproductie, zoals bijvoorbeeld aan de orde was in 2013, niet meer mogelijk.
31/1	Het bezwaar tegen het beleid van minister Kamp is dat hij het rapport van het Staatstoezicht op de Mijnen naast zich neerlegt, waarin onomstotelijk wordt verklaard dat verlaging van de productie rond Loppersum en de verhoging op de locaties Hoogezand en Harkstede zal leiden tot een grotere kans op zwaardere aardschokken.	Zie de antwoorden op de deelzienswijzen 99/4 (paragraaf 1.b.1.4) en 91/7 (paragraaf 1.a.2).
32/2	De productie in Loppersum verminderen is een goede zaak, alleen dit heeft wel het risico dat de productie rond Hoogezand verhoogd wordt en dat men te weinig weet van de risico's voor dit gebied.	De in 2013 uitgevoerde onderzoeken hebben een (ontwerp)besluit voor een beperkte periode mogelijk gemaakt. Voor een besluit over de periode daarna is, zoals aangegeven in antwoord op deelzienswijze 91/7 (paragraaf 1.a.2), nader onderzoek noodzakelijk. Het effect op de risico's is op dit moment nog niet in voldoende detail berekend. Daarom is een voorwaarde aan de instemming verbonden, nml. dat NAM uiterlijk op 1 mei 2015 een nieuwe risicoanalyse voor het gehele Groningenveld moet indienen.

36/6	Inspreker vraagt zich, m.b.t. het beperken van de gaswinning met 80% op 5 productielocaties, af of dit zinvol is. Het is belangrijk om eerst nieuwe voorzieningen te treffen en dan pas de gaswinning te verminderen, in het economisch belang van de Nederlandse staat.	Met de inperking van de productie uit de Loppersum-clusters wordt de kans op een seismische dreiging in de regio die meest gevoelig lijkt voor aardbevingen verkleind. De beperkingen zijn zodanig gekozen dat de leverings-zekerheid niet in het geding komt en de financiële gevolgen te overzien zijn. Er is dus sprake van een afgewogen (ontwerp)besluit (zie ook het antwoord op deelzienswijze 39/7).
38/1	Onderzoekers hebben aangetoond dat er een verband bestaat tussen de hoeveelheid gas wat gewonnen wordt en het aantal aardbevingen. Meer gaswinning leidt tot meer bevingen. In het jaar 2000 was de productie nog 20 miljard kuub per jaar en in 2011 was dit 50 miljard kuub per jaar en in 2013 54 miljard kuub. In de periode van 1991 - 2002 waren er gemiddeld 4 aardbevingen per jaar met een magnitude groter dan 1,5. In 2011 was dit al opgelopen tot 28 en in 2013 liep het op tot 29.Het beperken van de gaswinning met 80% van de laatste topjaren lijkt veel maar is het niet. Het is maar 50% minder van de gasproductie van wat voor het jaar 2000 gewonnen werd. Bovendien wordt het probleem verplaatst de productie wordt op andere plaatsen verhoogd, dus de aardbevingen verplaatsen mee. De aardbevingen zijn in 2014 toegenomen op andere locaties zoals Sappemeer en Annerveensche kanaal. Bovendien wordt er gewaarschuwd voor ongelijke bodemdaling wat scheuren in de bodem kan veroorzaken. Het beperken van de gaswinning moet zich niet beperken tot 5 locaties maar moet gelden voor alle locaties.	Zie het antwoord op deelzienswijze 83/1 (paragraaf 1.b.9).
39/5	Identieke deelzienswijzen zijn: 45/7 en 58/2. U bent selectief in uw informatieverstrekking, zo mist er informatie over de kans op aardbevingen en bodemdaling. Volgens uw besluit wordt er in de omgeving van Loppersum minder aardgas gewonnen en elders meer. U geeft aan dat het aardbevingsrisico volgens dat besluit gering is ten opzichte van de beschouwde alternatieven. Daarbij vermeldt u niet dat er ook nu al een kans is van 10% op een ernstige aardbeving. In feite zou u moeten stellen dat bijvoorbeeld de omgeving van Hoogezand te maken kan krijgen met ernstige aardbevingen.	Zie het antwoord op deelzienswijze 75/2.
52/1	Gezien de schade die er al is kan er met de gasproductie uit de Loppersum-clusters beter geheel gestopt worden, het is toch raar dat je je eigen SodM negeert!	Zie het antwoord op deelzienswijze 91/7 (paragraaf 1.a.2).
55/1	Beperking van de gasproductie uit de Loppersumclusters is op zich zelf begrijpelijk in verband met de omgeving van Loppersum, maar gaat gepaard	De in 2013 uitgevoerde onderzoeken hebben een (ontwerp)besluit voor een beperkte periode mogelijk

	met langdurig hogere productie op andere locaties van het Groningenveld. Er is nog niet goed onderzocht wat daarvan de mogelijke extra risico's zijn in en nabij die locaties en bij de rand van het Groningen veld. Denk aan mogelijke extra risico's van/voor bodemdaling, gebouwen, mensen, monumenten, kanaal- en zeedijken, bedrijven met risico's, infrastructuur.	gemaakt. Voor een besluit over de periode daarna is, zoals aangegeven in antwoord op deelzienswijze 91/7 (paragraaf 1.a.2), nader onderzoek noodzakelijk. Het effect op de risico's is op dit moment nog niet in voldoende detail berekend. Daarom is een voorwaarde aan de instemming verbonden, nml. dat NAM uiterlijk op 1 mei 2015 een nieuwe risicoanalyse voor het gehele Groningenveld moet indienen.
56/1	Het beperken van de gasproductie uit de Loppersumclusters is een goed begin, maar gezien de onzekerheden en het potentiële gevaar, bij lange na niet genoeg.	Zie de antwoorden op de deelzienswijzen 10/6 en 14/4.
60/1	Gevolg van de productiebeperking voor de Loppersumclusters is dat er op andere locaties meer gas wordt gewonnen, zoals in Slochteren, Veendam en Hoogezand. Wij in Noordbroek hebben nu al last van aardbevingen, waarvan er twee recent zijn geweest. Wij hebben nu al last van gronddaling en het verzakken van de drainage. En er zijn scheuren geconstateerd in de schuren. Dus volgens mij wordt het probleem alleen maar verschoven.	Zie het antwoord op deelzienswijze 91/7.
67/5	Wij vinden het vreselijk dat in een groot deel van de provincie en de Stad Groningen, voortdurend en sluipenderwijs steeds grotere schade wordt aangebracht door de aardbevingen, waarvan de oorzaak in de gaswinning ligt. Wij menen dat de Staat, net zoals de dijk (eerst) gedicht dient te worden wanneer deze is doorgebroken, de gaswinning zal moeten staken. Het is absoluut onvoldoende dat op enkele putten reductie wordt toegepast. Het voortgaan, soms zelfs verhogen van de productie op andere putten zal aldaar de problematiek alleen maar doen toenemen. Komende generaties zullen daar zelfs nog last van hebben. Op deze wijze is Groningen kennelijk uitsluitend een wingewest, waarbij de nadelen voor de bewoners (incl. de onveiligheid) voor lief worden genomen. Dat is onacceptabel.	Zie de antwoorden op de deelzienswijzen 91/7 (paragraaf 1.a.2) en 91/9 (paragraaf 1.b.1.2).
68/1	Eens met het beperken van de gaswinning met 80% op 5 productielocaties. Dit lijkt m.i. gezien de recente heviger bevingen een logische stap. Tevens kan dan de komende periode worden bekeken hoe de bodem reageert op deze beperking in de gaswinning. Voor de bewoners in dit gebied geeft dit een beetje "rust".	Dit betreft ondersteuning van het (ontwerp)besluit.
72/1	Het beperken van de gaswinning bij Loppersum geeft risico elders.	Zie het antwoord op deelzienswijze 91/7 (paragraaf 1.a.2).
72/7	Ik wil benadrukken dat door de verschuiving van gaswinning als voorgesteld in het bestreden plan, namelijk van Loppersum naar Sappemeer, mijn woon-omgeving nog meer bedreigd wordt en mijn woning nog meer in waarde daalt.	Zie het antwoord op deelzienswijze 91/7 (paragraaf 1.a.2).

	Ik accepteer dit niet en zal al het nodige doen om dit plan te bestrijden. Ik accepteer niet dat organisaties als Shell het voor het zeggen hebben in dit land waar zo langzamerhand niets meer deugt.	
74/1	De beperking van de gasproductie rond Loppersum zal in feite niets oplossen, er zal een effect van communicerende vaten optreden.	Productie-afname in het centrum heeft inderdaad slechts een tijdelijk effect op de druk. Wel neemt de drukdalings-snelheid en dus de compactiesnelheid in het meest aard-bevingsgevoelige gebied sterk af, waardoor de totale compactie gedurende de komende 3 jaar maar beperkt zal toenemen. NAM heeft afgelopen jaar een correlatie bepaald tussen de efficiëntie waarmee compactie wordt omgezet naar seismische energie. Het gebied rond Loppersum is het gebied met de grootste compactie en daardoor, volgens de relatie afgeleid door NAM, de hoogste efficiëntie m.b.t. het omzetten van compactie naar seismische energie. Juist daar wordt de toename van de compactie en dus de toename in de mogelijk vrij te komen seismische energie sterk afgeremd. De drukdaling ten gevolge van de productie van gas in het zuiden van het veld zal zich langzaam door het veld verplaatsen. Op basis van de doorlatendheid van het reservoirgesteente (de permeabiliteit) is door TNO en NAM berekend dat het gas in het centrale deel de drukdaling in het zuiden van het veld na 3 tot 5 jaar zal gaan volgen. De voordelen van de huidige beperking zijn dan uitgewerkt. In de tussentijd is er echter met NAM overeengekomen dat zij een versterkingsprogramma zal starten, waardoor de bovengrondse gevolgen verminderd kunnen worden.
76/1	Voor het redden van de leefbaarheid is er een grens overschreden, en al helemaal door NIET in 2013 te stoppen, maar juist door de winning sterk op te voeren. Conclusie: eerder gisteren dan vandaag stoppen met de gaswinning uit het Groningenveld, het is mooi geweest.	Zie het antwoord op deelzienswijze 39/7 (paragraaf 2.b).
81/1	Het SodM adviseert om de winning vanuit de 5 productielocaties rond Loppersum volledig te staken en dus niet slechts terug te brengen met 80%.	Zie het antwoord op deelzienswijze 39/7 (paragraaf 2.b).
84/3	U probeert een beeld te schetsen dat u problemen oplost door, de overigens terechte, vermindering van productie rondom Loppersum, maar het enige wat u doet is dit probleem te verplaatsen door de productie in het zuidelijk deel verder te verhogen.	Zie het antwoord op deelzienswijze 55/1.

99/3	In het concept besluit is gesteld dat de NAM leveringszekerheid moet bieden. Dit betekent dat er meer gas geleverd moet worden als het lang erg koud is. Het Slochterveld kan daarom niet meer de leveringszekerheid van aardgas garanderen. De veiligheid van Groningen is belangrijker dan de temperatuur in de huizen. Er zijn voldoende alternatieven voor de verwarming van gebouwen, want je kunt op grote schaal overgaan op warmtepompen.	In het (ontwerp)besluit is er een absoluut maximum voor de productie gesteld en dat maximum is niet afhankelijk gemaakt van het weer. Voor de Groningenproductie zijn vooralsnog geen alternatieven voorhanden aangezien het hier om laagcalorisch gas is dat elders niet verkrijgbaar is. Wel wordt gewerkt aan uitbreiding van de bestaande conversiecapaciteit, dit kent echter een doorlooptijd van vijf jaar Daarnaast is het beleid van de overheid er specifiek opgericht om te komen tot een duurzame energie-voorziening, maar dit kost tijd. In de transitieperiode wordt gas gezien als het beste alternatief.
107/2	Het slechts voor 80% sluiten van de putten bij Loppersum is voor ons onaanvaardbaar daar de risico's op zwaardere en frequentere aardbevingen genoegzaam bekend zijn en hier bovendien in strijd wordt gehandeld met het advies van het Staatstoezicht op de Mijnen, te weten 100% sluiting.	Zie de antwoorden op de deelzienswijzen 39/7 (paragraaf 2.b) en 91/9 (paragraaf 1.b.1.2) .
2.b Jaarmaximum voor gasproductie		
3/2	Is alleen boekhoudkundig van betekenis.	Het stellen van een maximum aan de jaarproductie vanuit het Groningenveld, zoals gebeurt in het (ontwerp)besluit, is in de afgelopen decennia nog niet eerder vertoond. Hierdoor zijn uitschieters in de jaarproductie, zoals bijvoorbeeld aan de orde was in 2013, niet meer mogelijk. Voor de bedrijfs-voering van NAM t.a.v. het Groningenveld is dit wel degelijk een beperking, en dus niet slechts van boekhoudkundige betekenis. De hoogte van de maximaal toegestane productie is bepaald rekening houdende met de specifieke beperking op de Loppersumclusters en de leveringszekerheid.
5/2	Volgens het rapport van SodM van januari 2013 neemt de kans op aardbevingen ernstiger dan 3.9 op de schaal van Richter, duidelijk af als de productie uit het Groningenveld met 40% naar beneden gaat, waarbij SodM een vermindering van 50 naar 30 miljard kubieke meter aardgas per jaar noemt. Vorig jaar was de productie zelfs 53,8 miljard kubieke meter en voor dit en komend jaar staat u 42,5 miljard kubieke meter toe. Met uw besluit nemen de ernstige aardbevingen niet af, maar worden ze slechts in tijd naar voren geschoven.	Zie het antwoord op deelzienswijze 85/4 (paragraaf 1.b.1.5). De bij het onderzoek in 2013 betrokken deskundigen, ook die van Sodm, zijn het erover eens dat vermindering van de productiesnelheid naar alle waarschijnlijkheid zal leiden tot een evenredige daling van het aantal bevingen per jaar. Sodm heeft daarnaast de hypothese naar voren gebracht dat niet alleen de frequentie, maar ook de zwaarte van de bevingen zal afnemen. Deze hypothese dient door het lopende meetprogramma te worden gevalideerd.

6/2	Kan alleen als de leveringszekerheid naar alle afnemers gewaarborgd wordt. En dat kunt u niet garanderen om reden dat als de minimumtemperaturen (minus 20 graden) bereikt wordt en alle afschakelbare afnemers daadwerkelijk zijn afgeschakeld, dan kunt u niet ergens in Nederland "mensen zonder gas zetten!"	Ten tijde van de vormgeving van het (ontwerp)besluit is de beheerder van het landelijk gastransportnet geconsulteerd om zeker te stellen dat binnen de opgelegde beperking de leveringszekerheid voor kleinverbruikers, zoals vastgelegd in het Besluit leveringszekerheid Gaswet, niet in gevaar komt.
6/7	Conditioneer het Russische gas en injecteer dat in het Groninger gasveld. De volume beperkingen worden zo deels opgevangen en we houden continue een strategische voorraad gas voor "slechtere tijden".	Gezien zijn omvang is het Groningenveld niet geschikt om te dienen als gasopslag. De drukopbouw per m^3 geïnjecteerd gas is veel minder dan die in bijvoorbeeld Norg of andere gasopslagen.
11/1	Aardbevingen van meer dan 3.9 op de schaal van Richter veroorzaken veel schade. De kans op dergelijke aardbevingen neemt volgens het SodM significant af als de winning uit het Groningen-veld met 40% daalt, van ruwweg 50 naar 30 miljard kubieke meter per jaar. Nóg veiliger zouden we zijn, zo blijkt uit twee rapporten van het SodM van januari 2013, als er jaarlijks niet meer dan 12 miljard kubieke meter gas uit het Groningenveld wordt gepompt.	Zie het antwoord op deelzienswijze 85/4 (paragraaf 1.b.1.5).
14/2	Een maximum houdt geen aardbevingen tegen. Het kwaad van vroegere aardgaswinning is eenmaal geschiedt en niet terug te draaien. Om deze reden is het van groot belang jaarlijks de aardgasproductie voor zover geologisch verantwoord te reduceren. Deze reductie zal in de toekomst moeten leiden tot een gaswinning van 0%, dit om een escalatie van het aardbevingsprobleem te voorkomen voordat de gevolgen niet te overzien zijn.	Zie de antwoorden op de deelzienswijzen 99/4 (paragraaf 1.b.1.4) en 85/4 (paragraaf 1.b.1.5).
15/2	Wij maken bezwaar tegen het door de minister ingestelde maximum van plusminus 42 miljard kubieke meter per jaar voor de jaren 2014, 2015 en 2016. Dit maximum is geheel in lijn met de eerdere winningsafspraken die de minister heeft gemaakt. Het is geen verlaging van het productieplafond. Integendeel. Door de verminderde winning bij Loppersum, kan de NAM binnen het door de minister ingestelde maximum de komende drie jaar recordhoeveelheden gas (blijven) winnen uit de rest van het Groninger veld. Afgezien van het gas uit Loppersum – 3 miljard - kan de NAM de komende drie jaar jaarlijks 39 miljard kubieke meter gas winnen. Dit is evenveel gas als de NAM won in het recordjaar 2013. Afgezien van het gas uit Loppersum – 15 miljard - won de NAM in dat jaar eveneens 39 miljard kubieke meter gas uit de rest van het Groningerveld.	Zie de antwoorden op de deelzienswijzen 3/2 en 39/7. De beperking is inderdaad vooral gesteld ten aanzien van de Loppersum clusters, maar voor het eerst is ook een productiemaximum per jaar voor het gehele Groningenveld voorgeschreven. Dat heeft wel degelijk betekenis. Dit productiemaximum per jaar mag niet overschreden worden, ook niet bij een grote gasvraag op een koude winterdag. Op grond van het advies van Sodm van december 2014 heb ik voor de jaren 2015 en 2016 besloten ook de jaarproductie uit de clusters in de regio Zuid-West (rond Hoogezand) te beperken tot 9,9 miljard m^3, de jaarproductie uit het cluster Eemskanaal te beperken tot 2,0 miljard m^3 en de jaarproductie uit de clusters in de regio Oost te beperken tot 24,5 miljard m^3.

15/5	Het besluit van de minister om de gasproductie te maximeren op plusminus 42 miljard kubieke meter per jaar, staat haaks op de aanbevelingen van het 'Reassessment of the probability of higher magnitude earthquakes in the Groningen gas field' van 16 januari 2013. Volgens dit rapport moet de gasproductie uit het Groninger veld worden verlaagd naar circa 12 miljard kubieke meter per jaar 'om het risico op aardbevingen te minimaliseren.' Bij deze productiesnelheid is volgens SodM 'mogelijk dat na enkele jaren vrijwel geen aardbevingen met een magnitude van 1.5 of hoger meer zouden optreden in het Groninger veld' (conclusie 8 op pag. 4 rapport).	Zie het antwoord op deelzienswijze 39/7. Een verlaging van de productie tot 12 miljard m^3 per jaar is uit oogpunt van leveringszekerheid geen optie. Er is dan onvoldoende L-gas beschikbaar om te voorzien in de behoefte; zie het antwoord op deelzienswijze 5/5 (paragraaf 1.c.3).
15/6	Door toe te staan dat de NAM de komende drie jaar recordhoeveelheden gas onttrekt aan het Groninger veld, stelt de minister - vanwege de kans op (ook zwaardere) aardbevingen - de inwoners van het gaswinningsgebied willens en wetens bloot aan (levens)gevaarlijke risico's. Wij menen daarom dat de minister de maximale gasproductie uit het Groningenveld voor 2014, 2015 en 2016 moet vaststellen op 12 miljard kubieke meter per jaar.	Zie het antwoord op deelzienswijze 15/5.
20/2	Identieke deelzienswijzen zijn: 22/2, 27/2, 41/2, 42/2, 43/2, 86/2, 108/8, 111/2 en 113/2. Volgens twee rapporten van het SodM van januari 2013 zullen de aardbevingen die schade veroorzaken snel ophouden als er jaarlijks niet meer dan 12 miljard kubieke meter gas uit het Groningenveld wordt gepompt. Dat is de hoogst bereikbare veiligheid, maar daar rept u met geen woord over. Aardbevingen, ernstiger dan 3.9 op de schaal van Richter, veroorzaken veel schade, De kans op dergelijke aardbevingen neemt volgens het SodM duidelijk af als de winning uit het Groningenveld met 40% naar beneden gaat: het gaat dan om een vermindering van 50 naar 30 miljard m^3 aardgas per jaar. Maar ook deze minder veilige situatie is niet uw uitgangspunt. Voor dit en komend jaar staat u een jaarproductie toe van 42,5 miljard m^3.	Het grootste risico op schade bestaat in het gebied rond Loppersum. Het besluit is er op gericht om de productie bij Loppersum te minimaliseren zonder dat de leveringszeker-heid in het geding is. Hierdoor wordt de seismische dreiging voor deze regio verminderd. Voor de overige clusters is de seismische dreiging aanzienlijker geringer dan rondom Loppersum en dit zou kunnen leiden tot een productie-verschuiving naar deze clusters. Daarom is de totale productie uit Groningen aan een maximum gebonden, zodat deze verschuiving beperkt blijft.
23/17	U schrijft in uw toelichting: 'Omdat er geen alternatieven zijn om aan de gasvraag van Nederland en omringende landen te voldoen, is stopzetting van de gehele productie in het Groningenveld geen optie'. Dit is nogal kort door de bocht. Allereerst zou het benodigde gas kunnen worden geïmporteerd. Op tweede plaats kunt u er voor kiezen leveringscontracten met buurlanden niet te verlengen zodra deze aflopen. Op de derde plaats zijn er welalternatieven, bijvoorbeeld wind- en zonne-energie. Op de vierde plaats zou u kunnen inzetten op een veel grotere energiebesparing in vooral de industrie en de glastuinbouw, waardoor er automatisch minder gas nodig zal zijn. Het gaat hier dus om de bereidheid en lef bij het kabinet om keuzes te maken (voor de lange termijn).	(1) Het importeren van het benodigde gas is niet mogelijk omdat er elders geen L-gas is te verkrijgen. Kwaliteitsconversie (omzetten H-gas naar L-gas door toevoeging van stikstof) is ook geen optie vanwege de huidige capaciteitsgrenzen van de installaties. Uitbreiding van de installaties kent een doorlooptijd van vijf jaar. (2) Vooralsnog is besloten om geen goedkeuring te geven aan het verlengen van bestaande leveringscontracten. (3) Met het energie-akkoord wordt extra ingezet op duurzame energieproductie en op energiebesparing.

30/2	Het maximum voor de jaarlijkse gasproductie moet verlaagd worden, waarbij geluisterd moet worden naar de adviezen van TNO en SodM.	Zie het antwoord op deelzienswijze 20/2.
31/7	Met betrekking tot de maximum gasproductie per jaar voor de jaren 2014, 2015 en 2016. Inspreker stelt dat het maximum ons anders wordt voorgespiegeld dan er werkelijk wordt geboord. Er zou minder gas worden gewonnen, maar dit is niet waar.	De hoogte van de maximaal toegestane productie is vervolgens bepaald rekening houdende met de specifieke beperking op de Loppersumclusters en de leverings-zekerheid. Voor het eerst is een maximum voor de jaarproductie uit het Groningenveld voorgeschreven. Dat heeft wel degelijk betekenis. Het legt namelijk ook een beperking op aan de productie uit de niet-Loppersum-clusters. Deze beperking geldt ook bij een grote vraag naar gas op een koude winterdag.
32/1	Met name door het terugdringen van de gasproductie, wordt de productie teruggezet naar het niveau van 2012 waardoor er nu feitelijk geen verlaging plaatsvindt, althans in zeer geringe mate.	Zie het antwoord op deelzienswijze 31/7.
36/2	Inspreker kan zich, m.b.t. de maximum gasproductie per jaar voor de jaren 2014, 2015 en 2016, goed voorstellen dat er afspraken worden gemaakt wat de benodigde gasproductie is om de economie draaiende te houden.	Dit betreft ondersteuning van (ontwerp)besluit.
37/6	Uw besluit is gebaseerd op een korte-termijn-visie die onvoldoende rekening houdt met toekomstige energietekorten en de door u elders onderschreven noodzaak te werken aan een energietransitie, die door selectief gebruik van het resterende aardgas versoepeld zou kunnen worden.	In het (ontwerp)besluit is rekening gehouden met verschillende factoren: veiligheid en welbevinden op regionaal niveau. leveringszekerheid en overheidsfinanciën. Daarnaast geldt dat met het energie-akkoord extra wordt ingezet op duurzame energieproductie en op energiebesparing.
38/2	Het instellen van een maximum aan gasproductie per jaar is een goede zaak. Maar niet alleen voor drie jaar maar voor minstens 30 jaar. Het maximum aantal kuub gas wat gewonnen mag worden mag nooit meer dan 20 miljard kuub per jaar zijn voor de komende dertig jaren.	Een vermindering tot een niveau van 20 miljard m^3 per jaar is op de korte termijn geen optie. Als de conversie installaties om hoogcalorisch naar laagcalorisch te converteren maximaal worden ingezet dan is een jaar-productie uit Groningen van ongeveer 30 miljard m^3 nodig voor de leveringszekerheid. Als minder geproduceerd wordt dan ontstaat er een tekort aan laagcalorisch gas. Zie verder het antwoord op deelzienswijze 69/5 (paragraaf 1.a.2).
39/4	Identieke deelzienswijzen zijn: 45/5, 53/6 en 58/4. U legt een besluit voor met daarin grote tegenstrijdigheden waardoor het besluit juridisch niet sluitend is. Zo geeft u aan dat er een maximum in gasproductie is, maar vervolgens schrijft u over een uitzondering, namelijk de	De productie is gemaximeerd op de in het (ontwerp)besluit aangegeven hoeveelheden, met daarbinnen een extra beperking op de Loppersum clusters. Daarbij dient NAM de productie uit de clusters die niet tot de Loppersumclusters behoren zo te verdelen dat de

	situatie waarbij de leveringszekerheid in het geding is. U stelt dus een maximum in de winning van aardgas productie vast, maar bij een strenge winter of leveringszekerheid naar het buitenland laat u dit maximum los. Dat roept de vraag op welke waarde het door u vastgestelde maximum heeft.	toename van het seismisch risico, waar dat operationeel mogelijk is, wordt geminimaliseerd. In het (ontwerp)besluit staat aangeven dat van deze laatste verdeling, en dus niet van de gemaximeerde hoeveelheid, alleen kan worden afgeweken indien de leveringszekerheid in het geding is. Hiervan kan bijvoorbeeld sprake zijn als vanwege extreme koude gedurende een korte periode meer gas aan uit een niet-Loppersum-cluster dient te worden onttrekken om te voorzien in de gasvraag.
39/7	Identieke deelzienswijzen zijn: 45/2, 58/1 en 75/1. U heeft besloten onder voorwaarden in te stemmen met het winningsplan van de NAM. Daarmee laat u de bewoners van Groningen in een situatie van onveiligheid. SodM adviseert om niet meer dan 12 miljard kubieke meter gas per jaar uit het Groningenveld te pompen om het risico op aardbevingen te minimaliseren. Dat is de hoogst bereikbare veiligheid. U gaat voor substantieel meer winning waarbij veiligheid niet topprioriteit is.	Bij het (ontwerp)besluit is, binnen het wettelijk kader van de mijnbouwwet, een aantal factoren in beschouwing genomen. Veiligheid is in dit geval het belangrijkste criterium. Verder gaat het ook om de leveringszekerheid en overheidsfinanciën en de belangen van de vergunning-houder. Op basis daarvan is een afgewogen (ontwerp)besluit tot stand gekomen.
48/7	Identieke deelzienswijze is 108/21. Voor zover mij bekend is het contract met België vanaf 1 januari 2014 niet verlengd. Voor zover aan mij bekend ging een jaarlijkse hoeveelheid van ongeveer 3,8 miljard m^3 gas van Nederland naar België. Daarnaast heeft u in 2013 extra winning onder de Waddenzee toegestaan met 15 miljard m^3. Dat betekent, dat de winning uit het Groningenveld zonder enig effect op de Staatskas en/of lange termijncontracten met buitenlandse afnemers, drastisch zou kunnen worden verminderd.	De Nederlandse export van L-gas gaat niet alleen naar België, maar ook naar Duitsland en Frankrijk. In totaal gaat het om een kleine 30 miljard m^3 per jaar dat wordt geleverd in de vorm van Groningengas en in de vorm van tot L-gas geconverteerd H-gas. Overigens zal de 15 miljard m^3 die in totaal extra mag worden gewonnen uit de Waddenzee over een reeks van jaren worden geproduceerd.
52/2	Gezien de betrouwbaarheid van onze overheid lijken mij deze maxima voor de jaarproducties niet voldoende, ook na deze periode van 3 jaar zal de prioriteit bij het gebied moeten liggen en niet alleen bij de staatspot.	Zie het antwoord op deelzienswijze 69/5 (paragraaf 1.a.2).
55/2	Het ingestelde maximum van de gasproductie per jaar lijkt minder als we vergelijken met 2013, maar in 2013 is juist heel veel aardgas gewonnen.	Zie het antwoord op deelzienswijze 31/7.
56/2	Dit maximum lijkt een vermindering maar gezien de extreme productieverhoging van de afgelopen 10 jaar stelt dit niet veel voor.	Zie het antwoord op deelzienswijze 31/7.
57/21	Het plafond voor de winning moet standaard in de voorschriften worden opgenomen.	Zie het antwoord op deelzienswijze 31/7.
62/2	Het winningsplafond van 42,5 bcm per jaar vind ik te hoog vastgesteld. Gelet op: de schade die in de afgelopen jaren aan huizen en gebouwen is ontstaan	Zie het antwoord op deelzienswijze 39/7. In het (ontwerp)besluit heb ik geconcludeerd dat voor de

	met name na de zware beving van Huizinge in 2012, de waarschuwingen die zijn afgegeven door SodM in januari 2013 en begin 2014, de grote onzekerheden en kennisleemtes wat betreft de oorzaken en causale factoren die de bevingen en de zwaarte ervan bepalen, de uiteenlopende visies van experts in de veelheid van rapporten, en met de constatering dat veel van de modellen zijn doorgerekend met een winningsplafond van 30 bcm, zou de jaarlijkse winning in de eerstvolgende periode van het winningsplan zeker niet hoger mogen zijn dan 30 bcm (zijnde de grondslag van gepresenteerde modelberekeningen) en liefst nog veel lager, zo laag als mogelijk.	periode van 2014 tot en met 2016 met grote zekerheid kan worden gesteld dat bij gelijkblijvende productie het seismisch risico hoogstens beperkt zal toenemen. De onzekerheden over het seismisch risico nemen pas toe na de periode van de komende vijf jaren. De onzekerheden zijn, zoals ik heb opgemerkt, te groot om op basis daarvan nu een ingrijpende maatregel te treffen. Het grootste risico op schade bestaat in het gebied rond Loppersum. Het besluit is er op gericht om de productie bij Loppersum te minimaliseren zonder dat de leveringszeker-heid in het geding is. Hierdoor wordt de seismische dreiging voor deze regio verminderd. Voor de overige clusters is de seismische dreiging aanzienlijk geringer dan rondom Loppersum en dit zou kunnen leiden tot een productie-verschuiving naar deze clusters. Daarom is de totale productie uit Groningen aan een maximum gebonden, zodat deze verschuiving beperkt blijft.
65/2	U heeft jaren en jaren alles wat nu gebeurt ontkent. Een termijn van 3 jaar voor de jaarlijkse maxima voor de gasproductie is dus absurd. een half jaar, met aangeven van welke hoeveelheid uit welke putten wordt gehaald, lijkt mij meer toepasselijk. Openheid en transparantie geven immers vertrouwen, dat wij niet meer hebben in uw beleid.	Zie het antwoord op deelzienswijze 69/5 (paragraaf 1.a.2).
66/7	Het gewijzigde winningsplan heeft mogelijk gevolgen voor het "kleine velden beleid". Zoals u weet hebben het Groningenveld en de aangesloten bergingen een balansfunctie waardoor de kleine velden - mits ze hun gas aan Gasterra gecontracteerd hebben - op een zo hoog mogelijk niveau en gelijkmatig kunnen produceren. Inspreker wil graag inzicht in hoe deze balansfunctie van Groningen zich in het licht van de wijzigingen gaat ontwikkelen.	Ook zonder productiebeperking neemt de balansrol van het Groningenveld af. Dat heeft twee redenen: (1) de productie uit kleine velden loopt de komende jaren relatief snel terug; (2) de flexibiliteit van het Groningenveld neemt af als gevolg van voortschrijdende productie.
70/2	Het is nog totaal niet duidelijk wat de risico's zijn van zwaardere bevingen. De veiligheid is in het geding en ik voel mij zeer onveilig. Daarom stoppen met de gasproductie. In ieder geval tot er meer duidelijkheid is en er preventief versterkingen van woningen enz. hebben plaats gehad.	Zie de antwoorden op de deelzienswijzen 91/7 (paragraaf 1.a.2), 83/1 (paragraaf 1.b.9) en 15/3 (paragraaf 1.a.6).
74/2	Het principe van een maximum gasproductie per jaar is op zichzelf goed. Alleen de hoogte hiervan is nu zeer discutabel en wordt nog teveel gerelateerd aan de aardgasopbrengsten, deze zijn leidend. Het begrotingstekort bepaalt in feite de veiligheid van de burgers in dit gebied.	Zie het antwoord op deelzienswijze 39/7 (paragraaf 2.b).
75/4	U legt een besluit voor met daarin grote tegenstrijdigheden waardoor het besluit juridisch niet sluitend is. Zo geeft u aan dat er een maximum in	Zie het antwoord op deelzienswijze 39/4.

	gasproductie is, maar vervolgens schrijft u over een uitzondering, namelijk de situatie waarbij de leveringszekerheid in het geding is. U stelt dus een maximum in de winning van aardgasproductie vast, maar bij een strenge winter laat u dit maximum opeens los. Dat roept de vraag op welke waarde het door u vastgestelde maximum heeft.	
80/1	Die 80% reductie bij Loppersum is te weinig. SodM geeft aan dat het veel verder moet worden teruggebracht. Door het SodM-advies te negeren neemt het kabinet de veiligheid van bewoners van Groningen niet serieus. Daarnaast is het een voorbeeld van minachtig van de mensen hier dat Kamp dit als een groot feest der reductie weet te presenteren, terwijl er onder de streep geen reductie is. Het enige dat hij doet is het meerjarenplafond vertalen naar een plafond per jaar. En vervolgens de productie van Loppersum wat naar het oosten verplaatsen.	Zie de antwoorden op de deelzienswijzen 3/2 en 36/6 (paragraaf 2.a).
81/2	Het ingestelde maximum (per jaar) ligt nauwelijks onder de eerder bepaalde maxima gemiddelde waarden en doet geen recht aan de veiligheid in de regio.	Zie de antwoorden op deelzienswijzen 3/2 en 36/6 (para-graaf 2.a).
84/2	Met dit ontwerpbesluit laat u zien dat u van de recente geschiedenis niets heeft geleerd en dat u zich de komende 3 jaar nog volledig laat leiden door economische belangen wat ten koste gaat van de veiligheid van uw eigen inwoners. U verzuimt daarmee om maatregelen te nemen in de vorm van productievermindering in het gehele veld waarmee de seismische activiteit terug wordt gebracht, terwijl uw eigen adviseurs dit klip en klaar in hun rapportages laten zien.	Zie de antwoorden op deelzienswijzen 91/9 (paragraaf 1.b.1.2) en 39/7 (paragraaf 2.b).
84/4	U bent verplicht om de veiligheid van uw inwoners boven alles te stellen zoals u continu hebt aangegeven de laatste tijd en daarmee bent u verplicht de productie in het gehele gebied terug te schroeven en u te richten op alternatieven voor het Groningenveld (bijvoorbeeld extra aandacht voor het zogeheten Kleine Velden beleid).	Zie het antwoord op deelzienswijze 39/7 (paragraaf 2.b). Verder heb ik op dit moment al veel aandacht voor het tot ontwikkeling brengen van kleine velden, bijvoorbeeld via een fiscale stimuleringsregeling voor marginale velden offshore. De kleine velden zijn echter geen alternatief voor het Groningenveld. Daarnaast richt ik mij, zoals uiteengezet in het SER-Energieakkoord van 2013, nadrukkelijk ook op het vergroten van het aandeel duurzaam in de Nederlandse energiemix.
85/5	De minister suggereert dat hij de inwoners van het aardbevingsgebied met de productiebeperking rond Loppersum verregaand tegemoet komt, maar verzwijgt dat hij in feite niets nieuws besloten heeft, en dat om het reeds eerder afgesproken langjarige gemiddelde te halen er, onafhankelijk van enige beleidswijziging, sowieso al verminderd had moeten worden ten opzichte van de afgelopen (topproductie) jaren.	Zie de antwoorden op de deelzienswijzen 31/7 en 3/2.

90/3	Op den duur is het gas op. Dan moeten we iets anders bedenken als energiebron. Als we nu doorgaan zoals u dat heeft besloten is het gas op voordat we andere vormen van energiebronnen ontwikkeld hebben. Als we over een aantal jaren helemaal geen gas meer hebben moeten we dit kopen uit het buitenland. Dat gaat ons dan heel erg veel geld kosten. We hebben begrepen dat het grootste deel van ons gas verkocht wordt aan het buitenland en dat u deze contracten niet wilt verbreken vanwege het geld. Maar wij vinden dat Nederland nu best wel iets kan bezuinigen voor onze veiligheid maar ook om extra tijd te hebben om over te gaan op andere vormen van energie. Daarom roepen we u op om veel minder gas te winnen (zo'n 40%).	Energietransitie heeft mijn aandacht zoals blijkt uit het Energieakkoord. Een verlaging van de productie met 40% is uit oogpunt van leveringszekerheid geen optie. Er is dan onvoldoende L-gas beschikbaar om te voorzien in de behoefte; zie het antwoord op deelzienswijze 5/5 (paragraaf 1.c.3).
91/3	Identieke deelzienswijze is 67/10. In haar rapport van 22 januari 2013 adviseerde SodM de gasproductie uit het Groningenveld zo snel en zo veel als mogelijk en realistisch is, terug te brengen. Sindsdien is een jaarrecord aan aardbevingen waargenomen, waaruit cliënten afleiden dat het advies van vorig jaar (in elk geval in de kern) actueel is. Van het kabinet mag een uiterste poging worden verlangd de gasproductie zo snel mogelijk te verminderen, ook als dat zou betekenen dat een deel van de langlopende verplichtingen aan het buitenland zou moeten worden aangepast. Gelet op de gewijzigde omstandigheden ten opzichte van het moment waarop die verplichtingen zijn aangegaan zal dat mogelijk moeten zijn. De uiteindelijke financiële gevolgen daarvan kunnen acceptabel worden geacht, nu temporisatie van de gaswinning niet noodzakelijkerwijs gevolgen heeft voor de uiteindelijk te winnen hoeveelheid gas: het aanwezige restvolume blijft beschikbaar.	Zoals aangegeven in onderzoek 9 en in de overkoepelende rapportage over de onderzoeken 7, 8 en 9 (beide gepubliceerd op 17 januari 2014), is het stoppen met de buitenlandse leveringen geen optie. Contractueel aangegane verplichtingen dienen te worden nagekomen zolang er gas voorhanden is. Ook het aanpassen van deze contracten is geen optie. Dit ook omdat buitenlandse afnemers geen alternatief voor het Nederlandse L-gas tot hun beschikking hebben. Wel is besloten om niet over te gaan tot verlenging van de contracten.
99/1	In het advies van SodM is aangegeven dat er, vanwege onvoldoende informatie, onzekerheid is over het aantal en de sterkte van de aardbevingen. Na een dergelijk advies kun je uit veiligheidsoverwegingen, na de duidelijke uitspraak van de Tweede Kamer, alleen maar besluiten de productie fors terug te schroeven. Dit is niet gebeurd.	Zie het antwoord op deelzienswijze 39/7. De meerderheid van de Tweede Kamer kon zich vinden in de strekking van het ontwerpbesluit.
99/6	Het huidige concept besluit dient ingetrokken en vervangen te worden door een nieuw besluit waarin de gaswinning wordt teruggedraaid tot 30 miljard m^3 normaal in 2014, 25miljard kubieke meter normaal in 2015 en 20 miljard kubieke meter normaal in 2016. Daarna moet de gaswinning verder verminderd worden tot 12 miljard m^3 normaal per jaar; overeenkomstig de rapporten van SodM.	Zie het antwoord op deelzienswijze 39/7. Een trapsgewijze verlaging van de productie tot 12 miljard m^3 per jaar is uit oogpunt van leveringszekerheid geen optie. Er is dan onvoldoende L-gas beschikbaar om te voorzien in de behoefte; zie het antwoord op deelzienswijze 5/5 (paragraaf 1.c.3).
109/1	Minister Kamp zegt dat de huizen moeten worden verwarmd, maar wat is de doelstelling? Eén kamer in het huis. twee of allemaal en tot hoeveel graden? Ik hoop dat U inziet dat het antwoord op deze vraag de benodigde hoeveelheid gas bepaalt. Wat is de leveringszekerheid die wij willen garanderen en tegen	De in Nederland te garanderen leveringszekerheid is vastgelegd in het Besluit leveringszekerheid Gaswet en regelt dat kleinverbruikers tot bij een temperatuur van -17 ^{0}C gas worden voorzien.

	welke prijs? Richten wij ons op de markt van dit moment of gebruiken we ons verstand?	
109/3	Ik pleit ervoor om de gasproductie met tenminste 75% te verlagen. In dat geval wordt het risico op aardbevingen geminimaliseerd volgens SodM. Zie hiervoor bijvoorbeeld blz. 25 tabel 4 en 5 en blz. 26 punt 8 van het rapport van SodM dd 16 januari 2013.	Zie het antwoord op deelzienswijze 39/4. Een verlaging van de productie met 75% is uit oogpunt van leveringszekerheid geen optie. Er is dan onvoldoende L-gas beschikbaar om te voorzien in de behoefte; zie het antwoord op deelzienswijze 5/5 (paragraaf 1.c.3).
110/44	T.a.v. artikel 5 lid 1: Wij nemen aan dat de hoeveelheden genoemd in lid 1 een hard plafond is en niet naar boven aangepast kan worden door situaties waarbij de leveringszekerheid in het geding is.	Dat is juist.
115/1	Schade aan erfgoed is een bijzondere situatie, want erfgoed is uniek en onvervangbaar. Het staat nu bloot aan onvoorziene krachten. Monumenten zijn niet tegen de aardbevingen te beschermen, bij pogingen daartoe is het middel al gauw erger dan de kwaal. Het enige wat we kunnen doen is er voor zorgen dat de monumenten in optimale bouwkundige staat verkeren, en dan maar hopen dat ze bij eventuele zwaardere aardbevingen overeind blijven staan. Volgens SodM komt de bodem snel tot rust als de productie fors wordt teruggeschroefd - van de huidige 40 miljard kuub aardgas naar 12 miljard kuub aardgas per jaar (rapport 16/1/2013 p.4). Wij vragen u in het belang van het cultureel erfgoed de aardgaswinning terug te brengen tot het niveau waarop de aardbevingen geen schade meer aan historische gebouwen zouden toebrengen, 12 miljard kuub aardgas per jaar volgens SodM.	Zie het antwoord op deelzienswijze 39/7. Een verlaging van de productie tot 12 miljard m^3 per jaar is uit oogpunt van leveringszekerheid geen optie. Er is dan onvoldoende L-gas beschikbaar om te voorzien in de behoefte; zie het antwoord op deelzienswijze 5/5 (paragraaf 1.c.3).
2.c Productiefilosofie t/m 2016		
9/1	Met uw besluit om de gaswinning van Loppersum te verplaatsen naar andere gaswinningsputten in de directe omgeving van Hoogezand zal ook daar het risico op aardbevingen toenemen, met mogelijk als ongewenst gevolg schade aan bedrijfsgebouwen, -installaties of aan de voor de bedrijfsvoering noodzakelijke (hoofd)aanvoerleidingen van het aardgas of de elektriciteitsvoorziening.	Zie het antwoord op deelzienswijze 55/1 (paragraaf 2.a).
18/11	Identieke deelzienswijzen zijn: 46/10, 47/9, 49/9, 50/10, 51/15, 53/18. 61/9, 63/9, 73/9, 87/9, 89/8, 92/9, 93/9, 94/9, 95/9, 96/9, 97/9, 98/9, 101/9, 102/9, 103/9, 104/9, 105/9, 106/9 en 112/9. U geeft in het winningsbesluit aan dat in het gebied Loppersum de productie sterk zal afnemen. Daartegenover staat een intensivering van de winning in andere delen van de regio. Kunt u aangeven bij welke winningslocaties de productie wordt vergroot en in welke mate dit het geval is?	De productiehoeveelheden zijn publiekelijk te volgen, omdat NAM de productiegegevens maandelijks op clusterniveau publiceert op de website http://feitenencijfers.namplatform.nl/gaswinning.

22/1	Identieke deelzienswijzen zijn: 20/1, 27/1, 41/1, 42/1, 43/1, 86/1, 108/7, 111/1 en 113/1. Volgens uw besluit wordt er in de omgeving van Loppersum minder aardgas gewonnen en elders meer. U geeft aan dat het aardbevingsrisico volgens uw besluit gering is t.o.v. de beschouwde alternatieven. Maar daarbij vermeld u niet dat er al een kans is van 10% op een ernstige aardbeving. In feite zou u moeten stellen dat bijvoorbeeld de omgeving van Hoogezand te maken kan krijgen met ernstige aardbevingen. Het is van belang dat u uw besluit zo formuleert dat het helder is waar het om gaat.	Zie de antwoorden op de deelzienswijzen 75/2 (paragraaf 1.b.1.4) en 91/7 (paragraaf 1.a.2).
23/21	In het te nemen besluit dient uitgebreid uitgelegd te worden waarom de gaswinning wordt uitgevoerd door een bedrijf met winstoogmerk en niet door de overheid zelf. Uitgelegd dient te worden, waarom de NAM niet genationaliseerd kan worden en een aantal banken wel. In uw toelichting op het besluit gaat u hieraan volledig voorbij. Het is de bewoners van het aardbevingsgebied een doom in het oog dat er bedrijven zijn die winst maken met activiteiten die leiden tot onveiligheid in hun woonsituatie.	Op grond van de in 1962 verleende concessie is NAM de eigenaar van het Groningengas. Op grond van de Mijnbouwwet (artikel 36 en artikel 50) kan de overheid voorwaarden stellen aan de winning van dit gas. Eventuele nationalisatie van NAM is dan ook niet opportuun.
37/13	De effecten door de vergrote extractie buiten het kerngebied van Loppersum zijn onvoldoende onderzocht. In de bijlagen van het winningsplan, zoals de NAM dat op 29 november 2013 heeft ingediend, wordt gesteld dat in het verleden is gebleken dat hierdoor sterke drukverschillen zullen ontstaan, met nog onbekende gevolgen. Deze gebrekkige kennis geldt ook voor de invloed van gaswinning op de diepere waterhuishouding in het omliggende gebied.	Zie het antwoord op deelzienswijze 74/1 (paragraaf 2.a).
39/6	Identieke deelzienswijzen zijn: 45/8, 58/3 en 75/3. U verzwijgt de invloed van het onttrekken van gas op het bodemwater op drie kilometer diepte. Volgens TNO zal door de gaswinning langzamerhand water, dat nu bijvoorbeeld onder de stad Groningen zit, wegstromen naar de plaatsen waar eerst gas zat. Dit kan ook weer bodemdaling en schade veroorzaken.	Inderdaad staat het bodemwater (aquifer, watervoerende zone) in delen van het veld in contact met het gas. Drukdaling in het gasvoerende gedeelte kan daardoor leiden tot drukdaling in de watervoerende zone, waardoor het water uitzet en ten dele het gasvoerende gedeelte instroomt. Dit heeft inderdaad bodemdaling boven het watervoerende gedeelte tot gevolg. Dit effect is al in de modellen en voorspellingen voor de compactie en de bodemdaling meegenomen. Monitoring is nu belangrijk om vast te stellen of de effecten adequaat zijn voorspeld.
45/9	Getroffen maatregelen en onzekerheden t.a.v. andere gasvelden zijn in relatie tot dit besluit niet in beeld en kunnen daarom bij de afweging niet worden beoordeeld. Zal er bijvoorbeeld meer gebruik worden gemaakt van de gaswinningslocatie ten noorden van Warffum?	Voor zover inspreker heeft bedoeld te vragen of als gevolg van het (ontwerp)besluit meer gas van buiten het Groningenveld moet worden gewonnen, merk ik op dat op grond van het zogeheten kleine veldenbeleid al een preferentie geldt voor het winnen van gas uit andere velden dan het Groningenveld. Er wordt dus zoveel mogelijk gas uit de kleine velden gewonnen. Tevens bestaat er een verschil

		in gassamenstelling. Het Groningengas heeft een lagere kwaliteit en wordt voornamelijk gebruikt door de klein-verbruikers (huishoudens). Het gas uit de kleine velden heeft een hogere kwaliteit en heeft veelal een andere eind-gebruiker. Het gas is daarom niet zomaar uitwisselbaar.
46/11	Identieke deelzienswijzen zijn: 47/10, 49/10, 50/11, 51/16, 53/19, 61/10, 63/10, 73/10, 87/10, 89/10, 92/10, 93/10, 94/10, 95/10, 96/10, 97/10, 98/10, 101/10, 102/10, 103/10, 104/10, 105/10, 106/10 en 112/10. Kunt u aangeven wat de risico's zijn van de gewijzigde productiefilosofie, waarbij nadrukkelijk aandacht wordt besteed aan de verschillende grondversnellingen?	Zie het antwoord op deelzienswijze 55/1 (paragraaf 2.a).
57/2	De Minister heeft te weinig gedaan met de kritiekpunten en conclusies t.a.v. de invloed van de productiescenario's op de seismische dreiging. Op grond van een invalide redenering -namelijk de leveringszekerheid en de aardgasbaten- wordt de productie in het Groningenveld niet significant verlaagd. Weliswaar is de productie voor de 5 clusters voor de komende jaren teruggebracht naar 20% maar dat is geen algehele sluiting en het totale plafond voor het Groningenveld wijkt voor de jaren 2014 en 2015 niet -en voor 2016 slechts in geringe mate- af van het marktvraagscenario. Dat betekent dat de reductie van de productie van de 5 clusters rondom Loppersum elders in het Groningenveld zal worden gecompenseerd, waarschijnlijk in het zuidelijk deel daarvan. De vraag dient zich aan of verplaatsing van de productie niet tevens leidt tot verplaatsing van het probleem. Door deze wijze van winning ontstaan drukverschillen in het veld, wat niet in overeenstemming is met de door NAM nagestreefde drukegalisatie. Wat dit alles voor gevolgen heeft voor het seismische risico is niet duidelijk, de onzekerheden zijn groot. TBO vindt het overwegen van een alternatieve productiefilosofie (preferent winnen uit het zuiden gecombineerd met een productiestop in het noorden en totale productiebeperking in het Groningen-veld tot 30 bcm p/j) de moeite van het overwegen waard. TBO voegt daar echter tegelijk aan toe dat een onderbouwde keuze voor het optimale productiescenario in termen van een beperkte seismische hazard op dit moment niet gemaakt kan worden. Zoals Tcbb terecht stelt: eerst moeten de seismische problemen worden verlicht, daarna dient te worden bekeken wat dit voor gevolgen heeft voor de productiecapaciteit. Ook SodM stelt in haar rapport dat (ook in het kader van planmatig beheer) de hoeveelheid gaswinning moet worden afgestemd op de risico's.	Zie de antwoorden op de deelzienswijzen 91/7 (paragraaf 1.a.2) en 17/5 (paragraaf 1.b.9).
62/1	Het beperken van de gaswinning op de 5 clusters rond Loppersum met 80% lijkt verstandig, maar daarbij zou de productielocatie Bierum als 6e cluster moeten worden toegevoegd. De productielocatie Bierum ligt in hetzelfde deel van het gasveld en in dezelfde "leidingenstraat" als de 5 Loppersum clusters	De productielocatie bij Bierum ligt buiten het meest aardbevingsgevoelige gebied in een seismisch relatief rustig gebied. Schade aan objecten zal het gevolg zijn van de grotere bevingen in de omgeving van Loppersum, welke

	(zie bijgevoegde figuur). De motivering hiervoor is dat ook in de omgeving van productielocatie Bierum al aanzienlijke schade aan objecten is opgetreden. Bovendien ligt de gaslocatie Bierum vlakbij de zeedijk, die qua veiligheid al niet aan de eisen voldoet (de dijkvakken tussen Eemshaven en Delfzijl zijn afgekeurd op verschillende aspecten). Hierdoor lopen de bewoners in dit deelgebied een (drie)dubbel risico: enerzijds door aardbevingen, anderzijds door de onveilige dijken en ten derde door het gecombineerde risico van aardbeving, onveilige dijken en dijkval door een aardbeving. Vermindering van de productie van het Loppersum+Bierum cluster verkleint de risico's en tevens de risico's van bevingsschade aan de zeedijken.	door de ingreep worden beperkt. Vermindering van de productie uit het cluster bij Bierum zal op basis van huidige inschattingen de kans op bodemtrillingen en de seismische dreiging slechts in geringe mate verkleinen. Vermindering van de productie uit de locaties nabij Loppersum heeft veel meer effect.
64/4	Uit figuur 5.1 van het onderzoeksrapport van TNO van 7 maart 2014 volgt dat sluiting van voormelde vijf clusters en verdeling van de gaswinning over de clusters in het Zuidelijke deel van het gasveld er toe zal leiden dat de ondergrondse druk dichtbij de stad Groningen juist zal toenemen, met (dus) alle gevolgen van dien. Naast het feit dat slechts de risico's ten aanzien van landelijk gebied zijn onderzocht (zonder dat dit tot duidelijkheid heeft geleid), is volstrekt niet onderzocht en dus niet duidelijk wat de gevolgen zullen zijn voor de woningbouw in een dichtbevolkt stedelijk gebied, waaronder ook veel hoogbouw (en de naastgelegen sociale woningbouw) in de stad Groningen en Hoogezand.	Zie het antwoord op deelzienswijze 91/7 (paragraaf 1.a.2).
64/7	Uit de verschillende onderzoeken komt naar voren dat door de sluiting van de vijf clusters rondom Loppersum een verschuiving zal plaatsvinden van de (kans op) aardbevingen richting het Zuidelijk deel van het gasveld. Uit verschillende overzichten van het KNMI van de aardbevingen die zich in 2014 tot nu toe hebben voorgedaan, blijkt dat de meeste aardbevingen zich in 2014 inderdaad hebben voorgedaan in het Zuidelijk deel van het gasveld (ten Zuiden van de lijn Groningen-Delfzijl) en ook steeds vaker merkbaar zijn in de stad Groningen. Verwezen wordt ook naar www.knmi.nl/seismologie/aardbevingen-nederland.html. Zo werd de aardbeving op 23 maart 2014 in Sappemeer met een kracht van 1,6 op de Schaal van Richter door velen gevoeld in de stad Groningen, hetgeen resulteerde in een groot aantal klachten. De Minister heeft onvoldoende onderzoek gedaan naar de gevolgen van die verschuiving voor het Zuidelijk deel van het gasveld en voor het stedelijk gebied.	Zie het antwoord op deelzienswijze 91/7 (paragraaf 1.a.2).
77/1	Het is zeker dat de bewegingen in de ondergrond die uiteindelijk leiden tot bevingen voornamelijk (of zelfs uitsluitend) ontstaan als gevolg van drukverschillen en dan in het bijzonder langs breukvlakken in de ondergrond. Dat is ook de overwegende reden dat de NAM een project is gestart over injectie van andere gassen teneinde de drukverschillen te beperken. De vraag die zich dan ook ten principale voordoet is of bij de winning met de huidige 29 productieclusters en ca. 300 boorputten een adequate inspanning is verricht om	Dit is een te eenvoudig beeld. De meest waarschijnlijke hypothese is dat seismiciteit ontstaat door verschillen in samendrukking aan weerszijden van een breuk, niet door drukverschillen. Maatregelen moeten gericht zijn op het beperken van de (snelheid van) samendrukking en/of vermindering van verschillen in samendrukking. Het is zelfs mogelijk dat bepaalde drukverschillen over breuken leiden

	de drukverschillen tot een verantwoord minimum te beperken. Anders gesteld, was het mogelijk geweest dat met meerdere productieclusters c.q. boorputten en/of productieclusters c.q. boorputten op andere locaties de drukverschillen wel tot een verantwoord minimum beperkt waren gebleven. Nergens in de plannen van NAM of in de bijgevoegde studies van NAM en EZ is het effect van het aantal clusters c.q. boorputten en de locatie daarvan op de drukegalisatie expliciet aan de orde gesteld, deze vraag is derhalve ook niet beantwoord.	tot een vermindering van de kans op bevingen.
77/8	Aangezien de NAM tot in de negentiger jaren ontkend heeft dat er een relatie is tussen de gasproductie en de aardbevingen, is het dus zeer onwaarschijnlijk dat met het huidige aantal en de huidige locaties van de productieclusters en boorputten een adequate inspanning is verricht om de drukverschillen tot het minimum te beperken en derhalve ook het aardbevingsrisico op een verantwoorde wijze te minimaliseren. De Minister dient de NAM te verzoeken [Mbw 35.1.f en Mbb 24.r] aan te tonen dat winning met de huidige productieclusters en boorputten staat voor een adequate inspanning om de drukverschillen maximaal te beperken. En tevens indien dit niet het geval zou zijn de NAM te verzoeken een herzien plan in te dienen met meerdere productieclusters en boorputten waaruit blijkt dat de drukverschillen op de kortst mogelijke termijn wel worden beperkt. De injectiemethode is duur en vraagt een lange voorbereidingstijd. Een productiecluster is relatief goedkoop en kan op vrij korte termijn worden gerealiseerd.	Zie het antwoord op deelzienswijze 77/1.
82/5	In uw besluit staat "Met name door verder geomechanisch onderzoek zal een scherper beeld kunnen ontstaan van de kans op zwaardere bevingen (groter dan 5 op de schaal van Richter) en nieuw seismologisch onderzoek kan leiden tot beter inzicht in de relatie tussen bevingen en de grondbewegingen aan het oppervlak." U rekt de grens van het acceptabele verder op. De afgelopen periode is met zwaardere aardbevingen steeds bedoeld aardbevingen met M > 3,9.	Verder onderzoek is nodig om de onzekerheden in de modellen voor de langere termijn te verkleinen, met als doel meer specifiek uitspraken te kunnen doen over de overschrijdingskansen en sterktes van aardbevingen.
82/7	Ontwerpbesluit artikel 3: Ik verzoek u dringend bij "de door de Minister van Economische Zaken vastgestelde methodiek en normstelling ten aanzien van het risicobeleid met betrekking tot door de gaswinning geïnduceerde aardbevingen" de vigerende wet- en regelgeving, meer specifiek het Besluit algemene regels milieu mijnbouw (Barmm) en het Besluit externe veiligheid inrichtingen (Bevi), te handhaven en geen enkele afbreuk te doen aan de huidige veiligheidsnormen en grenswaarden. Ook vraag ik u in dit verband duidelijkheid te verschaffen over erkenning van deze in werking zijnde bepalingen, met daarbij de gehanteerde norm zoals beschreven in Bevi, Artikel 6, lid 1 en gehanteerde termijn zoals beschreven in Artikel 17, lid 1.	Zie de antwoorden op de deelzienswijzen 91/7 (paragraaf 1.a.2) en 82/25. Het Besluit externe veiligheid inrichtingen (Bevi) en daarop gebaseerde normen zijn van toepassing op aangewezen 'stationaire' inrichtingen, waar wordt gewerkt met gevaarlijke stoffen. Aldus is het niet van toepassing op aardbevingen. Desalniettemin heeft NAM in de voorbereiding van het winningsplan aandacht besteed aan de analogie met Bevi en de daaruit voortvloeiende zonering, saneringstermijn en grenswaarden. Ik verwijs naar de Notitie Risicobenadering seismisch risico Groningen van december 2013, welke ik heb betrokken bij de besluitvorming.

82/9	Ontwerpbesluit artikel 5: Ik verzoek u dringend geen verdere lokale experimenten in productie toe te staan, totdat unaniem vaststaat dat een dergelijke maatregel daadwerkelijk soelaas biedt. Dat tijd wordt gewonnen door de lokale productiereductie, wordt de afgelopen maanden vaak gezegd, maar staat geenszins vast. Het lokaal terugbrengen van productie kan namelijk met eenzelfde onzekerheid andere negatieve gevolgen hebben.	Het TNO-rapport van maart 2014 geeft aan dat een aanzienlijke productieverlaging een positief effect heeft op de te verwachten compactie in het gebied rond Loppersum . De door mij toegestane productieverhoging in de overige gebieden zal naar verwachting wel leiden tot een beperkte verhoging van de compactie in de overige gebieden t.o.v. de productie in het winningsplan. D.m.v. intensieve monitoring en analyse van de data zullen de effecten van de reductie van de gasproductie in de Loppersum regio zorgvuldig geëvalueerd worden.
82/16	Aangezien de overschrijdingskansen en de veiligheidsrisico’s dusdanig hoog en realistisch zijn, vraag ik u de what-if scenario’s te beschrijven: wat als inderdaad een honderdtal mensen verongelukken door een aardgasbeving? Welke maatregelen worden dan genomen? Kan het zo zijn dat de gaswinning dan volledig komt stil te liggen, en de overledenen zijn opgeofferd voor zeer kortstondig gewin? Welke garanties hebben/ krijgen de inwoners van NAM en/of de Staat? Welk commitment geven de veroorzakers bij het verwachte ‘worst case’ scenario?	Met het (ontwerp)besluit is gekozen voor een risico-reductie door de productie van de Loppersum cluster voor de periode tot eind 2016 sterk te verminderen en die tijd te gebruiken om o.a. te komen tot een gedragen methodiek van het berekenen en wegen van risico’s gerelateerd aan geïnduceerde aardbevingen. Op basis daarvan zal bepaald worden wat acceptabel is voor de langere termijn.
82/32	Naar aanleiding van de brief van minister Kamp aan het College van Gedeputeerde Staten van de provincie Groningen (d.d. 26 maart 2014, kenmerk DGETM-EM / 14052720) met nadere uitleg over artikel 6 van het instemmingsbesluit wil ik het ministerie van Economische Zaken de volgende zaken en vragen voorleggen. In het eerder verschenen TNO-rapport 'Toetsing van de bodemdalingsprognoses en seismische hazard ten gevolge van gaswinning van het Groningen veld' (rapportnummer TNO-2013 R11953, dd. 23 december 2013) is sprake van een fundamenteel verschil in methodiek van hazardberekening tussen TNO en de NAM. De algemene conclusie wordt op pagina 2 als volgt verwoord: "De resultaten van TNO-AGE controleberekeningen laten ruimtelijk differentiatie in de seismische hazard zien tussen de verschillende productiescenario's. De NAM onderkent geen ruimtelijke differentiatie in het Groningen veld op basis van haar methoden en onderzoeken. Dit verschil in inzicht vloeit voort uit verschillen in de volgende aannames en uitgangspunten: het compactiemodel, de partitiecoëfficiënt en de berekening van het seismisch hazard." TNO adviseert vervolgens op basis van haar bevindingen dat "een studie wordt verricht waarmee meer inzicht wordt verkregen in de compactie-partitiecoëfficiënt relatie en het effect op het seismisch hazard voor verschillende deelgebieden van het Groningen veld" (p.153). Artikel 6 van het instemmingsbesluit stuurt aan op nieuw risico-onderzoek. Nu meldt hetzelfde TNO-rapport dat "Het seismisch risico wordt gegeven door de seismisch hazard vermenigvuldigd met de gevolgen". Daaruit volgend zijn mijn vragen aan EZ:	Ad a: NAM geeft in haar rapport wel degelijk een ruimtelijke differentiatie van de seismische dreiging. De dreiging verschilt van plaats tot plaats en wordt weergegeven in kaartjes van Groningen. Ook in haar rapport over de seismische impact van de productiebeperking in het Loppersum gebied, toont NAM ruimtelijke verschillen in de dreiging als gevolg van een veranderd productie beleid. Ad b: NAM heeft het studie werk naar de seismische dreiging in Groningen voortgezet en zal de modellen die zijn gebruikt om de dreiging in te schatten verder verfijnen. NAM ziet dit als een inhoudelijke noodzaak. Ad c: nee. Het door NAM gemaakte model is geschikt om verschillende productiefilosofieën door te rekenen en dit is ook gedaan en gepubliceerd in de studies (Bijlage 1 Technical Addendum to the Winningsplan – Groningen 2013). In haar advies van december 2014 concludeert Sodm echter wel dat veranderingen in productieniveau nauwelijks effect hebben op de berekende seismische dreiging. Volgens Sodm kent het door NAM gebruikte rekenmodel dermate grote onzekerheidsmarges dat het model noch bevestigd, noch weerlegd kan worden.

	a. Gegeven NAM's niet-onderkennen van ruimtelijke differentiatie en gegeven de hazard als substantiële risico component, verwacht de minister werkelijk nieuwe inzichten door het aanvullende onderzoek van de NAM? b. Ziet de NAM zelf naast de formele noodzaak tot dit nieuwe onderzoek ook een inhoudelijke noodzaak? c. Betekent de vernieuwde onderzoeksopdracht aan de NAM een erkenning dat de door NAM gebruikte methode niet geschikt is voor differentiatie tussen de effecten van verschillende productiefilosofieën?	
84/1	Zoals ook door uw eigen adviseurs wordt geadviseerd verzoek ik u niet in te stemmen met dit winningsplan omdat dit plan op de meest essentiële onderdelen tekortkomingen vertoont. Dit betreft o.a. het voornemen om de productie in de zuidelijke clusters van het winningsgebied te verhogen. De consequenties hiervan zijn doorgerekend in het TNO rapport van 7 maart 2014 dat met het winningsplan ter inzage is gelegd. Met verbazing moet ik echter constateren dat u zich hiervan weinig aantrekt en dat u geen verdere onderzoeken uit laat voeren (zoals bijvoorbeeld een advies van SodM op dit rapport) alvorens uw besluit te nemen met mogelijk verregaande gevolgen. Met alleen het uitspreken van de verwachting dat het hierbij slechts een geringe toename van het seismisch risico betreft, komt u in het licht van de recente geschiedenis echt niet meer weg.	Zie de antwoorden op de deelzienswijzen 91/7 (paragraaf 1.a.2), 15/3 (paragraaf 1.a.6) en 99/4 (paragraaf 1.b.1.4).
87/17	Als compensatie voor het wegvallen van aardgasbaten vanwege het terugbrengen van de productie uit de Loppersum-clusters wordt de productie in de zuidelijk randgebieden van het Groningenveld fors opgevoerd. Het aardbevingsprobleem wordt verplaatst naar andere gebieden. Dit wordt gedaan zonder dat de veiligheidsrisico's en gevolgen goed onderbouwd zijn. Vele deskundigen spreken uit dat de problemen die nu ontstaan rond Loppersum over drie jaar in het zuidelijke deel van het gasveld zich zullen voordoen als gevolg van het vergroten van de aardgasproductie. Wij hebben sterk de indruk dat het economisch belang prevaleert boven de veiligheid van onze burgers. Voor ons staat de veiligheid voor onze burgers voorop.	Zoals in het TNO rapport van 7 maart jl. staat vermeld zal de productie in de randgebieden van het Groningen veld beperkt (3 miljard m^3 per jaar) wordt opgevoerd. Nadrukkelijk heeft TNO ook gesteld in haar rapport, dat het aan NAM is om de uiteindelijke verdeling over de diverse productieclusters zo te kiezen, dat de seismische dreiging wordt geminimaliseerd. TNO heeft in haar rapport van 7 maart jl. aangegeven een indicatie te kunnen geven over de relatieve toe/afname van de seismische dreiging, maar geen uitspraken te kunnen doen over het seismisch risico. In hetzelfde rapport wordt uitgelegd dat de relatieve afname in Loppersum vele malen groter is dan de relatieve toename elders in het veld (factor 50). Zie ook het antwoord op deelzienswijze 39/7 (paragraaf 2.c).
91/15	Identieke deelzienswijze is 67/22. Inspreker hoopt dat de reductie van de winning rond Loppersum inderdaad een dempend effect heeft op de zwaarte van de aardbevingen aldaar. Met de verplaatsing van een aantal productielocaties naar de periferie van het veld, ontstaan echter (mogelijk) nieuwe risico' s die niet afdoende zijn onderzocht.	TNO heeft in haar rapport van 7 maart jl. aangegeven een indicatie te kunnen geven over de relatieve toe/afname van de seismische dreiging maar geen uitspraken te kunnen doen over het seismisch risico. In hetzelfde rapport wordt uitgelegd dat de relatieve afname in Loppersum vele malen

	Bewoners in die periferie maken zich grote zorgen over de gevolgen van deze beslissing voor hun woonplaatsen.	groter is dan de relatieve toename elders in het veld (factor 50). Het gehele veld is met 1 ondergrondmodel beschreven. Er heeft geen scheiding van regio's plaatsgevonden. Wat het effect is van de genomen productie-maatregel op het seismisch risico, dient door NAM te worden uitgewerkt. In het (ontwerp)besluit is daarover een bepaling opgenomen. Zie ook het antwoord op deelzienswijze 91/7 (paragraaf 1.a.2).
99/7	In dit besluit moet ook aangegeven worden op welke manier het aardgas vervangen wordt door andere vormen van verwarming en hoe het industriële gebruik van aardgas beperkt kan worden. Ook is het nodig om aan te geven hoe het aardgas gerantsoeneerd kan worden.	Het belang van gas(winning) voor de Nederlandse energievoorziening in relatie tot andere bronnen van energie is uiteengezet in het Energierapport 2011. Deze bredere afweging hoeft in het kader van dit specifieke (ontwerp)besluit niet opnieuw gemaakt te worden.
109/5	Op dit moment valt het seismisch risico in het zuidelijk gebied zo te zien nog wel mee. De eerste modelberekeningen laten rond Harkstede een verhoogd risico zien. Zie hiervoor de TNO rapporten TNO2014 R10426 en R10427 d.d. 7 maart 2014: "Effecten van de verschillende productiescenario's op de verdeling van de compactie in het Groningerveld in de periode 2014-2016". Hier wordt wellicht de basis gelegd voor verdere ellende in de toekomst.	Zie het antwoord op deelzienswijze 91/7 (paragraaf 1.a.2).
110/4	De diverse onderzoeken die in 2013 zijn uitgevoerd, geven aan dat er veel onzekerheden zijn in modellen en in het begrip van het gedrag van de ondergrond in het algemeen. De wetenschappelijke adviezen spreken elkaar tegen of zijn nog niet gereed. Door het verplaatsen van de winning naar het zuidelijke deel van het veld, zal dit gebied ook met onzekerheden en negatieve gevolgen te maken krijgen. Het probleem wordt verplaatst in ruimte en tijd. Toch besluit u tot instemming met het winningsplan.	Zie de antwoorden op de deelzienswijzen 91/7 (paragraaf 1.a.2) en 15/3 (paragraaf 1.a.6).
110/45	T.a.v. artikel 5 lid 2: Wij vragen u de informatie met ons te delen over de verdeling van de productie uit de andere clusters dan genoemd in het eerste lid. Wij stellen ons op het standpunt dat het seismisch risico te allen tijde moet worden geminimaliseerd. Wij verzoeken u daarom een inspanning te plegen om alternatieven voor productie uit het Groningenveld beschikbaar te krijgen, zodat de leveringszekerheid gegarandeerd kan blijven zonder het seismisch risico in bepaalde gebieden op te laten lopen.	Informatie over de productie uit de niet-Loppersum-clusters is te vinden op de website van NAM (http://feitenencijfers.namplatform.nl/gaswinning/). Voor de Groningenproductie zijn vooralsnog geen alternatieven voorhanden aangezien het hier om laagcalorisch gas is dat elders niet verkrijgbaar is. Wel wordt gewerkt aan uitbreiding van de bestaande conversiecapaciteit, dit kent echter een doorlooptijd van vijf jaar; zie het antwoord op deelzienswijze 23/17 (paragraaf 2.b).

113/9	Houtenbos heeft berekend (zie: Bevingskans Groninger Gaswinning) dat er een kans is van 23% op bevingen van 4.1 of zwaarder gedurende de periode 2014-2016, meer dan tweemaal zoveel als de 10% waarop de huidige afweging van het veiligheidsrisico en het pakket aan schadebeperkende maatregelen zijn gebaseerd. U neemt dit niet mee in uw afwegingen.	De heer Houtenbos heeft zijn berekening gemaakt op basis van extrapolatie van de huidige statistiek op de waargenomen bevingen in het gasveld. Dit is vergelijkbaar met de analyse van Sodm in hun rapport van januari 2013. Zij kwamen toen tot de conclusies dat er op basis van het aantal bevingen in 2012 een jaarlijkse kans was van 7% op een beving van 4 of groter. Op basis van het aantal bevingen in 2013 zou deze kans 11% per jaar worden. Voor de periode 2014-2016 komt dit overeen met de analyse van de heer Houtenbos. Ik baseer mij op het onderzoek van NAM, dat niet zuiver statistisch is, maar een fysische relatie legt met de compactie van het reservoir als 'drijvende kracht'. Uit dat onderzoek volgt een kans van 10% voor de komende 3 jaar dat er een beving met een magnitude groter dan 4 gaat optreden. Opgemerkt zij, dat in geen van de bovengenoemde onderzoeken het effect van de (inmiddels doorgevoerde) productie-aanpassingen is meegenomen.

Hoofdstuk 3: Veiligheid		
3.a Gebouwen		
9/3	Volgens Figuur C3 wordt voor de bedrijfslocatie in Hoogezand tot 2025 een bodemdaling van +/- 12 cm verwacht (de locatie ligt tussen de 10 en 14 cm contour). Dit kan gemakkelijk leiden tot glasovenbreuk/doorbraak.	Bodemdaling is een gelijkmatig proces dat zich over de gehele contour van het gasveld uitstrekt. Naar bodemdaling en de gevolgen hiervan is ook al veel onderzoek gedaan. De conclusie dat gelijkmatige bodemdaling gemakkelijk kan leiden tot glasovenbreuk/doorbraak wordt niet ondersteund door deze onderzoeken. Voor wat betreft schade door bevingen is het in de eerste plaats aan het bedrijf zelf om in kaart te (laten) brengen tot welke schade bevingen kunnen leiden en welke maatregelen getroffen kunnen worden om deze schade te voorkomen of te beperken. Hiervoor heb ik een handreiking gedaan in de vorm van het onderzoek dat door Deltares is verricht. Zie hierover tevens mijn antwoord op deelzienswijze 110/34 (paragraaf 4.e).
11/2	Identieke deelzienswijzen zijn: 5/1, 13/4, 20/3, 22/3, 26/2, 27/3, 41/3, 42/3, 43/3, 86/3, 108/9, 111/3 en 113/3. Met uw besluit om voor komend jaar een productie van 42,5 miljard kubieke meter toe te staan, doet u niets aan vermindering van ernstige aardbevingen. Integendeel: u accepteert de kans op dergelijke bevingen. Immers, in het winningsplan van de NAM staat dat er in de komende tien jaar een kans is van 10% op aardbevingen van meer dan 4.8 op de schaal van Richter. Bij 4.4 storten volgens de NAM zwakkere gebouwen in. Ook de in onze regio veelvoorkomende bakstenen huizen van vóór 1920 kunnen instorten.	Zie de antwoorden op de deelzienswijzen 91/7 (paragraaf 1.a.2) en 15/3 (paragraaf 1.a.6).
16/1	U heeft besloten onder een aantal voorwaarden in te stemmen met het winningsplan van NAM. Echter, in het winningsplan van NAM staat, dat er in de komende tien jaar een kans is van 10% op aardbeving sterker is dan 4.8 op de schaal van Richter. En bij 4.4 storten volgens NAM zwakkere gebouwen in. De gebouwen in deze regio zijn hier niet op gebouwd. U zult de inwoners die dit willen een aardbevingsbestendig huis moeten geven, zodat de kans op overleven groter wordt.	Om risico's ook op langere termijn acceptabel te houden heeft NAM een programma opgesteld aan de hand waarvan gebouwen bouwkundig worden versterkt. In het (ontwerp) besluit heb ik voorgeschreven dat dit programma wordt uitgevoerd volgens jaarlijks bij mij in te dienen werkplannen. De Tcbb zal op de voortgang van de uitvoering toezien. In het kader van het programma worden onder meer loszittende delen, zoals schoorstenen, aangepakt. Daarnaast worden tests gedaan met verschillende typen huizen, denk aan schudtafelproeven, zodat bepaald kan worden welke versterkingsmaatregelen voor welke typen woningen het meest geschikt zijn. Zie hierover ook mijn

		brief over de voortgang in het Groningen gaswinning dossier van 8 juli 2014 (p. 9). Hoewel bouwkundig versterken niet kan voorkomen dat schade kan optreden als gevolg van bevingen, levert het een belangrijke bijdrage aan de veiligheid in en om gebouwen.
18/4	Veiligheidsregio Groningen is van mening dat actuele informatie over de toestand van de woningen (en andere kwetsbare gebouwen) – aangezien dit een indicatie geeft van de te verwachten schade na een zware beving - nu én in de toekomst onmiddellijk beschikbaar moet worden gesteld.	Ik acht het enerzijds van belang dat de veiligheid effectief wordt geborgd en anderzijds dat de privacy en de positie van huiseigenaren zoveel mogelijk wordt gerespecteerd. In de gevallen waarin NAM acuut-onveilige situaties signaleert, zal in samenwerking met relevante overheden actie worden ondernomen, waarbij ieder orgaan de rol vervult die bij zijn of haar verantwoordelijkheid past. Deze actie wordt eveneens ondernomen indien NAM potentieel onveilige situaties signaleert en niet in staat wordt gesteld nauwkeurige opname te bewerkstelligen. Het voert echter te ver om op voorhand te stellen dat alle informatie die bij NAM binnenkomt over de toestand van woningen en bouwwerken aan de Veiligheidsregio Groningen moet worden doorgegeven. Voor schademeldingen geldt bijvoorbeeld dat de schade in de meeste gevallen, gezien de aard van de schade, geen risico's voor de veiligheid met zich meebrengt. Met inachtneming van de privacy van huiseigenaren enerzijds en het aanwezig hebben van informatie die nodig is voor een adequate voorbereiding van rampenbestrijding en crisisbeheersing anderzijds, ben ik van mening dat op bovenstaande wijze wordt voldaan aan beide bovengenoemde belangen.
18/12	Kunt u aangeven wat de gevolgen en effecten zijn van een aardbeving met een kracht tot maximaal vijf op de schaal van Richter, waarbij aandacht wordt besteed aan verschillende grondversnellingen, met als epicentrum elk van de niet-Loppersum winningslocaties?	Er is door Arup, op basis van scenario's, een inschatting gemaakt wat de gevolgen zouden kunnen zijn van bevingen tot maximaal vijf op de schaal van Richter. Drie locaties zijn bekeken (Huizinge, Zandeweer en Hoeksmeer), waarbij de gevolgen voor deze locaties vergelijkbaar waren. Dit rapport 'Seismic Risk Study - Earthquake Scenario-Based Risk Assessment' van 29 nov. 2013 staat onder meer op de volgende website: http://www.namplatform.nl/wp-content/uploads/ 2014/ 01/ GR13_Seismic_Risk_Study_Issue.pdf Daarnaast merk ik op dat in artikel 6 van het besluit staat dat NAM uiterlijk op 1 mei 2015 een rapportage zal uitbrengen met daarin een berekening van het seismisch risico voor de verschillende gebieden boven het Groningen-

		veld voor de periode 2014-2016. Bij de berekeningen worden steeds de meest actuele data betrokken.
57/7	NAM stelt dat zij op dit moment additionele data vergaart, teneinde de leemten in informatie over de aardbevingen in het Groningenveld te verkleinen. De noodzakelijke informatie is dus nog verre van compleet. Volgens Tcbb klinken ernst en omvang van de situatie in het winningsplan onvoldoende door en ontbreekt het aan een gevoel van urgentie. Zij vindt de plannen van aanpak niet voldoende concreet en adviseert de Minister om NAM voor te schrijven in het winningsplan een kaart op te nemen waaruit blijkt welke gebouwen in het hoogste risicogebied liggen. Ook vindt Tcbb dat de kans op ernstige schade aan gebouwen en daaraan verbonden letselrisico 's de hoogste prioriteit moet hebben en dat gebouwen in één keer op sterkte moeten worden gebracht. In het ontwerpbesluit zijn deze adviezen niet overgenomen, danwel zijn de voorgestelde maatregelen onvoldoende geborgd. Overigens is het maar zeer de vraag of 'op sterkte brengen' wel een doeltreffende maatregel is voor gebouwen in het kerngebied met een constructie die niet bestand is tegen voortdurende en steeds in kracht toenemende aardschokken. Voor dit soort gebouwen bestaat geen redelijke andere optie dan sloop en vervangende nieuwbouw.	Dat op dit moment additionele data worden vergaard betekent niet dat er onvoldoende informatie is om een besluit te kunnen nemen. Wel geeft dit aan dat ik het belangrijk vind dat we nog meer te weten komen over de werking van de ondergrond en de effecten daarvan op de bovengrond. De bouwkundige versterking is erop gericht gevaarlijke situaties in en om gebouwen te voorkómen, zodat de risico's ook op de langere termijn acceptabel blijven. Ik ben met NAM overeengekomen dat zij een versterkingsprogramma zal starten en heb daarom in het besluit opgenomen dat NAM jaarlijks inzichtelijk zal maken welke activiteiten worden uitgevoerd. Ik merk daarbij op dat de bouwkundige versterking begint met een inspectie in het gebied met het hoogste risico. NAM zal in 2015 15.000 gebouwen hebben geïnspecteerd. In 2014 is reeds begonnen met het wegnemen van risico's door vallende elementen (zoals ornamenten en schoorstenen). De Tcbb zal de voortgang van deze werkzaamheden monitoren. Ik ben van oordeel dat deze benadering adequaat is. Zie hierover ook paragraaf 5.c over het bouwkundig versterken van bestaande gebouwen.
76/9	Hoe zal het over 15 jaar zijn op bepaalde plekken in Groningen door de aardbevingen?	Als aangegeven in het (ontwerp)besluit en mijn brief van 17 januari 2014 aan de Tweede Kamer, laten de onderzoeken zien dat de onzekerheden in de berekeningen voor de langere termijn nog groot zijn. De onderzoeken als geformuleerd in het (ontwerp)besluit zijn bedoeld om de onzekerheden in de voorspellingen voor de lange termijn te verkleinen. Op basis van de uitkomsten hiervan zal ook een beter beeld ontstaan van de kansen op aardbevingen en de effecten daarvan op langere termijn.
79/4	Onder de onveilige woningen in het Groninger land bevinden zich een aantal rijksmonumenten, zoals de 19eeeuwse Boerderij de Haver te Onderdendam en de 18e eeuwse Voorm. herberg in 't Zandt. Deze woningen zijn op last van de NAM ontruimd. Wij zouden graag weten of nog meer (rijks)monumenten onveilig zijn verklaard. Bond Heemschut verzoekt u, in navolging van velen, onder wie veel Groningse gemeenten, om u in te zetten voor het openbaar maken van de lijst met onveilige gebouwen van de NAM.	NAM is er op grond van de wet kort gezegd toe verplicht schade te vergoeden die is veroorzaakt door geïnduceerde bevingen. Bij het afhandelen van schademeldingen slaat NAM echter ook acht op de veiligheid van gebouwen. Als veiligheidsrisico's worden gesignaleerd, stelt NAM de eigenaar hiervan op de hoogte. Dat wil overigens niet zeggen dat de gesignaleerde risico's door de gaswinning zijn

		veroorzaakt. In veel gevallen hangen deze risico's samen met achterstallig onderhoud of bouwkundige gebreken. Dan dient met de eigenaar te worden bepaald welke vervolgstappen worden genomen. Ondertussen faciliteert NAM wel het veilig stellen van de woning. Uit privacyoverwegingen en gelet op de daarvoor geldende wet- en regelgeving dient NAM terughoudend te zijn in het openbaar maken van gegevens over welke woningen (al dan niet met de status van monument) na inspectie als risico zijn geclassificeerd. Voor wat betreft monumenten merk ik nog op dat in de uitvoeringsorganisatie kennis over monumenten zal zijn gewaarborgd. Zie hierover tevens de antwoorden op de deelzienswijzen in paragraaf 4c en mijn brief van 8 juli 2014 (p. 3-4) aan de Tweede Kamer over de voortgang in het dossier Groningen gaswinning.
91/25	Identieke deelzienswijze is 67/32. De Minister spreekt over het preventief verstevigen van woningen en gaat er daarbij impliciet vanuit dat dit in alle opzichten haalbaar is. Bepaalde categorieën gebouwen zijn uit de aard der zaak niet goed preventief te verstevigen en zullen dus kwetsbaar blijven voor aardbevingen en daarom wellicht gesloopt moeten worden. De Minister neemt zijn besluit op een moment dat hierover nog onvoldoende duidelijkheid is, de inspecties zijn nog niet afgerond en er zijn nog geen conclusies getrokken over de mogelijkheid van preventief verstevigen. Bepaalde categorieën gebouwen zullen mogelijk op enig moment gesloopt moeten worden. De bewoners zullen worden gedwongen hun huizen te verlaten. Dit aspect heeft de Minister niet voldoende meegenomen in zijn afwegingen.	Ik onderschrijf de stelling van inspreker niet in zoverre hierin wordt opgemerkt dat bepaalde categorieën woningen mogelijk gesloopt moeten worden. Er worden voor verschillende typen woningen verschillende versterkingsmaatregelen ontwikkeld, zodat voor elk type een passende aanpak kan worden bepaald. Het is niet zo dat *bepaalde typen* woningen per definitie niet te versterken zijn. Er zullen zich niettemin situaties voordoen waarbij een specifiek gebouw niet preventief te versterken is. Daaraan kunnen ook andere oorzaken debet zijn. Tot nu toe zijn om deze redenen zijn door NAM enkele huizen aangekocht.
3.b Infrastructuur		
3.b.1 Domino-effecten		
17/4	Als we naar de dijken kijken zien we ook dat deze ons geen zekerheid en veiligheid bieden. Bij een samenloop van diverse omstandigheden kan een groot domino-effect ontstaan.	Het verstevigen van dijken is van belang. Daarom hebben de Waterschappen dit voortvarend opgepakt en zijn zij reeds begonnen met het versterken van de eerste dijktracés. Zie tevens mijn brief aan de Tweede Kamer van 8 juli 2014 (p.7). Zie ook het antwoord op deelzienswijze 18/3.
18/3	In de onderzoeken ontbreekt een aantal thema's die wél noodzakelijk zijn om de effecten van een zware beving goed te kunnen beoordelen. Deze thema's	Om domino-effecten te voorkómen wordt primair inspanning geleverd om de dijken (waar nodig) op norm te brengen en

	zijn de mogelijke domino-effecten, de 'aardbevingsbestendigheid' van de aanwezige industrie en de aantallen woningen die een acuut veiligheidsrisico lopen. Veiligheidsregio Groningen is van mening dat vervolgonderzoek gedaan moet worden naar mogelijke domino-effecten in het gebied als gevolg van een zware aardbeving ten aanzien van de vitale infrastructuur evenals naar de aardbevingsbestendigheid van risicovolle (industriële) installaties in de regio, waarbij ook gekeken moet worden naar repeterende effecten.	tevens om ze aardbevingsbestendig te maken. Onderzoek 2 (voor de vindplaats zie bijlage 1) heeft in kaart gebracht wat nodig is om schade (en daarmee ook domino-effecten) te voorkómen. Waterschappen zijn reeds gestart met het verstevigen van de dijken. De nieuwe kabinetsvisie over bestuurlijk proportioneel om-gaan met risico's en incidenten, waarvan de besluitvorming zich thans in het eindstadium bevindt, kan mogelijk een rol spelen in het duiden van de in de deelzienswijze genoemde thema's. Zie ook het antwoord op deelzienswijze 110/33 (paragraaf 3.b.6).
46/7	Identieke deelzienswijzen zijn: 47/7, 50/7, 51/13, 53/15, 61/7, 63/7, 73/7, 87/7, 89/7, 92/7, 93/7, 94/7, 95/7, 96/7, 97/7, 98/7, 101/7, 102/7, 103/7, 104/7, 105/7, 106/7 en 112/7. Veiligheidsregio Groningen is van mening dat vervolgonderzoek gedaan moet worden naar mogelijke domino-effecten als gevolg van een zware aardbeving. Ook is de Veiligheidsregio van mening dat, gezien de urgentie, de onderzoeken naar aardbevingsbestendigheid en risico 's bij deze en andere risicovolle (industriële) installaties in de regio met spoed en onder verantwoordelijkheid van het Rijk moeten worden uitgevoerd, waarbij ook gekeken moet worden naar repeterende effecten van (lichtere) aardbevingen. Daarnaast is men van mening dat ook deze neveneffecten van aardbevingen, zoals het groter worden van plaatsgebonden risicocontouren als gevolg van het falen van risicovolle installaties, onderzocht moeten worden, zodat er duidelijkheid ontstaat voor industrie, lokale overheid en inwoners.	Zie het antwoord op deelzienswijze 18/3.
46/8	Identieke deelzienswijze is 53/16. De gemeente Ten Boer ligt nabij het Eemskanaal. Door stapeling van verschillende veiligheidsrisico's is momenteel sprake van een hachelijke situatie. Bij hoogwater is er een reëel gevaar van een dijkdoorbraak, zo onderstrepen de ontruimingen van 2012. Gegeven die impact en de combinatie van de verschillende veiligheidsrisico 's, vindt de gemeente een continuering van de gasproductie zonder een betere risicoanalyse zoals voorgesteld door minister Kamp niet opportuun.	Zie de antwoorden op de deelzienswijzen 18/3 en 17/4.
49/7	Veiligheidsregio Groningen is van mening dat vervolgonderzoek gedaan moet worden naar mogelijke domino-effecten als gevolg van een zware aardbeving. Ook is de Veiligheidsregio van mening dat onderzoek gedaan moet worden naar de aardbevingsbestendigheid van deze en andere risicovolle (industriële) objecten in de regio, waarbij ook gekeken moet worden naar repeterende effecten van (lichtere) aardbevingen.	Zie het antwoord op deelzienswijze 18/3.

50/8	De gemeente Ten Boer ligt nabij het Eemskanaal. Door stapeling van verschillende veiligheidsrisico's is momenteel sprake van een hachelijke situatie. Bij hoogwater is er een reëel gevaar van een dijkdoorbraak, zo onderstrepen de ontruimingen van 2012. Gegeven die impact en de combinatie van de verschillende veiligheidsrisico 's, vindt wij een continuering van de gasproductie zonder een betere risicoanalyse zoals voorgesteld door minister Kamp niet opportuun.	Zie de antwoorden op de deelzienswijzen 18/3 en 17/4.
53/5	U negeert stapeling van risico's. De risico's van bevingen zullen ten gevolge van domino-effecten wezenlijk hoger zijn. Ik verzoek u met klem met deze accumulatie van risico's rekening te houden.	Zie het antwoord op deelzienswijze 18/3.
110/16	De berekeningen hebben alleen betrekking op het risico van aardbevingen. Een stapeling van risico's wordt hierin nog niet meegenomen. Het is echter algemeen bekend dat aardbevingen tot uitval van vitale infrastructuur kan leiden. Uitval kan weer andere consequenties hebben, waardoor het aantal slachtoffers van een aardbeving veel hoger kan oplopen. Ook gaat het hierbij om de gevolgen van een overstroming die in het gebied al groot zijn en waarbij de aardbevingen de kans op een overstroming nog groter kunnen maken. Wij verzoeken u ook deze risico's mee te laten nemen in de berekeningen.	Zie het antwoord op deelzienswijze 18/3.
110/32	Graag vernemen wij van u of de combinatie van een extreem hoge boezem-waterstand en een extreem grote aardbeving is doorgerekend en zo ja, waarom deze niet als maatgevend is beschouwd. Indien deze combinatie niet is doorgerekend Verzoeken wij u dit zo spoedig mogelijk te laten doen.	Om aan de gewenste veiligheid voor de dijken te voldoen moet de kans op falen klein genoeg zijn. Als de kans op falen 1:100 mag zijn voor de dijk (dit is de huidige norm voor boezemkaden) wordt dit opgedeeld in (deel)kansen op de verschillende mechanismen. Het totaal van alle deel-kansen mag niet hoger zijn dan 1:100. In werkelijkheid komen niet alle kansen tegelijk voor. Voor de infrastructuurstudie (Onderzoek 2) is gerekend met extreme waarden voor de belastingen (waterstand en aardbeving). Er is gevarieerd in de mate waarin voor het extreem is gekozen: 1. situatie met zware aardbeving bij een redelijk hoge waterstand (de waterstand is dan lager dan de toetswaarde, maar hoger dan de dagelijkse waarde); 2. situatie met lichte aardbeving bij een hoge water-stand (bijna gelijk aan de toetswaarde); 3. situatie zonder aardbeving (alleen maatgevende waterstand) ter referentie. Voor boezemkades (regionale keringen) zijn de volgende terugkeertijden gebruikt voor het bepalen van de belasting: Regionale keringen stabiliteit/afschuiving => belasting met kans van voorkomen van 1/94 jaar voor de maatgevende

		belasting en 1/5 jaar voor de andere belasting en omgekeerd. Voor buitenwater (primaire keringen) zijn de volgende terugkeertijden gebruikt voor het bepalen van de belasting: Primaire keringen stabiliteit/afschuiving => belasting met kans van voorkomen van 1/630 jaar voor de maatgevende belasting en 1/8 jaar voor de andere belasting en omgekeerd. Een grotere terugkeertijd levert een hogere belasting.
3.b.2 Dijkdoorbraken		
32/7	Inspreker heeft begrepen dat er geen duidelijkheid is over de gaswinning in de Waddenzee en het effect op de dijken en het Noordelijke gebied van Groningen bij een eventuele dijkdoorbraak.	De mogelijke effecten van de gaswinning onder de Wadden-zee zijn meegenomen in het Rijksprojectbesluit Gaswinning onder de Waddenzee vanaf de locaties Moddergat, Lauwersoog en Vierhuizen, 26 juni 2006. De mogelijke schade aan dijken door aardbevingen is onderzocht door Deltares en vastgelegd in het rapport van onderzoek 2 (voor de vindplaats, zie bijlage 1).
38/17	We moeten niet langer zeuren over het versterken van de dijken, maar direct daarmee beginnen.	In juni 2014 is het Waterschap Noorderzijlvest aangevangen met het verstevigen van de eerste dijktracés langs het Eemskanaal.
110/30	Wij nodigen u uit om in gezamenlijk overleg met de waterschappen en de provincie Groningen afspraken te maken over de planning van maatregelen aan kadetrajecten die de hoogste prioriteit hebben.	De Waterschappen hebben hierin hun verantwoordelijkheid genomen en zij geven sturing aan het soort maatregelen en de implementatie. In juni 2014 is het waterschap Noorderzijlvest reeds gestart met de eerste verstevigingstrajecten. Zie tevens mijn brief aan de Tweede Kamer van 8 juli 2014 (p.7).
110/31	Wij vragen u bij het verdere onderzoek in samenwerking met de waterschappen de werkelijke veiligheid van de regionale waterkeringen zónder aardbevings-belasting beter te bepalen om zo een reële inschatting te kunnen maken van de benodigde versterkingen als gevolg van de aardbevingsbelasting. Daarbij speelt ook een rol, dat het patroon van belasting door aardbevingen kan verschuiven als gevolg van een aangepast winningsplan.	Zie het antwoord op deelzienswijze 110/30. Indien uit de lopende onderzoeken blijkt dat de contourenkaart van de verwachte grondversnellingen verandert, dan zal ook naar de mogelijke consequenties voor o.a. de infrastructuur gekeken worden.

3.b.3 Aanpak uitvoeringstrajecten		
18/2	Identieke deelzienswijzen zijn: 46/2, 47/2, 49/2, 50/2, 51/8, 53/10, 61/2, 63/2, 73/2, 87/2, 89/2, 92/2, 93/2, 94/2, 95/2, 96/2, 97/2, 98/2, 101/2, 102/2, 103/2, 104/2, 105/2, 106/2 en 112/2. Alle onderzoeken in ogenschouw nemend kan geconcludeerd worden dat er iets meer informatie is ten opzichte van de situatie in januari 2013, maar dat nog steeds veel vervolgonderzoek naar mogelijke effecten nodig is. Uit de onderzoeken van Deltares blijkt bijvoorbeeld dat onder meer een nadere beoordeling van 43 kilometer primaire keringen in de regio, het vaststellen van een toetsmethode voor kunstwerken, studies naar gebouwen, componenten en hoekmasten in het hoogspanningsnetwerk nog plaats moeten vinden. Ook nader onderzoek naar het gasnetwerk is nog niet verricht. Tot slot lopen er nog vervolgonderzoeken naar persleidingen in de regio waarvoor dit besluit mogelijk ook consequenties kan hebben. Veiligheidsregio Groningen dringt aan op een duidelijke planning voor en snelle uitvoering van de benodigde vervolgonderzoeken.	De door de veiligheidsregio genoemde vervolgonderzoeken lopen en zullen zodra ze gereed zijn openbaar gemaakt worden. Zie ook het antwoord op deelzienswijze 17/4 (paragraaf 3.b.1).
46/14	Identieke deelzienswijzen zijn: 18/15, 47/14, 50/14, 51/19, 53/22, 61/13, 63/13, 73/13, 87/13, 89/13, 92/13, 93/13, 94/13, 95/13, 96/13, 97/13, 98/13, 101/13, 102/13, 103/13, 104/13, 105/13, 106/13 en 112/13. Hoe gaat u gezien de huidige risico's ervoor zorgen dat de onderzoeks- en uitvoeringstrajecten voor o.a. de industrie, het versterken van woningen, de aanpassing van de dijken en andere infrastructuur zo snel mogelijk en onder verantwoordelijkheid van het Rijk kunnen worden doorlopen?	De verantwoordelijkheid voor deze activiteiten liggen niet allemaal bij het Rijk. Het versterken van dijken is bijvoorbeeld een verantwoordelijkheid van de waterschappen. In het bestuurlijk akkoord dat in januari 2014 is afgesloten is een belangrijke randvoorwaarde, de beschikbaarheid van budget, vastgelegd. In de periode van 2014 t/m 2018 is bijvoorbeeld 100 mln gereserveerd voor versterken van de infrastructuur. Inmiddels het waterschap Noorderzijlvest al begonnen met de eerste werkzaamheden. Voor het versterken van woningen is NAM verantwoordelijk. Zij zullen een aparte uitvoeringsorganisatie opbouwen om de versterkingen bij huizen uit te voeren. Het ministerie van EZ zal regelmatig rapporteren over alle vorderingen naar o.a. de TK, de Dialoogtafel en de bewoners van de regio.
49/13	Hoe gaat u gezien de huidige risico's ervoor zorgen dat de onderzoeks- en uitvoeringstrajecten voor o.a. de aanpassing van de dijken en andere infrastructuur zo snel mogelijk kunnen worden doorlopen?	Zie het antwoord op deelzienswijze 46/14.
88/23	De schadeaanpak moet zodanig worden afgesteld, dat iedereen eigen regie kan voeren over de eigen woning, aldus ook de voorzitter van de Dialoogtafel, dhr. Wallage in een interview d.d. 4 april 2014. Dit verhoudt zich niet met de Wet schade bij rampen, etc.	Deze zienswijze heeft geen betrekking op het onderhavige (ontwerp)besluit en valt in feite dus buiten het bestek van deze procedure. De aanpak van schade geschiedt volgens een procedure waarbij de eigenaar de opdracht geeft tot herstel. NAM of een schade-expert kan hierbij ondersteunen. Zie ook mijn brief aan de Tweede Kamer van

		8 juli 2014 (p.4). De Wet tegemoetkoming schade bij rampen is voor deze aanpak niet relevant. Zie ook het antwoord op deelzienswijze 15/9 (paragraaf 1.b.6).
3.b.4 Zuidelijke ringweg Groningen		
71/3	De ondergrond dient onderzocht te worden voor het tracé van de nieuwe Zuidelijke Ringweg te Groningen en de daartoe behorende kunstwerken. Dit i.v.m. toekomstige bodemdalingen door wateronttrekking door de compactie van het Groningerveld alsmede seismisch gevaar. De vraag is of deze ondergrond geschikt is voor het huidige plan waarin inbegrepen het nieuwe Julianaplein 12m hoog en boven elkaar kruisende wegen, de tunnelbak verdiept aangelegd, het naar boven komen van de tunnelbak in het Winschoterdiep alsmede de sifon onder de tunnelbak.	Deze problematiek heeft de aandacht van Rijkswaterstaat en wordt momenteel onderzocht.
71/7	In verband met de veiligheid van de nieuwe Ringweg Zuid dient onderzocht te worden of voldoende maatregelen worden getroffen aan constructies om te bepalen of het restrisico aanvaardbaar is. Opgemerkt dient te worden dat de constructie v/h Julianaplein vrijwel boven de Molukkerkerk is gebouwd en pal op een woonwijk, de tunnelbak 7m beneden maaiveld kan volstromen vanuit het 22m brede Winschoterdiep. De Minister gaat op 20 mei 2014 over het project Zuidelijke Ringweg haar besluit nemen OTB naar TB.	Zie het antwoord op deelzienswijze 71/3.
74/3	Dit onderzoek komt te laat, dit had al eerder kunnen en moeten gebeuren ook m.b.t. aan te leggen kunstwerken zoals viaducten en verdiepte liggingen zoals in het plan Aanpak Zuidelijke Ringweg ter hoogte van het Sterrebos zijn gepland. Bij deze plannen (zie ook de MER) wordt geen rekening gehouden met ernstige calamiteiten zoals een aardbeving van welke omvang dan ook. Recente bevingen zijn voelbaar geweest in de stad Groningen. Dit kan funeste gevolgen hebben voor het zuidelijke deel van de stad Groningen. De kosten van de Aanpak Zuidelijke Ringweg zullen, bij rekening houden met aardbevingen, beduidend hoger uitvallen. Hiervoor is geen budget.	Deze problematiek heeft de aandacht van Rijkswaterstaat en wordt momenteel onderzocht. Hieruit zal moeten blijken of dit leidt tot extra kosten.
3.b.5 Infrastructuur		
87/22	Wij zijn zeer bevreesd voor de gevolgen van eventuele aardbevingen in onze gemeente. Zoals uit het rapport van Deltares ("effecten aardbevingen op de kritische infrastructuur Groningen") blijkt zijn een aanzienlijk aantal kilometers primaire keringen in onze gemeente niet bestand tegen de mogelijke aardbevingen. Het gaat met name om de keringen van het Winschoterdiep, het Oldambtmeer en de Dollard. Een aanbeveling van Deltares is om meer onderzoek te doen. Wij zijn van mening dat het onaanvaardbaar is om de aardgaswinning in de zuidelijke randgebieden van het Groningenveld op te	Zie het antwoord op deelzienswijze 91/7 (paragraaf 1.a.2).

	voeren zonder dat nader onderzoek heeft plaatsgevonden en eventuele noodzakelijke versterkingen aan de primaire keringen zijn uitgevoerd.	
88/7	Compactie wordt nu ook in het zuidelijk deel van het Groningenveld groter door een daar toegenomen gaswinning en zal verder toenemen door de drukdaling. De grond zal verder inzakken en ook het dijklichaam langs de Groninger kust, waaronder het gasveld zich bevindt. De kans op een zoutwateroverstroming zal maximaal toenemen. U bent er bekend mee dat de provincie Groningen dan voor een groot deel onder water zal komen te staan, omdat het een laaggelegen gebied betreft.	Zie het antwoord op deelzienswijze 91/7 (paragraaf 1.a.2).
88/8	Ik ben van mening dat de vergunning dient te worden geweigerd op grond van artikel 9, lid 1 onder b en c van de Mijnbouwwet, namelijk op grond van de manier waarop de aanvrager voornemens is de activiteiten te verrichten en op grond van het gebrek aan verantwoordelijkheidszin.	Zie het antwoord op deelzienswijze 23/24 (paragraaf 1.b.2).
88/18	De bodemopbouw in Groningen bestaat niet uit rots en hardgesteente, doch is vele malen kwetsbaarder. Wat kan de bodem de komende jaren nog zakken? Riool buizenstelsel en gasleidingen zullen verzakken en scheuren. U veroorzaakt een ramp, die niet te overzien is. U dient per direct te stoppen met de gaswinning.	De nog te verwachten bodemdaling in het diepste punt van de bodemdalingskom zal volgens NAM tussen de 16 en 34 cm zijn. Langs de randen is deze daling echter veel minder. Door de diepte waarop het veld gelegen is, is de bodemdaling die door de gaswinning in Groningen wordt veroorzaakt, gelijkmatig en op regionale schaal. Door tijdig maatregelen te nemen (bijv. waterpeil aanpassen) wordt voorkomen dat er schade kan optreden aan gewassen en infrastructuur. Deze maatregelen worden genomen door de Commissie Bodemdaling door aardgaswinning in Groningen, die daarvan jaarlijks verslag aflegt. Zie de website van de Commissie: http://www.commissiebodemdaling.nl/pages/108464/Home.html
88/19	Legt u naast de reeds ontstane waterpartijen Blauwe Stad en Meerstad nog een hoeveelheid op maat gesneden waterpartijen aan, zodat bewoners uit hun beschadigde huizen op/aan het water kunnen wonen en zo geen problemen meer hebben met een dalende bodem. Met de vrijgekomen grond verhoogt u het Groninger dijklichaam langs de kust, welke dijken momenteel te laag zijn. De dijken moeten nu aangepakt worden, want we werken in tijd die we eigenlijk niet meer hebben.	Door het pakket aan maatregelen dat wordt genomen om beschadigde huizen te herstellen en te verstevigen, is er geen enkele reden voor bewoners van Groningen om op het water te gaan wonen. Verder worden dijkversterkingen, op de plekken waar die noodzakelijk zijn, door het verantwoordelijke bevoegde gezag reeds ter hand genomen. Het graven van additionele waterpartijen in Groningen is niet nodig voor het verkrijgen van het voor de dijkversterkingen benodigde zand.
99/2	De distributieleidingen van gas zijn, in de buurt van Delfzijl, gaan lekken. Men kan geen duidelijke reden geven waarom deze leidingen zijn gaan lekken. Waarschijnlijk komt dit door materiaalmoeheid van de leidingen door de	Navraag bij netbeheerder Enexis wijst uit dat het aantal lekkages in de gasdistributieleidingen rond Delfzijl niet bijzonder afwijkt van andere verzorgingsgebieden van

	aardbevingen. Het is daarom urgent de aardgas distributieleidingen in Groningen hierop te controleren en zo nodig buiten gebruik te stellen.	Enexis. Verder is het aantal aardbevingen te gering om vermoeiing van ondergrondse leidingen te veroorzaken. Zowel Enexis als Gasunie hebben inmiddels onderzoek uitgevoerd naar mogelijk schadelijke effecten van aard-bevingen op leidingondersteuningen van bovengrondse leidingen. Het gaat dan met name om de kans dat leidingen van hun ondersteuning vallen tijdens een aardbeving. Op grond van deze onderzoeken zijn er projecten gaande om ondersteuningen te verstevigen.
110/27	Er kunnen nog geen effectieve maatregelen worden benoemd voor het aardbevingsbestendig maken van de waterkeringen en waterkerende infrastructuur, waardoor de meest kritische waterkeringen en infrastructuur nog niet aangepakt kunnen worden. Wij vragen u om bij het nader onderzoek niet alleen meer duidelijkheid te geven over de prioritering van de te nemen maatregelen, maar ook over de aard van de te nemen maatregelen.	Zie het antwoord op deelzienswijze 17/4 (paragraaf 3.b.1).
110/28	Wij dringen er met klem op aan om voor de beoordeling van de gevoeligheid van de waterkeringen voor aardbevingen door gaswinning gebruik te maken van de nieuw vast te stellen normen, voor zowel de primaire waterkeringen als de regionale waterkeringen.	Zie het antwoord op deelzienswijze 17/4 (paragraaf 3.b.1). Bij het versterken van de waterkeringen worden twee elementen meegenomen, namelijk het op norm brengen van de waterkeringen, indien nodig, en de extra maatregelen die nodig zijn om de waterkeringen aardbevingsbestendig te maken. Het formeel vastleggen van normen voor aardbevingsbestendig maken van o.a. waterkeringen wordt nu uitgevoerd door de NEN-commissie op basis van de Eurocode 8.
110/29	Wij gaan er vanuit dat binnen dit project het aardbevingsbestendig maken van de zeedijk meegenomen wordt en dat daarnaast voor de overige zeedijken duidelijk wordt aan welke eventuele aanvullende eisen deze zouden moeten voldoen.	Ja, deze wordt meegenomen. Door Deltares zijn alle primaire waterkeringen binnen het aardbevingsgebied onderzocht. Deltares heeft in haar rapportage aangegeven waar versterking mogelijk nodig is. Door de Waterschappen wordt hiernaar momenteel nader onderzoek uitgevoerd.
3.b.6 Veiligheid in het geding als gevolg van schade		
21/4	Ook hebben de schokken tot gevolg, dat er allemaal waterleidingenpijp van asbest zijn gescheurd onder de grond, waardoor er enorme lekkages zijn, die schade aan land en kapotte wegen tot gevolg hebben. Asbest is namelijk niet buigzaam. Tevens is dit gevaarlijk voor de veiligheid en gezondheid.	Dit soort effecten zijn nog niet geconstateerd. Mocht dit een reëel probleem gaan vormen dan zal dit onderzocht worden en zullen er indien nodig maatregelen genomen worden.
57/12	De technische en risicovolle infrastructuur, waaronder gasbuizen, hoogspanningstracés en persleidingen van diep riool, lopen dwars door de landbouwgebieden. Indien deze beschadigd raken – door bodemdaling of	Deltares heeft uitgebreid onderzoek gedaan naar de gevolgen en risico's van de aardbevingen voor de vitale infrastructuur. Dit rapport is openbaar gemaakt op

	aardbevingen - leidt dit niet alleen tot schade maar is ook de veiligheid in het geding. De veiligheidsrisico's zijn niet in kaart gebracht.	www.overheid.nl
88/13	U laat de sterkte van de Waddendijk in delen van Groningen mede afhangen van de snelheid waarmee burgers dunbevolkt gebied bij een overstroming kunnen ontvluchten, aldus de provincie Groningen. Daarmee wordt de veiligheid van de inwoners van Groningen in gevaar gebracht. Ik heb begrepen dat gekeken is naar de economische waarde van een gebied, de hoeveelheid mensen en de mogelijkheid om snel te kunnen evacueren. Ronduit belachelijk. Aldus wetenschappers is de stijging van de zeespiegel van de Waddenzee grillig en zullen door stijging zandplaten afkalven. Door gas- en zoutwinning in het gebied kan de bodem sneller dalen.	In de berekeningen die Deltares heeft uitgevoerd naar de effecten van aardbevingen op de waterkeringen hebben de mogelijke gevolgen geen rol gespeeld. Geconstateerd is welke delen van de waterkeringen niet aardbevings-bestendig zijn en mogelijk versterkt moeten worden. De Waterschappen zijn voortvarend gestart deze versterkingen te implementeren.
110/33	Wij zijn van mening dat, gezien de urgentie, de onderzoeken naar aardbevingsbestendigheid en risico's bij de (chemische) industrie en andere bedrijven met activiteiten die gevoelig zijn voor aardbevingen met spoed en onder verantwoordelijkheid van het Rijk moeten worden uitgevoerd.	Medio 2013 is op initiatief van mijzelf en de Samen-werkende Bedrijven Eemsdelta (SBE), een "Werkgroep Aardbevingen bedrijven Eemsdelta" in het leven geroepen. In de werkgroep participeren naast het ministerie en leden van SBE ook vertegenwoordigers van KNMI, Deltares, TNO, de relevante gemeenten, de Veiligheidsregio Groningen en NAM. De werkgroep heeft als taak onderzoeken te begeleiden naar de aardbevingsbestendigheid van industriële installa-ties in de Eemsdelta. Bij aanvang van de werkzaamheden van de werkgroep bestonden er in Nederland geen nationale normen voor de aardbevingsbestendigheid van dergelijke installaties. Daarom is aan Deltares en TNO gevraagd dergelijke normen te ontwikkelen. Dit werk heeft geresul-teerd in een "Handreiking voor het uitvoeren van studies naar het effect van aardbevingen voor bedrijven in de industriegebieden Delfzijl en Eemshaven", welke op 14 februari 2014 beschikbaar is gekomen (eerste versie). De handleiding zoekt aansluiting op de standaard Kwantitatieve Risico Analyse (QRA) die in voorkomende gevallen al beschikbaar is. Aan de hand van deze handreiking zijn ingenieursbureau's thans bezig onderzoeken uit te voeren. Omdat het hier om een nieuwe vorm van onderzoeken gaat moet de onderzoeksopzet van dergelijke onderzoeken tevoren worden goedgekeurd door Deltares. NAM betaalt de kosten van deze onderzoeken. De resultaten en leer-momenten van deze onderzoeken zullen indien nodig worden verwerkt in nieuwere versies van de Handreiking en tussen de bureaus worden gedeeld. De onderzoeken worden in de volgende fases doorlopen:

		1. Doorlopen van de constructies (gebouwen, systemen en installaties) met betrekking tot risico's. 2. Prioritering van de constructies met de grootste gevolgen bij falen. 3. Vaststellen van de huidige staat van de constructies. 4. Een kwalitatieve beoordeling van risico's uit stap 2 met mogelijke maatregelen om het risico te reduceren tot een aanvaardbaar niveau. 5. Indien het niet mogelijk is om op basis van de kwalitatieve beoordeling een uitspraak te doen of het risico aanvaardbaar klein is, dienen constructieve berekeningen gemaakt te worden. 6. Indien uit de vorige stappen volgt dat het risico onaanvaardbaar is dienen maatregelen te worden ontworpen en geïmplementeerd. De onderzoeksresultaten en te nemen maatregelen zullen in het reguliere kader van vergunningverlening worden gecommuniceerd met het bevoegd gezag, in casu de gemeenten Delfzijl en Eemsmond, en de Veiligheidsregio Groningen.
3.c Europees Verdrag voor de rechten van de Mens (EVRM)		
3.c.1 Algemeen – onvoldoende aandacht voor veiligheid		
5/3	Met uw besluit geeft u de inwoners van Groningen niet de veiligheid waar ze recht op hebben.	Zie de antwoorden op de deelzienswijzen 15/10 (paragraaf 3.c.2), 15/12 (paragraaf 3.c.5) en 57/9 (paragraaf 3.c.4).
11/4	Uw besluit om de aardgaswinning op grote schaal door te laten gaan, impliceert dat u de reële dreiging van instorting van onze woning bij een grotere beving accepteert. U speelt dus opzettelijk met ons leven. Daarom bent u ons inziens verplicht ons te helpen een veiliger heenkomen te zoeken.	Zie de antwoorden op de deelzienswijzen 15/10 (paragraaf 3.c.2), 15/12 (paragraaf 3.c.5) en 57/9 (paragraaf 3.c.4).
11/6	Met uw besluit doet u niets aan het wegnemen van de gevaren, en maakt u ons huis lastig verkoopbaar. Zo zet u ons leven op slot. Door de onveiligheid en uitzichtloosheid waar u ons mee opzadelt, hebben we extra stress.	Zie de antwoorden op de deelzienswijzen 15/10 (paragraaf 3.c.2), 15/12 (paragraaf 3.c.5) en 57/9 (paragraaf 3.c.4).
13/1	U heeft besloten onder een aantal voorwaarden in te stemmen met het winningsplan van de NAM. Daarmee geeft u de inwoners van Groningen onveiligheid en niet de veiligheid waar ze recht op hebben.	Zie de antwoorden op de deelzienswijzen 15/10 (paragraaf 3.c.2), 15/12 (paragraaf 3.c.5) en 57/9 (paragraaf 3.c.4).
13/6	Met uw besluit geeft u de inwoners van Groningen niet de veiligheid waar ze recht op hebben. U vergroot de onveiligheid, hoewel u in uw woordkeuze net	Zie de antwoorden op de deelzienswijzen 15/10 (paragraaf 3.c.2), 15/12 (paragraaf 3.c.5) en 57/9 (paragraaf 3.c.4).

	doet alsof u het over veilig wonen heeft.	
88/20	Minister Kamp, er zijn drie mensenrechten uit het Europees Verdrag voor de rechten van de Mens (EVRM), ook door Nederland ondertekend, nml.: 1. recht op leven. Als overheid bent u verplicht maatregelen te nemen om het leven van burgers te beschermen en geen levensbedreigende situaties te creëren. Een besluit dat welbewust leidt tot aardbevingen van 4,1 of meer op de schaal van Richter schendt u dit mensenrecht 2. recht op family life, d.w.z. recht op een veilige woonomgeving. Indien er reële kans bestaat dat gezondheid en milieu negatief worden beïnvloed, moet de overheid alle mogelijke maatregelen nemen ter bescherming daarvan. In geval van twijfel, of het ontbreken van wetenschappelijke zekerheid moet gekozen worden voor "de veilige kant". 3. recht op het ongestoorde genot van eigendom.	Zie de antwoorden op de deelzienswijzen 15/10 (paragraaf 3.c.2), 15/12 (paragraaf 3.c.5) en 57/9 (paragraaf 3.c.4).
91/22	Identieke deelzienswijze is 67/29. Uit consistente jurisprudentie van het Europees Hof voor de Rechten van de Mens blijkt dat de overheid de verplichting heeft de gezondheid en het leven van zijn onderdanen effectief te beschermen en daarvoor adequate maatregelen te nemen. Uit de zaak Oneryilidiz tegen de Staat Turkije (30 november 2004, zaaknummer 48939/99) blijkt dat uit artikel 2 EVRM voortvloeit dat de Minister de plicht heeft actief op te treden bij een reëel en voorzienbaar risico op een ramp. Het uitvoeren van onderzoek en verlangen van meer onderzoek is geen effectieve maatregel ter voorkoming van het dreigende gevaar voor gezondheid en leven van onderdanen, zo kan uit de zaak Banel tegen de Staat Litouwen worden afgeleid (18 juni 2013, zaaknummer 14326/11). Uit het daarbij door het Hof gehanteerde voorzorgsbeginsel vloeit voort dat onzekerheid over de gevolgen van het voorgenomen overheidsoptreden moet leiden tot grote terughoudendheid daartoe over te gaan, vergelijk de zaak Tatar tegen de Staat Roemenie (27 januari 2009, zaaknummer 67021/01). In zijn brief van 29 november 2013 uit ook het Nederlandse College voor de Rechten van de Mens zorgen over de bescherming van grond- en mensenrechten bij het voorgenomen besluit. Onzekerheid over de gevolgen van gaswinning in Groningen moeten dus ook vanuit mensenrechtenoptiek bezien leiden tot een 'pas op de plaats'.	Zie de antwoorden op de deelzienswijzen 15/10 (paragraaf 3.c.2) en 57/9 (paragraaf 3.c.4).
107/6	Graag verwijzen wij bovendien naar het Europees Verdrag voor de Rechten van de Mens en internationale verdragen die door Nederland zijn geratificeerd en waarmee dit besluit ons inziens in strijd is.	Zie de antwoorden op de deelzienswijzen 15/10 (paragraaf 3.c.2), 15/12 (paragraaf 3.c.5) en 57/9 (paragraaf 3.c.4).

3.c.2 Strijd met artikel 2 EVRM		
15/10	Het besluit van de minister is strijdig met artikel 2 van het Europees Verdrag voor de Rechten van de Mens (EVRM) – everyone’s right to life shall be protected by law. No one shall be deprived of his life intentionally - dat de Nederlandse staat verbiedt om het leven van haar onderdanen in gevaar te brengen.	Van een schending van artikel 2 EVRM is sprake indien de overheid bij een ernstige en levensbedreigende situatie geen maatregelen zou nemen om de veiligheid van haar burgers te garanderen. Uit de onderzoeken die zijn verricht is gebleken dat de seismische risico’s in het gebied niet buiten de risiconormen vallen die in andere domeinen (bijvoorbeeld overstromingsrisico’s) als aanvaardbaar worden beschouwd. Uit de analyse van Sodm (januari 2014) blijkt dat het groepsrisico door aardbevingen in het gebied tussen Hoeksmeer, Zandeweer en Huizinge vergelijkbaar is met het landelijk groepsrisico bij overstromingen. Weliswaar gaan de huidige berekeningen gepaard met onzekerheden, maar van een levensbedreigende situatie is geen sprake. Het besluit omvat voorts een aantal maatregelen om de bestaande risico’s te beperken. Zo wordt de gaswinning in het gebied rond Loppersum drastisch gereduceerd en gelden er productiebeperkingen voor de regio Zuid-West (rond Hoogezand), voor het cluster Eemskanaal en voor de regio Oost; ook geldt er een plafond voor de maximaal toegestane jaarproductie uit het gehele Groningenveld. Daarnaast wordt NAM verplicht tot het uitvoeren van een versterkingsprogramma zodat bestaande woningen en bestaande infrastructuur zal voldoen aan de geldende bouw- en veiligheidsnormen, waardoor de kans op slachtoffers bij bevingen afneemt. Ik ben mij bewust van de grote impact van de onzekerheden op de bewoners van de regio. Ik meen niettemin dat van een schending van artikel 2 EVRM geen sprake is.
57/8	Artikel 2 EVRM beschermt het recht op leven. Artikel 8 EVRM bepaalt dat ieder recht heeft op respect voor zijn privéleven, zijn familie- en gezinsleven en zijn woning. Het respect voor de woning omvat ook het recht op een ongestoord genot daarvan. Artikel 1 EP EVRM beschermt het eigendomsrecht, waarbij 'eigendom' ruim wordt uitgelegd, ook economische belangen- en posities vallen daaronder. Deze bepalingen hebben rechtstreekse werking (art. 93 Gw) en leggen op de overheid een 'positieve verplichting' tot het treffen van maatregelen om te voorkomen dat grondrechten worden geschonden. In de zaak over de vuurwerkramp in Enschede oordeelde de rechtbank 's-Gravenhage al dat een schending van artikel 2 EVRM niet kan worden gerechtvaardigd 'door enig algemeen belang dat door de overheid wordt behartigd.' Gezien de -ook	Zie het antwoord op deelzienswijze 15/10.

	meer recente- jurisprudentie van het EHRM moet de conclusie zijn dat het ontwerpbesluit in deze vorm een Europeesrechtelijke toets niet kan doorstaan.	
91/21	Identieke deelzienswijze is 67/28. Het voorgenomen besluit miskent daarmee het recht op leven (artikel 2 lid 1 EVRM) en het recht dat ieder heeft op respect voor het privéleven, familie- en gezinsleven en woning (artikel 8 lid 1 EVRM). Daar waar het voorgenomen besluit tot gevolg heeft dat privé eigendom ingrijpend wordt beschadigd, de waarde daarvan afneemt of zelfs volkomen wegvalt, is het in strijd met artikel 1 van het Eerste Protocol bij het EVRM dat natuurlijke en rechtspersonen het recht geeft op ongestoord genot van eigendom.	Zie de antwoorden op de deelzienswijzen 15/10 en 57/9 (paragraaf 3.c.4).
3.c.3 Strijd met artikel 5 EVRM		
2/3	De overheid dient voor mijn veiligheid te zorgen (EVRM, artikel 5 bijvoorbeeld) maar stelt haar eigen winstbejag op de eerste plaats.	Artikel 5 EVRM bepaalt dat ieder recht heeft op vrijheid en veiligheid van zijn persoon en beoogt te garanderen dat niemand willekeurig zijn vrijheid wordt ontnomen. Deze bepaling is primair van toepassing op situaties waarin sprake is van vrijheidsberoving en kan hier dus niet succesvol worden ingeroepen. Zie verder ook het antwoord op deelzienswijze 15/10 (paragraaf 3.c.2).
4/1	Het is een recht van de mens om veilig en zonder angst te kunnen wonen en leven. Dit belang is zwaarwegender dan het economisch belang van de gaswinning.	Zie het antwoord op deelzienswijze 2/3.
15/11	Het besluit van de minister is strijdig met artikel 5 van het EVRM – everyone has the right to security of person – dat de Nederlandse staat verbiedt om de veiligheid van haar onderdanen in gevaar te brengen.	Zie het antwoord op deelzienswijze 2/3.
3.c.4 Strijd met artikel 8 EVRM		
57/9	De grondwettelijke bescherming van deze grondrechten dient te geschieden op basis van het voorzorgsbeginsel zoals het EHRM in 2009 heeft bepaald in de zaak Tatar/Roemenië. Het EHRM heeft dit nog eens nadrukkelijk bevestigd in haar uitspraak van 5 december 2013 (Vilnes/Noorwegen), waarin zij het beroep op art. 2 verder behandelt onder art. 8 EVRM. Het EHRM oordeelt dat voor de Staat een preventieplicht geldt en dat de Staat ter uitvoering daarvan voorzorgsmaatregelen dient te treffen om mogelijke schade zoveel mogelijk te voorkomen. Het ontbreken van wetenschappelijke consensus over de gevaren voor het milieu/de gezondheid is geen reden om geen effectieve en proportionele maatregelen te nemen om het risico op ernstige en	Artikel 8 EVRM ziet op het recht op eerbiediging van het privéleven, familie- en gezinsleven. Dit recht brengt onder andere mee dat ook de overheid ervoor dient te zorgen dat die rechten ook kunnen worden genoten. De overheid is zich bewust van de gevolgen van de aardgaswinning voor de bewoners in het betrokken gebied. De overheid heeft in gelet hierop in het (ontwerp)besluit een pakket maatregelen vastgesteld. Hiermee wordt beoogd ervoor te zorgen dat de hinder voor de bewoners zoveel mogelijk wordt weggenomen, onder meer door een effectieve

	onomkeerbare milieuschade te voorkomen. Ook het EU recht hanteert dit als uitgangspunt.	aanpak van schadeherstel en preventieve maatregelen. Tevens wordt door de beperking van de productie in het gebied rondom Loppersum het risico op zware bevingen teruggebracht. De instemming met het onderhavige winningsplan wordt slechts voor drie jaar verleend, zodat in die periode door het verrichten van verder onderzoek meer en betere informatie kan worden verkregen over de werkelijke omvang van de risico’s. Hierop kan de overheid het beleid in de toekomst baseren. Door enerzijds in te zetten op een effectief herstel- en preventieprogramma, en tegelijk een economisch versterkingsprogramma voor de regio te starten en anderzijds de productie te verminderen om de seismische risico’s te beperken en aanvullend onderzoek te gelasten wordt een balans gevonden tussen de belangen van de bewoners en de belangen van de staat en de gemeenschap als geheel bij de gaswinning als zodanig. Verder is relevant dat de staat bij alle hiervoor beschreven maatregelen steeds openheid van zaken geeft, onder meer door publicatie van alle stukken in deze procedure en vele informatiebijeenkomsten. Ook is een dialoogtafel ingericht met het oog op participatie van diverse partijen. Van een schending van artikel 8 EVRM is derhalve geen sprake.
57/11	Op 29 november 2013 heeft het College voor de rechten van de mens een brandbrief aan de Minister gestuurd over de aardgasproblematiek in relatie tot artikel 8 EVRM. Het College schrijft onder andere: “Het is vaste jurisprudentie van het Europese Hof voor de Rechten van de Mens dat omgevingsfactoren, die een negatieve invloed hebben op de gezondheid en/of het ongestoord woongenot, een schending van artikel 8 - het recht op eerbiediging van het privéleven, gezins- en familieleven en woning - kunnen opleveren. De kennelijk in kracht en aantal toenemende bevingen hebben impact op de gemoedsrust van veel bewoners. Dit zijn factoren die het woongenot en daarmee het ongestoorde recht op familieleven binnen de woningen kunnen beïnvloeden. Daarbij speelt uiteraard een rol dat onzeker is of en wanneer de telkens optredende schade aan woningen een werkelijk fysieke dreiging wordt. Tenslotte speelt een rol dat een grote last op mensen wordt gelegd om telkens weer aan te moeten kloppen voor schadevergoeding. Denkbaar is vom1s dat door al deze onrust zelfs al gezondheidsschade optreedt. Door dit alles is bovendien de vraag of sprake is van een situatie die met schadevergoeding kan worden ondervangen. Het college verzoekt u daarom vanuit de positieve verplichting van de Staat om het recht op veiligheid, gezondheid en privéleven van de betrokken bewoners te waarborgen de mensenrechtelijke impact van de	Zie het antwoord op deelzienswijze 57/9.

	huidige gaswinning een duidelijke plaats te geven in de afweging van de mogelijke oplossingen van deze winningsproblematiek. Gelet op de betrokken belangen en de urgentie zal het college een afschrift van deze brief toezenden aan de Tweede Kamer en voorts op 2 december a.s. deze brief met een kort bericht opwww.mensenrechten.nl publiceren.”In het ontwerpbesluit klinkt op geen enkele wijze door dat de Minister oog heeft voor de impact die het aardbevingsrisico heeft op de bewoners van het gebied en de gezondheidsschade die deze met zich mee kan brengen. Integendeel: de verwijzing ter onderbouwing van het ontwerpbesluit naar de kille bestuursrechtelijke benadering van Prof. Helsloot, bevestigt eerder het beeld van 'de calculerende overheid'.	
82/3	Het besluit gaat voorbij aan één cruciaal aspect van de (dreigende) schade door aardgasbevingen: niet de overlijdenskans is de ondergrens waar voor de individuele mens feitelijk alle discussie ophoudt, maar de al dan niet gedeeltelijke instorting van zijn huis – dus los van de kans om daadwerkelijk te sterven door het uiteenvallen van die woning. De eerste levensbehoefte van een ‘dak boven je hoofd’.	Zie het antwoord op deelzienswijze 57/9.
82/15	De grootste belangen die ik heb, de veiligheid en welzijn van mijn gezin, zijn in het geding en worden derhalve geschaad. Ik eis dat mijn wettelijke, individuele bescherming van externe veiligheid wordt hersteld en daarna intact blijft. Desnoods via een afgedwongen onteigening.	Zie het antwoord op deelzienswijze 57/9.
91/19	Identieke deelzienswijze is 67/26. De Minister accepteert met het voorgenomen besluit (potentieel) levensbedreigende situaties. Veel inwoners van het gebied in voortdurende onzekerheid over de toekomst, voelen zich onveilig in hun eigen woning en komen niet meer tot een normaal gezinsleven. Gaswinning en de gevolgen daarvan bepalen hun leven - en kunnen hen zelfs het leven kosten. Deze situatie is het gevolg van overheidsbesluiten waarmee gaswinning wordt toegestaan en zou voortduren - een situatie waarvoor inwoners niet hebben gekozen maar waarin zij worden geplaatst, die in strijd zijn met de Grondwet en Verdrag tot Bescherming van de Rechten van de Mens en de Fundamentele Vrijheden (EVRM).	Zie het antwoord op deelzienswijze 57/9.
3.c.5 Strijd met artikel 1 Eerste Protocol EVRM		
15/12	Het besluit van de minister is strijdig met artikel 1 Aanvullend Protocol EVRM van 20 maart 1952 –every natural or legal person is entitled to the peaceful enjoyment of his possessions - dat de Nederlandse staat verbiedt om de eigendommen van haar onderdanen te beschadigen.	Ingevolge artikel 1, Eerste Protocol bij het EVRM heeft eenieder recht op het ongestoord genot van eigendom. Ook kan de staat in het algemeen belang en onder voorwaarden eigendom reguleren. Met het oog op een evenwichtige

		balans tussen het belang van gaswinning voor de staat en vergunninghouder enerzijds en het recht op bescherming van eigendom van bewoners anderzijds is het recht op schadevergoeding bij schade door aardbevingen ex 6:177 BW wettelijk verankerd. Daarnaast worden maatregelen genomen die moeten zorgen voor een efficiënte en adequate aanpak van schadeherstel en preventieve maatregelen. Hierdoor is van een schending van artikel 1, Eerste Protocol bij het EVRM geen sprake.
37/9	Uw College van de Rechten van de Mens heeft u er meermalen op gewezen dat u de belangen van de bewoners van de regio serieus dient te nemen en daarover zijn zorgen uitgesproken. De Europese wetgeving op dit punt verplicht u het ongestoord genot van ieders eigendom, dat door aardbevingsschade bedreigd wordt, te eerbiedigen.	Zie het antwoord op deelzienswijze 15/12.
48/13	Identieke deelzienswijze is 108/27. Het College voor de Rechten van de Mens is in haar schrijven van 13 februari zeer duidelijk en helder geweest over de positie van de bevolking in het licht van het EVRM. U mag bij deze de volledige tekst van dat schrijven als onderdeel van deze zienswijze beschouwen. Het EVRM gaat vergezeld van Protocollen en o.a. een Aanvullend Protocol, waarin tevens sprake is van een waarborging van rechten. Hoe verhoudt zich dat tot uw besluit?	Zie het antwoord op deelzienswijze 15/12.
109/2	Niemand heeft het recht mijn eigendom te beschadigen of in gevaar te brengen. Dat de minister van plan is de NAM daar toestemming voor te geven heeft mij gewoon geschokt. Vergoeding en reparatie van de schade is geen excuus voor een handeling die indruist tegen het recht op ongestoord genot van iemands eigendom.	Zie het antwoord op deelzienswijze 15/12.
3.d Betekenis risico’s voor bewoners		
19/7	Ik heb last van sociale angst en vind het ook heel moeilijk om mensen in huis te laten maar moet de schade aan onze woning laten repareren. Bovendien ben ik er ontzettend op gefocust of wat ik voel een aardbeving is, ik leef in een grote angst mede omdat ik een dochtertje van een jaar heb! Mijn leven is door de bevingen een stuk angstiger geworden en mijn leefplezier is sterk verminderd.	Zie het antwoord op deelzienswijze 23/2.
21/8	Verder wil ik nog vermelden dat mijn vrouw angsten heeft overgehouden aan de aardbevingen.	Zie het antwoord op deelzienswijze 23/2.

23/1	Niet zo lang geleden bent u op bezoek geweest in de provincie Groningen. Op bezoek bij bestuurders, de commissaris van de koning en burgemeesters. Zij zullen u gevraagd hebben om financiële compensatie en die kregen ze. Zou u echter bij bewoners van het gebied langs zijn gegaan dan was u zeker opgevallen dat het hen niet om financiële compensatie gaat. De mensen zijn angstig, gestrest en vaak emotioneel een wrak. In veel gevallen is dit een direct of indirect gevolg van de aardbevingen in het gebied. Ga praten met de bewoners!	Het is nadrukkelijk ook de bedoeling om in te spelen op de behoeften van de bewoners in het gebied. Bij de diverse bijeenkomsten in de regio is door mijzelf en door mijn ambtenaren ook wel degelijk gesproken met een aantal bewoners. Daarnaast zijn de drie informatiemarkten ten behoeve van het ontwerpbesluit gebruikt om te praten met de aanwezige bewoners. In zijn algemeenheid verloopt het contact tussen het Ministerie van EZ en de lokale bevolking echter vooral via de gekozen lokale volksvertegenwoor-digers. Ook het lokaal levende sentiment komt daarbij aan de orde.
23/2	Bij het lezen van het ontwerpbesluit instemming winningsplan valt direct op dat de persoonlijke verhalen van de mensen en het psychologische effect van aardbevingen geen enkele rol spelen bij de besluitvorming. Het heeft er nu alle schijn van dat het psychologische effect van aardbevingen ernstig wordt onderschat. Op dit moment wordt er uitsluitend gelet op mogelijke materiële schade. Hierbij wordt vergeten dat materiële schade vaak ook psychische gevolgen heeft bij de slachtoffers.	De bewoners van de regio zijn geconfronteerd met een toenemend aantal aardbevingen, waarvan de kracht bovendien groter is dan voorheen. De gevolgen voor huizen en gebouwen zijn zichtbaar. Dit leidt bij de bewoners tot oprechte zorgen over hun persoonlijke veiligheid en welbevinden in de directe leefomgeving. De ongerustheid en boosheid van de mensen in het deel van Groningen boven het aardgasveld wordt breed gedeeld. Mensen zijn bezorgd over hun veiligheid en over wat er gaat gebeuren met hun woning en hun woonomgeving.. Deze gevoelens zijn zeer begrijpelijk. De gaswinning is van essentieel belang voor de energievoorziening. Begrip, erkenning, betekenisvolle maatregelen, concrete verbeteringen, dat is allemaal nodig om het vertrouwen van de Groningers te herwinnen. Met het pakket aan maatregelen dat is genomen op het gebied van veiligheid en preventie, schadeafhandeling en waardevermeerdering, leefbaarheid en economisch perspectief samen met het onderliggende (ontwerp)besluit (vermindering risico's gaswinning) wordt gereageerd op zowel de aardbevingsproblematiek zelf als op de gevoelens die leven bij de inwoners van het gebied. Zie ook de antwoorden op de deelzienswijzen 23/8 en 23/14.
23/3	Gevoelens van boosheid en frustratie zijn een terugkerend fenomeen na aardbevingen en andere natuurrampen. Boosheid en frustratie over een gebrek aan informatie door de autoriteiten, Een veel te trage schadevergoedingsprocedure, Een in de ogen van de slachtoffers te lage schadevergoeding. Het gevoel niet serieus genomen te worden door de autoriteiten. Bijzonder in de Groningse situatie is dat de aardbevingen geen natuurlijke oorzaak hebben, maar een direct gevolg zijn van menselijk	Zie het antwoord op deelzienswijze 23/2.

	handelen.	
23/8	Er dient een expertisecentrum opgericht te worden aan de Rijksuniversiteit Groningen dat zich specialiseert in de psychologische effecten van aardbevingen. De universiteit laat zich bijstaan door buitenlandse experts op dit gebied.	De reguliere hulpverlening (o.a. de GGD) heeft inmiddels de behandeling van psychische klachten in verband met effecten van aardbevingen opgepakt. Een apart expertise-centrum acht ik vooralsnog derhalve niet nodig. Zie ook het antwoord op deelzienswijze 23/2.
23/9	Alvorens een beslissing te nemen aangaande het winningsplan en het meet- en monitoringsplan dient er eerst een grootschalig bevolkingsonderzoek plaats te vinden naar de psychologische effecten van aardbevingen. Daarnaast zou onderzocht moeten waarom psychologische aspecten tot op heden geen rol spelen in het overheidsbeleid met betrekking tot de gasboringen. Tot slot zou onderzocht moeten worden wat de economische schade is als gevolg van de psychologische effecten van aardbevingen in Groningen.	Zie het antwoord op deelzienswijze 23/2. Er wordt geen grootschalig bevolkingsonderzoek naar de psychologische effecten en de economische effecten daarvan ingesteld. Met het pakket aan maatregelen dat is genomen op het gebied van veiligheid en preventie, schadeafhandeling en waardevermeerdering, leefbaarheid en economisch perspectief samen met het onderliggende (ontwerp)besluit (vermindering risico's gaswinning) wordt gereageerd op zowel de aardbevingsproblematiek zelf als op de gevoelens die leven bij de inwoners van het gebied.
23/10	Er moet een infrastructuur worden opgezet van psychologische hulpverlening gespecialiseerd in de gevolgen van aardbevingen. Op verschillende plaatsen in het aardbevingsgebied zullen laagdrempelige hulpposten opgezet moeten waar mensen direct terecht kunnen. Er moet voorlichting komen richting de bevolking over de psychologische effecten van aardbevingen en duidelijke informatie over waar mensen terecht kunnen met hun klachten.	Zie het antwoord op deelzienswijzen 23/2 en 23/8.
23/14	U geeft in de toelichting op het besluit aan dat het veiligheidsrisico mede wordt bepaald door de belastbaarheid (weergegeven door zogeheten 'fragility curves') van verschillende typen gebouwen. Belangrijk is het om ook de belastbaarheid van de mensen die in het risicogebied wonen mee te wegen. Bij het toekennen van schadevergoeding dient rekening gehouden te worden met zowel materiële als immateriële schade. Voor het vaststellen van psychische schade is een onafhankelijke commissie nodig van psychologen en of medewerkers van de GGZ.	Op grond van artikel 6:177 BW is NAM aansprakelijk voor schade die ontstaat als gevolg van aardbevingen die worden veroorzaakt door de winning. Het begrip schade omvat zowel materiële schade als immateriële schade. Met betrekking tot de immateriële schade moet worden opgemerkt dat hiervan op basis van het Burgerlijk Wetboek en vaste rechtspraak enkel in bepaalde, bijzondere omstandigheden sprake is. Voor bewoners die direct ten gevolge van aardbevingen in een schrijnende situatie terecht zijn gekomen, en die buiten de bestaande regelingen vallen, is een commissie voor bijzondere situaties ingesteld die vanuit het perspectief van de individuen handelt die het betreft. De hulp die geboden wordt kan financieel van aard zijn, maar ligt bijvoorbeeld ook in de bemiddeling bij woningverkoop, taxatie of het regelen van psychische begeleiding.

40/5	Door de constante aardbevingen is de levenssfeer in de Provincie Groningen ernstig aangetast: de inwoners leven onder voortdurende fysieke en psychologische druk en onzekerheid over hun existentie en toekomst.	Zie het antwoord op deelzienswijze 23/2.
44/7	Gaslocatie Grijpskerk [50 ha] beeft en trilt ook, zij werken met 360 en 70 bar gasdruk in hun buizennet en dat kan enorme ontploffingen geven! Dit is ook een risico gebied, onleefbaar en het wordt een ramp gebied! Meten is weten, luisteren naar ervaringsdeskundigen en hulp is hier dringend noodzakelijk!	De locatie Grijpskerk valt buiten de omvang van dit (ontwerp)besluit, zodat deze stelling buiten beschouwing dient te blijven.
54/3	Inmiddels luisteren we in Froombosch met toenemende ongerustheid naar onze krakende daken bij hevige wind, terwijl dit eerst niet het geval was. Van zichtbare schade is vaak nog geen sprake, al zijn de eerste meldingen uit onze omgeving inmiddels een feit. En met de toename van de bevingen in sterkte en frequentie sinds begin dit jaar vragen ook zij die geen zichtbare schade hebben zich af of er niet toch al wat veranderd is. Moeten zij al melden wat zij nog niet kunnen zien?	Ik begrijp uw zienswijze aldus dat u denkt dat mogelijk sprake is van niet voor het (ongeoefende) oog zichtbare schade en dat u zich hierdoor onveilig voelt in de eigen woning. Als u zich na een beving onveilig voelt in uw eigen woning kunt u contact opnemen met NAM.
65/4	U bent met 2 partijen: de Staat en NAM. Niet praten maar direct de schade die u veroorzaakt betalen en onze dijken ook aardbevingsbestendig maken zodat we niet verzuipen. Door uw zeer trage manier van schadeafhandeling versnelt u de leegloop van deze streek.	Het terugbrengen van de doorlooptijden heeft de aandacht van zowel NAM als van mij. Gelukkig wordt het grootste deel van de schademeldingen naar tevredenheid en binnen een redelijke termijn afgerond. Helaas lukt dat bij complexe schadegevallen niet altijd, bijvoorbeeld omdat er ook bouwkundig een en ander moet worden versterkt. Vanaf 2012 tot juni 2014 zijn 19.600 schademeldingen gedaan bij NAM. In juni 2014 heeft in 93% van de gevallen een taxatie plaatsgevonden. De Tcbb houdt op mijn verzoek toezicht op de voortgang in de schadeafhandeling. Daarnaast voorziet de Tcbb op basis van de Mijnbouwwet in een laagdrempelige procedure in het geval dat tussen NAM en de betrokkene verschil van inzicht bestaat over de voorgestane aanpak. Daarnaast heb ik een Onafhankelijk Raadsman benoemd bij wie partijen met klacht terecht kunnen. Ook die rapporteert regelmatig aan mij en aan het publiek. Zie ook het antwoord op deelzienswijze 18/3.
70/5	Wij hebben niet gevraagd om gaswinning, maar hebben wel tot in lengte van dagen een groot probleem. We voelen ons zeer onveilig en ons woongeluk is totaal vergald.	Zie het antwoord op deelzienswijze 23/2.
77/3	Ondertussen oefent in Groningen een calamiteitenteam van 100 m/v. Dat team richt zich op het redden van mensen. Kennelijk wordt er gewerkt met scenario's met zeer veel slachtoffers (misschien krijgt prof. Helsloot wel gelijk).	Zoals in o.a. Kamerbrieven en op informatieavonden is gemeld, bestaat een kans dat er een zwaardere aardbeving kan plaatsvinden. Hoewel de risico-inschattingen aangeven

		dat de kans dat deze bevingen op de korte of middellange termijn zullen plaatsvinden klein is, kan het niet worden uitgesloten en is het verstandig om goed voorbereid te zijn op calamiteiten. Daarom wordt geoefend in Groningen. Dit betekent echter niet dat het ministerie van EZ uit gaat van scenario's met zeer veel slachtoffers. Bij het ontwikkelen van bijvoorbeeld de bouwnormen staat de veiligheid van bewoners op de eerste plaats.
85/3	Het ontwerpbesluit miskent de toename van aardbevingen, niet alleen in aantal maar ook in kracht. Waarbij de minister bovendien miskent dat de praktijk in snel tempo leert dat de schades aan woningen en gebouwen zich inmiddels al op een ruimtelijke schaal voordoen die veel groter is dan alleen de regio Loppersum, om van de ook immateriële inbreuken in het leefgenot van veel bewoners van Stad en Ommeland nog maar te zwijgen.	De waargenomen toename van aardbevingen in aantal en kracht heeft centraal gestaan in de ijking van de in 2013 ontwikkelde seismologische modellen. In die zin zijn die effecten dus wel degelijk meegenomen. Waar onzekerheid over bestaat, is in hoeverre die trend zal doorzetten, met name ook onder invloed van de genomen productie-maatregel. Juist om die reden wordt in de komende 3 jaar een uitgebreid monitoringsprogramma uitgevoerd, dat antwoord moet geven op die vraag.
100/1	Het is onduidelijk hoe groot de risico's zijn van zwaardere bevingen. Het is volstrekt onduidelijk wat dit betekent voor bewoners en bedrijven in het gebied. De veiligheid is in het geding, we weten totaal niet waar we aan toe zijn en voelen ons elke dag in gevaar. Daarom dringen wij aan op stopzetting van de gaswinning.	Zie de antwoorden op de deelzienswijzen 91/7 (paragraaf 1.a.2), 15/3 (paragraaf 1.a.6) en 23/2.
3.e Overig		
91/8	Identieke deelzienswijze is 67/15. Voor het maken van een zorgvuldige afweging over de goedkeuring van het winningsplan is het noodzakelijk expliciet in te gaan op de aard en diversiteit van de directe en indirecte (veiligheids)risico's en de effecten daarvan. Dat klemt te meer nu juist die risico's en effecten maken dat naar de opvatting van inspreker fundamentele rechten van de mens worden geschonden. Het betreft concreet: a. Levensbedreigende effecten. Een groot aantal gebouwen, waaronder woonhuizen, is niet bestand tegen de verwachte aardbevingen, maar toch verblijven daarin dagelijks mensen. Indien een zware beving die gebouwen treft (voordat die mogelijk versterkt of ontruimd zijn) is het risico op doden en zwaargewonden reëel. Inspreker verwijst hierbij voorts naar het Incidentbestrijdingsplan aardbevingen d.d. 15 januari 2014 van de Veiligheidsregio Groningen, dat in dit verband voor zich spreekt. b. Psychische en financiële problemen voor bewoners. Onvoldoende wordt het	Voor punt a, zie het antwoord op deelzienswijze 15/10 (paragraaf 3.c.2). Voor punt b, zie het antwoord op deelzienswijze 23/2 (paragraaf 3.d). Voor punt c, zie het antwoord op deelzienswijze 11/5 (paragraaf 4.b). Voor punt d, zie het antwoord op deelzienswijze 57/27 (paragraaf 5.c). Voor punt e, zie het antwoord op deelzienswijze 36/3 (paragraaf 5.a). Voor punten f, zie het antwoord op deelzienswijze 46/20

	gevoel erkend van bewoners die dag in dag uit leven met angst, schuldgevoel jegens hun kinderen en het gevoel gevangen te zitten met hun huis in het risicogebied. c. Waardedaling van woningen. Inmiddels heeft ook de Minister vastgesteld dat er sprake is van waardedaling als gevolg van de aardbevingsproblematiek. De NAM erkent echter geen aansprakelijk voor een eventuele waardedaling. Tot op heden is onvoldoende duidelijk of en hoe waardedaling zal worden vergoed. De voorgenomen regeling (zie NAMplatform.nl) geldt uitsluitend voor woningen die verkocht zijn en is in dit opzicht geen generieke vergoeding voor waardedaling. d. Problemen bij het preventief verstevigen van woningen. De Minister spreekt over het preventief verstevigen van woningen en gaat er daarbij impliciet vanuit dat dit in alle opzichten haalbaar is. Bepaalde categorieën gebouwen zijn uit de aard der zaak niet preventief te verstevigen, blijven kwetsbaar en zullen wellicht gesloopt moeten worden. De bewoners daarvan zullen mogelijk gedwongen hun huizen moeten verlaten. e. Problemen bij het herstel van woningen. De Minister spreekt over het uitvoeren van schadeherstel en wil de procedure hiervoor verbeteren. Inwoners van het risicogebied ervaren tot op heden problemen bij de (onafhankelijke) afwikkeling van schadeherstel. Een belangrijke oorzaak van deze problemen is dat de uitvoering van het schadeherstel wordt aangestuurd door de NAM. f. Schade aan regionale leefbaarheid. De aardbevingsproblematiek brengt de regio veel schade toe. Het vestigingsklimaat wordt slechter, vergelijk bijvoorbeeld het Eindadvies van de Commissie duurzame toekomst Noord-Oost Groningen (hierna: rapport Meijer). Ook de Minister erkent deze schade en werkt mee aan een stimuleringsprogramma voor de komende vijf jaar. De stimuleringsmaatregelen gaan er echter aan voorbij dat aardbevingen naar verwachting veel langer zullen voortduren. Het woon- en vestigingsklimaat op lange termijn is aanzienlijk verslechterd. g. Schade aan cultureel erfgoed. De aardbevingen die door de gaswinning worden veroorzaakt vinden plaats in een oud cultuurlandschap met diverse gebouwde en ongebouwde monumenten, waaraan grote en deels onherstelbare schade wordt toegebracht. h. Milieurisico's door aardbevingen. Aardbevingen brengen kettingreacties op gang, die potentieel grote milieugevolgen met zich meebrengen. Overstromingsrisico’s en calamiteiten met chemische industrie kunnen leiden tot grote milieuschade.	(paragraaf 1.a.2). Voor punt g, zie het antwoord op deelzienswijze 79/3 (paragraaf 1.a.4). Voor punt h, zie het antwoord op deelzienswijze 18/3 (paragraaf 3.b.1).

Hoofdstuk 4: Schadevergoeding		
4a. Schadeherstel		
1/1	De term herstellen van de schade aan gebouwen. Scheuren in steenachtig materiaal (muren en vloeren) kunnen niet worden hersteld omdat het verband is verbroken. Herstel kan uitsluitend worden bereikt door nieuwe muren en vloeren aan te brengen. Het opnieuw voegen van muren is slechts camouflage en geen herstel.	Ik merk op dat de juridische verplichting tot het herstellen van schade bij NAM berust. Naar mijn oordeel geeft NAM een adequate invulling aan die verplichting. Voor de goede orde licht ik toe dat er in de loop der tijd adequate herstelmethoden zijn ontwikkeld om scheuren te repareren. Ook beheersen aannemers goede separatiemethoden. Het herstel van diverse schadetypen heeft tevens de aandacht van de opleidingsinstituten, die herstelmethoden verder ontwikkelen en hun kennis overdragen. De aandacht voor mogelijkheden tot het (doen) verwerven, ontwikkelen en delen van nieuwe expertise wordt tevens verankerd in de nieuwe uitvoeringsorganisatie, zoals ik heb toegelicht op p. 3-4 in mijn brief van 8 juli 2014 over voortgang in het Groningen gaswinning dossier.
7/1	De regio Groningen heeft al zoveel tegenslagen. Geef voor de uitvoering van herstelwerkzaamheden zoveel als mogelijk lokale bedrijven voorrang bij de aanbestedingen, waarmee een stuk werkgelegenheid wordt gecreëerd en wellicht daarmee ook een stuk rust ontstaat.	De uitvoering van schadeherstelwerkzaamheden kan inderdaad een impuls geven aan de plaatselijke economie en werkgelegenheid. De inzet van lokale bouwbedrijven is daarom een van de elementen die door NAM in overleg met de Dialoogtafel in de uitvraag voor een uitvoeringsorganisatie onder de aandacht is gebracht. Daarbij merk ik niettemin op dat de eigenaar van een huis met schade een vrije keuze heeft voor de aannemer/het bouwbedrijf. Daarnaast hebben bouwbedrijven uit de regio soms niet op het juiste moment de gewenste capaciteit beschikbaar. Het kan zijn dat bewoners of de uitvoeringsorganisatie dan voor grotere en/of niet-lokale bedrijven kiezen om zo zeker te stellen dat de schade binnen een aanvaardbare tijd wordt hersteld.
10/1	Het is niet de bedoeling om de schade te herstellen, maar om gebouwen te repareren. Het alleen dichtsmeren van scheuren is esthetisch en lost geen probleem op. De werkstromen van muurreparatie en bouwkundig versterken moeten op den duur in elkaar overvloeien zodat alleen nog bouwkundig wordt versterkt. Hiervoor is wel een meer realistische inschatting van de maximaal te verwachten kracht van de aardbevingen nodig.	In aanvulling op het antwoord dat ik heb gegeven op deelzienswijze 1/1, merk ik op dat in de op te richten uitvoeringsorganisatie de werkstromen schadeherstel en bouwkundig versterken, geïntegreerd zullen worden benaderd. Dit is verankerd in artikel 7 van het (ontwerp)besluit.
12/2	T.a.v. onze zwaar beschadigde boerderij (korset van 63 stutten), gelegen op een archeologische wierde, schiet de claimafhandeling door de NAM tekort op	Het terugbrengen van de doorlooptijden heeft de aandacht van zowel NAM als van mij. In 2013 zijn is het aantal

	professionaliteit en doorlooptijd (inmiddels 18 maanden).	schade-experts en contactpersonen flink uitgebreid. Gelukkig wordt het grootste deel van de schademeldingen naar tevredenheid en binnen een redelijke termijn afgerond. Helaas lukt dat bij complexe schadegevallen niet altijd, bijvoorbeeld omdat er ook bouwkundig een en ander moet worden versterkt. Zonder te suggereren dat dit in het geval van inspreker aan de orde is, merk ik op dat een complicatie kan zijn dat (een deel van) de onveiligheid van een pand wordt veroorzaakt door andere oorzaken, zoals een onjuiste bouwconstructie of achterstallig onderhoud. De Tcbb houdt op mijn verzoek toezicht op de voortgang in de schade-afhandeling. Daarnaast voorziet de Tcbb op basis van de Mijnbouwwet in een laagdrempelige procedure in het geval dat tussen NAM en de betrokkene verschil van inzicht bestaat over de voorgestane aanpak. Daarnaast heb ik een Onafhankelijk Raadsman benoemd bij wie partijen met klacht terecht kunnen. Ook die rapporteert regelmatig aan mij en aan het publiek.
21/1	In 2020 is de gasvoorraad naar alle waarschijnlijkheid op. In 2040 zijn er alleen nog instabiele huizen, verzakte wegen, mensen die wegtrekken en niet meer kunnen leven in Groningen.	Het winningsplan Groningen 2013 waarop het (ontwerp) besluit betrekking heeft, gaat uit van gaswinning uit het Groningenveld tot ver na 2020 (tot het jaar 2080 om precies te zijn). Daarnaast produceert het merendeel van de kleine velden door tot na 2020. De Nederlandse gasvoorraad zal dus zeker niet zijn uitgeput in het jaar 2020. De investeringen die de komende periode worden gepleegd in de regio zullen op termijn leiden tot verbeteringen aan infrastructuur en versteviging van gebouwen. Van het door u geschetste scenario in 2040 zal dan ook geen sprake zijn. Onderdeel van het bestuurlijk akkoord betreft een impuls voor de versterking van het economisch perspectief van de regio.
24/7	Wij wonen in Sappemeer en nu is het de bedoeling dat de NAM bij ons in de omgeving meer gas gaat winnen, wat een grotere kans op meer bevingen en bodemdaling teweeg kan brengen. Nu wordt bij ons vandaan op een afstand van 1, 5 en 6 km gasgewonnen door de NAM en op 5 km zout door NedMag. Mochten we schade krijgen, wat we niet hopen, wie is er dan verantwoordelijk de NAM of NedMag of een andere instantie? Gaat dit bedrijf of instantie de schade vergoeden dan wel herstellen? We zouden dit graag vooraf willen weten, zodat we hierover niet in een juridische procedure terecht komen.	Het antwoord op de vraag wie voor een toekomstige, onbekende gebeurtenis aansprakelijk zou zijn, hangt af van alle omstandigheden van het geval op het moment dat zich een schadeveroorzakend feit voordoet. Daarom kan ik de vragen die inspreker stelt nu niet beantwoorden. Wel wijs ik er op dat, zoals eerder uiteen is gezet, in algemene zin kan worden gezegd dat zowel NAM als NedMag een wettelijke aansprakelijkheid heeft voor schade veroorzaakt door beweging van de bodem als gevolg van door haar ontplooide gas- respectievelijk zoutwinningactiviteiten.

		Op de website www.mijnbouwgroningen.nl kunt informatie vinden over schademeldingen bij de verschillende mijnbouwbedrijven die in de provincie Groningen actief zijn en de afspraken die deze bedrijven onderling hebben gemaakt met betrekking tot de schadeafhandeling. Tussen de Commissie Bodemdaling en NedMag zijn werkafspraken gemaakt over de afhandeling van claims uit gebieden waarin sprake is van een samenloop van gas- en zoutwinning. Daarmee is beoogd de melder die schade lijdt die door gaswinning en zoutwinning kan zijn veroorzaakt in de onderbouwing van de causaliteit te ontlasten.
25/7	Ik mis in het besluit wie opdraait voor de schade en kosten van de inwoners van de provincie Groningen, wanneer en hoe dat geregeld wordt en voor hoelang dit gaat gelden. Door de gaswinning wordt schade veroorzaakt. Nu zowel materieel als immaterieel. De veroorzaker van die schade dient alle schade te vergoeden, en anders de overheid die deze situatie toestaat.	NAM is op grond van de wet aansprakelijk voor schade veroorzaakt door bodembeweging als gevolg van door haar ontplooide gaswinningsactiviteiten. Het is daarom niet mogelijk en ook niet nodig om dit nader vast te leggen in het (ontwerp)besluit.
30/4	Er moeten zeer deskundige schade-experts zijn, met voldoende en gespecialiseerde expertise. Een korte MBO opleiding schade-inspectie voldoet in deze gevallen niet. Er dient een gedegen afhandeling te zijn van schades, waar men beschikt over voldoende en juiste kennis en kunde. NAM houdt zich bezig met het herstellen van kleine en voor het oog zichtbare schades. Dat is dweilen met de kraan open, een doekje voor het bloeden. Er wordt namelijk alleen naar oppervlakkige schades gekeken.	Van de schade-experts wordt inderdaad technische kennis verlangd. In algemene zin geldt dat indien daartoe aanleiding bestaat, een bouwkundige nader naar het gebouw zal kijken. De deskundigheid en ervaring van schade-experts had al de aandacht. NAM is momenteel op diverse manieren bezig de deskundigheid van de inspecties verder te vergroten. Zo wordt momenteel een extra slag gemaakt met het uniformeren van de afhandeling van schade. Dat geschiedt onder meer door middel van een schadehandboek en –protocol. Voorts heeft NAM in samenwerking met het Alfacollege een opleidingstraject ontwikkeld om de bestaande kennis en ervaring in de lespakketten te verwerken. De mogelijkheden om nieuwe expertise te verwerven, te ontwikkelen of te delen vinden tevens een plaats in de op te richten uitvoeringsorganisatie. Dit is namelijk één van de elementen die NAM in overleg met de Dialoogtafel in de advertentie heeft opgenomen. Zie hierover mijn brief van 8 juli 2014 over de voortgang in het Groningen gaswinning dossier.
44/1	De gaslocatie Grijpskerk met de vele boorputten rondom het monumentale dorpje Niehove laat de kerk en huizen scheuren. Nam restaureert de kerk, maar stuurt geen expert naar onze gescheurde en onveilig en ondermijnde huizen!	Gaslocatie Grijpskerk valt buiten de reikwijdte van dit (ontwerp)besluit, dus deze zienswijze moet daarom buiten beschouwing blijven.

57/1	Thans stopt de schadevergoedingsplicht 30 jaar na afronding van de gaswinning, terwijl schade zich nog lange tijd daarna zal kunnen voordoen (vergelijk de mijnbouwschade in Limburg). Dit moet worden veranderd.	Schade als gevolg van mijnbouwactiviteiten kan zich inderdaad pas lange(re) tijd na beëindiging van die activiteiten manifesteren. Dat betreft zowel de gaswinning in Groningen, de (voormalige) steenkolenwinning in Limburg als de winning van andere delfstoffen. Met het oog op (de verplichting tot en het recht op) vergoeding van schade door degene die de schade heeft veroorzaakt, bevat het Burgerlijk Wetboek in het belang van de rechtszekerheid en de rechtsgelijkheid een uniforme en integrale verjaringsregeling. Ook op vorderingen tot vergoeding van schade door mijnbouwactiviteiten zijn de verjaringstermijnen van het Burgerlijk Wetboek van toepassing. Ingevolge artikel 6:177, eerste lid, van het Burgerlijk Wetboek rust op de exploitant van een mijnbouwwerk jegens derden een risicoaansprakelijkheid ten aanzien van schade als gevolg van bodembeweging. Dat betekent dat de gedupeerde burger niet de onrechtmatigheid van de mijnbouwactiviteit en de schuld van de mijnbouwondernemer hoeft te bewijzen. Wel zal hij aannemelijk moeten maken dat hij schade heeft geleden en dat die schade is veroorzaakt door mijnbouwactiviteiten. Vanwege het “sluipende” karakter en het risico dat schade als gevolg van bodembeweging door mijnbouwactiviteiten zich pas na langere tijd manifesteert, verjaart een dergelijke vordering tot vergoeding van de schade niet na de gebruikelijke twintig jaar, maar pas door verloop van dertig jaar na de schadeveroorzakende gebeurtenis (artikel 3:310, tweede lid, van het Burgerlijk Wetboek). Daarmee is het bijzondere karakter van deze schade verdisconteerd in een tien jaar langere verjaringstermijn, waardoor de (rechts)bescherming van burgers wordt versterkt. Anderzijds geldt ter bescherming van de belangen van de mijnbouwondernemer dat hij gedurende een periode van dertig jaar na de schadeveroorzakende gebeurtenis rekening dient te houden met mogelijke vorderingen tot schadevergoeding, maar dat hij daarna de rechtszekerheid heeft dat hij niet meer met succes in rechte kan worden aangesproken. Hiermee is sprake van een uitgebalanceerd stelsel, waarin met alle legitieme belangen van betrokken partijen rekening is gehouden. Er is geen aanleiding hierin verandering in aan te brengen.

64/10	Gelet op die onzekerheden zou, nu volgens het SodM de risico's voor het gaswinningsgebied onverminderd hoog zijn, in ieder geval financiële zekerheid dienen te worden gesteld ter dekking van de aansprakelijkheid voor de schade die naar redelijke schatting ontstaat door beweging van de aardbodem als gevolg van het winnen van aardgas ex art. 46 Mijnbouwwet. Dit geldt niet alleen voor aansprakelijkheid voor schade in het meer landelijk gebied, maar zeer zeker ook voor schade aan bebouwing in het meer stedelijk gebied, met name de dichtbevolkte stad Groningen. Het ontwerpbesluit bevat geen enkele financiële zekerheid, noch een waarborgfonds, terwijl inmiddels voldoende wetenschap aanwezig is aangaande (mogelijke) schade, zoals fysieke schade, waardevermindering, immateriële schade, onverkoopbaarheid, etc. en veel van die schade zowel door de NAM als de Minister al is erkend als zijnde aardbevingsschade.	NAM is reeds aansprakelijk voor de gevolgen van schade door aardbevingen die het gevolg zijn van gaswinning. Dit geldt zowel voor de schade in landelijk gebied als voor schade aan bebouwing in stedelijke gebieden. Dit behoeft niet nogmaals in het (ontwerp)besluit geregeld te worden. NAM is voldoende vermogend om de schade te compenseren.
70/3	Er wordt door taxateurs alleen gekeken boven het maaiveld. Die opdracht hebben zij. Dat is eigenlijk schandalig, mede gezien de beloftes van minister Kamp die al beginnen in de Boshal in Loppersum in januari 2013. Er moet dringend onderzoek gedaan worden naar de ondergrond. Alleen als dat bekend is en dat kan overal weer verschillen, pas dan kunnen scheuren zinvol worden hersteld.	Als eerstelijns schade-expert op basis van zijn of haar deskundige inzichten van oordeel is dat meer bouwkundig onderzoek nodig heeft om – bijvoorbeeld – een oorzakelijk verband te kunnen vaststellen tussen de waargenomen schade en bevingen, schakelt deze hiervoor een bouwkundige in. Die bouwkundige doet dan een nader onderzoek. Daarbij kan ook de fundatie worden betrokken. Voor zover inspreker in deze stelling spreekt over schade door bodemdaling zij verwezen naar het antwoord op deelzienswijze 69/2 (paragraaf 4.d).
76/4	Alle beschikbare middelen dienen (in het aardbevingsgebied) - echt ruimhartig - te worden toegepast. Denk hierbij aan een P.G.B.-gelijkend fonds per lijder, waar deze zelf in natura kan kiezen wie zijn belangen mag behartigen resp. zijn gebouw toekomstbestendig mag maken, indien en zodra nog zinvol (...). Op kosten van de veroorzakende partij(en), maar verder uiteraard volstrekt onafhankelijk van deze partij(en).	Naar mijn oordeel is met het geboden pakket op een evenwichtige wijze voorzien in maatregelen en het ter beschikking stellen van middelen. Ik merk daarbij op dat ook het door inspreker genoemde persoonsgebonden budget (pgb) slechts kan functioneren als de betreffende persoon een beroep kan doen op ‘zorgverlening’. In dit geval in termen van beschikbaarheid (b.v. bouwcapaciteit), toegang (een individu versus ‘grootvragers’), kwaliteit (b.v. aanbieders die voldoen aan de kwaliteitsnormen voor aardbevingsbestendig bouwen) en marktconforme prijzen. Een dergelijke structuur dient wel eerst te worden opgezet, hetgeen in de zorg de nodige tijd en overheidsbemoeienis heeft genomen. Een kenmerk van een pgb is overigens dat deze is toegesneden op de betreffende, persoonlijk situatie en daarmee niet ruimhartige per se.
88/4	De mensen willen geen woning met wat pleisterwerk en het rechtzetten van een loszittende schoorsteen. Een woning dient in één gang gebouwd en	Zie het antwoord op deelzienswijze 1/1.

	gevoegd te zijn, geen pleisterwerk.	
88/6	U zult de schade dienen te vergoeden, niet alleen door aardbevingen, doch ook door inklinking, ook de zetting van de woning, dit alles door toedoen van de gaswinning en de beweging die daardoor in de ondergrond is gebracht.	In aanvulling op het antwoord dat ik heb gegeven onder 25/7 merk ik op dat in de Mijnbouwwet is voorzien in de mogelijkheid om geschillen tussen een mijnbouw-onderneming en een schademelder over de vergoeding van schade die door geïnduceerde bevingen zou zijn ontstaan voor te leggen aan de Tcbb. Dit is een laagdrempelige procedure waarvan bijvoorbeeld gebruik kan worden gemaakt indien gemeend wordt dat de toegekende vergoeding niet alle door de geïnduceerde bevingen veroorzaakte schade vergoedt.
95/25	Wij zijn verantwoordelijk voor de toetsing van omgevingsvergunningen aan de constructieve veiligheid. Wij vragen ons af hoe wij aanvragers en vergunninghouders moeten informeren over de toekomstige schade.	Zowel het Interim advies als de NPR maken geen onderdeel uit van het Bouwbesluit 2012 en worden daarom nu niet door de wet voorgeschreven. Wel wordt opdrachtgevers van nieuwbouw geadviseerd om van het Interim Advies gebruik te maken. Handhavende instanties zoals Bouw- en Woningtoezicht mogen geen vergunningsaanvraag afwijzen in het geval zij van mening zijn dat bij het ingediende ontwerp niet aan het Interim advies (en/of de NPR) wordt voldaan. Voor alle overige zaken waarvoor een omgevingsvergunning nodig is dient wel aan het Bouwbesluit 2012 te worden voldaan. Dat geldt ook voor vergunningsvrij bouwen.
100/3	In het ontwerpbesluit komt de landbouw nauwelijks aan bod. Dit terwijl de landbouw, met alles wat hierbij hoort, de pijler is van het gebied. Deze sector wordt aan alle kanten zwaar getroffen door de gaswinning. Enerzijds worden de karakteristieke gebouwen (niet gebouwd om aardbevingen te trotseren) getroffen door zware scheurvorming. Anderzijds worden deze gebouwen getroffen doordat de fundamenten verzakken als gevolg van de bodemdaling door de gaswinning. Verder ontstaan grote problemen met bijv. mestkelders en drainage. Ook hierom dringen wij aan op stopzetting van de gaswinning.	Schade aan mestkelders en drainagesystemen vergen een bijzondere aanpak. Zo is schade aan een mestkelder niet eenvoudig vast te stellen als deze nog in bedrijf is. LTO-Noord en Grontmij voeren met financiering van NAM een onderzoek uit dat voor de afhandeling van deze meldingen gebruikt zal worden. Het onderzoek mondt uit in een protocol aan de hand waarvan deze schademeldingen kunnen worden behandeld. Het vooronderzoek is inmiddels afgerond. Ook binnen de op te richten uitvoeringsorganisatie zal aandacht bestaan voor bijzondere segmenten, waaronder mogelijk ook land- en tuinbouwbedrijven. Zie daarover mijn brief van 8 juli 2013 over de voortgang in het Groningen gaswinning dossier. Zie ook het antwoord op deelzienswijze 39/7 (paragraaf 2.b).

4.b Waardedaling		
8/2	Ik maak bezwaar tegen het uitgangspunt dat de gemeente De Marne niet tot het risicogebied zou behoren en zodoende uitgesloten wordt van de regeling voor waardedaling en voor maatregelen gericht op het vergroten van de waarde van woningen. In gemeente De Marne zijn al meer dan 250 schadegevallen gemeld (als gevolg van de zwaardere aardbevingen). Minister Kamp beperkt zich onterecht uitsluitend tot gebieden waar de kans op bevingen het grootst is. Op basis van de door Ortec Finance gehanteerde definiëring van risicogebied en referentiegebied is de aanwijzing van De Marne als Referentie- en niet als Risicogebied vreemd. In het vervolgonderzoek van Ortec Finance dient gemeente De Marne als Risicogebied B te worden aangemerkt in plaats van als Referentiegebied 1B.	De waarderegeling is van toepassing op het kerngebied zoals onder meer gehanteerd in mijn kamerbrief van 17 januari 2014. Dat gebied bestaat uit de gemeenten Appingedam, Bedum, Delfzijl, Eemsmond, Loppersum, Slochteren, Ten Boer en Winsum. Op verzoek van de Dialoogtafel zal NAM onderzoeken of de contouren van dit gebied voor de waarderegeling eventueel anders gedefinieerd moeten worden. De waarderegeling zal dan eventueel op basis van relevante nieuwe inzichten worden bijgesteld.
8/3	Dat de naast de gemeente De Marne gelegen gemeente Winsum wel tot risicogebied A is aangewezen in plaats van referentiegebied 1A is niet consistent, aangezien ook deze gemeente, net als De Marne, niet in het Groningerveld is gelegen en ook geen epische centra kent. Of gemeente Winsum is aangewezen als risicogebied omdat het aantal schadegevallen daar hoger is dan in gemeente De Marne, is onduidelijk.	Gemeenten in Groningen waarin aardbevingen met een sterkte groter dan 2,4 op de schaal van Richter zijn geregistreerd, worden getypeerd als risicogemeenten. Dit zijn de gemeenten Appingedam, Ten Boer, Delfzijl, Loppersum, Slochteren en Eemsmond. De effecten van de sterkste aardbeving op 16 augustus 2012 in Huizinge, gemeente Loppersum, met een sterkte van 3,6 op de schaal van Richter, waren ook duidelijk merkbaar in de gemeenten Bedum en Winsum. Deze classificeren we ook als risicogemeenten. Op basis van deze criteria behoort gemeente De Marne niet tot de risicogemeenten.
11/5	Aan de waarderegeling van de NAM hebben we in dezen niets. Ons huis staat weliswaar te koop, sinds kort zelfs voor een drastisch verlaagde prijs, maar pas als het ons lukt te verkopen, wordt een eventuele compensatie vastgesteld. Dat is niet toereikend!	De waarderegeling die NAM heeft ingesteld, heeft als doel aantoonbare waardedaling van woningen als gevolg van het risico op aardbevingen door de aardgaswinning uit het Groningen gasveld te compenseren. Die eventuele waarde-daling kan pas worden aangetoond als de markt z'n werk volledig heeft gedaan. Dat betekent dat de verkooptransactie volledig moet zijn afgerond door levering van de woning bij de notaris aan de nieuwe eigenaar. Dan pas is de verkoop-prijs definitief geworden. Alleen op basis van die definitieve verkoopprijs kan een vergelijking plaatsvinden met de resultaten van verkooptransacties van soortgelijke woningen in soortgelijke referentiegebieden. Voorafgaande aan de levering bij de notaris kan de verkoop om verschillende redenen uiteindelijk toch geen doorgang vinden. Daarnaast zou NAM met indicaties over waardedaling voorafgaand aan het moment van levering een negatieve invloed kunnen hebben op de marktwerking van de woning-

		markt, hetgeen onwenselijk is. De waarderegeling, waaronder het element dat alleen waardedaling wordt vergoed na verkoop van de woning, is besproken met de Dialoogtafel. De reactie van de Dialoog-tafel heb ik toegelicht in mijn brief van 17 mei 2014 over de voortgang in het Groningen gaswinning dossier. Aan de Dialoogtafel is besproken dat voor mensen die menen dat hun huis onverkoopbaar is geworden de mogelijkheid open staat een beroep te doen op de commissie bijzondere situaties.
13/7	Identieke deelzienswijzen zijn: 5/4, 11/7, 16/4, 17/6, 20/6, 22/5, 26/3, 27/5, 41/5, 42/5, 43/5, 86/5, 108/11, 111/5 en 113/5. Gegeven uw uitgangspunt dat de aardgaswinning op grote schaal kan doorgaan, is een drastische aanpassing van het woningbezit vereist. Naar mijn mening moet een ieder die dat wil (persoon of corporatie) door u in staat gesteld worden de woning te verkopen aan de NAM. Daarna kan de NAM huur vragen, maar niet hoger dan de huidige woonlasten. Op die manier krijgen bewoners van Groningen die dat willen een reële mogelijkheid om het gebied te verlaten. Als u al niet in staat bent om Groningers veiligheid te bieden, zorg er dan in ieder geval voor dat men elders gemakkelijk een veilig heenkomen kan zoeken.	De waarderegeling is alleen van toepassing op huizen die zijn verkocht en is niet bestemd om woningen aan te kopen. Ik ben me er echter van bewust dat onverkoopbaarheid ook als een probleem wordt gevoeld. Voor mensen die menen dat hun woning onverkoopbaar is geworden door de aardbevingen, geldt dat zij een beroep kunnen doen op de bestaande commissie bijzondere situaties, die is ingesteld als vangnet.
26/3	Volgens het Staatstoezicht op de Mijnen zou, naar ik heb begrepen, de gaswinning tot maximaal 30 miljard kubieke meter per jaar terug gebracht moeten worden om de kans op ernstige aardbevingen substantieel te verminderen en zou pas bij een reductie tot 12 miljard een veilige situatie bereikt worden. U kiest daar duidelijk niet voor.	Zie het antwoord op deelzienswijze 85/4 (paragraaf 1.b.1.5).
28/9	De regeling voor waardevermindering bij verkoop van de eigen woning is nog onbekend. Bovendien moet eerst het huis worden verkocht alvorens een claim bij de NAM kan worden ingediend. Daarna wordt pas bekend of de claim wordt gehonoreerd. Insprekers vinden dat een verkeerde volgorde. Insprekers willen dat de woning op twee momenten wordt getaxeerd. De waarde voor het schademoment (2013) en de waarde op het moment van verkoop (met schade). Het verschil moet worden vergoed. Dit geeft de burger rechtszekerheid.	De waarderegeling is inmiddels gepubliceerd. Daarbij is bekend gemaakt dat de waarderegeling van toepassing is voor een periode vanaf 25 januari 2013. De door insprekers voorgestane vaststelling van waarde-daling wordt niet overgenomen. Zoals hiervoor uiteen is gezet, kan pas na het moment van levering van een woning worden vastgesteld of er sprake is van waardedaling als gevolg van aardbevingen. Er wordt dan een vergelijking gemaakt tussen de waarde van de woning op datum verkoop en de waarde die de woning op die datum zou hebben gehad zonder aardbevingsrisico. Er zijn immers nog meer factoren die van invloed zijn op de prijsontwikkeling. Daarbij kan ook worden betrokken of de eigenaar voldoende verkoop-inspanningen heeft verricht. Dit zal worden vastgesteld aan

		de hand van resultaten van verkooptransacties van soortgelijke woningen in soortgelijke referentiegebieden.
29/1	Inspreker vindt dat huizen of bedrijven niet eerst verkocht moeten zijn alvorens de vergoeding bekend wordt. De vergoeding moet van tevoren bekend zijn, zodat bekend is welk bedrag betrokkene moet bij financieren. Dit voorkomt onzekerheid over het verkrijgen van financiering. Betrokkene spreekt zijn voorkeur uit voor een opkoopregeling.	Zie de antwoorden op de deelzienswijzen 11/5 en 13/7.
29/7	Inspreker wil dat de regeling waardedaling voor huizen, ook opengesteld wordt voor agrarische bedrijven.	De doelgroep van de waarderegeling betreft eigenaren die hun woning hebben verkocht. Bedrijfspanden vallen daar buiten. Aan de Dialoogtafel is besproken dat nader naar bedrijfspanden moet worden gekeken. NAM zal hier uiterlijk voor het eind van het jaar op terugkomen.
30/8	Inspreker is vooral ongerust over schade en de onverkoopbaarheid van de woningen. Het woongenot van mensen neemt af en mensen willen weg, maar kúnnen niet weg.	Zie de antwoorden op de deelzienswijzen 11/5 en 13/7.
33/7	Inspreker reageert op de schade ontstaan door de bodemdaling. Hij pleit voor een realistische schadevergoedingsregeling. Daarvoor vindt hij het noodzakelijk dat de woning getaxeerd wordt op twee momenten: een taxatie voor en een taxatie na de schade. Voor de waardebepaling zou ook de WOZ-waarde van verschillende voorgaande jaren kunnen worden vergeleken met die van 2013. Betrokkene wil dat het verschil tussen de waardes vergoed wordt bij verkoop van zijn woning, zodat hij gecompenseerd is voor zijn verlies.	De wijze waarop de waardedaling in het kader van de waarderegeling wordt bepaald heb ik toegelicht in antwoord op deelzienswijze 28/9. Voor de goede orde merk ik op, in aanvulling op dat antwoord, dat de WOZ-waarde niet maatgevend is voor de waardedaling. De WOZ-waarde wordt voor een andere doeleinde vastgesteld. Uit de ontwikkeling van de WOZ-waarde kan geen causaal verband ten aanzien van eventuele waardedaling door bodemdaling of aardbevingsrisico's worden afgeleid.
35/7	Inspreker was van plan om het huis te verkopen en een aanleunwoning te huren in Groningen. Inspreker krijgt alleen AOW, als het restant van het eigen vermogen op is, heeft inspreker buiten haar AOW geen verder inkomen en daar heeft zij veel stress en slapeloze nachten van. Haar woning staat sinds 2010 te koop maar er hebben zich nog geen belangstellenden gemeld. Inspreker verlangt dat woningen nu worden getaxeerd en vervolgens de bewoners worden uitgekocht.	Zie de antwoorden op de deelzienswijzen 11/5 en 13/7.
52/7	Er moet duidelijkheid komen voor de woningmarkt, je koopt geen huis voor 3 jaar. Vóór de verkoop moet er duidelijkheid komen wat de NAM-vergoeding is en niet achteraf.	Zie het antwoord op deelzienswijze 11/5. De NAM-vergoeding hangt af van de verkoopwaarde van het huis en kan dus niet al voorafgaand aan de verkooptransactie worden aangegeven. Dit om speculatie tegen te gaan en marktverstoring te voorkomen.

53/4	De burgers in Groningen worden door de voortdurende gaswinning in steeds toenemende mate geconfronteerd met schade, verminderd welzijn, ervaren onveiligheid en stijgend risico. Uit voorzorgbeleid van de overheid zouden de risico's van bewoners die hier willen blijven wonen eerst effectief besteden moeten worden, bijv . met uitgevoerde, bewezen versterkingsmaatregelen aan bebouwing. Bewoners die hier niet langer aan de gevolgen van bevingen blootgesteld willen worden, zouden schadeloos gesteld moeten worden, met een gegarandeerde opkoopregeling, en niet met een nog onzekere compensatie van verliezen na verkoop.	Ik volg inspreker's suggestie voor een gegarandeerde opkoopregeling niet. Zie daarover het antwoord op deelzienswijze 13/7. Daarnaast merk ik op dat er tussen deskundigen consensus over bestaat dat het seismisch risico de komende jaren nog acceptabel is. Om het risico ook op langere termijn acceptabel te houden, worden de versterkingsmaatregelen genomen waar inspreker aan refereert. Zie ook het antwoord op deelzienswijze 100/5.
64/3	Volgens de Tcbb is, op basis van het winningsplan 2013, niet duidelijk of en in hoeverre het instorten van gebouwen aan de orde is. Dit komt doordat modellen niet zijn gevalideerd, bijv. de invoergegevens aangaande de categorisering van de woningvoorraad. De indeling door ARUP in drie leeftijdscategorieën doet geen recht aan de meer genuanceerde werkelijkheid, niet duidelijk is of er onderzoek is gedaan specifiek naar hoge gebouwen. Zowel de deelnemers van de Stichting Waardevermindering door Aardbevingen Groningen als de huurders van de woningcorporaties lopen een potentieel groot risico door het (ontwerp)besluit van uw Minister door zonder sluitende risicoanalyse af te wijken van het advies van de SodM. De Minister heeft daar in zijn besluit geen, althans onvoldoende aandacht aan besteed.	Inspreker verwijst naar het aanvullend advies van de Tcbb van 13 januari 2014. De Tcbb merkt in dit advies op dat de berekening van het seismisch risico leunt op de gegevens die onder meer zijn ingevoerd over de woningen. Arup heeft in 2013 onderzoek gedaan naar de sterkte van gebouwen bij aardbevingen van een verschillende magnitude en grondversnelling. Daarvoor heeft Arup gegevens gebruikt van 66.000 gebouwen. Door de beperkt beschikbare tijd heeft Arup de woningen in de regio in drie categorieën opgedeeld. Deze indeling geeft een indicatie van het risico voor diverse typen woningen. Natuurlijk heeft die indeling ook zijn beperkingen. Inmiddels wordt een indeling van tien typen gebouwen gehanteerd. Voor elk van deze typen wordt onderzoek gedaan naar de wijze waarop deze het best kunnen worden versterkt, zodat het seismisch risico ook op de langere termijn acceptabel blijft. Zie ook de antwoorden op de deelzienswijzen 91/7 (paragraaf 1.a.2), 99/4 (paragraaf 1.b.1.4) en 15/3 (paragraaf 1.a.6).
64/11	Bij de beoordeling van het Winningsplan 2013 dient niet alleen aandacht te worden besteed aan fysieke schade aan gebouwen of andere stoffelijke voorwerpen. Volgens de rechtbank Leeuwarden d.d. 27 september 2005, LJN AN3454 (ECHR: NL: RBLEE:2005) kan in het Mijnbouwbesluit in samenhang met de Mijnbouwwet geen grond worden gevonden voor de stelling - voor zover die zou worden ingenomen - dat "schade" in de zin van de Mijnbouwwet beperkt zou zijn tot fysieke schade aan gebouwen of andere stoffelijke voorwerpen. Ook schade bestaande uit waardevermindering van het onroerend goed valt daaronder, volgens de rechtbank. De Minister dient het feit dat er sprake is van waardevermindering als gevolg van de aardbevingen door aardgaswinning te betrekken bij de belangenafweging die ten grondslag ligt aan de besluitvorming en ook dient de Minister ervoor te zorgen dat de NAM in ieder geval daartoe een bijdrage zal leveren in een schadefonds. Daarbij zal de Minister in ogenschouw moeten nemen dat deze zienswijze	Weliswaar wordt in het (ontwerp)besluit geen melding gemaakt van waardevermindering van woningen, maar dit betreft wel degelijk een onderwerp dat mijn aandacht heeft en dat onderdeel uitmaakt van het pakket van maatregelen dat NAM uitvoert om het vertrouwen in de regio te herstellen. In mijn brief van 17 januari jl. is een breed pakket aan maatregelen beschreven en bekend gemaakt. Een deel van die maatregelen is gelegen in bij wet geregelde verantwoordelijkheden, terwijl een ander deel is opgenomen zonder wettelijke verplichting. Dat hele pakket is onderdeel van de besluitvorming. Voor wat betreft de waarde van woningen is aangegeven dat, aangezien er volgens onderzoek van Ortec Finance voor het derde kwartaal van 2013 aantoonbaar sprake was van

	namens de eigenaren van ca 80.000 woningen wordt ingediend. Daarvan blijkt in het geheel niets uit het ontwerpbesluit.	waardedaling als gevolg van gaswinning en aardbevingen, een waardedalingsregeling in werking zou treden en dat zou worden overgegaan tot compensatie indien er sprake is van waardedaling bij verkoop van een woning. Deze waardedalingsregeling is inmiddels van start gegaan.
64/12	Waar uw Minister in het ontwerpbesluit aangeeft 14 onderzoeken te hebben laten uitvoeren, achten cliënten het onbegrijpelijk dat waar één van deze onderzoekers, Ortec (zie het rapport van Ortec d.d. 15 januari 2014), een relatie vaststelt tussen waardedaling van huizen en aardbevingen (zie ook uw brief aan de Tweede Kamer d.d. 17 januari 2014 over Gaswinning in Groningen), de Minister in het ontwerpbesluit hieraan geen enkele aandacht besteedt. Gezien de uitspraak van de rechtbank Leeuwarden dient de Minister daar sowieso aandacht aan te besteden.	Dat Ortec in het derde kwartaal van 2013 bepaalde verschillen in de prijsontwikkeling heeft geconstateerd, is voor het onderhavige (ontwerp)besluit niet van belang. Het is van belang de ontwikkeling van de huizenprijzen in de regio en in vergelijking met andere gebieden te volgen. De ontwikkeling van de huizenprijzen is niet een element dat relevant is bij de beoordeling van het winningsplan onder de Mijnbouwwet, zoals die in het kader van dit (ontwerp)besluit is verricht.
64/13	In het Kabinetsbesluit van 17 januari 2014 is een regeling opgenomen voor waardevermindering. De Minister heeft zelfs erkend dat er sprake is van waardevermindering als gevolg van de aardbevingen. De voorgestelde (en in samenspraak met de NAM opgestelde) regeling bevat echter criteria die onjuist zijn, maar die ook nog eens de woningcorporaties "buitenspel" zetten. Zo gaat het alleen om woningen die zijn verkocht in bepaalde gemeenten en kunnen alleen particuliere huiseigenaren daar een beroep op doen. De Minister zal ook daarmee rekening moeten houden.	Zie de antwoorden op de deelzienswijzen 11/5, 13/7 en 75/8.
67/6	Een specifiek bezwaar treft de schadevergoedingsregeling betreffende de waardedaling onroerende zaken. Deze geldt nu (a) uitsluitend in specifieke gemeenten, en (b) uitsluitend bij verkoop van de onroerende zaak. Deze regeling is in strijd met het gelijkheidsbeginsel en geldt als willekeur. Een vergoedingsregeling hoort voor een ieder te gelden die de betreffende schade lijdt. In ons geval (de Noorddijkerweg ligt in de gemeente Groningen, doch op de grens met de gemeenten Bedum en Ten Boer) is de rechtsongelijkheid wel erg zichtbaar. De aardbevingen kennen deze (toevallige) gemeentegrenzen niet en richten over de grens evenveel schade aan.	Zie de antwoorden op de deelzienswijzen 8/2 en 11/5.
67/7	De betreffende schade wordt net zo goed geleden door iemand die zijn onroerende zaak niet verkoopt, als door een verkopende partij. Er is natuurlijk ook derving van woongenot. Ook zal verhuur van onroerende zaken binnen het aardbevingsgebied minder opleveren, waardoor schade wordt geleden. De voorgestelde regeling is dus te beperkt, er dient een volledige schadevergoedingsregeling te worden vastgesteld.	NAM heeft de waarderegeling besproken met de Dialoogtafel en daarover afspraken met de Dialoogtafel gemaakt. Het is aan deze partijen om verdere invulling te geven aan de waarderegeling.
68/7	Waardedaling van de woningen: het moge duidelijk zijn dat er niet veel mensen meer naar dit gebied zullen willen verhuizen vanuit de rest van	Ik verwacht geen leegloop van het gebied. Er zijn inderdaad mensen die weg willen uit het gebied, maar de meeste

	Nederland. Daardoor zakt voor iedereen in dit gebied de waarde van de woning in een bepaalde mate of kan er geen koper meer worden gevonden!	mensen zijn daar geworteld. Groningen is een mooi en belangrijk deel van Nederland. Door de combinatie van preventieve maatregelen, maatregelen in het kader van de leefbaarheid en economische structuurversterking wordt gezorgd voor een veilige woonsituatie in een gebied dat kansen biedt. Particuliere huiseigenaren komen verder in aanmerking voor maatregelen die de waarde van hun huis kunnen vergroten. Daarbij valt te denken aan woningisolatie en andere energiebesparende maatregelen. Omdat de problematiek op de woningmarkt als zorgpunt werd (en wordt) ervaren is aan Ortec Finance verzocht om onderzoek te doen naar de ontwikkeling van de huizenprijzen in het aardbevingsgebied in vergelijking met een aantal referentiegebieden. Onderzoek naar het derde kwartaal van 2013 liet voor het eerst een statistisch significante waarde-daling zien ten opzichte van de referentiegebieden. Het rapport over het vierde kwartaal van 2013 toont aan dat de verschillen in prijsontwikkeling tussen risico- en referentie-gebieden klein en statistisch niet significant zijn. Er zijn wel aanwijzingen dat het verkoopproces in het risicogebied moei-zamer verloopt. Ortec Finance zal ook over 2014 de huizenprijzen in Groningen monitoren. Daarnaast heb ik Ortec Finance gevraagd om de invloed van fysieke schade aan woningen op de waardeontwikkeling te onderzoeken. Omdat het onderzoek van Ortec Finance liet zien dat er aan-toonbaar sprake was van waardedaling door aardbevingen als gevolg van gaswinning, heeft NAM een waardedalingsregeling opengesteld voor de compensatie van waardedaling van huizen door aardbevingen als gevolg van gaswinning bij verkoop. Al deze maatregelen zorgen ervoor dat de woningmarkt wordt versterkt.
75/7	Op 29 november 2013 heb ik in een bezwaarschrift tegen de Verhuurders-heffing bij de woningcorporatie De Huismeesters te Groningen aangegeven dat "Beijum, eigenlijk geheel noordoost Groningen, ligt in het gebied waar aardbevingen kunnen optreden als gevolg van de aardgaswinning door de NAM. Derhalve wordt mijn woongenot (het gevoel veilig te wonen) ernstig bedreigd. De woningwaardering - in woningwaarderingspunten - dient daarom negatief bijgesteld te worden. Daarom is een huurprijsverhoging van 4% boven de acceptatiegrens, omdat de woon- en leefomgeving in haar kwaliteit is aangetast." Volgens SodM valt de wijk Beijum van de gemeente Groningen	Deze deelzienswijze is voor kennisgeving aangenomen.

	namelijk onder het risicogebied. Zie http://www.sodm.nl/onderwerpen/aardbevingen-groningse-gasveld Ik verwijs verder naar de ''Analyse Groningse gasveld" van het SodM van 5 september 2013, de digitale link is http://www.sodm.nl/onderwerpen/bodembeweging/analyse-groningse-gasveld. Het betreft het Woningwaarderingsstelsel (WWS) van de Huur-commissie. Meer onzekerheid over de veiligheid van de directe woonomge-ving, minder woongenot, dus minder woonpunten voor de woonomgeving binnen het Woningwaarderingsstelsel (WWS) van de Huurcommissie. Dus een lagere huurprijs (gegeven de definitie van dit begrip in art. 237 lid 2 Boek 7 BW). De Huurcommissie kan een (bindend) advies geven inzake de reductie van de woonpunten. Ik wacht het oordeel van de HC in dezen af.	
75/8	De NAM en/of de Staat moet de huurders en de woningcorporaties redelijk compenseren. Bent u hiertoe bereid? Wilt u in overleg treden met de woningcorporaties in noordoost Groningen (ik bedoel de provincie Groningen) en de Nederlandse Woonbond te Amsterdam/Zwolle? Uiteraard geldt hetzelfde voor eigenaren van vastgoed in het betrokken gebied. Dus bedrijven en particulieren. Bent u bereid compensatie te geven voor de waardevermin-dering van de waarde van dit vastgoed. Niet alleen bij de verkoop hiervan. Nee, voor de actuele/huidige waardedaling. Met alle gevolgen voor de WOZ-belasting! Wilt u in overleg treden met de Vereniging Eigen Huis, het Nederlands Verbond van Makelaars (NVM), MKB Noord en VNO/NCW Noord en andere actoren (zoals juridische adviesbureaus)?	Artikel 6:177 BW biedt de basis voor vergoeding van schade die is opgetreden door bodembeweging die door mijnbouwactiviteiten is veroorzaakt. Dat artikel geldt ook voor woningcorporaties die schade hebben geleden. Daarbij zorgen de woningcorporaties voor daadwerkelijk herstel van de schade. Deze systematiek functioneert in de praktijk goed. Ik ben aan de Dialoogtafel ook in overleg met lokale stakeholders, zoals woningcorporaties en vertegenwoordigers van het bedrijfsleven. NAM biedt de waarderegeling aan ter compensatie van aantoonbare waardedaling als gevolg van aardbevingen veroorzaakt door gaswinning op het moment van verkoop van een woning. Ik zie geen reden dat tot compensatie van waardedaling van woningen wordt overgegaan door NAM, wanneer er geen sprake is van verkoop van een woning. Verkoop is namelijk het moment waarop een eigenaar mogelijk concrete schade bestaande uit waardedaling door aardbevingen ondervindt. De doelgroep van de waarderegeling van NAM betreft eigenaren die hun woning hebben verkocht. Die eigenaren hoeven geen particulieren te zijn, maar kunnen ook rechtspersonen zijn. De waarderegeling geldt niet voor verkoop tussen een bedrijfsmatig handelend koper *en* verkoper en evenmin voor bedrijfspanden. Aan de Dialoogtafel is besproken dat nader naar bedrijfspanden moet worden gekeken. NAM zal hier uiterlijk voor het eind van het jaar op terugkomen.
81/8	Wij zijn het wonen in een huis dat telkens beschadigd kan raken en het gedoe rondom de bevingen meer dan zat. Biedt mensen die willen vertrekken de mogelijkheid om dit te doen en laat de NAM de woningen van deze mensen	Zie de antwoorden op de deelzienswijzen 11/5 en 13/7.

	opkopen. De voorgestelde regelingen gelden alleen voor mensen die een woning verkocht hebben en juist dat is bijzonder moeilijk. Wij hebben aan de NAM voorgesteld ons huis bij vrijwillige inschrijving te verkopen en hebben aan de NAM gevraagd om het verkoopbedrag aan te vullen tot de laatste WOZ-waarde met zelfs een maximum van 10%. Hierop is afwijzend gereageerd met verwijzing naar de (nog niet eens concrete) regeling.	
81/9	Wij willen uit dit gebied verhuizen (naar Duitsland) om van het hele gedoe af te zijn, maar voelen ons een gevangene in ons huis. Door de positie die de NAM ook weer in deze (waardedalings/uitkoop)regeling heeft toebedeeld gekregen, zal dit niet veranderen. Doe hier wat aan!	Zie de antwoorden op de deelzienswijzen 11/5 en 13/7.
88/5	Door schade zijn huizen straks onverkoopbaar dan wel de prijzen gedecimeerd. Alleen schadevergoeding ontvangen bij verkoop? U laat de eigenaar van een onverkoopbaar pand in de steek, omdat u daarvoor geen voorziening hebt getroffen.	Zie de antwoorden op de deelzienswijzen 11/5 en 13/7.
88/17	De waarde van een woning wordt bepaald door vraag en aanbod in de markt. Als men voor schade aansprakelijk is, dient deze te worden vergoed door de veroorzaker, tevens het dekken van de vermogensachteruitgang.	Zie de antwoorden op de deelzienswijzen 11/5 en 13/7.
88/24	Momenteel bestaande regeling van schadevergoeding dient niet alleen te gelden voor mensen, die hun huis verkocht hebben, doch ook voor eigenaren van "onverkoopbare" woningen.	Zie de antwoorden op de deelzienswijzen 11/5 en 13/7.
88/25	Verkoop alle 30.000 woningen in het aardbevingsgebied aan de NAM, aldus 2 hoogleraren.	Zie de antwoorden op de deelzienswijzen 11/5 en 13/7.
91/27	Identieke deelzienswijze is 67/34. De door de Minister voorgestelde maatregel ter compensatie van waardedaling van woningen is ontoereikend, zolang niet zwart op wit staat dat ook compensatie kan worden verkregen voor waardedaling van niet-verkochte woningen. Uit een enquête van het Dagblad van het Noorden is gebleken dat een groot deel van de bewoners weg wil uit het gebied. Het spreekt voor zich wat voor effect dit zal hebben op de waarde van de woningen.	De waarde van een woning en ook de woningmarkt zelf fluctueert, dat is in heel Nederland zo. Daarom is ervoor gekozen dat de waarderegeling alleen van toepassing is op huizen die verkocht zijn. Er zijn inderdaad mensen die weg willen uit het gebied. Voor mensen die menen dat hun woning onverkoopbaar is geworden door de aardbevingen, geldt dat zij een beroep kunnen doen op de bestaande commissie ‘bijzondere situaties’, die is ingesteld als vangnet. Ik verwacht echter geen leegloop van het gebied. De meeste mensen zijn daar geworteld. Groningen is een mooi en belangrijk deel van Nederland. Door de combinatie van preventieve maatregelen, maatregelen in het kader van de leefbaarheid en economische structuurversterking wordt gezorgd voor een veilige woonsituatie in een gebied dat

		kansen biedt. Particuliere huiseigenaren komen verder in aanmerking voor maatregelen die de waarde van hun huis kunnen vergroten. Daarbij valt te denken aan woningisolatie en andere energiebesparende maatregelen. Omdat de problematiek op de woningmarkt als zorgpunt werd (en wordt) ervaren is aan Ortec Finance verzocht om onderzoek te doen naar de ontwikkeling van de huizenprijzen in het aardbevingsgebied in vergelijking met een aantal referentiegebieden. Onderzoek naar het derde kwartaal van 2013 liet voor het eerst een statistisch significante waardedaling zien ten opzichte van de referentiegebieden. Het rapport over het vierde kwartaal van 2013 toont aan dat de verschillen in prijsontwikkeling tussen risico- en referentiegebieden klein en statistisch niet significant zijn. Er zijn wel aanwijzingen dat het verkoopproces in het risicogebied moeizamer verloopt. Ortec Finance zal ook over 2014 de huizenprijzen in Groningen monitoren. Daarnaast heb ik Ortec Finance gevraagd om de invloed van fysieke schade aan woningen op de waardeontwikkeling te onderzoeken. Omdat het onderzoek van Ortec Finance liet zien dat er aantoonbaar sprake was van waardedaling door aardbevingen als gevolg van gaswinning, heeft NAM een waardedalingsregeling opengesteld voor de compensatie van waardedaling van huizen door aardbevingen als gevolg van gaswinning bij verkoop. Al deze maatregelen zorgen ervoor dat de woningmarkt wordt versterkt.
95/19	Ook de waardedaling van de woningen in gemeente Hoogezand-Sappemeer moet gemonitord worden. Met name Sappemeer-Noord ligt in het gebied waar het seismisch risico volgens TNO toeneemt.	Zie het antwoord op deelzienswijze 8/2.
108/3	Ik verzoek u uw besluit te herzien en bij het nemen van een nieuwe beslissing de NAM te verplichten een aankoopregeling te treffen voor alle woningen, bedrijfsgebouwen en monumenten met de mogelijkheid voor de eerdere eigenaar/ eigenaren om het pand voor onbepaalde tijd te huren en/of te gebruiken.	Zie de antwoorden op de deelzienswijzen 13/7 en 28/9.

4.c Cultureel erfgoed		
79/1	De Commissie Groningen van Bond Heemschut ziet in en rond Loppersum de schade aan de eeuwenoude kerken, molens en de monumentale boerderijen en woningen als gevolg van aardbevingen, met lede ogen aan. Wij vinden het positief dat u besloten heeft de gaswinning aldaar drastisch te verminderen. Daardoor kunnen preventieve maatregelen worden genomen en herstelmaatregelen uitgevoerd worden om het cultureel erfgoed aldaar te beschermen en meer in het algemeen het gebied veiliger en leefbaarder te maken. Wij willen ook aandacht vragen voor de zorg voor cultuurhistorische erfgoed in andere concessiegebieden zoals in Drenthe en Fryslân.	Voor cultuurhistorisch erfgoed dat schade ondervindt als gevolg van mijnbouwactiviteiten worden preventieve maatregelen genomen en herstelmaatregelen uitgevoerd. In andere concessiegebieden dan Groningen is echter geen sprake van schade aan cultuurhistorisch erfgoed als gevolg van mijnbouwactiviteiten en dit wordt ook niet verwacht.
79/2	Bond Heemschut is van mening dat ook in de 24 andere clusters (buiten het Loppersum gebied) de gasdruk verminderd dient te worden, zodat ook hier de bodem minder snel zal dalen en minder ernstige gevolgen aan cultureel erfgoed en landschap ontstaan waardoor de kosten van de noodzakelijke preventieve- en herstelmaatregelen beperkter zullen zijn.	Zie de antwoorden op de deelzienswijzen 79/5 en 91/7 (paragraaf 1.a.2).
79/5	Bond Heemschut verwacht dat u samen met de Minister van OCW alles in het werk stelt om de (rijks)monumenten in de getroffen regio te behouden voor de toekomst. In dit licht vindt Heemschut het ongelooflijk dat een aparte schaderegeling voor herstel van cultureel erfgoed (monumentenprotocol) nog steeds niet rond is. Wij dringen bij u en de minister van OCW aan om dit zo snel mogelijk te implementeren. Veel eigenaren van (rijks)monumenten wachten al té lang op hulp.	In een samenwerkingsverband met onder meer NAM, het ministerie van OC&W, de Rijksdienst Cultureel Erfgoed, de provincie Groningen, de monumentencommissie en Libau is een protocol ontwikkeld voor het herstel van aardbevings-gerelateerde schade aan monumenten. In het protocol is opgenomen dat de schadebeoordeling plaatsvindt door gespecialiseerde schade experts en dat bij complexe situaties altijd overleg plaatsvindt met betrokkenen (denk aan: de eigenaar, een schade-expert, een aannemer, de gemeente, een restauratie-architect of de monumenten-wacht). Bij de herstelmethode wordt rekening gehouden met de bijzondere status van het pand. Het is aan de eigenaar om een aannemer te kiezen, bij voorkeur een gespeciali-seerde restauratie-aannemer. Het protocol voor de monu-menten is onderdeel van het Protocol Schadeherstel dat voor consultatie is uitgezet bij externe belanghebbenden. Het protocol voor monumenten wordt toegepast, maar zou als gevolg van de consultatie nog kunnen worden aan-gepast. In het algemeen is de schade aan monumenten te herstellen waarbij de kenmerkende eigenschappen van het monument intact blijven. Dit geldt niet indien het monument door veroudering en/of gebreken, die niet aardbevings-gerelateerd zijn, al in slechte staat verkeert. Voor één monument wordt, als proef, een onderzoek gedaan naar bouwkundig versterken. De verwachting is dat eind

		2014 een bestek gereed is en de daadwerkelijke uitvoering in 2015 plaatsvindt. Ook in dit geval vindt regelmatig overleg plaatst met bovenvermelde betrokkenen.
87/21	De gemeente Oldambt is rijk aan monumentale karakteristieke Oldambster boerderijen. Vele zijn nog in gebruik als landbouwbedrijf en vele als burgerwoning. Door de jaren heen is door onder andere de bodemdaling schade ontstaan aan deze gebouwen. De vrees is volgens ons gerechtvaardigd dat door het optreden van aardbevingen de problemen almaar groter worden en op den duur niet meer te herstellen zijn. Herstel van scheuren zal niet leiden tot het verhelpen van het probleem. De onveiligheid zal toenemen. Wij vrezen dat sloop dan op termijn de enige optie is die overblijft. Het is een langdurig proces, dat wil zeggen dat op lange termijn er onomkeerbare schade ontstaat. Wie draait dan voor de kosten op?	Zie het antwoord op deelzienswijze 79/5.
89/20	Bijzondere aandacht vragen wij nog voor de kwetsbare positie van de stad Appingedam vanwege de middeleeuwse bebouwingen in de vorm van rijksmonumenten, historische kademuren, bruggen en waterkeringen. En ook imagoschade van de stad Appingedam, als toeristische trekpleister van de regio, is te verwachten. Hiermee komen we in een neerwaartse spiraal van dit kwetsbare gebied.	Zie het antwoord op deelzienswijze 79/5.
91/30	Identieke deelzienswijze is 67/37. Van de ongeveer 2600 Rijksmonumenten in de provincie Groningen staan er zo'n 1200 in het aardbevingsgebied: bijna de helft. Dit cultureel erfgoed wordt ernstig bedreigd.	Zie het antwoord op deelzienswijze 79/5.
91/31	Identieke deelzienswijze is 67/38. Wat zijn de gevolgen van alle aardbevingen voor deze monumenten en karakteristieke panden? Hoe vaak kan men de schade repareren zonder de historische waarde van de panden aan te tasten? Gaat het 'aardbevings-bestendig maken' van deze panden niet ten koste van de cultuurhistorische waarde?	Zie het antwoord op deelzienswijze 79/5.
92/21	Zorg hebben wij voor de vele monumentale en beeldbepalende panden in onze gemeente. Deze dienen extra te worden beschermd.	Zie het antwoord op deelzienswijze 79/5.
110/24	Wij vragen u op de korte termijn onderzoek te doen naar preventieve maatregelen voor monumenten en de aanbevelingen die hieruit volgen uit te laten voeren en te laten bekostigen door de NAM.	Zie het antwoord op deelzienswijze 79/5.

115/2	Een belangrijke zorg op de korte termijn is dat de vlot uitgevoerde herstelwerkzaamheden in opdracht van de NAM een risico vormen voor het erfgoed. Om eigenaren tevreden te stellen vindt enerzijds veel cosmetisch herstel plaats (het dichtpleisteren van scheuren leidt tot verdergaande scheurvorming). Anderzijds worden methoden toegepast die hun kwaliteit in de restauratie nog niet hebben bewezen (de toepassing van zogenaamde wokkels bijvoorbeeld). Een en ander kan op langere termijn tot veel meer schade leiden. Onze grote zorg is bovendien dat de werkzaamheden niet door in restauratie gespecialiseerde bedrijven wordt uitgevoerd. Bij veel bedrijven is de kennis van de status van monument of beschermd stadsgezicht onvoldoende en de inhoudelijke betekenis daarvan. Het is ook zorgelijk dat de gemeenten als verantwoordelijke toezichthouder niet in kennis worden gesteld van de wijze van herstel. Wij dringen er op aan dat de Monumentenwacht (een provinciaal georganiseerde organisatie) als deskundige bij de herstelwerkzaamheden betrokken wordt, en indien noodzakelijk de Monumentenwacht hierin wordt bijgestaan door een in monumenten gespecialiseerd constructiebureau. Tevens moet de betreffende gemeente als verantwoordelijk toezichthouder vooraf over de herstelwerkzaamheden worden geïnformeerd, de werkzaamheden betreffen immers geen regulier onderhoud.	Zie het antwoord op deelzienswijze 79/5.
115/3	Een belangrijke zorg op de lange termijn is dat pas nadat de ondergrond tot rust is gekomen, de balans goed kan worden opgemaakt. Pas dan is het zinvol het echte restauratiewerk ter hand te nemen. Maar zijn daar dan nog financiële middelen voor? Als het gas op is, is de rol van de NAM immers ook uitgespeeld. Wij roepen u op om al op korte termijn een fonds in het leven te roepen dat toereikend is om alle monumenten die schade hebben opgelopen als gevolg van de aardbevingen na afloop van de gaswinning goed te kunnen restaureren.	Het is nog onduidelijk op welke termijn gesteld kan worden dat er geen bevingen meer zullen zijn ten gevolge van gaswinning in het Groninger veld. Volgens de huidige inschattingen zal de gaswinning, mochten er geen andere besluiten worden genomen, doorgaan tot 2080. Het huidige winningsplan - inclusief de beperkingen voor de clusters bij Loppersum, de clusters in de regio Zuid-West (rond Hoogezand), het cluster Eemskanaal en de clusters in de regio Oost - dat in 2016 moet worden geactualiseerd, is bedoeld om meer inzicht te krijgen in de gevolgen van de gaswinning. Bij het vaststellen van het volgende winningsplan en meer inzicht in de gevolgen zal het maatregelenpakket dat nu afgesproken is opnieuw bezien worden.
4.d Economisch belang (incl. landbouw)		
9/2	Het "Gewijzigd winningsplan Groningen 2013" zoals dat ter inzage ligt houdt in hoofdstuk C4.3."Schade aan bouwwerken door bodembeweging" bij "bouwwerken van derden" slechts rekening met schade aan huizen en NAM productielocaties. De potentiële schade voor de aanwezige industrie en industriële bouwwerken wordt niet benoemd. Derhalve is ons inziens het	In het onderdeel C4.2 van het winningsplan wordt aandacht geschonken aan schade aan openbare infrastructuur. Dit indachtig de opdracht die ik op dit punt heb verstrekt aan Deltares en de op het tijdstip van aanvraag bekende resultaten. Inmiddels is ook wat betreft de industrie in mijn

	winningsplan onvolledig.	opdracht door Deltares een handreiking voor het uitvoeren van studies naar het effect van aardbevingen (gelijknamige titel, april 2014) opgesteld. In tegenstelling tot bouwwerken van particulieren (welke zorg NAM heeft aangetrokken) en NAM's eigen productiefaciliteiten, ligt het primaat voor de duiding van potentiële schade aan onder meer industriële werken bij de betreffende beheerder. Uiteraard geldt ook hier dat NAM aansprakelijk is voor opgetreden schade ten gevolge van de bodembeweging door gaswinning. Ik heb de overheidstaak om (interim) normeringen en kaders aan mij getrokken via de genoemde studies door Deltares. NAM voorziet partijen van de nodige informatie en ondersteuning.
23/7	Vanzelfsprekend leiden psychische problemen bij de bevolking tot economische schade. Een deel van de slachtoffers zal (tijdelijk) niet meer in staat zijn te werken. Deze zullen (tijdelijk) aangewezen zijn op een uitkering. Sommige mensen zullen willen verhuizen uit het gebied, hetgeen zal leiden tot verdere leegloop van de dorpen en verdwijnen van voorzieningen, waardoor de leefbaarheid afneemt. Verder zullen steeds meer mensen met psychische klachten een beroep doen op de gezondheidszorg. Uiteindelijk kunnen psychische problemen ook leiden tot lichamelijke klachten. Tot slot mag niet uit het oog verloren worden dat de provincie Groningen toch al een economisch zwakke regio is. De werkloosheid is er traditioneel al hoger dan in de meeste andere delen van Nederland en recentelijk is deze situatie als gevolg van een aantal grote ontslagrondes alleen maar verslechterd.	Deel 1: Hoewel het kabinet het besluit heeft genomen om de gas-winning in het gebied met de hoogste seismische dreiging fors te beperken, betekent dit niet dat de gevolgen van gaswinning voor de bewoners van deze regio direct zijn afgenomen. Daarom vraagt het (ontwerp)besluit ook om een snelle aanpak van maatregelen tot schadeherstel en -preventie, waardevermeerdering, vergroten van de leefbaarheid en verbeteren van het economisch perspectief. Deze maatregelen zijn van groot belang voor de mensen die wonen en werken in het risicogebied. Daarom hecht ik veel waarde aan een open dialoog met belangengroepen en bestuurders in de regio over de uitwerking van maatregelen en acties die afgesproken zijn in het bestuurlijk akkoord. Met de bestuurders in de regio is de minister van EZ van mening dat tegenover de nadelige effecten van de gas-winning voor de inwoners van het gebied ook een positieve impuls op zijn plaats is. Om de leefbaarheid van het gebied te vergroten, zal de dialoogtafel gevraagd worden om met voorstellen te komen voor maatregelen op de volgende gebieden: 1. Een programma dat de herbestemming van cultureel erfgoed bevordert; 2. Herstructurering van de woningvoorraad en winkel-voorzieningen; 3. Een impuls voor lokale energieopwekking; 4. Snel internet en smart grids in het landelijk gebied. Verder wordt om het economisch perspectief van de regio te verbeteren een Economic Board ingesteld. Deze zal een

		stimuleringsprogramma opstellen om de economische structuur in de regio te versterken. Voor dit programma stelt NAM € 65 miljoen beschikbaar. De Provincie Groningen verhoogt dit bedrag met € 32,5 miljoen. In beginsel kunnen alle economische activiteiten, ook de AgriFood en Tuinbouwsectoren, profiteren van het impulsprogramma. Inzet van deze budgetten is echter afhankelijk van de keuzes die gemaakt zullen worden in de economic board. Deel 2: Mensen die psychische klachten hebben kunnen een beroep doen op bestaande voorzieningen. Er zijn vooralsnog geen aanwijzingen dat deze voorzieningen niet toereikend zijn. Voor bewoners die direct ten gevolge van aardbevingen in een schrijnende situatie terecht zijn gekomen, en die buiten de bestaande regelingen vallen, is een commissie ingesteld die vanuit het perspectief van de individuen handelt die het betreft.. De hulp die geboden wordt kan financieel van aard zijn, maar ligt bijvoorbeeld ook in de bemiddeling bij woningverkoop, taxatie of het regelen van psychische begeleiding.
28/8	In de folder staat dat er waardevermeerderende maatregelen worden genomen: zonnepanelen en isolatie. Wat houden deze maatregelen in, wanneer komen deze maatregelen beschikbaar?	Als onderdeel van het Regionaal Investeringsprogramma komt er voor woningeigenaren in Noordoost-Groningen een pakket waarmee zij kunnen investeren in hun huis. Het gaat dan om woningisolatie, energiebesparende voorzieningen en/of decentrale energieopwekking. De Provincie Groningen en de Dialoogtafel denken na over de uitwerking en uitvoering van de waardevermeerderende maatregelen.
36/7	Inspreker zou graag zien dat werkgelegenheid in de regio een positieve impuls krijgt, bijvoorbeeld door de vakmensen die naast schadeherstel uitvoeren ook in te zetten voor preventieve maatregelen. Deze zouden heel goed door oudere werknemers kunnen worden uitgevoerd. Oudere werknemers in de bouw die nu nog tot hun 67ste jaar nog zwaar en vaak gevaarlijk werk moeten doen, zouden goed kunnen worden omgeschoold tot inspecteurs die preventieve maatregelen kunnen onderzoeken en uitvoeren waarmee verdere schade ten gevolge van de gaswinning kan worden beperkt of voorkomen. Voordeel hiervan is dat de oudere werknemers van hun zwaardere taken worden ontlast en jongere vakmensen die vaak werkloos thuis zitten aan een baan kunnen worden geholpen.	Ik denk dat de werkzaamheden die aan woning worden verricht, zoals het preventief versterken, een impuls kunnen geven aan de noordelijke economie. Zie hierover ook mijn antwoord op deelzienswijze 7/1 (paragraaf 4.a). Het is op dit moment niet duidelijk hoeveel mankracht er precies nodig zal zijn voor de uitvoering van schadeherstel en preventief versterken. NAM verwacht een periode van opschaling aan het einde van dit jaar, als de uitvoerings-organisatie is opgericht die hier de regie zal nemen. Daarvoor worden nu voorbereidingen getroffen. Zo worden, om te kunnen voorzien in voldoende gekwalificeerde bouwvakkers, nu al via leergangen opgezet om bouwvakkers te kunnen opleiden in het aardbevingsbestendig bouwen.

52/4	Maak het gebied aantrekkelijk met bijv. duurzame energie / ter beschikking stellen van zonnepanelen, rentekorting, enz.	Zie het antwoord op deelzienswijze 28/8.
57/13	Specifieke compenserende maatregelen voor de landbouwsector komen in het ontwerpbesluit niet aan bod. Gelet op de negatieve gevolgen is dit onjuist. Inspreker is van mening dat een integrale beoordeling dient te worden gemaakt van de gevolgen van de gaswinning voor de landbouwsector waarvan de resultaten worden beschreven in een Landbouw Effect Rapport, zoals dat ook is gebeurd in het kader van het project Buizenzone-Eemsdelta.	De effecten op de landbouw die waarschijnlijk worden bedoeld in deze zienswijze in relatie tot het winningsplan, betreffen de bodemdaling en effecten daarvan op de waterhuishouding. Zie daarover ook mijn antwoord op deelzienswijze 69/2. Het genoemde "Landbouw Effect Rapportage, Buizenzone Eemsdelta" van september 2011 ziet met name op (geprojecteerde) buisleidingen, de tracékeuzes daarin en de effecten op de bedrijfsvoering in de landbouw. Voor het effecten op bestaande buisleidingen verwijs ik kortheidshalve naar het eerder (9/2) genoemde rapport van Deltares.
57/15	De specifieke problemen waarmee de landbouwsector kampt vereisen een daarop toegespitste regeling voor de afhandeling van schade. De sector moet weer vertrouwen in de toekomst krijgen. Dat kan alleen met een goede schade- en gebouwenregeling. Deze dient deel uit te maken van het winningsplan en het instemmingsbesluit. Cliënten willen (eventueel via hun belangenbehartigers) graag daarover met NAM en het Rijk in gesprek.	Erkend wordt dat aardbevingsschade aan agrarische gebouwen andere aandachtspunten heeft en expertise vergt dan aardbevingsschade bij bijvoorbeeld woningen. Binnen de huidige schadeafdeling is deze expertise aanwezig en dit zal ook voor de toekomstige uitvoeringsorganisatie het geval zijn. Er hoeft dus geen aparte regeling te komen voor afhandeling van schade van de landbouwsector.
60/3	Het is een goede zaak van de LTO en de NAM dat er onderzoek wordt gedaan naar de staat van de drainage.	Deze deelzienswijze is ter kennisgeving aangenomen.
69/2	Er is nu een plafond voor de gasproductie ingesteld, maar dit is bijna net zoveel als voorgaande jaren (behalve vorig jaar). Hierdoor neemt de bodemdaling verder toe. Deze bodemdaling kan grote problemen geven voor wat betreft de drainage van onze landerijen, waardoor vernatting kan ontstaan. Wordt, door vernatting ontstane, gewasschade vergoedt? Wie betaalt nieuwe drainage?	In een groot deel van de provincie Groningen daalt de bodem als gevolg van gaswinning. Die daling gaat zeer langzaam en over een groot oppervlakte. Daarom is geen directe schade te verwachten aan gebouwen. Bodemdaling heeft met name gevolgen voor de waterhuishouding. Door de daling kan het grondwaterpeil namelijk stijgen. Agrarische bedrijven kunnen hier last van hebben. Om de gevolgen van bodemdaling te voorkomen of te beperken is in 1984 de Commissie bodemdaling opgericht. Deze commissie beheert het Fonds bodemdaling; dit Fonds wordt gefinancierd door NAM. Daarmee zijn in het verleden onder meer gemalen gebouwd en dijken aangepast. Ook landbouwschade kan via de Commissie bodemdaling worden verhaald.

69/3	In de landbouw zijn er veel bedrijven die geen opvolger hebben en dus zullen er veel gebouwen te koop komen te staan. Sommige panden zullen onverkoopbaar worden. Ook mede door bodemdaling (verzakking) en bevingen. Wanneer het gaswinningsproces stopt, zullen de bevingen nog doorgaan. Wie draait er dan op voor evt. gevolgschade, en hoelang nog na stopzetting?	NAM is wettelijk aansprakelijk voor schade als gevolg van bodembeweging gedurende een periode van 30 jaar nadat de betreffende bodembeweging waardoor schade is veroorzaakt zich heeft voortgedaan.
69/4	Het winningsplan roept veel zorgen op voor de toekomst. Zeker ook voor de landbouw in ons gebied, wat een belangrijke pijler is voor onze economie. Zij wordt op geen enkele manier extra gecompenseerd, terwijl het gas wel onder onze grond wordt weggehaald.	Zie het antwoord op deelzienswijze 23/7 (deel 1). Er is dus budget beschikbaar om het economisch perspectief van de regio te verbeteren. In beginsel kunnen alle economische activiteiten, ook de AgriFood en Tuinbouw-sectoren, profiteren van het impulsprogramma. Inzet van deze budgetten is echter afhankelijk van de keuzes die gemaakt zullen worden in de (speciaal hiervoor ingestelde) Economic Board.
87/23	Speciale aandacht vraagt in ons gebied de agrarische sector. De aardgaswinning heeft voor deze sector gevolgen. De bodemdaling heeft reeds voor grote problemen gezorgd. Hierbij komen nu de gevolgen van de (optredende) aardbevingen. Wij noemen als voorbeeld de mogelijke gevolgen voor mestkelders. Uiteraard zijn er de directe gevolgen voor de agrariër. Echter door lekkage van mestkelders kunnen ook nadelige gevolgen optreden voor de leefomgeving.	Op voorhand wordt niet uitgesloten dat bevingen schade aan mestkelders kunnen veroorzaken. Meldingen van dergelijke schade vragen om een andere aanpak dan andere schademeldingen. Zie hierover 100/3 onder thema 4.a. In de afweging die ik heb gemaakt om tot mijn (ontwerp)besluit te komen, heb ik het ontstaan van schade door bodembeweging betrokken. Die afweging heb ik toegelicht in mijn (ontwerp)besluit.
88/14	Bodemdaling zorgt voor stijging van het grondwaterpeil, waardoor opnieuw schade zal ontstaan door aanpassingen aan het grondwaterpeil.	Zie het antwoord op deelzienswijze 69/2.
91/28	Identieke deelzienswijze is 67/35. Het is ook de vraag welk effect de trend dat een groot deel van de bewoners weg wil uit het gebied, zal hebben op de marktwaarde van de agrarische grond en de bedrijfseconomische waarde van bedrijven. Als boeren om veiligheidsoverwegingen niet meer in Noord-Groningen willen wonen, daalt de waarde van de grond. Als bewoners wegtrekken daalt de bedrijfseconomische waarde van veel MKB bedrijven.	Zie het antwoord op deelzienswijze 23/7 (deel 1).
4.e Compensatie overig		
2/4	Het miljard van Max is een sigaar uit eigen doos, want schadevergoeding is geen gift, maar een plicht op grond van verwijtbaar handelen.	In mijn brief van 17 januari 2014 (TK 2013-2014, 33 529, nr. 28) is het brede pakket aan maatregelen beschreven en bekend gemaakt. Een deel van de daarin opgenomen maatregelen valt onder de bij wet geregelde verantwoorde-

		lijkheden voor schade, maar is alsnog wel een deel van het maatregelenpakket dat ik hanteer in de gebalanceerde besluitvorming. Een deel van het pakket kent geen wettelijke grondslag, maar is noodzakelijk geacht om de redenen die ik in die brief heb genoemd.
21/2	In Zuid-Limburg voor de steenkolenmijnen heeft de regering 30 jaar garantie en nazorg gegeven. Waarom niet hier?	Het uitgangspunt van de Mijnbouwwet is dat de houder van een winningsvergunning een zorgplicht heeft ten aanzien van een goede uitvoering van de activiteiten die hij met gebruikmaking van de vergunning verricht. Zo dient een vergunninghouder alle maatregelen te nemen die redelijkerwijs van hem gevergd kunnen worden om te voorkomen dat door zijn mijnbouwactiviteiten schade door bodembeweging wordt veroorzaakt of de veiligheid wordt geschaad. In dat kader moet de vergunninghouder met het oog op de kans op beweging van de aardbodem voor de aanvang van het winnen van delfstoffen, tijdens het winnen en tot dertig jaar na het beëindigen van het winnen metingen verrichten. Indien door de aanleg of de exploitatie van het mijnbouwwerk schade door bodembeweging zou ontstaan, dan is de desbetreffende mijnbouwondernemer daarvoor aansprakelijk en dient hij ingevolge het Burgerlijk Wetboek gedurende een periode tot dertig jaar na het moment dat de schadeveroorzakende gebeurtenis heeft plaatsgevonden die schade te vergoeden. Dat de regering in Zuid-Limburg dertig jaar garantie en nazorg heeft gegeven voor de na-ijlende effecten van de steenkolenwinning is een onjuiste veronderstelling. Genoemde verplichtingen rusten immers op de vergunning houdende mijnbouwonderneming gedurende een periode die loopt tot dertig jaar na beëindiging van diens mijnbouwactiviteiten.
21/6	Er wordt nu ook meer verdiend aan winning dan ooit te voren. Maar er is geen enkel voordeel voor de lokale bevolking.	Hoewel het kabinet het besluit heeft genomen om de gas-winning in het meest risicovolle gebied fors te beperken, betekent dit niet dat de gevolgen van gaswinning voor de bewoners van de regio direct zijn afgenomen. Daarom is een bestuursakkoord afgesloten dat vraagt om een snelle aan-pak van maatregelen tot schadeherstel en -preventie, waardevermeerdering, vergroten van de leefbaarheid. In het Bestuurlijk Akkoord: *"Vertrouwen op Herstel en Herstel van Vertrouwen"* is in totaal een bedrag van 1,18 miljard Euro opgenomen. Ongeveer 1 miljard is gereser-

		veerd voor schadeherstel, bouwkundig versterken en waardevermeerdering van huizen, overige gebouwen en infrastructuur. Het bedrag wordt opgebracht door NAM, het Rijk, en provincies en is dus niet bestemd voor Rijks-waterstaat. Van deze 1 miljard is 100 miljoen gereserveerd voor infrastructuur. Dit zijn partijen die verantwoordelijk zijn voor de infrastructuur zoals het waterschap in de regio. Dat betekent dat het overgrote deel van het genoemde budget gereserveerd is voor bewoners van het gebied. Daarnaast is nog 85 miljoen gereserveerd voor Leefbaarheid en 97,5 miljoen voor economisch perspectief.
23/11	Vanzelfsprekend dient er in het besluit een bepaling opgenomen te worden aangaande schade aan personen.	Het (ontwerp)besluit van 14 maart 2014 betreft de instemming met het door NAM ingediende winningsplan en is gericht tot NAM. Om die reden bevat dit (ontwerp)besluit alleen bepalingen die betrekking hebben op de winning door NAM. Op grond van artikel 6:177 BW is NAM aansprakelijk voor schade die ontstaat als gevolg van aardbevingen die worden veroorzaakt door de winning. Deze aansprakelijkheid strekt zich mede uit tot schade aan personen. Het is niet nodig deze aansprakelijkheid nog eens in het (ontwerp)besluit vast te leggen.
23/22	In diverse artikelen in de Mijnbouwwet en –regelgeving - te weten art. 36 lid 1 sub b Mbw, art. 46 Mbw, art. 114 lid 2 sub d Mbw, art. 3 lid l Mbb en 24 lid sub q Mbb – dient onder schade niet slechts materiële schade maar ook immateriële schade te worden verstaan. Een schatting waarin schade aan de gezondheid van bewoners niet wordt meegerekend kan dan ook niet worden beschouwd als een redelijke schatting zoals art. 46 Mbw bepaalt. Op dit punt voldoet het plan dus niet aan de eisen zoals gesteld in het Mijnbouwbesluit.	Artikel 46 ziet op het stellen van financiële zekerheid. Dit is in het kader van het onderhavige (ontwerp)besluit niet aan de orde. Overigens wordt in dit artikel, evenals in de overige aangehaalde bepalingen, uitsluitend gedoeld op schade, in de zin van de aantasting van de in artikel 36 van de Mijnbouwwet bedoelde belangen, zoals veiligheid en milieu. De ruimere uitleg die indieners aan deze artikelen geven zou de doelstelling en de strekking van het huidige Mijnbouw-regime te buiten gaan. En bovendien zou het voor de mijnbouwonderneming vrijwel onmogelijk zijn om een inschatting van deze kosten te kunnen geven, laat staan dat het voor de toezichthouder mogelijk is om toe te zien op de naleving van deze verplichting. Het is dus niet zo dat het winningsplan op dit punt niet voldoet aan het Mijnbouw-besluit. In algemene zin is het niet mogelijk om aan te geven welke schade voor vergoeding in aanmerking komt. Dit zal afhankelijk zijn van de omstandigheden van het geval. Het is wel zo dat wie schade meent te lijden door gaswinning op grond van artikel 6:177 BW kan verzoeken om vergoeding

		van die schade.
23/23	Op grond van art. 114 Mbw lid 2 sub d heeft de Technische commissie bodembeweging tot taak degene bij wie zaakschade is opgetreden door bodembeweging [...] desgevraagd advies te geven omtrent het verband tussen die schade en de mijnbouwactiviteiten alsmede de hoogte van het schadebedrag. Ik vraag u op dit punt een voorstel tot wetswijziging in te dienen en 'zaakschade' te veranderen in 'schade', opdat ook met schade aan de gezondheid rekening wordt gehouden. Hetzelfde geldt voor art. 135 lid 7 Mbw.	Een voorstel tot wetswijziging gaat het kader van een (ontwerp)besluit te buiten. Voor de volledigheid merk ik evenwel op dat de Technische Commissie Bodembeweging, zoals de naam al aangeeft, een technische commissie is, die is samengesteld uit deskundigen op het gebied van onder meer delfstofwinning, geologie, seismologie en grondmechanica. De technische commissie adviseert desgevraagd onder meer over het verband tussen zaakschade en mijnbouwactiviteiten. Zij is gelet op haar aard en samenstelling niet uitgerust om te adviseren over andere schade dan zaakschade. Het Waarborgfonds Mijnbouwschade is bedoeld voor vergoeding van zaakschade.
29/2	Betrokkene heeft een bedrijfsschadeverzekering (voor catastrofes) en wil dat de NAM het schadebedrag (van aardbevingen) een op een overneemt. Dit zou bestaand beleid moeten worden.	NAM is wettelijk aansprakelijk voor schade als gevolg van bodembeweging. Het staat een ieder vrij om een bedrijfsschadeverzekering af te sluiten voor catastrofes. De kosten van een dergelijke verzekering zijn geen kosten die vallen onder de wettelijke aansprakelijkheid van NAM.
29/3	Voor de gebouwen die ontwricht of zodanige schade hebben dat ze herbouwd moeten worden, wil betrokkene de herbouwwaarde vergoed krijgen. Hij pleit voor het openstellen van een dergelijke regeling.	NAM vergoedt de schade aan gebouwen die zij uit hoofde van haar aansprakelijkheid verschuldigd is aan de benadeelde. Het schadevergoedingsrecht geeft hiervoor voldoende leidraad. Het is dus niet nodig om hiervoor een aparte regeling open te stellen.
38/18	De regering stelt voor burgers de norm "de vervuiler betaalt". Pas deze norm dan ook op jezelf toe. De NAM is de veroorzaker van al deze ellende. Laat ze daar dan mee stoppen en de schade betalen.	Zie het antwoord op deelzienswijze 23/11.
57/14	De destijds voor de grondeigenaren vastgestelde vergoedingen staan in geen enkele verhouding tot de baten voor NAM en Rijk. Compenserende maatregelen (waaronder financiële) dienen integraal onderdeel te zijn van het winningsplan en het instemmingsbesluit (zie ook artikel 3:4 Awb). Vergelijk in dit verband ook de opmerkingen van de Energieraad over de winning van schaliegas ca 1,5 jaar geleden: een groter deel van de opbrengst moet toekomen aan eigenaren van gronden in het gaswinningsgebied.	De vergoedingen als bedoeld door inspreker zijn waarschijn-lijk de vergoedingen die aan grondeigenaren zijn toegekend in het kader van een voorwaarde in winningsvergunningen. Deze vallen buiten dit (ontwerp)besluit. Insprekers lijken te doelen op de opmerkingen van de Energieraad over het laten terugvloeien van opbrengsten naar het gebied dat hinder ondervindt van de gaswinning. In dat kader verwijs ik naar het gehele pakket aan maat-regelen dat in het akkoord “Herstel van Vertrouwen” is uiteengezet. In dat pakket worden maatregelen genoemd die ten goede komen aan de regio.

57/30	Het Groningenveld bestaat grotendeels uit landbouwgronden. De landbouwsector is één van de belangrijkste economische pijlers van de Provincie. De sector heeft zwaar te lijden onder de aardbevingsproblematiek. Een specifieke -op de landbouw gerichte- effectrapportage ontbreekt. Die moet -gezien de aard van de problemen en de economische positie die de sector inneemt- alsnog worden gemaakt. Daarnaast moet de revedance vergoeding op de schop. De grondeigenaren zijn destijds door de NAM afgescheept met een fooi. In het licht van de opbrengsten voor NAM en de nieuwe inzichten omtrent de kans op meer en zwaardere aardbevingen (en de toename van het seismisch risico), kan NAM het niet verkopen om deze afspraken ongewijzigd te laten. NAM moet met de grondeigenaren opnieuw aan de onderhandelingstafel. De 'dialoogtafel' heeft een andere insteek en is daarvoor niet de juiste plek. Het moet een gesprek zijn tussen NAM (zo nodig samen met de Minister) en de ingelanden als vervolg op de afspraken van destijds. Cliënten zien een dergelijk gesprek graag op korte termijn plaatsvinden.	De vergoedingen als bedoeld door inspreker zijn waarschijn-lijk de vergoedingen die aan grondeigenaren zijn toegekend in het kader van een voorwaarde in winningsvergunningen. Deze vallen buiten dit (ontwerp)besluit. Voor schade is NAM aansprakelijk op grond van artikel 6:177 BW.
65/1	Ik begrijp dat u, vanwege de productiebeperking voor de Loppersum clusters, het gas ergens anders naar boven haalt. Dus u gaat moedwillig nog meer mensen, dieren, eigendommen (gebouwen) in gevaar brengen door winningsgebied uitbreiding. Op 500 m van mij ligt een nog niet aangesloten put. Ik stel u hierbij aansprakelijk voor de schade die ik door uw handelen ondervind in de toekomst.	Mocht er schade als gevolg van bodembeweging ontstaan aan uw woning, welke schade veroorzaakt wordt door gaswinning uit de nabij uw woning gelegen put, dan zal NAM daar in beginsel aansprakelijk voor zijn.
82/28	Er is een onduidelijkheid gecreëerd over schade en risico-aansprakelijkheid. Minister Kamp haalt in zijn brief 'Beantwoording vragen over gaswinning in Groningen' aan de Kamer artikel 177 van het Burgerlijk Wetboek 6 aan om te melden dat NAM als exploitant opdraait voor de schadevergoeding. "Artikel 6:177 van het Burgerlijk Wetboek bepaalt, kort samengevat, dat de exploitant van een mijnbouwwerk aansprakelijk is voor de schade die ontstaat door onder meer beweging van de bodem als gevolg van de aanleg of de exploitatie van dat werk." Verderop in zijn schrijven meldt hij echter: "De kosten van schade zijn onderdeel van de winningskosten en dus wordt uiteindelijk 64% van die kosten gedragen door de Staat. Hierbij kan worden opgemerkt dat dit relatief gunstig is voor de Staat. De Staat ontvangt bijna 90% van de winst maar draagt 64% van de kosten." Deze twee boodschappen zijn nogal in tegenspraak met elkaar.	Deze twee boodschappen zijn niet met elkaar in tegenspraak. Winst is het verschil tussen opbrengsten en kosten, maar bij Groningengas worden opbrengsten en kosten niet gelijk belast. De Staat draagt 64% van de kosten. Bij hogere gasprijzen neemt het aandeel van de Staat in de opbrengsten toe en dus ook het aandeel in de winst. Bij de gasprijzen van 2014 ontvangt de Staat bijna 90% van de winst.
88/26	De termijn waarvoor maatregelen worden genomen, is te kort van duur. Zelf stelt u in de wet een termijn van 30 jaar, waarbij u nog monitort op het zakken van de bodem. Deze termijn dient minimaal ook te gelden voor het veroorzaken van schade.	Dit is al het geval. In het kader van zijn zorgplicht voor een goede uitvoering van de activiteiten die hij met gebruikmaking van de vergunning verricht, dient een mijnbouwonderneming op grond van artikel 41, eerste lid, van de Mijnbouwwet voor aanvang van de winning, tijdens

		de winning en gedurende een periode die loopt tot dertig jaar na het beëindigen van de winning van delfstoffen metingen te verrichten om gegevens te verkrijgen over mogelijke beweging van de bodem en mogelijke schade. Gedurende dezelfde periode van dertig jaar na beëindiging van de winning heeft de mijnbouwonderneming een risico-aansprakelijkheid voor de eventuele schade die ontstaat door beweging van de aardbodem als gevolg van zijn mijnbouwactiviteiten (artikel 6:177, eerste lid, jo. artikel 310, tweede lid, van het Burgerlijk Wetboek) en kan hij vorderingen tot vergoeding van de schade verwachten. De termijn van dertig jaar voor het doen van metingen met betrekking tot beweging van de aardbodem is daarmee in overeenstemming met de verjaringstermijn voor vorderingen tot vergoeding van de schade door bodembeweging van eveneens dertig jaar.
91/23	Identieke deelzienswijze is 67/30. Groningen heeft op verschillende manieren te lijden van de gaswinning, zoals imagoschade en de dreiging van steeds zwaardere aardbevingen met negatieve effecten op de huizenmarkt en op het economisch perspectief. Dit heeft de commissie-Meijer uitstekend in zijn rapport verwoord. Net als de commissie wenst inspreker daarvoor een rechtvaardige compensatie náást schadeherstel. Herstel van schade is geen compensatie maar iets waarop de woningeigenaren in het gebied simpelweg recht hebben.	Zie het antwoord op deelzienswijze 2/4.
91/29	Identieke deelzienswijze is 67/36. Inspreker realiseert zich dat terzake van schadeherstel, preventieve versterking en generieke compensatie voor de regio de nodige regelingen zijn en worden opgetuigd. Zolang daarover echter geen definitieve besluiten zijn genomen is onvoldoende duidelijk hoe de NAM en de Minister toekomen aan de wettelijke plicht te voorzien in afdoende schadevergoeding. Zonder die duidelijkheid kan geen weloverwogen besluit worden genomen dat overeenkomstig de Mijnbouwwet en het Mijnbouwbesluit informatie en afwegingen geeft over de te verwachten schade en de wijze waarop daarmee wordt omgegaan.	Ik heb mij er bij het nemen van het (ontwerp)besluit van vergewist dat een adequate afhandeling van schademeldingen is geborgd. Voor de goede orde merk ik op dat de wettelijke basis voor het vergoeden door NAM van schade die door haar gaswinningsactiviteiten is veroorzaakt is gelegen in artikel 6:177 BW. Die verantwoordelijkheid is dus niet gelegen in het (ontwerp)besluit. NAM heeft op de website www.namplatform.nl (Mijn huis → Schade & Herstel → Schadeafhandeling Stap voor Stap) uitgelegd op welke wijze een schademelding wordt afgehandeld. NAM gaat tot de start van de uitvoeringsorganisatie onverminderd door met het afhandeling van schademeldingen. De uitvoeringsorganisatie, die op enige afstand doch onder aansturing van NAM zal staan, zal de schadeafhandeling op enig moment overnemen. Op mijn verzoek ziet de Tcbb op de afhandeling van

		schademeldingen toe. De Tcbb bericht mij hier periodiek over. Mensen die klachten hebben over de afhandeling van hun schademelding kunnen eveneens terecht bij de Tcbb, op grond van een regeling in de Mijnbouwwet, alsmede bij de Onafhankelijk Raadsman. De schadeafhandeling is naar mijn oordeel adequaat geborgd, zodat ik hierin geen aanleiding zie om mijn instemming aan het winningsplan te onthouden of hieraan andere voorwaarden te verbinden.
92/20	Ook in Menterwolde is sprake van maatschappelijke onrust en een vrees voor schade aan panden, waarbij hulp van de gemeente wordt ingeroepen. De gemeente verleent deze hulp o.a. ook door deskundigheid op bouwkundig/constructief gebied vanuit de Omgevingsdienst Groningen beschikbaar te stellen. Dit vergt inzet in tijd en geld van de gemeente. Wij achten het logisch dat de NAM ook hiervoor de gemeente middelen ter beschikking stelt, dan wel de eigen gemeentelijke uren en in te huren uren compenseert.	Zo ook ik invulling geef aan de mij toekomende taken, heeft NAM in haar benadering van de risico’s en maatregelen onder meer invulling gegeven aan de haar toegekende (zorg)plicht. Daarbij is ook gekeken naar de zorgplichten die bij anderen rusten (maar waarbij NAM in voorkomende gevallen wel degelijk faciliterend op kan en wil treden). Het is echter de ‘traditionele’ taak van gemeenten om toe te zien op bouwkundige en constructieve veiligheid.
98/16	De gemeenteraad van Zuidhorn heeft het college middels een motie opgedragen in samenspraak met de provincie Groningen en de Vereniging Groninger Dorpen met de Minister in overleg te treden over de gevolgen van de gaswinning voor onze inwoners. Wij vragen u dit overleg in gang te zetten, waarbij wij vooral aandacht vragen voor een compensatie voor te verwachten schade aan woningen en mogelijke waardedalingen van woningen veroorzaakt door schade aan de woningen als gevolg van de aardgaswinning.	Zie het antwoord op deelzienswijze 87/24 (paragraaf 1.a.5).
110/34	Wij gaan ervan uit dat de preventieve maatregelen die de bedrijven naar aanleiding van deze onderzoeken moeten nemen, gefinancierd worden door de NAM en met urgentie worden uitgevoerd. Wij zijn van mening dat preventieve maatregelen moeten worden genomen, zodat de risicocontouren van bedrijven niet groter worden. Ook zijn wij van mening dat de bevoegde gezagen in het kader van Wet Milieubeheer en het Bouwbesluit hiervan op de hoogte gebracht moeten worden, zodat erop kan worden toegezien dat eventuele maatregelen getroffen worden.	Onder verwijzing naar antwoord 9/2 (en bijvoorbeeld artikel 20 van het Besluit externe veiligheid inrichtingen – Bevi) merk ik op dat het primaat van de inventarisatie van eventuele preventieve maatregelen bij de betrokken bedrijven zelf ligt (evenals de financiering daarvan). Daartoe is hen van overheidszijde een handreiking geboden in de vorm van een rapport van Deltares. Aan de hand daarvan dienen, afhankelijk van het effect op onder meer de risicocontouren, eventuele maatregelen te worden getroffen. Als vanzelfsprekend in samenspraak met het bevoegde gezag.

Hoofdstuk 5: Versterken gebouwen		
5.a Uitvoeringsorganisatie voor schadeherstel en versterken		
6/4	Lijkt mij een prima zaak als er ook gewone burgers in een soort klachtencommissie komen te zitten.	Er zal mede via de Dialoogtafel getoetst worden op de mate van klanttevredenheid. De uitvoeringsorganisatie zal hier ook hoog op inzetten.
19/3	Eén uitvoeringsorganisatie voor schadeherstel en het versterken van gebouwen is wel goed. Het blijft wel dweilen met de kraan open, er blijven nieuwe scheuren komen of erger.	Naast schadeherstel zal de uitvoeringsorganisatie ook verantwoordelijk worden voor het versterken van huizen. Dit kan wellicht gelijktijdig worden meegenomen. Hoewel ook na versterking van een huis niet uitgesloten kan worden dat schade door bevingen optreedt, is de inzet dat door deze aanpak schade minder zwaar en minder frequent voor komt en dat eventuele veiligheidsrisico's worden weggenomen.
36/3	Inspreker is groot voorstander van het instellen van één uitvoeringsorganisatie voor schadeherstel en versterking van gebouwen, mits deze is losgekoppeld van de NAM. Deze activiteit is namelijk niet de kerntaak van de NAM (slager moet niet het eigen vlees keuren).	Ik kan bevestigen dat, zoals in het (ontwerp)besluit is opgenomen, NAM een uitvoeringsorganisatie dient in te richten die de regie zal voeren over de zogenaamde drieslag (herstellen, versterken, waardevermeerdering) van woningen en gebouwen in het risicogebied. Deze uitvoeringsorganisatie zal "*op enige afstand doch onder aansturing en verantwoordelijkheid van NAM staan en een onafhankelijk toezichtsorgaan kennen dat zal toezien op de algemene uitvoering."* Gezien de verantwoordelijkheid van NAM in de schadeafhandeling is het wenselijk dat NAM een formele rol blijft houden. Dit betekent dat NAM contracthouder is en dat: - de organisatie een zelfstandige positie met een eigen vestiging in het gebied en een eigen herkenbaar gezicht krijgt; - de organisatie haar eigen medewerkers met een zelfstandig managementteam krijgt dat verantwoordelijk is voor de dagelijkse gang van zaken. Deze structuur zorgt ervoor dat de uitvoering van het schadeproces in de toekomst niet meer bij NAM zelf ligt: de taxaties worden gedaan door onafhankelijke taxateurs, die aangestuurd worden door de uitvoeringsorganisatie onder onafhankelijk toezicht. Dit punt is van belang, omdat juist de betrokkenheid van NAM bij dit deel van het schadeproces een gevoel van belangenverstrengeling heeft opgeroepen bij een aantal partijen.

		De mogelijkheid van een 'second opinion' zal worden ingebouwd. Dit is overigens ook al in het huidige schade-protocol het geval. Daarnaast bestaat de mogelijkheid om een klacht over afhandeling voor te leggen aan een onafhankelijk raadsman. Deze onafhankelijke raadsman is speciaal door mij aangesteld om klachten te behandelen over de gehele schadeherstelprocedure, van schademelding tot de afhandeling door NAM. De uitvoeringsorganisatie zal verder activiteiten uitvoeren binnen gestelde beleidskaders. De beleidskaders worden in overleg met de Dialoogtafel vastgesteld en betreffen zaken zoals: 1. Een toegesneden aanpak voor complexe gevallen, waarvan het ontzorgen van bewoners van gebouwen met een substantiële impact een belangrijk onderdeel is; 2. Een toegesneden aanpak voor cultureel erfgoed, eventueel uit te breiden naar andere segmenten zoals bijvoorbeeld land- en tuinbouwbedrijven; 3. Voldoende aandacht voor mogelijke inzet van lokale bouwbedrijven, toekennen van zoveel mogelijk arbeidsplaatsen aan lokale werknemers, waaronder ook leer/werkprogramma's in balans met het maken van voldoende voortgang en urgentie; 4. Onderkenning en aandacht voor mogelijkheden tot het (doen) verwerven, ontwikkelen of delen van nieuwe expertise (mogelijk in samenwerking met andere bedrijven en/of kennisinstellingen). Om onafhankelijk toezicht op de uitvoeringsorganisatie te kunnen waarborgen zal ik een toezichtsorgaan benoemen. Dit toezichtsorgaan heeft onder meer als doel om een transparante verantwoordingsfunctie en rol jegens betrokken partijen te vervullen, om zo bij te kunnen dragen aan herstel van vertrouwen. Voorlopig wordt voorzien dat het toezichtsorgaan zal bestaan uit drie leden. Zij zullen niet alleen toezicht houden op de algemene uitvoering door de uitvoeringsorganisatie maar ook op de relatie van de uitvoeringsorganisatie met NAM als contracthouder. Zowel door de uitvoeringsorganisatie als door het toezichtsorgaan zullen regelmatig rapportages worden uitgebracht over de voortgang. Voor schade als gevolg van bodembeweging door gaswinning wordt een verjaringstermijn van dertig jaar gehanteerd. NAM heeft in afstemming met de Dialoogtafel op 23 mei jl.

		een advertentie geplaatst waarin onder andere bovenstaande voorwaarden zijn geformuleerd. Daarmee is het proces gestart om de uitvoeringsorganisatie in te richten. Formele start van de organisatie wordt voorzien in januari 2015.
37/4	De uitvoeringsinstantie is niet onafhankelijk als de veroorzaker van de schade (de gaswinner) zelf mee mag gaan oordelen over schade en preventie. In dit opzicht handelt u mogelijk in strijd met internationale verdragen, die het recht op eigendom beschermen. In uw voorstel ontbreekt een juridische onderbouwing en gaat u niet in op de risico's op langdurige civielrechtelijke processen en de daaruit voortvloeiende kosten voor de overheid.	Zie het antwoord op deelzienswijze 36/3.
38/4	De NAM is de veroorzaker van veel leed en schade. De NAM mag ook de schade (die ze zelf veroorzaken) opnemen, vaststellen en de schade laten herstellen. De gedupeerde heeft in dit alles niets te vertellen. Tot half 2013 werden de gedupeerden door de NAM uitgelachen en niet serieus genomen. Nu is dan eindelijk de erkenning daar dat de schade wel door de gaswinning komt. Maar nog steeds is de NAM laks in het uitvoeren en herstellen van de schade. Ik kan mij geen enkel andere situatie bedenken waar de veroorzaker ook degene is die de schade mag vaststellen en herstellen. Aan deze onwenselijke situatie moet per direct een einde komen. Er moet een onafhankelijke en eerlijke schadeafhandeling komen. De schade experts mogen niet in dienst van de NAM zijn. Zij moeten bouwkundig inzicht hebben maar ook op het gebied van boerderijen en monumenten.	Zie het antwoord op deelzienswijze 36/3.
55/4	Het instellen van één uitvoeringsorganisatie is een goede zaak, als er goede democratische controle is over het uitvoeringsorgaan en deze regelmatig rapportages uitbrengt.	Zie het antwoord op deelzienswijze 36/3.
56/4	De uitvoeringsorganisatie dient versneld ingevoerd te worden en moet onder strenge controle van de overheid staan, de NAM dient hier verre van te blijven.	Zie het antwoord op deelzienswijze 36/3.
62/4	Het maakt niet zoveel uit hoe de uitvoeringsorganisatie geregeld wordt, mits het goed en onafhankelijk geregeld wordt. Er moet wel de mogelijkheid voor een "second opinion" worden ingebouwd. Het geld moet zoveel mogelijk ten goede komen aan gedupeerde bewoners en verbetering van de toekomstige leefbaarheid in het winningsgebied, dus er moet voor gewaakt worden dat onnodig geld naar een veelheid van (dure) commissies vloeit.	Zie het antwoord op deelzienswijze 36/3.
68/4	Instellen van 1 uitvoeringsorganisatie lijkt een goed plan, maar dan wel door een onafhankelijke organisatie en dus niet door de NAM. Tevens moet de betreffende organisatie ruim voldoende mankracht hebben om het	Zie het antwoord op deelzienswijze 36/3.

	schadeherstel en het versterken snel te kunnen realiseren, zo niet, dan toch meerdere uitvoeringsorganisaties toepassen.	
70/4	Een onafhankelijke uitvoeringsorganisatie (onafhankelijk van de NAM) is van groot belang.	Zie het antwoord op deelzienswijze 36/3.
74/4	Het instellen van 1 uitvoeringsorganisatie is op zichzelf een goed plan, maar het moet voor de burger transparant zijn en het moet een onafhankelijke organisatie zijn, los van de NAM die een groot eigenbelang heeft m.b.t. deze kwestie.	Zie het antwoord op deelzienswijze 36/3.
80/4	Het instellen van 1 uitvoeringsorganisatie is een prima plan.	Zie het antwoord op deelzienswijze 36/3.
81/4	Er dient een onafhankelijke uitvoeringsorganisatie te komen, zonder enige invloed van de NAM, die die zorgt voor schadeherstel en versterking van gebouwen. Hierbij zal in een veel hoger tempo aan schadeherstel moeten worden gewerkt dan nu het geval is. Momenteel zijn de schades van de ene beving nog niet hersteld, terwijl de volgende schade ten gevolge van een beving zich al weer aandient. De huidige procedure kost te veel tijd: tussen melding en herstel zit gemiddeld meer dan een jaar.	Zie het antwoord op deelzienswijze 36/3.
82/11	Ontwerpbesluit artikel 7: Ook hiervoor geldt mijn verzoek om de verantwoordelijkheid voor preventieve gebouwversterking en de uitvoering van schadeherstel volledig uit de rij van praktische verantwoordelijkheden van de NAM te schrappen, onverlet de financiële verantwoordelijkheid van de NAM om deze maatregelen volledig te vergoeden.	Zie het antwoord op deelzienswijze 36/3.
91/24	Identieke deelzienswijze is 67/31.	Zie het antwoord op deelzienswijze 36/3.
	De Minister wil de procedure voor het uitvoeren van schadeherstel verbeteren. Het is goed dat er een onafhankelijk toezicht komt op de uitvoeringsorganisatie van schadetaxatie en -herstel. Inspreker vindt het echter onbegrijpelijk dat in de huidige plannen de NAM de uitvoering blijft aansturen. Als er iets duidelijk is geworden in de laatste jaren dan is het dat de NAM juist op het punt van de aansturing van het schadeherstelproces tekort schiet. Dit wordt ook door de Technische commissie bodembeweging en de Gasombudsman onderschreven. Het is dus beter dat ook de aansturing en verantwoordelijkheid voor de uitvoeringsorganisatie niet bij de NAM terechtkomt. De NAM en bewoners met schade hebben per definitie tegenstrijdige financiële belangen. Wil de Minister herstel van vertrouwen nastreven dan zal hij het gehele schade-afhandelingsproces moeten opdragen aan een onafhankelijke instantie.	

110/25	Wij zijn van mening dat eigenaren van panden zoveel mogelijk ontzorgd moeten worden. Dit geldt ook voor monumenteigenaren. Wij zijn dan ook van mening dat monumenteigenaren gefaciliteerd moeten worden in het gehele traject van schadeafhandeling, vanaf het moment dat zij schade menen te constateren. Een extra reden voor het faciliteren van de monumenteigenaar is, dat schadeafhandeling bij monumenten bij uitstek vraagt om specifieke expertise, waarbij de procedures vanuit de Monumentenwet 1988 gevolgd moeten worden. De regionaal al aanwezige kennis bij verschillende monumentorganisaties, evenals restauratiearchitecten zou hiervoor moeten worden benut. Om deze reden verzoeken wij u binnen de nieuw te vormen uitvoeringsorganisatie deze specifieke kennis een plek te geven.	Zie het antwoord op deelzienswijze 36/3.
110/26	Wij benadrukken de noodzaak de schadeafhandeling in algemene zin meer onafhankelijk te organiseren. De NAM blijft verantwoordelijk voor de schadeafhandeling. Echter zolang zij eenzijdig de schadeafhandeling blijft aansturen, biedt dit geen basis voor herstel van vertrouwen. Door een professionele onafhankelijke organisatie voor schadeafhandeling in te stellen wordt de NAM in een objectievere positie gebracht, wordt het herstel van vertrouwen gewaarborgd en ontstaat transparantie in schadecriteria. De exacte invulling dient te worden bepaald door de dialoogtafel.	Zie het antwoord op deelzienswijze 36/3.
110/47	T.a.v. artikel 7: Om het herstel van vertrouwen te waarborgen dient de schadeafhandeling meer onafhankelijk georganiseerd te worden. Dit brengt tevens de NAM in een objectieve positie en hierdoor wordt transparantie in schadecriteria verkregen. De dialoogtafel heeft een rol gekregen in het opstellen van een organisatiestructuur en uitvoeringsorganisatie. Wij vragen u dit artikel in het besluit zodanig aan te passen dat het overeenkomt met de gemaakte afspraken. Tevens is het van groot belang dat gedupeerden zonder verjaringstermijnen schade kunnen claimen en vergoed krijgen. Wij verwachten hierover een duidelijke toezegging.	Zie het antwoord op deelzienswijze 36/3.
5.b Bouwnorm aardbevingen nieuwbouw		
48/14	Identieke deelzienswijze is 108/28. Als één van de voorwaarden verbonden aan het winningsplan is, besloten dat huizen in het gebied versterkt moeten worden en aardbevingsbestendig gemaakt. Daarvoor wilt U Eurocode 8 gebruiken en die implementeren in bouwregelgeving en Bouwbesluit. Eurocode 8 is mede gebaseerd op EMS98. Echter EMS98 is niet gebaseerd op kennis over geïnduceerde bevingen, die door de geringere diepte, volledig andere effecten hebben op wat vlak onder, in en dus ook boven maaiveld als gevolgen kunnen optreden. Evenmin zijn EMS98 en Eurocode 8 toepasbaar op de uitzonderlijke Groningse bodem, de relatief lage ligging t.o.v. de zeespiegel en NAP en onze Nederlandse manier	Er zijn op dit moment in Nederland geen bouwnormen voor gebieden met het type aardbevingen als in Groningen (geïnduceerde aardbevingen). Er wordt door het Nationaal Normalisatie-Instituut (NEN) in opdracht van het Ministerie van Economische Zaken (EZ) gewerkt aan het opstellen van nieuwe bouwnormen voor zowel nieuwbouw als voor versteviging van bestaande gebouwen. De inzet van het NEN moet leiden tot een Nederlandse Praktijk Richtlijn (NPR) die gebaseerd is op de Europese norm voor aardbeving bestendig bouwen, Eurocode 8. Omdat per

	van bouwen.	land verschillen kunnen optreden (bijvoorbeeld in de kracht van de bevingen, de soort ondergrond, het type gebouw, etc.), maken we nationale keuzes om de Europese norm optimaal toe te snijden op nationale omstandigheden. Zo gaat het in Groningen om een wereldwijd minder voorkomend type beving (geïnduceerd tegenover tectonisch). Daarnaast zijn bijvoorbeeld aspecten als de lokale grondgesteldheid en de zwaarte van de bevingen van belang. Hiervoor vinden gedegen onderzoeken plaats zodat in de komende periode nog meer inzicht wordt verkregen in de relevante lokale aspecten.
60/7	Het lijkt mij een goede zaak dat bij nieuwbouw gelijk goed gebouwd moet worden, dus aardbevingsbestendig, en dat de extra kosten kunnen worden gedeclareerd bij de NAM.	Er wordt van nieuwbouw gesproken als bij een gebouw alle onderdelen, vanaf de fundering tot en met het dak, nieuw worden gemaakt. De ontwerper heeft hierbij maximale vrijheid om het gebouw zo te ontwerpen dat optimaal kan worden ingespeeld op de belasting door aardbevingen. In het “Interim advies aardbeving bestendig bouwen” zijn de voorlopige uitgangspunten voor nieuwbouw bij aardbeving belasting in de provincie Groningen opgenomen. Dit interim advies zal worden opgevolgd door de Nederlandse Praktijkrichtlijn (NPR) voor Aardbeving bestendig bouwen waarin ook maatregelen voor bestaande bouw zijn opgenomen. Om ervoor te zorgen dat nieuwbouwplannen kunnen doorgaan en om innovatie voor aardbevingsbestendiger bouwen te stimuleren, stelt NAM een regeling voor nieuwbouw op. Op basis van deze regeling kan men zowel in technische als in financiële zin in aanmerking komen voor een bijdrage voor nieuwbouwplannen. De contouren van deze regeling worden door NAM (in overleg met de Dialoogtafel) nog nader uitgewerkt. De financiële bijdrage bestaat uit twee componenten: een vast, vooraf gecommuniceerd percentage van de totale bouwkosten indien men aan de eisen van het Interim Advies voldoet en in enkele gevallen ook nog een component maatwerk. Maatwerk wordt bij enkele projecten in ver gevorderde ontwerpfase ingezet. De maatwerkbijdrage wordt met verloop van tijd afgebouwd (omdat er steeds minder projecten zijn die bij aanvang geen rekening nog hebben kunnen houden met aardbevingsbelastingen). Daarbij wordt slim ontwerpen beloond. De technische adviezen worden gratis ter beschikking gesteld. Op dit moment loopt er een verlengde pilotfase van de regeling. Hierna wordt de regeling (inclusief

		de vastgestelde percentages) getoetst, geëvalueerd en indien nodig bijgesteld.
64/6	Zowel de stedelijk opererende corporaties alsook de meer buitenstedelijk opererende corporaties worden voor extra kosten gesteld door invoering van bouwnormen ten aanzien van aardbevingsbestendigheid, waar niet in compensatie van die extra kosten wordt voorzien. Dit geldt niet alleen voor nieuwe projecten, maar ook voor projecten die reeds in ontwikkeling zijn. Hierover is niets terug te vinden in het ontwerpbesluit van de Minister.	Op dit moment zijn er nog geen dwingende normen, maar is er een Interim Advies beschikbaar en in januari 2015 zal er een Nederlandse Praktijkrichtlijn zijn. Beide documenten zijn adviezen. Bij het ontwerp van nieuwe gebouwen kan de aardbevings-bestendigheid reeds worden meegenomen. Het gaat dan om 'anders bouwen'. Dat kan maar hoeft niet per definitie gepaard te gaan met extra kosten. Bij nieuwbouwprojecten die reeds in ontwikkeling zijn, is het verstandig (maar niet verplicht) om de constructeur en andere betrokken partijen te wijzen op het Interim advies en dit zo mogelijk in acht te nemen. Overigens merk ik op dat aan de eerste fase van de pilot ook een woningcorporatie heeft meegedaan, die zowel technisch advies als een financiële bijdrage m.b.t. aanpassingen aan het ontwerp heeft gekregen. In de volgende pilotfase zijn ook projecten van woningcorporaties en projectontwikkelaars ingediend.
88/22	Er dient aardbevingsbestendig te worden gebouwd volgens de Japanse methode, dan wel middels Seismische bouwcodes, in Europa Eurocode 8, de Europese norm voor het bouwen van aardbevingbestendige constructies op middelgrote tot zware aardbevingen.	Zie het antwoord op deelzienswijze 48/14.
95/26	Wij willen, gelet op onze gemeentelijke nieuwbouwlocaties, van u vernemen wie aansprakelijk is voor de extra kosten die aardbevingbestendig bouwen (al dan niet op basis van Eurocode 8) met zich meebrengt.	Om ervoor te zorgen dat nieuwbouwplannen kunnen doorgaan en om innovatie voor aardbevingsbestendiger bouwen te stimuleren, stelt NAM een regeling voor nieuwbouw op. Op basis van deze regeling kan men zowel in technische als in financiële zin in aanmerking komen voor een bijdrage voor nieuwbouwplannen. Het aardbevingsbestendig bouwen is een vrijwillige keuze voor elke opdrachtgever. De contouren van deze regeling worden door NAM getoetst in een uitgebreide pilotfase en in overleg met de Dialoogtafel nog nader uitgewerkt.

110/23	Bij nieuwbouw zal de invoering van aardbevingsbestendig bouwen (Eurocode 8) leiden tot extra kosten. Deze kosten zouden niet hoeven te worden gemaakt als er geen aardgaswinning door de NAM plaats zou vinden. Wij vinden het daarom rechtvaardig dat de extra kosten voor aardbevingsbestendig bouwen door de NAM worden gedragen en niet door de toekomstige eigenaar. Dit laatste zou ook een rem zetten op de nieuwbouw in het gebied. Wij dringen er met klem op aan om de extra kosten van aardbevingsbestendig bouwen niet af te wentelen op de toekomstige eigenaren, ook niet nadat richtlijnen van kracht zijn geworden, maar hiervoor een passende vergoedingsregeling te maken die wordt gefinancierd door de NAM.	Aanvankelijk, bij nieuwbouwplannen in ver gevorderde fase van ontwerptraject, waar geen rekening is gehouden met ontwerpprincipes van beving bestendig bouwen, kan er sprake zijn van meerkosten. De verwachting is dat deze situatie slechts van korte duur is. Indien men vanaf begin rekening houdt met aanvullende eisen, kan het ontwerp met kleine aanpassingen al bevingsbestendig gemaakt worden en meerwerk blijft dan gering. Om ervoor te zorgen dat nieuwbouwplannen kunnen doorgaan en om innovatie voor aardbevingsbestendiger bouwen te stimuleren, stelt NAM een regeling voor nieuwbouw op. Op basis van deze regeling kan men zowel in technische als in financiële zin in aanmerking komen voor een bijdrage voor nieuwbouwplannen. De contouren van deze regeling worden door NAM in overleg met de Dialoogtafel nog nader uitgewerkt.
5.c Versterken bestaande gebouwen		
1/7	Ik heb de NAM aangeboden om mijn huis (dat op palen staat) te gebruiken als proefhuis, om te zien wat er nodig is om het aardbevingsbestendig te maken. Het huis beweegt namelijk behoorlijk bij aardschokken. Dit is natuurlijk door de NAM van de hand gewezen.	Binnen het project Bouwkundig Versterken verrichten NAM en Ingenieursbureau ARUP onderzoek naar de wijze waarop woningen kunnen worden versterkt zodat bij een toekomstige aardbeving de veiligheid van woningen wordt vergroot. Om de uitvoerbaarheid van versterkingen te kunnen testen is door NAM een beperkt aantal woningen gekocht. Deze woningen zijn niet willekeurig gekozen. ARUP heeft hiervoor strenge selectiecriteria opgesteld. Er is bovendien slechts een zeer beperkt aantal testwoningen nodig. Het afwijzen van uw aanbod tot aankoop van uw woning moet u tegen deze achtergrond bezien.
12/1	Breng, om verdere schade aan onze al zwaar beschadigde boerderij te voorkomen, de jaarlijkse gasproductie terug tot onder de 30 miljard kubieke meter. De preventieve versterking van gebouwen kan dan wat lichter uitgevoerd worden.	Zie het antwoord op deelzienswijze 59/7 (paragraaf 1.b.1.3).
38/6	Preventief moeten de huizen en gebouwen versterkt worden. Er moeten aardbeving bestendige funderingen onder alle huizen in Groningen aangebracht worden. Als de NAM vanaf het begin van de gaswinning goed onderzoek had gedaan naar de risico's van gaswinning dan waren de bouwnormen voor veilig bouwen daar op aangepast. Dan had je zeker de laatste twintig jaar al aardbeving bestendig kunnen bouwen en nu is nog steeds niet bekend wat de normen zijn.	Tot medio 2012 was de breed gedragen en wetenschappelijk onderbouwde aanname dat geïnduceerde aardbevingen niet dusdanige magnitudes en grondversnellingen op zouden leveren dat er sprake zou zijn van constructieve schades en derhalve huizen op constructieve elementen zoals (maar niet uitsluitend) de fundering geen versterking nodig hadden. Nadien zijn de inzichten gewijzigd en is de ontwikkeling van bouwnormen met de nodige urgentie

		begonnen. Onder meer is in mei 2014 een interimnorm uitgegeven voor nieuwbouw.
46/5	Identieke deelzienswijzen zijn: 18/5, 47/5, 49/5, 50/5, 51/11, 53/13, 61/5, 63/5, 73/5, 87/5, 89/5, 92/5, 93/5, 94/5, 95/5, 96/5, 97/5, 98/5, 101/5, 102/5, 103/5, 104/5, 105/5, 106/5 en 112/5. Veiligheidsregio Groningen is van mening dat actuele informatie over de toestand van de woningen (en andere kwetsbare gebouwen) – aangezien dit een indicatie geeft van de te verwachten schade na een zware beving - nu én in de toekomst onmiddellijk beschikbaar moet worden gesteld. In aansluiting op ons uitgangspunt dat (preventieve) veiligheid een volwaardige plaats moet hebben in het besluit, wordt een concreet plan voor preventieve versterking van gebouwen en infrastructuur, en de uitvoering daarvan op korte termijn, noodzakelijk geacht.	Het programma voor preventief versterken is gebaseerd op de actuele stand van zaken en prioritering naar kwetsbare gebouwen. Het programma is een kernelement van de onderhavige besluitvorming. Zie daarnaast 18/4 onder 3A.
55/7	Met nanotechnologieën kunnen gebouw en materiaal constructies zeer veel sterker worden gemaakt. En met binnenkort beschikbare nanosensoren kan de goede gesteldheid van (gebouw) constructies en infrastructuur in situ goedkoop actueel worden gecontroleerd. Nu er mede wordt ingezet op energiezuiniger maken van gebouwen in het gebied, kan tegelijk worden gelet op binnenkort beschikbare veilige nanotechnologieën voor zonnepanelen met veel hoger rendement, voor lokale efficiënte energieopslag en distributie en meer in het algemeen voor inzet op regionale hernieuwbare energie, voor grondstoffen en energiebesparing en voor slijtvaste en wrijvingsarme materialen.	Bij het bouwkundig versterken zal gebruik gemaakt worden van de meest recente, meest geschikte en best toepasbare technieken voor bouwkundig versterken. Onder meer via een marktconsultatie verzamelt NAM zoveel mogelijk deskundige partijen om mee te laten denken bij het bedenken van mogelijke ontwerpoplossingen.
57/27	De productie van het Groningenveld is de laatste jaren fors toegenomen met meer en zwaardere aardbevingen tot gevolg. Over het fysisch proces bestaat op dit moment geen wetenschappelijke zekerheid, evenmin als over de te verwachten gevolgen. Daardoor is een goede keuze voor het optimale productiescenario niet te maken. Wat we wél weten is dat bij voortzetting van de productie, de aardbevingen in aantal en kracht zullen toenemen en dat de gevolgen significant kunnen zijn. Over de termijn waarop, bestaat geen zekerheid en zo hangt het seismisch risico als een 'zwaard van Damocles' boven Groningen, met alle gevolgen van dien. De huizenmarkt stagneert en het toekomstperspectief ziet er somber uit. Normen voor aardbevingsbestendig bouwen zijn er niet en bij de doeltreffendheid van de voorgenomen maatregelen (zoals het preventief versterken van gebouwen) zijn kanttekeningen te plaatsen: sommige gebouwen zijn niet preventief te versterken.	De voorgestelde maatregelen in termen van preventie, productie, maar ook monitoring, ontwikkeling van normen en studies om onzekerheden te verkleinen vormen een complex samenstel van acties. Het is de intentie dat dit samenstel van acties optimaal is, dynamisch blijft en correspondeert met de ontwikkeling van het seismische risico. Daartoe heb ik de nodige maatregelen bekrachtigd en versterkt via het (ontwerp)besluit. De normstelling – mede onderdeel van het (ontwerp)besluit – is met de nodige voortvarendheid opgepakt. Er zullen zich situaties voordoen waarbij gebouwen niet preventief te versterken zijn. Dit gelet op de aardbevingsrisico's, maar in enkele gevallen in samenhang met andere oorzaken. In deze gevallen dient een passende oplossing te worden gevonden. Er zijn bijvoorbeeld om deze reden door NAM reeds enkele huizen aangekocht.

61/15	De gemeente Groningen verzoekt de minister om uitvoering van een impactstudie naar toepassing van de Euro-8 norm in de gemeente Groningen, voor bestaande bouw en nieuwbouw.	De NPR (voor bestaande bouw en voor nieuwbouw) wordt opgesteld op basis van de Eurocode 8. Hierbij worden nationale keuzes gemaakt om de Europese norm optimaal toe te snijden op nationale omstandigheden. Bij de publicatie van de NPR zal een impact assessment worden gepubliceerd. Deze is bedoeld ter duiding van de NPR voor alle belanghebbenden.
70/7	Eindelijk eens beginnen met preventief versterken. De schadeafhandeling niet zo traineren, maar eens een beetje opschieten. Het is altijd maar wachten, enz.	NAM gaat voortvarend te werk met het bouwkundig versterken. Voor 2014 zijn er vier werkstromen bepaald, te weten: 1) Het uitvoeren 4000 inspecties, beginnend in Loppersum voor eind 2014; 2) Het bepalen van versterkingsmaatregelen en het ontwerp en de implementatie daarvan in eerste woningen; 3) Het opstarten uitvoeringsorganisatie: de eerste bedrijven hebben zich gemeld om hier bij te dragen; 4) Installeren 200 trillingsmeters in gebouwen. Daarnaast komt na de zomer van 2014 de eerste norm (de Nationale Praktijk Richtlijn (NPR)) beschikbaar. Voor 2015 worden m.b.v. de uitvoeringsorganisatie de inspecties opgeschaald, zodat dat jaar 11.000 inspecties kunnen worden uitgevoerd.
76/6	De voormalige Gereformeerde Kerk in Woldendorp staat op instorten vanwege aardbevingsschade. Verschillende experts hebben de situatie bekeken en iedereen zegt dat het gebouw instabiel is. Dat is onder andere te zien aan de muren die bol staan en scheuren in de gevel. Bij een volgende beving kunnen de gevels bezwijken. Ook voor geplande activiteiten (zoals het Koningsconcert door muziekvereniging Prins Bernhard) is het de vraag of deze wel door kunnen gaan in verband met de gevaarlijke situatie.	Ik heb bij NAM gevraagd wat NAM bekend is over de kerk waar inspreker het over heeft. Naar ik begrijp is de toestand waarin het gebouw verkeert te wijten aan onvolkomenheden in de constructie en aan achterstallig onderhoud. Van een gevaarlijke situatie door aardbevingen is echter geen sprake. Naar ik begrijp is de situatie onder de aandacht van de gemeente gebracht. Uw stelling in deze vormt voor mij geen aanleiding mijn instemming met het winningsplan te onthouden of hieraan andere voorschriften te verbinden dan ik reeds heb gedaan.
82/26	Een verondersteld uniek element aan de Nederlandse bouw betreft spouwmuren. Tijdens de RIG-publieksavond over bouwkundige versterking is door NAM gecommuniceerd dat spouwmuren een dempend effect hebben op schade, althans op een eventuele instorting. Oftewel, de boodschap was de geruststelling dat een spouwmuur (= ‘cavity wall’) meer kan hebben. Echter, passages uit Arup’s ‘Structural Upgrade Study’ staan daar haaks op: "As the inner leaf is generally thinner and more slender than a solid wall,	Laatste inzichten zijn de rapporten, zoals de structural upgrading strategy, van Arup, zoals die gepubliceerd zijn door NAM op 29 November 2013.

	even considering beneficial effects of the outer leaf, buildings with cavity walls are more vulnerable than those with solid walls." Ook literatuur elders uit de wereld15 (in dit geval Nieuw-Zeeland) bevestigt deze zwakte van de spouwmuur: "However, cavity wall construction can be extremely vulnerable to out of plane failure in earthquake in situations where the cavity ties were poorly installed, of more commonly have corroded over time, ass the wall is then comparatively slender and less stable than for solid construction." Kortom, de beoogde geruststelling is juist een nieuwe bron van onrust.	
88/15	Het bouwkundig versterken van woningen blijft lapwerk, zodat alleen aardbevingbestendig bouwen overblijft. Al het andere is weggegooid geld.	Deze zienswijze wordt niet onderschreven. Het bouwkundig (preventief) versterken zal in diverse gradaties plaats hebben. Daarenboven is het alleen al in termen van tijd, ruimte en overlast niet haalbaar slechts aan nieuwbouw te denken.
91/26	Identieke deelzienswijze is 67/33. Het is onduidelijk hoe de versteviging van kwetsbare woningen en gebouwen eruit gaat zien en hoe snel dit gaat gebeuren. De NAM stelt dat er pas op grote schaal verstevigd kan worden als duidelijk is welke eisen (normstelling) de overheid op dit punt stelt. Omgekeerd is de overheid in het onzekere hoe zwaar de aardbevingen kunnen worden. Cliënten vrezen en zien in de praktijk dat door deze kip-ei situatie het verstevigen van de genoemde gebouwen lang op zich zal laten wachten.	Er is sprake van een wederzijdse afhankelijkheid, waarbij de versterking afhankelijk is van normen en de normstelling afhankelijk is van praktijkinformatie. Maar dat betekent niet dat reeds op basis van deskundigheid en bijvoorbeeld interim-normen (vergelijk de in mei uitgebrachte interim-norm voor nieuwbouw, in aanloop naar een nationale Praktijk richtlijn (NPR)) een aanvang is genomen. Daarnaast moet ook de benodigde capaciteit gecreëerd worden om het werk te kunnen doen – deze uitvraag is reeds gestart (juni 2014).
92/22	Er dient niet alleen te worden gefocust op herstel van schade, maar vooral ook op voorkoming van schade. Bovendien zullen panden die reeds schade hebben ondervonden zodanig moeten hersteld dat zij toekomstige bevingen kunnen doorstaan.	Deze focus vindt een plaats en bevestiging in het pakket aan maatregelen behorende bij het (ontwerp)besluit. Zie het antwoord op deelzienswijze 70/7.
100/4	Ook de financiële afwikkeling van de voortdurende stroom nieuwe schades is slecht. Schade-experts hebben, tot de dag van vandaag, de opdracht om alleen te kijken naar scheuren die direct gelinkt zijn aan aardbevingen. Er wordt dus alleen boven het maaiveld gekeken. Dit terwijl veel gebouwen steeds meer funderingsproblemen door de gaswinning krijgen en het zinloos is om bij funderingsproblemen scheuren te herstellen.	Ik herken mij niet in uw kritiek op de uitvoering van het werk van de schade-experts. Ik wijs op het antwoord dat ik heb gegeven op deelzienswijze 70/3 (paragraaf 4.a). De fundering kan wel degelijk worden betrokken bij de afhandeling van schademeldingen. Niet zo zeer de reikwijdte van het onderzoek na schademeldingen lijkt in de praktijk partijen te verdelen, maar de vraag naar causale verbanden tussen bevingen en opgetreden schade. NAM is immers niet verplicht tot het vergoeden van schade die is ontstaan door constructiefouten of achterstallig onderhoud.

100/5	Wij dringen aan op meer onderzoek naar preventief versterken van woningen en bedrijfsgebouwen. Niet alleen maar praten, maar ook zo spoedig mogelijk echt gaan versterken. Zolang dit zo traag gaat, dringen wij aan op stopzetting van de gaswinning.	In het winningsplan (onderdeel C6.2.1) en de bijbehorende notitie rond de risicobenadering (figuur 3 met toelichting daaruit) geeft NAM aan hoe het bouwkundig versterken zich verhoudt tot de ontwikkeling van het seismisch risico. Het bouwkundig versterken zal in fases plaatsvinden. Het aantal woningen dat in een gegeven periode wordt versterkt dient een resultante te zijn van de seismische dreiging zoals deze zich positief dan wel negatief ontwikkelt over de komende jaren, het daarbij te hanteren en behalen veiligheidsniveau (al dan niet volledig geïntegreerd met de bouwnormen middels de nationale praktijkrichtlijn) en de capaciteit en werkwijze van de uitvoeringsorganisatie. Dat betekent ook dat het bouwkundig versterken wordt opgeschaald en aangepast, afhankelijk van de positieve of negatieve ontwikkeling in het aardbevingsrisico als gevolg van dit (ontwerp)besluit. Zie ook het antwoord op deelzienswijze 70/7.
107/8	Met belangstelling lazen wij in het besluit de zinsneden over de nodige versterking van de gebouwen. Dat moet kennelijk met voortvarendheid - in verband met de veiligheid - worden aangepakt(zie ook de adviezen van TCCB). Tot op de dag van vandaag hebben wij van deze plannen nog weinig gemerkt, behalve dan het stutten van een zijmuur van ons huis. Over de actuele veiligheid van onze behuizing verkeren wij in het ongewisse. Daar het aardbevingsbestendig maken van de huizen een integrerend onderdeel vormt van het besluit en hieraan nog geen invulling is gegeven, is het doorgaan van de productie op zijn minst dubieus te noemen.	Het stutten van zijmuren is een maatregel die meer gelieerd is aan het tegengaan van acuut onveilige situaties dan het preventief versterken van gebouwen. De planvorming en uitvoering van laatste wordt onverkort voortgezet. Zie ook het antwoord op deelzienswijzen 36/3 en 70/7.
110/21	Ons inziens dient het versterken van huizen er op gericht te zijn om de risico's zo snel mogelijk en zo veel mogelijk te reduceren. De huidige studies maken niet duidelijk in welke mate de risico's door het gepresenteerde plan van aanpak worden gereduceerd. Hierdoor is het voor ons niet mogelijk om in te schatten of het plan van aanpak afdoende is. De Tcbb geeft in haar advies aan dat zij m.b.t. het tijdschema een gebrek aan gevoel van urgentie ervaart. 'Teveel wordt uitgegaan van het redelijk haalbare, maar met een strakke planning, tijdig onderzoek naar mogelijke belemmeringen bij de vergunningverlening, het tijdig voeren van overleg met alle betrokkenen (gemeenten!) en het grootschalig benutten van bouwkundige kennis en uitvoeringcapaciteit die in Nederland beschikbaar is, moet een snellere uitvoering mogelijk zijn". Het plan van aanpak houdt geen inspanningsverplichting noch een resultaatverplichting in. Wij vragen u om de gevolgen van het gepresenteerde plan van aanpak op de risico's voor de eerste drie jaar en de periode daarna aan te geven. Verder verzoeken wij u	Het plan van aanpak is een inspanningsverplichting aan NAM, met als uiteindelijk resultaat dat er bij toekomstige aardbevingen structurele schade aan huizen met potentieel letsel wordt voorkomen. Een harde tijdslijn is niet te geven; de voortgang laat zich leiden door de positieve of negatieve ontwikkeling van het risico. Activiteiten m.b.t. bouwkundig versterken worden echter met urgentie aangepakt. Aangezien de onzekerheden nog groot zijn, zijn vooralsnog de doelen voor 2014 en 2015 al wel bepaald (zie het antwoord op deelzienswijze 70/7) maar is het niet opportuun om op dit moment doelstellingen voor de langere termijn vast te leggen. Verder wijs ik erop dat de TBB zich realiseert dat de implementatie van de maatregelen die voor de komende jaren worden voorgesteld redelijkerwijs niet versneld kan

	om richtlijnen in het definitieve besluit op te nemen die de NAM verplichten om de risico's binnen een vastgestelde termijn tot een aanvaardbaar niveau te brengen.	worden.
110/22	Wet- en regelgeving en het ontbreken van relevante bouwnormen (Eurocode 8) kan vertragend werken op het treffen van preventieve maatregelen. Voorlopige normering is dringend noodzakelijk. Onafhankelijk van normering dringen wij er op aan te streven naar quick wins waarbij de risico's met beperkte en snelle methodes aanzienlijk kunnen worden beperkt.	Op dit moment is er geen wet- en regelgeving ten aanzien van aardbeving bestendig bouwen. Zowel het Interim advies als de (nog te publiceren) NPR maken geen onderdeel uit van het Bouwbesluit 2012 en worden daarom nu niet door de wet voorgeschreven. Het doel van het Interim advies is te voorkomen dat nieuwe bouwprojecten in de regio Groningen stil vallen totdat de NPR gereed is. In het Interim advies staan de voorlopige uitgangspunten voor nieuw- en verbouw bij aardbevings-belasting in de provincie Groningen. Voor degenen die willen bouwen betekent dit dat ze niet tot het uitkomen van de NPR hoeven te wachten. Daar staat wel tegenover dat de uitgangspunten in het Interim advies mogelijk wat conser-vatiever zijn geformuleerd dan de uitgangspunten die naar verwachting in de NPR zullen worden opgenomen. Zie ook het antwoord op deelzienswijze 64/6 (paragraaf 5.b).

Hoofdstuk 6: Meet- en monitoringsplan		
6a. De metingen		
23/20	In het meet- en monitoringsplan dient de gezondheid van de bewoners in het risicogebied voortaan standaard te worden meegenomen. De gezondheid van mensen is een relevante monitoringsparameter.	Het meet- en monitoringsplan zoals dat in voorschrift 4 is opgenomen heeft betrekking op bodembeweging en de directe gevolgen daarvan en heeft geen betrekking op de gezondheid van bewoners. Het plan ligt wel aan de basis voor het risicoprofiel dat periodiek wordt doorgerekend en heeft betrekking op de veiligheid van bewoners. Er is aandacht voor de gezondheidsaspecten van bewoners in het gebied, maar dat verloopt via de reguliere kanalen zoals huisartsenposten en GGD. In september 2014 heeft op de agenda van de Dialoogtafel een inventarisatierapport gestaan van het UMCG over mogelijke psychische gevolgen van de aardbevingen. Dit gaf geen aanleiding voor een directe actie op korte termijn.
82/13	Ontwerpbesluit artikelen 9, 10, 11 en 12: Ik verzoek u dringend de allerlaatste zin van het betreffende ‘Integraal Meet en Monitoringsplan Seismisch Risico Groningen’ te schrappen alvorens in te stemmen met dit document. Deze tekstcorrectie leidt er direct toe dat het fors uit te breiden meetnetwerk van versnellingsmeters niet ongebruikt blijft.	In de zienswijze wordt blijkbaar verwezen naar de zin: *“Om consistentie te borgen zullen gedurende 2014 in principe (en tot nader order) de metingen van de huidige 12 stations gebruikt worden. Zie pagina 23, bijlage borgings-protocol escalatie in 2014, achterin het Integraal Meet- en Monitoringsplan.”* De pagina is onderdeel van de bijlage bij het door NAM voorgestelde borgingsprotocol. Voorgesteld is om signalen van versnellingsopnemers te gebruiken als signalerings-parameter voor de generieke trend in de optredende grondsnelheden. NAM heeft daarbij voorgesteld, gedurende de aanpassing van het netwerk in 2014 tijdelijk een consi-stente set data van 12 aanwezige instrumenten te gebruiken en niet steeds de dataset te veranderen met het geleidelijk beschikbaar komen van steeds meer instrumenten. Dat is geen onredelijk standpunt. Het borgingsprotocol wordt overigens nog volledig aangepast tot een meet- en regelprotocol overeenkomstig artikel 4 van het (ontwerp)besluit. Een methodiek wordt ontwikkeld om, vooruitlopend op een normstelling voor aardbevingsbeleid, periodiek en per regio gedifferentieerd de toename van het seismisch risico te minimaliseren. Het is van groot belang daarbij de trends in dalingssnelheid en grondversnellingen in de verschillende delen van het veld

		te gebruiken. De dataset van het in 2014 fors uit te breiden netwerk van versnellingsopnemers zal daarbij volledig worden gebruikt in samenhang met o.a. GPS hoogte-metingen.
82/14	Ontwerpbesluit artikelen 13 en 14: Ik verzoek u dringend de meetgegevens ook openbaar te laten verschijnen.	De meetgegevens die op basis van de artikelen 13 en 14 worden verstrekt aan SodM worden vervolgens via de website www.nlog.nl openbaar gemaakt.
88/2	De minister stelt dat op grond van gedegen onderzoek door het kabinet is besloten tot een aantal maatregelen. Ik stel dat het onderzoek niet gedegen is geweest en nochtans niet volledig. De manieren waarop de NAM onderzoek doet is benedenmaats en levert onvoldoende gegevens op. Er hadden al lang tiltsensoren dienen te worden ingezet, waar al decennia op wordt aangedrongen.	Zie voor de kwaliteitscontrole op de uitgevoerde onderzoeken het antwoord op deelzienswijze 65/3. De uitkomsten van de onderzoeken spelen mede een rol in de locaties waar en de wijze waarop er gemeten en gemonitord moet worden. Dit is nu vastgelegd in het meet- en monitoringsplan. Zie hiervoor ook het antwoord op deelzienswijze 88/10 (paragraaf 1.b.3).
102/20	Het Annerveen-gasveld overlapt het zuiden van het bodemdalingsgebied zoutwinning Veendam/Tripscompagnie. Hier en ook meer richting het centrum van de zoutwinning (buiten het Annerveen-gasveld) is een aantal kleinere aardbevingen geregistreerd op een diepte van ca. 3000 m. De zoutwinning vindt plaats op 1500 tot 1800 m diepte. Bekend is dat het met het huidige netwerk van seismometers lastig is de exacte diepte van aardbevingen aan te geven. De vraag is of met het huidige netwerk van seismometers onderscheid gemaakt kan worden tussen aardbevingen veroorzaakt door de zout- en gaswinning of een cumulatie van beide. In onze zienswijze van 18 maart 2014 op het ontwerpbesluit gewijzigd winningsplan Veendam d.d. 23 januari 2014 hebben wij onze zorg hierover ook al uitgesproken.	Het gebied waar u over spreekt is gelegen buiten het gebied dat schade kan ondervinden van bevingen door gaswinning uit het Groningenveld. Daarom valt deze stelling buiten de omvang van dit (ontwerp)besluit, zodat de stelling buiten beschouwing kan blijven. Voor de volledigheid verwijs ik wel naar mijn antwoord op deelzienswijze 24/7 over eventuele samenloop van schade door gaswinning en zoutwinning.
6b. De rolverdeling		
18/10	Identieke deelzienswijzen zijn: 46/9, 47/8, 49/8, 50/9, 51/14, 53/17, 61/8, 63/8, 73/8, 87/8, 89/9, 92/8, 93/8, 94/8, 95/8, 96/8, 97/8, 98/8, 101/8, 102/8, 103/8, 104/8, 105/8, 106/8 en 112/8. Veiligheidsregio Groningen dringt erop aan zo spoedig mogelijk een eenduidig normenkader voor de risico 's ten gevolge van geïnduceerde aardbevingen te ontwikkelen en de opvolging van het meet- en monitoringsplan onafhankelijk en betrouwbaar te organiseren en te communiceren. Daarbij verwachten wij dat als blijkt dat uitvoering van het winningsplan tot ongewenste veiligheidseffecten leidt, de minister overgaat tot tussentijdse bijstelling van het plan.	Zie de antwoorden op de deelzienswijzen 91/7(paragraaf 1.a.2) en 14/4.

57/28	Het Meet- en Monitoringsplan en het Borgingsprotocol beogen de risico's te beheersen, maar aangezien deze niet zijn in te schatten, wordt hiermee een vals gevoel van veiligheid geschapen. Het Meet- en Monitoringsplan is ook niet gekoppeld aan een 'hand-aan-de-kraan' beleid, waarbij men zich overigens kan afvragen of dat beleid in het onderhavige geval überhaupt zoden aan de dijk zet.	Het meetplan dient om de bodembeweging ten gevolge van de gaswinning vast te stellen; daarnaast is in dit gecombineerde Meet- Monitoringsplan ook monitoring van gebouwen beschreven. Het meten van bodembeweging heeft tot doel continu te verifiëren of waarnemingen in overeenstemming zijn met in het winningsplan voorspelde waarden. Als waarnemingen afwijken van verwachte waarden, is dat een aanwijzing dat de prognose en ook de seismisch risico-analyse versneld geactualiseerd moet worden. NAM heeft in het oorspronkelijk voorgestelde ‘borgingsprotocol’ drie indicatoren voorgesteld: 1. Het totale seismische moment versus productie, 2. Het cumulatief aantal bevingen boven een drempelwaarde; en 3. De (gemiddelde) PGA voor bevingen met magnitude boven 2.5. In artikel 4 van het (ontwerp)besluit is een nadere uitwerking van een methodiek gevraagd om de toename van het seismisch risico zo veel mogelijk te beperken, vooruitlopend op een normstelling voor aardbevingsbeleid. Er dient rekening gehouden te worden met de regionale differentiatie van het seismisch risico. Ook tijdige versterkingsmaatregelen vormen een onderdeel van de beheersing van het risico. Om de effectiviteit van een plaatselijke productievermindering te evalueren wordt het (voor 80%) insluiten van de productieclusters rondom Loppersum intensief gemonitord en (statistisch) geanalyseerd. Op basis van de resultaten van die analyse kunnen het effect van productieaanpassingen en de consequentie voor de ontwikkeling van het seismisch risico beter worden ingeschat. Als onderdeel van de methodiek worden indicatoren gebruikt die karakteristiek zijn voor de ontwikkeling van de seismische dreiging / het risico per regio. Inmiddels hebben waarnemingen in 2014 , getuige het Sodm-advies van december 2014, een indicatie gegeven dat de seismiciteit mogelijk is te beïnvloeden via gerichte maatregelen in de productie. Daarom worden ook productiebeperkingen opgelegd voor de regio Zuid-West (rond Hoogezand), voor het cluster Eemskanaal en voor de regio Oost. Juist het monitoren van de reactie van het ondergrondse systeem, zal waardevolle informatie opleveren over de feitelijke relatie tussen de partitie-coëfficiënt en de compactie.

82/8	Ontwerpbesluit artikel 4, lid 3: Ik verzoek u dringend de verantwoordelijkheid voor het meetplan elders dan bij de NAM te beleggen. Voorts vraag ik u met klem het genoemde meet- en regelprotocol te laten aanpassen, opdat de NAM de geplande uitbreiding van het meetnetwerk aan versnellingsmeters ook daadwerkelijk gaat of laat benutten, en niet zoals de NAM zelf zegt tot nader order en omwille van consistentie slechts de metingen van de huidige twaalf versnellingstations gebruikt zullen worden. Daartoe dient slechts de allerlaatste zin van het betreffende 'Integraal Meet en Monitoringsplan Seismisch Risico Groningen' te worden geschrapt.	Artikel 4, lid 3 betreft het uitvoeren van de winning door NAM conform het nog nader uit werken Meet- en regelprotocol. Dat protocol wordt uitgewerkt 'ten genoegen van de Inspecteur-generaal der Mijnen die onder de Minister van Economische Zaken ressorteert'. Wat betreft het gebruiken van een consistente set instrumenten in 2014, zie het antwoord op deelzienswijze 82/13.
91/40	Identieke deelzienswijze is 67/47. Inspreker plaatst enige kanttekeningen bij de uitvoering van de door de minister gevraagde metingen conform het door de NAM ingediende meet- en monitoringsplan (artikel 10 voorgenomen besluit). Zo zouden (1) opzet en uitvoering van de metingen plaatsvinden onder verantwoordelijkheid van de NAM. inspreker vraagt zich af of daarmee de onafhankelijkheid van de datavergaring wel voldoende gewaarborgd. Daarnaast acht inspreker van belang (2) wie de eigendom van de te verzamelen gegevens verkrijgt. Hij verzoekt de Minister daarover uitsluitsel te geven.	Mijnbouwwettelijk ligt de uitvoering van de metingen bij de mijnbouwonderneming, welke de resultaten van de metingen vervolgens aan mij moet doen toekomen. Sodm ziet er namens mij op toe dat de metingen goed worden uitgevoerd en of de mijnbouwonderneming, op basis van de resultaten, binnen zijn vergunning handelt. Zie ook het antwoord op deelzienswijze 82/14.
110/11	Wij verzoeken u zo spoedig mogelijk een normenkader en acceptatiecriteria vast te stellen. Tevens verzoeken wij u aan te geven wanneer dit normenkader en de acceptatiecriteria gereed zullen zijn.	Het opstellen van een normenkader en acceptatiecriteria is een van de onderzoeken, die nu lopen en zal in de tweede helft van 2015 afgerond worden.
110/43	T.a.v. artikel 4: Wij stellen ons op het standpunt dat in het meet- en regelprotocol (borgingsprotocol) alle van belang zijnde factoren opgenomen moeten worden. Dit betekent dat ook de verplaatsing van het seismisch risico naar gebieden die dichtbevolkt zijn of met kwetsbare infrastructuur meegenomen moet worden. Ook vermindering van het seismisch risico door productieverlaging, lager dan de genoemde plafonds, dient nadrukkelijk meegenomen te worden. Wij vragen u dit protocol tussentijds aan te passen indien nieuwe inzichten hier aanleiding voor geven. Wij vragen u ook tussentijds aanpassingen te doen aan het besluit wanneer de resultaten van het meet- en regelprotocol, per regio gedifferentieerd, aangeven dat de toename van het seismisch risico te hoog wordt. Deze toename dient te allen tijde zoveel mogelijk te worden geminimaliseerd. Wij vragen u de regio inhoudelijk te betrekken bij het vast te stellen meet- en regelprotocol en de regio mee te nemen in afwegingen die gemaakt moeten worden.	Het meet- en regel protocol (artikel 4) heeft ten doel een methodiek te ontwikkelen om de toename van het seismisch risico zo veel mogelijk te beperken, rekening houdend met de regionale verdeling van dat risico. Hierbij dient ook rekening te worden gehouden met o.a. bevolkingsdichtheid, bebouwing en kwetsbare infrastructuur, maar ook bijv. de geleidelijk uitgevoerde versterkingsmaatregelen. NAM is daarbij gehouden aan de in het (ontwerp)besluit genoemde productieplafonds. Ontwikkeling van indicatoren is een onderdeel van de methodiek. Of het risico in een gebied te hoog wordt, kan getoetst worden door het periodiek berekende risico in samenhang met optredende bodembewegingen en schade te vergelijken met de door mij vast te stellen methodiek en normstelling ten aanzien van het risicobeleid met betrekking tot door de gaswinning geïnduceerde aardbevingen. Artikel 10 van het (ontwerp)besluit geeft aan dat het meet- en monitoringsplan jaarlijks wordt geactualiseerd. De geodetische metingen worden uitgevoerd conform een

		meetplan, dat de instemming heeft van de Inspecteur generaal der Mijnen. Het resultaat van de metingen wordt beoordeeld door Staatstoezicht op de Mijnen en gepubliceerd op www.nlog.nl. De gemaakte afwegingen t.a.v. het nog vast te stellen meet- en regelprotocol zullen te zijner tijd worden besproken aan de Dialoogtafel. Zie ook het antwoord op deelzienswijze 91/7 (paragraaf 1.a.2).

Hoofdstuk 7: Onderzoeken ondergrond		
7.a Seismisch risico-analyse		
3/3	Alleen seismisch onderzoek en permanente drukmeting op veel punten geeft duidelijkheid.	Een uitgebreid monitoringsnetwerk met seismometers en versnellingsmeters moet inderdaad meer duidelijkheid gaan geven.
9/5	U heeft uw beslissing genomen op basis van modellen die niet of onvoldoende zijn gevalideerd. De berekende risico's zijn gebaseerd op onvoldoende kennis en gegevens en NAM heeft niet aannemelijk kunnen maken dat het aardbevingsrisico in Groningen acceptabel is. Er is geen kennis aanwezig die aantoont dat druk-egalisatie het seismisch risico verminderd. Ook uit het "Gewijzigd winningsplan" blijkt dat er nog veel onzekerheden zijn bij het inschatten van de risico's met betrekking tot de bodemdaling en de daaruit voortvloeiende bevingen. Door de gas afname aan de randen van het veld te verhogen, zullen ook de bodemdaling problemen en de aardschokken zich gaan verschuiven naar en intensiveren aan de randen van het veld.	De in 2013 uitgevoerde onderzoeken hebben een (ontwerp)besluit voor een beperkte periode mogelijk gemaakt. Voor een besluit over de periode daarna is nader onderzoek noodzakelijk. Het effect op de risico's is op dit moment nog niet in voldoende detail berekend. Daarom is een voorwaarde aan de instemming verbonden, namelijk dat NAM uiterlijk op 1 mei 2015 een nieuwe risico-analyse voor het gehele Groningenveld moet indienen.
13/2	Volgens twee rapporten van het Staatstoezicht op de Mijnen (SodM) van januari 2013 zullen de aardbevingen die schade veroorzaken snel ophouden als er jaarlijks niet meer dan 12 miljard kubieke meter gas uit het Groningenveld wordt gepompt. Dat is de hoogst bereikbare veiligheid, maar daar rept u met geen woord over.	In haar rapport van Januari 2013 presenteert Sodm een hypothese voor een conceptueel model, waarbij de bevingen afhankelijk zijn van de productie en de productie-snelheid. De waarde van 12 miljard m^3 voor het ophouden van de seismiciteit was daarbij een uitkomst van deze hypothetische relatie en gaf slechts een zeer ruwe indicatie. Onderzoek uitgevoerd in het afgelopen jaar heeft aangetoond dat de toegenomen seismische activiteit gerelateerd kan worden aan de doorgaande samendrukking van het reservoirgesteente, waarbij geconstateerd is dat hoe meer het gesteente reeds samengedrukt is, des te efficiënter het is om spanning seismisch te ontspannen (de verhouding tussen bij bevingen gerelaxeerde spanning en opgebouwde spanning neemt toe). De snelheid waarmee het gas wordt gewonnen bepaalt de snelheid waarmee het gesteente wordt samengedrukt. Een hogere snelheid gecombineerd met de grotere seismische efficiëntie (grotere verhouding) geeft lokaal een nog meer versterkte toename in het jaarlijkse aantal aardbevingen. Dit inzicht leidt ertoe dat de hypothese van Sodm nader moet worden onderzocht. Zie ook het antwoord op deelzienswijze 39/7 (paragraaf 2.b).

13/3	Aardbevingen, ernstiger dan 3.9 op de schaal van Richter, veroorzaken veel schade. De kans op dergelijke aardbevingen neemt volgens het SodM duidelijk af als de winning uit het Groningenveld met 40% naar beneden gaat: het gaat dan om een vermindering van 50 naar 30 miljard kubieke meter aardgas per jaar. Maar ook deze minder veilige situatie is niet uw uitgangspunt. Vorig jaar stond u zelfs een productie van 53,8 miljard kubieke meter toe en voor dit en komend jaar 42,5 miljard kubieke meter. Met uw besluit nemen de ernstige aardbevingen niet af. Integendeel, want in het winningsplan van de NAM staat dat er in de komende tien jaar een kans is van 10% op aardbeving sterker is dan 4.8 op de schaal van Richter.	De 10% kans op een aardbeving sterker dan 4,8 in de komende 10 jaar geldt voor de omgeving van Loppersum en hoort bij de doorgaande productie zoals NAM die in zijn ingediende winningsplan voorstelt. De kans in de overige delen van het veld op een beving sterker dan 4,8 voor de komende 10 jaar is aanzienlijk lager. Daarbij wordt door mijn ingreep in de productie van de clusters rond Loppersum deze kans de komende jaren naar verwachting verminderd. De mate van vermindering die zal optreden is nog onzeker.
13/5	Door het winnen van aardgas te verminderen nemen de ernstige aardbevingen niet af, maar worden ze slechts in de tijd naar voren geschoven.	Dit is een van de effecten die door productievermindering wordt verkregen. Het totale aantal aardbevingen verandert mogelijk niet, maar de productieduur wordt verlengd en daardoor neemt het jaarlijks aantal aardbevingen af en daarmee ook de jaarlijkse kans op zwaardere bevingen.
14/3	Hoge prioriteit wordt gesteld de Groningse bodem 'beter te leren kennen'. Van essentieel belang wordt hierbij geacht aan voldoende metingen en met name de risico factoren waarmee de bewoners te kampen krijgen.	Aan het winningsplan is een uitvoerig en gedegen meet- en monitoringsprotocol verbonden. Gedurende de gaswinning worden steeds additionele gegevens verzameld. Daartoe zijn bijvoorbeeld tijdelijk geofonen geplaatst in bestaande diepe observatieputten in het veld en zullen eind 2014 en begin 2015 twee diepe putten worden geboord om permanent geofonen in te plaatsen. Verder wordt het ondiepe netwerk van geofonen uitgebreid met 59 stations met geofoon- en verplaatsingenmeters. Ook worden de komende jaren tientallen deelstudies gedaan die elk een specifiek onderdeel van de keten tussen gaswinning en de stevigheid van huizen en infrastructuur bestrijken. Dit gebeurt aan de hand van een vervolgstudieplan dat in de tweede helft van dit jaar in zijn geheel zal worden gepresenteerd. Zo wordt steeds meer kennis over de ondergrond en de effecten daarvan op de bovengrond beschikbaar.
15/4	Het besluit van de minister om de gasproductie te maximeren op plusminus 42 miljard kubieke meter per jaar, staat haaks op het advies van het SodM van 22 januari 2013. Op pagina 9 adviseert het SodM de minister om ‘vanuit het oogpunt van veiligheid voor de inwoners van de provincie Groningen’ en ‘geredeneerd vanuit het voorzorgsbeginsel’ ‘de gasproductie uit het Groningse gasveld zo snel mogelijk en zoveel als mogelijk en realistisch is, terug te brengen.’ Een verlaging met bijvoorbeeld 40% - van 50 naar 30 miljard kubieke meter per jaar – zou tot een verlaging van 23 naar plusminus	Zie het antwoord op deelzienswijze 85/4 (paragraaf 1.b.1.5).

	14 aardbevingen per jaar leiden. Het aantal zware aardbevingen neemt volgens het SodM evenredig af - zie pagina 8 van het rapport van 22 januari 2013.	
16/3	Met uw besluit nemen de ernstige aardbevingen niet af, maar worden ze slechts in de tijd naar voren geschoven.	Zie het antwoord op deelzienswijze 13/5.
17/3	Verbazingwekkend is ook dat de metingen van de aardbevingen die Duitsland registreert als gevolg van aardgaswinning altijd een hogere uitslag hebben dan die het KNMI geeft. Soms een verschil van 0.3 - 0.4. U kent de cijfers.	Het KNMI bepaalt de sterkte van aardbevingen in Groningen met behulp van een dicht lokaal netwerk. Andere organisa-ties gebruiken netwerken waarvan de waarneem- stations op grotere afstand van de bron staan en waarvan de afstand tussen de stations groter is. Bovendien worden vaak verschillende manieren gebruikt om de sterkte uit te rekenen. Het KNMI gebruikt dempingsrelaties die speciaal voor Noord-Nederland zijn bepaald. Voor de uiteindelijke bepaling van de sterkte worden gemiddeldes over meerdere stations bepaald. De onzekerheid in de bepaalde sterktes bedraagt vaak minimaal 0.1-0.2 magnitude eenheden. Voor Groningen zijn alle bevingen door het KNMI op dezelfde manier bepaald, zodat de totale catalogus intern consistent is.
18/1	Identieke deelzienswijzen zijn: 46/1, 47/1, 49/1, 50/1, 51/1, 53/9, 61/1, 63/1, 73/1, 87/1, 89/1, 92/1, 93/1, 94/1, 95/1, 96/1, 97/1, 98/1, 101/1, 102/1, 103/1, 104/1, 105/1, 106/1 en 112/1. Volgens de meest actuele berekeningen van de NAM moet voor de komende drie jaar rekening worden gehouden met een maximale aardbevingskracht van 4.1 op de schaal van Richter en een bijbehorende grondversnelling van 0, 12g. Voor beide geldt een kans van 10% dat deze sterker respectievelijk hoger wordt. In de berekeningen van de NAM - waarin de verplaatsing van de gaswinning niet is meegewogen (zie paragraaf 3.6) - worden de kansen verder uitgewerkt in een zogenaamde kansverdeling, waarbij de kans op kracht 4.1 of lager 90% is. Deze berekeningen bieden geen eenvoudig te interpreteren antwoord op de vraag wat de kans is dat zich de komende drie jaar een beving met kracht 4.1 voordoet. Ook is - met het oog op de 10% overschrijdingskans - onduidelijk hoe zwaar een beving uiteindelijk kan worden en in welke gebieden van de regio. Dit is voor de Veiligheidsregio Groningen van belang, omdat het incidentbestrijdingsplan is gedimensioneerd op een beving met kracht 5 op de schaal van Richter. Overigens maken de onderzoeken niet inzichtelijk waarom eerder werd uitgegaan van kracht 5 en nu van kracht 4.1.	Bij een 10% kans op een beving zwaarder dan 4,1 is er volgens de onbegrensde Gutenberg-Richter relatie een 10 keer kleinere kans op een beving van 1 magnitudepunt groter, dus een 1% kans op een beving van 5,1 of zwaarder. Indien de Gutenberg-Richter relatie begrensd wordt door een absoluut maximale magnitude, dan zal de kans naar 0 gaan bij deze magnitude en de kansen de laatste magnitude punt daarvoor naar beneden beïnvloeden (bv. bij een absoluut maximale magnitude van 5 is de kans op de 5 theoretisch 0%, de kans op een 4 of groter is dan ook geen 10%, maar bv. 9%. Voor een 4,5 of groter gaat de kans dan van 3,5% naar 2%. De magnitude 5 was overgenomen uit het KNMI Huizinge rapport. Het KNMI stelt daarin op basis van literatuur onderzoek dat bij andere gasvelden met seismiciteit er geen geïnduceerde aardbevingen met magnituden groter dan 4,5-5 zijn waargenomen.

18/7	Gezien de grote mate van onzekerheid, leidt de voorgestelde omvang van de gasproductie uit het Groningenveld - die op het niveau blijft van al gerealiseerde jaargemiddelden, die samenvallen met de toename van het aantal aardbevingen - bij ons (Veiligheidsregio Groningen) tot zorg.	Zie het antwoord op deelzienswijze 91/7 (paragraaf 1.a.2).
18/8	Het besluit stelt voor de afname van de productie in de kern van het Groningenveld te compenseren met extra productie o.a. in dichtbevolkte regio's in het zuidwesten van het Groningenveld. Daardoor bestaat het risico op een verplaatsing van problemen in ruimte en tijd. Op dit cruciale beoordelingscriterium geeft het aangepaste winningsplan geen inzicht. Bij brief van 5/2/2014 gaat de minister nader in op de effecten van deze verplaatsing van de gaswinning. Daaruit blijkt dat de compactie (belangrijkste risicofactor voor aardbevingen) in dit deel bijna verdubbelt t.o.v. 2013. Daarbij stelt de minister: " De genoemde cijfers en rekensommen hebben dan ook niet meer dan een indicatief karakter(...) gepaard met onzekerheden en foutmarges."Vanwege deze toename van de kans op - en het grote effect van een aardbeving in een dichtbevolkt gebied (groepsrisico) - kunnen wij (Veiligheidsregio Groningen) geen genoegen nemen met "marges en onzekerheden", zoals door de minister zelf aangegeven, als basis voor het aangepaste winningsplan. Het Staatstoezicht op de Mijnen (SodM) bevestigt deze verschuiving van risico's.	Zie de antwoorden op de deelzienswijzen 91/7 (paragraaf 1.a.2) en 15/3 (paragraaf 1.a.6).
18/9	Het is de Veiligheidsregio Groningen niet duidelijk of en in welke mate dit besluit merkbaar positieve effecten heeft voor de zwaarte en het aantal bevingen in Loppersum en omgeving. Daarnaast is het niet duidelijk welke consequenties dit besluit heeft voor de rest van de regio. Neemt het aantal en de zwaarte van de bevingen straks toe aan de randen van het veld? In het zuiden van de provincie bevindt zich een groot aantal productielocaties. Dit baart het bestuur zorgen vanwege eventuele gevolgen van zwaardere bevingen in dat gebied voor de kades langs het Winschoterdiep. Daarnaast bevindt de stad Groningen - een dichtbevolkt gebied - zich op de rand van het veld, met een relatief hoge mate van compactie, waardoor door het besluit van de minister het groepsrisico kan toenemen.	Zie het antwoord op deelzienswijze 55/1 (paragraaf 2.a).
18/13	Identieke deelzienswijzen zijn: 46/13, 47/13, 49/12, 50/13, 51/18, 53/21, 61/12, 63/12, 73/12, 87/12, 89/12, 92/12, 93/12, 94/12, 95/12, 96/12, 97/12, 98/12, 101/12, 102/12, 103/12, 104/12, 105/12 en 106/12. TNO geeft aan op dit moment niet in staat te zijn om een risicoanalyse voor het Groningenveld te maken. Kunt u aangeven op welke termijn u een risicoanalyse voor het totale Groningenveld gereed heeft?	Hiervoor is een voorwaarde aan de instemming verbonden, namelijk dat NAM uiterlijk op 1 mei 2015 een risico-analyse voor het gehele Groningenveld moet indienen.

18/14	Identieke deelzienswijzen zijn: 46/12, 47/12, 49/11, 50/12, 51/17, 53/20, 61/11, 63/11, 73/11, 87/11, 89/11, 92/11, 93/11, 94/11, 95/11, 96/11, 97/11, 98/11, 101/11, 102/11, 103/11, 104/11, 105/11, 106/11 en 112/11. Kunt u bevestigen dat in het winningsplan bij de risicoanalyse is uitgegaan van de bestaande situatie (bekende epicentra) en dat er geen risicoberekeningen zijn gemaakt voor het nieuwe winningsplan (mogelijk nieuwe epicentra door verschuiving van de gaswinning)?	Inderdaad gaat de risicoanalyse in het winningsplan en van Sodm, uit van de plannen zoals NAM die in haar winningsplan heeft uiteengezet en niet van mijn (ontwerp)besluit. Voor de doorrekening van de risico's ten gevolge van mijn (ontwerp)besluit is een voorwaarde aan de instemming verbonden, nml. dat NAM uiterlijk op 1 mei 2015 een nieuwe risicoanalyse voor het gehele Groningenveld moet indienen.
25/2	Harde maxima ten aanzien van de jaarlijkse gasproductie zijn nodig, maar alleen zinvol als dan ook een maximaal toegestane bevingskracht van kracht wordt.	Helaas is dit technisch niet te realiseren. Het opleggen van een voorschrift zal dus geen effect sorteren.
26/1	Ik zou U willen verzoeken Uw besluit in te trekken of op zijn minst aan te passen. De belangrijkste reden daarvoor is de onveiligheid voor de bewoners van deze provincie. Uw besluit zal de onveiligheid in het gebied rond Loppersum wellicht iets verminderen, maar die in andere gebieden, bijvoorbeeld rond Hoogezand, eerder vergroten.	Zie het antwoord op deelzienswijze 91/7 (paragraaf 1.a.2).
30/3	Het verrichten van onderzoek is nodig, waarbij de burgers geïnformeerd worden over de bevindingen, de effecten en de stand van zaken. Betrokkenen moeten sowieso goed geïnformeerd worden over veiligheidsrisico's, hoe te handelen bij calamiteiten, etc.	Conform de voorschriften van het (ontwerp)besluit zullen aanvullende onderzoeken worden uitgevoerd. De resultaten van deze onderzoeken zullen in beginsel openbaar worden gemaakt. Daarnaast maakt NAM veel informatie openbaar via de website www.namplatform.nl. Informatie over hoe te handelen bij calamiteiten is beschikbaar via diverse kanalen. Ik wijs in dat kader bijvoorbeeld op de Risicowijzer van de Veiligheidsregio Groningen (welke in samenspraak met NAM is aangepast), de folder 'Omgaan met aardbevingsrisico's', informatiesessies tijdens onder meer de dorpenronden en de bewonersinformatie die te verkrijgen is via het Regionaal Informatiepunt Gaswinning (RIG) in Loppersum.
37/2	Het ingestelde maximum wijkt niet af van eerdere afspraken, hoewel de risico's nu veel ernstiger worden ingeschat. In het winningsplan van de NAM staat dat er een kans is van tien procent op aardbeving sterker is dan 4,8 in de komende tien jaar, dat is zestien keer sterker als de zwaarste aardbeving tot nu toe. Dat is mijns inziens een onaanvaardbaar risico, waardoor een groot deel van de bebouwing ernstig gevaar loopt en tevens ernstige veiligheidsrisico's optreden. Het Staatstoezicht spreekt dan ook over een risico op schade vergelijkbaar met schade door overstromingen door dijkdoorbraken. Het Staatstoezicht op de mijnen adviseerde daarom al eerder de gaswinning sterk te beperken.	Zie de antwoorden op de deelzienswijzen 91/7 (paragraaf 1.a.2) en 15/3 (paragraaf 1.a.6).

37/12	De kans op zeer ernstige schade is, zoals de aanvrager al heeft aangegeven, groot (eens per honderd jaar). In elk geval een factor tien tot honderd groter dan het vergelijkbare risico op dijkdoorbraken, die de Waterwet acceptabel acht.	Uit de onderzoeken die zijn verricht is gebleken dat de seismische risico's in het gebied niet buiten de risiconormen vallen die in andere domeinen (bijvoorbeeld externe veiligheid, overstromingsrisico's) als aanvaardbaar worden beschouwd. Uit de analyse van Sodm (januari 2014) blijkt dat het groepsrisico door aardbevingen in het gebied tussen Hoeksmeer, Zandeweer en Huizinge vergelijkbaar is met het landelijk groepsrisico bij overstromingen.
38/15	De NAM heeft de productie van de gaswinning en de locaties sterk uitgebreid. Maar niet tegelijk ook de risico's van deze uitbreiding in kaart gebracht. Eerst behoor je onderzoek te doen en breng je de risico's in beeld en vervolgens ga je pas aan de slag als dit op een veilige en verantwoorde manier kan. We zitten niet te wachten op veel meer onderzoeken gebaseerd op aannames. Er moet nu een echt en goed onderzoek komen, dat onafhankelijk en betrouwbaar is. De metingen van seismische activiteiten moeten beter en er moeten meer meetpunten komen.	Zie het antwoord op deelzienswijze 14/3.
38/16	De NAM heeft in het winningsplan volgens het SodM een verkeerd type risico analyse toegepast. De NAM neemt geen maatregelen om de seismische activiteit terug te brengen. Dit is niet acceptabel. De NAM moet ervoor zorgen dat de seismische activiteit sterk gaat afnemen en tot een minimum beperkt wordt, dit kan alleen door een sterke vermindering van de gasproductie. Bovendien heeft de NAM de veiligheid van de mensen niet meegenomen in het plan.	Sodm heeft aangegeven zich niet te kunnen vinden in enerzijds de maatregelen die NAM in haar winningsplan voorstelt en anderzijds niet met de wijze waarop NAM de risico's berekent. In het (ontwerp)besluit is daarom ook grotendeels het advies van Sodm opgevolgd door de productie in het risicogebied rondom Loppersum sterk te verminderen.
45/10	U hanteert in uw besluit een verkeerde risicoafweging. Naast het feit dat de grootscheepse onderzoeken die (pas) door u vorig jaar zijn gelast, nog in volle gang zijn en nog niet de antwoorden hebben opgeleverd, hanteert u zou ik haast zeggen, gemakshalve de risico analyse van de NAM. Keer op keer is aangetoond dat de voorspellende analyses van de NAM bij zowel bodemdaling als de seismische activiteiten van de gaswinning niet op significante waarheden leken te berusten.	Zie de antwoorden op de deelzienswijzen 91/7 (paragraaf 1.a.2), 15/3 (paragraaf 1.a.6) en 38/16.
45/11	De gehanteerde 10% risico op een beving van 4,1 wordt nu door u als acceptabel voor het huidige winningsplan vastgesteld. En bij ongewijzigd gedrag zullen de magnitudes over de komende 10 jaar bij een 10% kans naar de 4,8 kruipen. Dat is volstrekt onverteerbaar.	Zie de antwoorden op de deelzienswijzen 91/7 (paragraaf 1.a.2) en 15/3 (paragraaf 1.a.6).

46/3	Identieke deelzienswijzen zijn: 47/3, 49/3, 50/3, 51/3, 53/11, 61/3, 63/3, 73/3, 87/3, 89/3, 92/3, 93/3, 94/3, 95/3, 96/3, 97/3, 98/3, 101/3, 102/3, 103/3, 104/3, 105/3, 106/3 en 112/3. De minister heeft besloten om de opbrengst van de vijf productielocaties rond Loppersum terug te brengen met 80%, waarmee slechts deels het advies van het SodM daarover is opgevolgd. Het is echter onduidelijk welke consequenties deze alternatieve productiefilosofie heeft voor de zwaarte en het aantal bevingen, zowel in Loppersum als aan de randen van het veld. Gezien de grote mate van onzekerheid, leidt de voorgestelde omvang van de gasproductie uit het Groningenveld - die op het niveau blijft van al gerealiseerde jaargemiddelden, die samenvallen met de toename van het aantal aardbevingen - bij ons (Veiligheidsregio Groningen) tot zorg.	Zie de antwoorden op de deelzienswijzen 91/7 (paragraaf 1.a.2) en 15/3 (paragraaf 1.a.6).
46/4	Identieke deelzienswijzen zijn 50/4 en 53/12. Het besluit stelt voor de afname van de productie in de kern van het Groningenveld te compenseren met extra productie o.a. in dichtbevolkte regio's in het zuidwesten van het Groningenveld. Daardoor bestaat het risico op een verplaatsing van problemen in ruimte en tijd. Op dit cruciale beoordelingscriterium geeft het aangepaste winningsplan geen inzicht. Het terugbrengen van de winning rondom Loppersum lijkt vanuit veiligheidsperspectief een goed besluit te zijn, waarmee ook de veiligheid op langere termijn verbeterd wordt. Echter, het besluit gaat uit van veel onzekerheden en kan mogelijk een toename van risico's in andere - dichtbevolkte - delen van de regio tot gevolg hebben. Wij zijn van mening dat een beperking van risico's structureel moet zijn en dus niet mag leiden tot vergroting van risico 's voor aangrenzende gebieden. Daarom bepleiten wij een afname van de productie tot een jaaromvang van 30 miljard kubieke meter, conform het advies van SodM.	Zie de antwoorden op de deelzienswijzen 59/3, 91/7 (paragraaf 1.a.2) en 15/3 (paragraaf 1.a.6).
47/4	Identieke deelzienswijzen zijn: 49/4, 51/10, 61/4, 63/4, 73/4, 87/4, 89/4, 92/4, 93/4, 94/4, 95/4, 96/4, 97/4, 98/4, 101/4, 102/4, 103/4, 104/4, 105/4, 106/4 en 112/4. Het besluit stelt voor de afname van de productie in de kern van het Groningenveld te compenseren met extra productie o.a. in dichtbevolkte regio's in het zuidwesten van het Groningenveld. Daardoor bestaat het risico op een verplaatsing van problemen in ruimte en tijd. Op dit cruciale beoordelingscriterium geeft het aangepaste winningsplan geen inzicht. Het terugbrengen van de winning rondom Loppersum lijkt vanuit veiligheidsperspectief een goed besluit te zijn, waarmee ook de veiligheid op langere termijn verbeterd wordt. Echter, het besluit gaat uit van veel onzekerheden en kan mogelijk een toename van risico's in andere - dichtbevolkte - delen van de regio tot gevolg hebben. Wij zijn van mening	Zie de antwoorden op de deelzienswijzen 91/7 (paragraaf 1.a.2) en 15/3 (paragraaf 1.a.6).

	dat een beperking van risico's structureel moet zijn en dus niet mag leiden tot vergroting van risico 's voor aangrenzende gebieden.	
49/17	Gemeente Stadskanaal is van mening dat een beperking van risico's structureel moet zijn en dus niet mag leiden tot vergroting van risico's voor gebieden, zoals de gemeente Stadskanaal, die aan de randen liggen van het nu bekende risicogebied. Daarmee ontstaat een niet te onderschatten risico op een verplaatsing van problemen in ruimte en tijd.	Zie de antwoorden op de deelzienswijzen 91/7 (paragraaf 1.a.2) en 15/3 (paragraaf 1.a.6).
52/3	Onderzoek heeft alleen zin als dit door onafhankelijke instituten worden gedaan. Wiens brood men eet ...	Zie het antwoord op deelzienswijze 65/3.
53/2	In uw ontwerpbesluit stelt u "dat voor de periode 2014-2016 met grote zekerheid gezegd kan worden dat bij gelijkblijvende productie het aardbevingsrisico hoogstens beperkt zal toenemen." Ter onderbouwing citeert u daarvoor de Stuurgroep Onderzoeken Aardbevingen Groningen: "Ten gevolge van de vertraagde reactie van het ondergrondse systeem zal productievermindering op basis van de huidige productiefilosofie (het minimaliseren van drukverschillen over het veld) voor de korte termijn weinig effect hebben op het risico." Het is in de adviesrapporten die u hebt ontvangen met name de NAM die deze stelling aanhangt. De NAM baseert zich in haar rapport op haar Time Decay model met een tijdconstante van 7.3 jaar. De NAM heeft slechts een summiere onderbouwing daarvan, nl. dat dit een eenvoudig model is, dat het historisch gedrag van de bodemdaling in Groningen redelijk goed fit. Uit figuur 2.3 uit het Technical addendum valt echter direct op dat de onzekerheid in deze tijdconstante erg groot is. Daarbij verdraagt de veronderstelde zeer trage reactie van de bodem zich niet met de prevalentie van nachtelijke uren van optreden van bevingen in Groningen. Deze prevalentie is voor het KNMI voldoende reden daar apart onderzoek naar te verrichten. Die prevalentie impliceert immers een tijdconstante in de orde van een dag, en dus tot de conclusie van een snelle component in de bodemreactie. Het Time-Decay model wordt ook door SodM ter discussie gesteld en TNO ziet ook af van dit model. Uw conclusie dat u in de periode 2014-2016 de NAM door kunt laten gaan met de door u voorgestelde onttrekking omdat op deze tijdschaal amper versterking van effecten op zal optreden wordt in het licht van het bovenstaande onvoldoende onderbouwd en is t.o.v. de veiligheid van de burgers in Groningen daarmee mijns inziens ontoelaatbaar roekeloos.	De reactie van het ondergrondse systeem op productie-veranderingen kent een aantal geschakelde elementen: 1) voortplanting van drukveranderingen door het reservoir; 2) de reactie van de compactie van het reservoirgesteente op drukverandering; 3) de reactie van seismiciteit op druk- en/of compactie-veranderingen. De reactiesnelheid (ofwel traagheid) van het ondergrondse systeem wordt bepaald door de combinatie van deze elementen. Waar de rapportage van de Stuurgroep op doelt, is dat het vanuit het oogpunt van risico-reductie beter is om de snelheid van compactie <u>gericht</u> te reduceren in die gebieden, waar al relatief veel compactie en seismiciteit is opgetreden, dan om de snelheid van drukdaling egaal over het hele Groningenveld te verdelen. Dit leidt tot een andere productiestrategie dan tot nu toe is toegepast. Toegespitst op element 2): inderdaad zijn er meerdere compactiemodellen voorgesteld, die alle in meer of mindere mate de tot nu toe opgetreden bodemdaling beschrijven. Het systeem van 12 GPS-stations zal moeten aangeven, hoe de respons van de bodemdaling, en daarmee compactie, op de genomen productiemaatregel feitelijk is. Daarmee vormen die GPS-data een test op de compactiemodellen.
53/3	U stelt in uw ontwerpbesluitbrief: "Voor de periode na de komende vijf jaar worden de uitkomsten van de onderzoeken naar de seismische dreiging gekenmerkt door aanzienlijke onzekerheid. De visies van de verschillende geraadpleegde deskundigen stemmen daarin overeen. Om die reden kunnen	Het (ontwerp)besluit bevat een gerichte maatregel tot ingrijpende reductie van de qasproductie in dat gebied, waar de seismische dreiging momenteel het grootste is. Voor de komende 3 jaar geven de modellen aan, dat er

	deze uitkomsten niet de basis vormen voor het nemen van zeer ingrijpende maatregelen". Uit het verband maak ik op dat u hiermee doelt op substantiële reductie in gaswinning. Uw ontwerpbesluit neemt zelf echter de meest ingrijpende maatregel, namelijk het niet of nauwelijks reduceren van de gasonttrekking. U gaat daarbij eraan voorbij dat hoe langer de onttrekking van aardgas aan de Groninger bodem doorgaat, des te groter daardoor zowel de compactie als de partitiecoëfficient zullen worden. Deze partitiecoëfficient is nu al tot een factor 50 groter in de gebieden met de grootste compactie. Het is juist deze partitiecoëfficient die bepaalt welk deel van de opgebouwde spanning in de bodem zich ontlaadt in bevingen. Stijging van deze factor versterkt de gevolgen van de gasonttrekking voor bevingen navenant, en dat voor alle jaren, juist ook na 2016, dat hier bevingen op zullen blijven treden. U geeft slechts aan dat de partitiecoëfficient de grootste onzekere factor is, maar vermeldt in uw brief niet dat deze met de compactie toeneemt, terwijl u bij publicatie van uw brief wel over deze informatie beschikte (p103 uit het Technical addendum). U refereert in uw brief namelijk zelf aan het betreffende rapport. Maatregelen ter preventie en beperking van bevingen en bevingsschade zijn nog niet verder dan in een onderzoekstadium, dus nog onbekend qua haalbaarheid en onzeker qua effectiviteit, en ook qua termijn van evt. realisatie. U doet daarover, terecht, ook geen uitspraak. Maar zolang het effect en de termijn van deze maatregelen niet duidelijk is, weet ook u niet of en welke risicoreductie mogelijk is, en welk risiconiveau daarmee nog tot aanvaardbare proporties terug valt te brengen. Zolang deze onzekerheid voortduurt is iedere verdere toename van het risico, dat door SodM nu al hoog wordt genoemd, een gok met als inzet de veiligheid van de Groningers. Ik verzoek u daarom met klem de onttrekking van gas in de vijf clusters rond Loppersum geheel te staken en in de overige putten in Groningen een aanzienlijke reductie in onttrekking t.o.v. het niveau van het gaswinningsplafond uit 2006 vast te stellen. Alleen daarmee handelt u volgens mij in lijn met het advies dat u van de Tcbb hebt ontvangen "dat reeds nu maatregelen moeten worden getroffen om de veiligheid van de bewoners in het aardbevingsgebied zo snel mogelijk en zo veel mogelijk te vergroten."	binnen het Loppersum gebied een significante reductie van de seismische dreiging verwacht mag worden, terwijl in die periode de dreiging in de gebieden daarbuiten niet of nauwelijks zal toenemen. Inmiddels hebben waarnemingen in 2014 , getuige het Sodm-advies van december 2014, een indicatie gegeven dat de seismiciteit mogelijk is te beïnvloeden via gerichte maatregelen in de productie. Daarom worden ook productiebeperkingen opgelegd voor de regio Zuid-West (rond Hoogezand), voor het cluster Eemskanaal en voor de regio Oost. Juist het monitoren van de reactie van het ondergrondse systeem, zal waardevolle informatie opleveren over de feitelijke relatie tussen de partitie-coëfficiënt en de compactie.
54/2	Wij begrijpen zeer goed dat de economische verdiensten van de gaswinning in onze provincie een belangrijke, en niet zo maar stop te zetten, bron van inkomsten is voor de Nederlandse samenleving. Wij laten ons over deze problematiek goed informeren. Wij maken ons zorgen en menen dat het economisch gewin niet opweegt tegen de verhoogde risico's in onze woonomgeving. De zinsneden "Extra compactie als gevolg van hoge porositeit in de omgeving van Froombosch", "De gevolgen van het zogenaamde Harkstede blok"en "Het besluit om de productie rondom Froombosch met ca. 25 / 35% te verhogen" maken ons méér dan ongerust.	Zie de antwoorden op de deelzienswijzen 10/6, 14/4 en 59/1.

	Wie opdraait voor de materiële schade is nog niet eens het meeste dringend. Dat zal wel worden betaald. Maar wat als het eerste slachtoffer valt? Hoe hoog is de ‘schade’ aan een mensenleven?	
57/24	De door NAM overwogen alternatieve productiestrategieën (preferent winnen in het zuiden) zijn niet doorgerekend op seismische risico's.	Zie het antwoord op deelzienswijze 55/1 (paragraaf 2.a).
59/1	Het Besluit stelt maatregelen voor om, uitgaande van de bestaande productiemethode van drukdepletie, de risico’s op aardbevingen te beperken door een beperking en/of slimme allocatie van de productie. De notie dat dit kan, is een misvatting. De in het Besluit voorgestelde maatregelen ontberen een solide empirische en theoretische basis.	De in 2013 ontwikkelde modellen geven aan dat productie-verlaging een positief effect heeft op de compactie in het gebied rond Loppersum en geen negatieve effecten heeft voor de overige gebieden. Inmiddels zijn hiervoor uit metingen in 2014 duidelijke indicaties naar voren gekomen. Mede op basis daarvan zijn ook een gerichte productie-maatregelen getroffen voor de regio Zuid-West (rond Hoogezand) en voor het cluster Eemskanaal.
59/2	Het Besluit negeert de enige optie die het risico op aardbevingen drastisch kan verminderen, te weten winning door middel van stikstofinjectie. Stikstofinjectie komt wel ter sprake in de overwegingen van het Besluit maar wordt op ondeugdelijke gronden als een niet serieuze optie afgewezen.	Stikstofinjectie is een methode om te voorkomen dat de druk in het reservoir verder zal dalen. Deze plannen zijn niet afgewezen maar worden door NAM verder onderzocht op haalbaarheid. Het grootste probleem wordt gevormd door de grote hoeveelheden stikstof welke benodigd zijn om de druk te stabiliseren, de aanleg van een omvangrijke infrastructuur die nodig is om de stikstof te kunnen injecteren, de zeer hoge kosten die aan zo’n project verbonden zijn en de termijn waarop injectie realiseerbaar is (voor de bouw van de fabriek en infrastructuur is 5-10 jaar nodig). Daarnaast kan lokale injectie mogelijk leiden tot seismiciteit. Stikstof injectie biedt geen oplossing op de korte termijn, hooguit op de lange termijn.
59/4	Lokale beperking van de productie door het insluiten van een aantal productieclusters heeft geen enkel effect zolang de overige productieclusters gewoon blijven produceren. De aardbevingen worden geïnduceerd door de drukdaling in het veld. Het insluiten van een productiecluster zal op korte termijn invloed hebben op de drukverdeling in het reservoir onder het cluster. Op wat langere termijn (binnen een jaar) zal de druk egaliseren. Als gevolg van de productie van de clusters elders in het veld zal de druk in het hele reservoir veld blijven dalen en dus ook onder de ingesloten clusters. De compactie van het reservoir onder de ingesloten clusters zal dan ook gewoon doorgaan. En dus wordt er niets gedaan aan het beperken van de aardbevingen in het gebied van de ingesloten clusters.	Zie het antwoord op deelzienswijze 6/1 (paragraaf 2.a).

59/5	Slimme allocatie van de productie houdt in dat de productie bij voorkeur wordt geconcentreerd in die gebieden die de laagste compactie vertonen. Dit is een zinloze maatregel omdat de drukverdeling in het reservoir, en daarmee de compactie, hooguit tijdelijk is te beïnvloeden maar uiteindelijk toch weer zal uitvlakken. Op de wat langere termijn biedt allocatie van de productie dus geen soelaas.	Zie het antwoord op deelzienswijze 6/1 (paragraaf 2.a).
59/6	Een veldwijde beperking van de productie heeft tot effect een lagere drukdaling per jaar. De totale drukdaling tot het moment dat het veld is leeg geproduceerd blijft dezelfde. Dit betekent dat een veldwijde beperking van de productie het aantal aardbevingen per jaar zal doen verminderen. Maar het zal niet leiden tot een beperking van het totaal aantal aardbevingen tot aan het moment dat het veld is leeg geproduceerd. Met andere woorden, het probleem wordt alleen maar uitgesmeerd over een groter aantal jaren.	Dit is een van de effecten die door productievermindering wordt verkregen. Het totale aantal aardbevingen verandert mogelijk niet, maar de productieduur wordt in elk geval verlengd en daardoor neemt het jaarlijks aantal aardbevingen in elk geval af en daarmee ook de jaarlijkse kans op zwaardere bevingen.
59/8	Vanuit reservoir technisch oogpunt is de enige afdoende oplossing om aardbevingen in de toekomst te voorkomen het overschakelen van drukdepletie naar drukhandhaving, bijvoorbeeld door de injectie van stikstofgas. Stikstofinjectie is een bekend en bewezen proces in de olie- en gasindustrie en wordt op vele plekken in de wereld met succes toegepast. Stikstofinjectie is reeds door NAM tot in betrekkelijk groot detail uitgewerkt in het Winningsplan 2013. Niettemin wijst de minister in het Besluit stikstofinjectie af als serieuze optie. De minister volgt hierbij het uiterst negatieve TBO-oordeel.	Met het (ontwerp)besluit wordt de optie van stikstof niet afgewezen. NAM gaat door met het verder uitwerken van deze optie. Om deze optie te realiseren zal op grote schaal geïnvesteerd moeten worden in stikstoffabrieken en nieuwe infrastructuur. De realisatie hiervan kost veel tijd en is daarmee geen optie voor de korte termijn, waar het (ontwerp)besluit betrekking op heeft.
62/3	Het onderzoeken van de ondergrond is nodig om meer kennis op te doen van de causale factoren die de aardbevingen veroorzaken, en om daaruit voortkomend zinvolle maatregelen te bedenken.	Verder onderzoek is noodzakelijk in combinatie met sterk uitgebreide monitoring. De effecten van het grotendeels insluiten van de productieclusters in de regio Loppersum, het beperken van de productie van de clusters in de regio Zuid-West (rond Hoogezand), van het cluster Eemskanaal en van de clusters in de regio Oost, zullen in detail worden geëvalueerd. Dit wordt de komende jaren uitgevoerd en aandacht zal worden besteed aan de verschillen per regio. Op basis van de resultaten moet NAM in 2016 een nieuw winningsplan indienen en met zinvolle maatregelen komen om de toename van het seismisch risico zo veel mogelijk te beperken.
62/6	De vele onzekerheden en verschillende vigerende inzichten staan geen langere duur van het winningsplan toe dan de nu vastgestelde termijn. Omdat de aardbevingen na-ijlen op de gaswinning moeten per direct maatregelen ter beperking van de aardbevingsrisico's genomen worden. Dit pleit voor een kortere duur van het winningsplan en lagere winningsplafonds	Vanwege de sterke toename van de seismiciteit in het Groningen veld heb ik besloten het voorliggende winningsplan maar voor een beperkte termijn goed te keuren onder beperkende maatregelen op de productie en voorwaarden m.b.t. verder onderzoek. Dat onderzoek is er mede op

	dan voorgesteld in het voorliggende winningsplan. Uit diverse figuren in de documentatie blijkt dat we nog maar aan het begin van het "aardbevingstijdperk" staan en dat alles het komende decennium nog vele malen erger kan worden.	gericht om te bepalen, in hoeverre de toename van seismiciteit ook begrensd is, danwel binnen acceptabele grenzen gehouden kan worden door het nemen van gerichte maatregelen in de productie en drukverdeling binnen het veld.
64/2	Ten onrechte baseert de Minister zijn afwijking ten aanzien van het advies van het SodM en de Tcbb op het advies van prof. dr. Helsloot nu dit laatstbedoelde advies (vgl. het aanvullend advies van de Tcbb, d.d. 13 januari 2014) geen bijdrage levert aan de analyse van korte termijnrisico's. In navolging van het SodM concludeert de Tcbb dat de veiligheidsrisico's hoog zijn. Waar het SodM (zie p.2 van de brief d.d. 13 januari 2014) stelt dat het veiligheidsrisico voor personen onverminderd hoog is en vergelijkbaar is met de hoogste overstromingsrisico's, stelt de Tcbb dat thans in ieder geval niet door de NAM aannemelijk is gemaakt dat het aardbevingsrisico in Groningen acceptabel is!	Zoals ik ook in mijn brief van 17 januari 2014 aan de Tweede Kamer heb aangegeven bestaan er zowel over de berekeningsmethodiek als over de wegingsmethodiek van risico's, verschillen van inzicht tussen de verschillende deskundigen. Sodm beoordeelt het veiligheidsrisico als hoog en vergelijkt het met het risico op overstromingen: 'Uit de berekeningen blijkt dat het veiligheidsrisico voor personen (het Lokaal Persoonlijk Risico) bij aardbevingen door gaswinning met een epicentrum in het gebied tussen Huizinge, Zandeweer en Hoeksmeer, vergelijkbaar is met de hoogste overstromingsrisico's.' NAM hanteert een verwachtingswaarde, gebaseerd op een aan industriële risico's (Bevi) gerelateerde berekenings-methodiek, die – zowel bij een conservatieve als bij een meer optimistische benadering - volgens de interne veiligheidstandaarden van NAM een acceptabel niveau is. Ook NAM constateert echter dat preventief versterken noodzakelijk is om de risico's op langere termijn acceptabel te houden (risico's na vijf jaar lopen op voor een niet-versterkte woningvoorraad). Ik heb prof. dr. I. Helsloot van de Radboud Universiteit Nijmegen opdracht gegeven om te onderzoeken hoe de hierboven geschetste situatie in perspectief is te plaatsen. Prof. dr. Helsloot concludeert in zijn rapportage dat het noodzakelijk is om een nieuw risicobeleid te formuleren, aangezien de aardbevingen een groter risico vormen dan aanvankelijk werd gedacht. Het beperkt toegenomen risico van de komende jaren valt volgens hem vergelijkenderwijs binnen wat op andere domeinen als aanvaardbaar wordt geacht. De Tcbb geeft aan dat het van groot belang is dat in de komende twee tot drie jaar een veel bredere groep van deskundigen, vanuit meerdere disciplines, een poging doet om consensus te bereiken over het aardbevingsrisico. Gezien de bovengeschetste verschillen in inzicht is in het (ontwerp)besluit vastgelegd, conform het advies van Sodm, dat het risico in het gebied met de grootste compactie zo

		snel mogelijk beperkt moet worden door de productie uit de clusters rondom Loppersum met 80% te reduceren. Tevens is er een productieplafond per jaar voor het gehele Groningenveld ingesteld. Naar aanleiding van het Sodm-advies van december 2014 is tevens een productie-beperking opgelegd voor de regio Zuid-West, voor het cluster Eemskanaal en voor de regio Oost. De rapportage van prof. dr. Helsloot is – afgezien van het op te stellen nieuwe risicobeleid voor de aardbevingen - niet betrokken bij het (ontwerp)besluit met betrekking tot het winningsplan.
77/2	De conclusie van prof. Helsloot acht ik uiterst bedenkelijk. Dat een risico in andere domeinen wordt geaccepteerd zegt wellicht iets over die andere domeinen, maar maakt de onderhavige risico's hier niet meer acceptabel. Schade aan gebouwen is tot daar aan toe. Maar het risico van (vele) dodelijke slachtoffers is aanzienlijk bij de door de NAM geschetste mogelijke amplitudes en kansen (ook de NAM acht de risico's - overigens zonder nadere toelichting – acceptabel). De vraag is: "Hoeveel dodelijke slachtoffers achten prof. Helsloot, de NAM en Minister Kamp acceptabel"?	Zie het antwoord op deelzienswijze 64/2.
82/10	Ontwerpbesluit artikel 6: Ik verzoek u dringend de verantwoordelijkheid voor de berekeningen van seismisch risico voor de verschillende gebieden niet bij de NAM als commercieel belanghebbende partij te leggen, maar bij SodM. Het thema seismisch risico raakt direct de maatschappelijke verantwoordelijkheid van de mijnbouw, en dat aandachtsgebied vormt juist het bestaansrecht van uw adviesorgaan SodM, dat immers als officiële missie heeft: ‘Het zeker stellen dat de mijnbouw en het transport van gas op een maatschappelijk verantwoorde wijze wordt uitgevoerd.’	Zie het antwoord op deelzienswijze 91/7 (paragraaf 1.a.2).
82/22	Uit NAM's ‘Study and Data Acquisition Plan for Induced Seismicity in Groningen’ uit november 2012, valt nog een belangrijke constatering te noteren over de onvolledigheid van aangekondigde onderzoeken. De planning in de tijd wordt op pagina 20 van het document in een helder blokkenschema weergegeven, waarbij de kalender in enkele gevallen doorloopt tot aan het einde van 2013. Geen van deze expliciete studies is echter beschikbaar. Persoonlijke navraag bij de NAM leerde dat deze studies intern onbekend zijn.	De uitvoering van het onderzoeksprogramma door NAM is mijns inziens niet onvolledig geweest. NAM heeft een ambitieus en gedegen onderzoeksprogramma uitgevoerd waarin aan alle relevante aspecten aandacht is besteed. Het werk dat in het kader van het Study- and Data Acquisition Plan is aangekondigd is uitgemond in de documenten die aan de TBO en TBB zijn voorgelegd en is opgenomen in het Technische Addendum bij het winningsplan. Uit de reacties van deze commissies blijkt dat de uitgevoerde onderzoeken en de resultaten daarvan aan hun verwachtingen beantwoordden. Ook de komende jaren worden data verzameld en worden

		tientallen deelstudies gedaan die elk een specifiek onderdeel van de keten tussen gaswinning en de stevigheid van huizen en infrastructuur bestrijken. Dit gebeurt aan de hand van een vervolgstudieplan dat in de tweede helft van dit jaar in zijn geheel zal worden gepresenteerd. Zo wordt steeds meer kennis over de ondergrond en de effecten daarvan op de bovengrond beschikbaar. Een klankbordnetwerkgroep en een klankbordcommissie met onafhankelijke deskundige zullen de vorderingen de komende jaren volgen.
82/23	Een bezwaar op het vlak van onvolledige rapportage (‘de halve waarheid’) vormt de volgende passage van het KNMI uit ‘The August 16, 2012 earthquake near Huizinge (Groningen)’: "Higher magnitude events have also been observed in the neighborhood of hydrocarbon reservoirs (e.g. Gazli 1984, MI 7.2, Coalinga 1983, MI 6.7), however these have been identified as natural or triggered rather than induced. In recent years overviews of induced seismicity in hydrocarbon fields are published [21,22] and for human induced events [23]. The latter includes both triggered and induced earthquakes. In [21] the author remarks "Induced seismicity in hydrocarbon fields is typically small to moderate (Ml = 4.5)." Hier zijn de auteurs helaas zeer selectief te werk gegaan in het citeren. De genoemde referenties [21] en [22] betreffen publicaties van Jenny Suckale (MIT) uit respectievelijk 2009 en 2010. Direct na het citaat dat KNMI heeft opgenomen volgt in de betreffende publicatie een nuancering: "However, a connection to hydrocarbon production has also been suspected for two destructive earthquake sequences at Coalinga, USA, 1983-1987, and Gazli, Uzbekistan, 1976-1984 (..). While available observational evidence and theoretical modeling indicate that the Coalinga sequence was probably not induced, the case of the earthquakes at Gazli field remains controversial. Should there be a connection between the Gazli earthquakes and hydrocarbon production, then these events would constitute the largest seismic events caused by human activity until today." Een jaar later, in 2010, tekent de auteur een soortgelijke opmerking op: "The cases of induced seismicity in hydrocarbon fields presented so far were characterized by small or moderate seismicity. Nonetheless, there are two examples of destructive earthquake sequences which occurred in the immediate vicinity of oil fields and were not clearly associated with a previously known fault. These incidents have given rise to speculation that hydrocarbon production might have the potential to cause destructive earthquakes." Bovendien staat in hetzelfde rapport over de genoemde aardbeving bij Gazli als één van de potentiële oorzaken genoemd "erratic production", oftewel een grillige productie.	Bij een geïnduceerde aardbeving wordt aangenomen dat deze uitsluitend wordt veroorzaakt door menselijk ingrijpen. De beving vindt dan ook plaats bij de activiteit zelf en niet op grote afstand daarvan. Een getriggerde beving wordt in gang gezet door menselijk ingrijpen, maar de grootte van de beweging wordt bepaald door de aanwezige tektonische spanning. In Groningen is sprake van een tektonisch inactief gebied (o.a. geen historische seismiciteit), waardoor het optreden van getriggerde bevingen (zoals mogelijk bij Gazli en Coalinga) niet waarschijnlijk wordt geacht.

82/24	De informatievoorziening is verre van eenduidig, soms ronduit tegenstrijdig. Een belangrijke constatering in dit verband is de geselecteerde piekgrondversnelling (PGA) voor de komende jaren. Spreekt Kamp in zijn kamerbrief d.d. 17 januari 2014 over een verwachte grondversnelling van 0,12g voor de komende drie jaar, de Stuurgroep Onderzoeken Aardbevingen Groningen rapporteert in haar eindadvies urgenter: "Voor de komende vijf jaar moet volgens de huidige berekeningen rekening worden gehouden met een maximale grondversnelling (PGA) van ten minste ca. 0,2g. (..) Voor gebouwen is er wel reden tot zorg, omdat bepaalde categorieën huizen bij een PGA van 0,2g al het gevaar lopen op ernstige schade. Dat betekent dat er ook een risico is dat er mensen gewond raken of, bij een hogere PGA, dat er slachtoffers vallen."	Ik heb een (ontwerp)besluit genomen voor een beperkte periode en mij daarbij gebaseerd op de verwachte grondversnellingen voor de komende 3 jaar. Dat de seismische dreiging zonder ingreep verder toeneemt wordt daarmee niet ontkend. Wat de seismische dreiging door de ingreep wordt, moet nog nader worden onderzocht. Hiervoor is een voorwaarde aan de instemming verbonden, nml. dat NAM uiterlijk op 1 mei 2015 een nieuwe risicoanalyse voor het gehele Groningenveld moet indienen.
82/27	Het KNMI heeft de rapporten 'The August 16, 2012 earthquake near Huizinge (Groningen)' en 'Report on the expected PGV en PGA values for induced earthquakes in the Groningen area' opgeleverd. Deze bevatten meerduidige, tegenstrijdige communicatie. In januari 2013 en in december 2013 gaf KNMI een tabel met de meetresultaten van de versnellingsmeters. In de december-tabel wordt opgemerkt dat data van meetstation FRB2 niet is opgenomen vanwege een vermoedelijke storing. Dit terwijl het station in januari 2013 bij de Huizinge-beving nog probleemloos was uitgelezen. In januari werd dan ook nog geschreven: "The Huizinge event was recorded at 8 accelerometer stations at an epicenter distance between 2 and 18.5 km." Het weglaten van de scores van het verst weggelegen station met een ondeugdelijk argument doet fors afbreuk aan de betrouwbaarheid van de onderzoekers en leidt tot speculatie: is de relatief grote afstand (18,5 kilometer) een ongemakkelijk gegeven dat men daarom liever wegpoetst? Betekent de meting van FRB2 soms iets voor de reikwijdte van de impact van een aardbeving??De sterkste grondversnelling bij de Huizinge-beving, gemeten door het station MID1 is 85 cm/s2, valt af te lezen uit de januari-tabel. In de december-tabel zijn met de bestaande nieuwe berekeningen ('kalibraties') gedaan die resulteren in een gemiddelde grondversnelling (58,8 cm/s2) die fors lager ligt dan de hoogste initiële meting. In het midden gelaten of het uitvlakken naar gemiddelde waarden nu gemeengoed is of niet in de seismologische wetenschap, consistent is het in elk geval niet. Bovendien had dat inzicht er in januari 2013 toch ook al moeten zijn geweest. Het gevoel dat de scherpe kantjes er bewust zijn afgeschaafd overheerst.	De beslissing om de waarneming bij station FRB2 niet mee te nemen in het laatste rapport is gebaseerd op de kwaliteit van de registratie. De data laten een afwijkend beeld zien, wat indicatief is voor een probleem met de sensor. De betekenis van deze ene meting voor de totale analyse is niet essentieel. In het rapport over de Huizinge beving wordt de maximale waarde van de gemeten versnelling op 1 horizontale component gegeven. In de tweede publicatie wordt het maximum van het geometrisch gemiddelde van beide horizontale componenten gebruikt. Reden voor dit verschil is dat de gepresenteerde Ground Motion Prediction relatie in de laatste publicatie gebruik maakt van dit geometrische gemiddelde.
82/45	Prof. Helsloot maakt in een statistische rekensom op pagina 13 een enorme miskleun. Hij tracht hierin de dreiging van een 5.0-aardbeving te bagatelliseren door een onjuiste vorm van statistiek te bedrijven. Hij stelt: "De kans op een dergelijke aardbeving in de tien jaar tussen nu en 2023 is minder dan 10% dus minder dan een procent per jaar." Elke deskundige op	Zie het antwoord op deelzienswijze 91/7 (paragraaf 1.a.2).

	het gebied van statistiek zal zeggen dat een dergelijke kans niet simpelweg door tien mag worden gedeeld ten einde het nieuwe percentage (1%) te laten overkomen als een relatief kleine kans. Dit is mijns inziens dan ook je reinste manipulatie.	
85/2	Vast staat dat in meer ruime zin de nodige kennis omtrent de effecten van gaswinning uit het Groningenveld ontbreekt, ook waar het betreft de effecten op de langere termijn voor bijvoorbeeld de stad Groningen met haar grote aantal oude bouwkundig kwetsbare gebouwen en andere bouwwerken.	Zie het antwoord op deelzienswijze 55/1 (paragraaf 2.a).
85/10	De gehanteerde rekenmodellen zijn onbetrouwbaar en de NAM risicoanalyse deugt niet. De NAM zelf begrijpt de fysica van de processen gewoon niet goed genoeg, maar dat wil de minister helaas niet horen. De minister toont daarmee onvoldoende begrip voor gevoelens van onveiligheid en kiest te veel voor een financiële benadering en symptoombestrijding in plaats van preventie middels een écht substantiële vermindering van de gasproductie. Het SodM advies uit 2013, dat pleitte voor een reductie met 40 % tot een jaarlijkse productie van ca. 30 miljard kubieke meter gas, en dat de Minister adviseerde om het (toen) voorliggende winningsplan te weigeren, spreekt ook harde woorden over onder meer de risicoanalyses van de NAM. De NAM acht het veiligheidsrisico van de gaswinning in het winningsplan ‘acceptabel’, maar heeft deze kritiek niet kunnen weerleggen, getuige pagina 31 van het SodM advies van januari 2014: "SodM heeft het winningsplan Groningen 2013 en de documenten die daaraan ten grondslag liggen beoordeeld op de aspecten ‘volledigheid’, ‘planmatig beheer’ en ‘bodembeweging’. De conclusie is, dat de belangrijkste pijlers waarop het winningsplan rust, niet solide zijn". Desondanks houdt de minister in navolging van de NAM vast aan de wens tot grootschalige gaswinning, ook uit het Groningenveld. Inspreker ontkent met kracht dat de risico’s van de gaswinning ‘acceptabel’ zijn.	Zie de antwoorden op de deelzienswijzen 91/7 (paragraaf 1.a.2), 15/3 (paragraaf 1.a.6), 91/9 (paragraaf 1.b.1.2) en 99/4 (paragraaf 1.b.1.4).
91/18	Identieke deelzienswijze is 67/25. Al met al heeft de Minister te weinig zekerheid om besluiten te nemen waarvan hij kan zeggen dat 'veiligheid' voldoende is meegewogen. De Minister erkent deze grote mate van onzekerheid (vgl. blz. 8 en 9 voorgenomen besluit). Zonder reductie van deze onzekerheden en zonder dat de door de Minister voorgeschreven aanvullende onderzoeken zijn uitgevoerd, kan de Minister naar mening van de inspreker niet stellen dat er voor de korte termijn - 3 tot 5 jaar - voldoende duidelijkheid is over de seismische dreiging en risico's. Hij kan daarom ook niet stellen dat de verwachte risico's op de korte termijn acceptabel zijn, mede gezien het feit dat hij het noodzakelijk acht dat er een nieuw afwegingskader moet worden ontwikkeld om de aardbevingsrisico's te wegen (vgl. blz. 11 voorgenomen	Zie het antwoord op deelzienswijze 91/7 (paragraaf 1.a.2).

	besluit).	
95/20	De NAM stelt dat drukverschillen binnen het Groningenveld aanleiding kunnen zijn voor aardbevingen. Wij vragen ons af hoe de drukverschillen tussen het Groningenveld en daarbuiten zich tot elkaar verhouden. Deze drukverschillen zijn veel groter (de zuidelijke grens van het Groningenveld loopt door Hoogezand-Sappemeer). Aanvankelijk, tot zo'n 10 jaar geleden mocht gaswinning plaatsvinden tot een druk van 35 bar in de gashoudende zandsteenlaag. Dat is toen verlaagd naar 25 bar, om zoveel mogelijk gas uit de grond te kunnen halen. Sindsdien is de seismiciteit sterk toegenomen. Wij vragen ons af of ooit is onderzocht of er een kritische druk is bij gas-houdende zandsteenlagen, waarbij de spanning zover oploopt dat compactie optreedt? Is het niet veiliger om weer terug te gaan naar de oude norm van 35 bar?	De huidige drukken in het veld liggen nog ver boven de 35 bar. Het is dan ook niet mogelijk dat de verlaging van de uiteindelijk druk van 35 naar 25 bar de oorzaak is van de toegenomen seismiciteit. Onderzoek het afgelopen jaar heeft uitgewezen dat de totale compactie (samendrukking) de drijvende kracht is achter de seismische activiteit. Hoe groter de compactie des te meer en zwaardere bevingen er bij gasproductie optreden.
95/22	De NAM gebruikt op diverse plaatsen de methode van fracking om zoveel mogelijk gas uit de ondergrond te halen. Is onderzocht in hoeverre deze methode invloed heeft op de compactie in een gashoudende zandsteenlaag waarin de spanning is toegenomen als gevolg van drukverlaging door eerdere gaswinning?	In het Groningenveld zijn de productieputten niet gefrackt. Voor de goede orde merk ik nog op dat deze methode geen invloed heeft op de compactie. Deze methode vergemakke-lijkt het toestromen van het gas naar de put. Hierdoor kan het gas beter gewonnen worden.
95/27	In het ontwerpbesluit wordt voorgesteld de productie in het zuidelijke deel van het gasveld te verhogen. De clusters die meer moeten gaan produceren liggen nabij onze gemeente. TNO wijst in de rapporten van 7 maart speciaal op de aanwezigheid van een gebied rond Froombosch dat een bijzondere aandacht verdient. Het porositeitsmodel geeft aan dat hier een gebied is waar een hoge porositeit is en als gevolg daarvan zal er extra compactie ontstaan. Ook voor dit gebied geldt, dat de berekeningen nog onzeker zijn. U bent bezig met een experiment met onomkeerbare gevolgen. Het besluit wordt genomen, zo stelt u, om de door de gasproductie veroorzaakte seismische risico’s te beperken. Een productieverhoging in gebied waarvan bekend is dat dit zal leiden tot meer seismische risico's, is niet in lijn met de intentie van het ontwerpbesluit en voor ons niet aanvaardbaar. Wij verzoeken u dan ook om het ontwerp besluit te wijzigen zodat de gasproductie wordt gemaximeerd tot 30 miljard Normaal m^3 voor de jaren 2014, 2015 en 2016.	Zie de antwoorden op de deelzienswijzen 91/7 (paragraaf 1.a.2), 59/7 (paragraaf 1.b.1.3) en 99/4 (paragraaf 1.b.1.4).
97/20	In het besluit wordt voorgesteld de productie in het zuidelijke deel van het gasveld te verhogen. De clusters, die meer moeten gaan produceren, Kooipolder, Froombosch en Slochteren zijn gelegen in de gemeente Slochteren. De voorgestelde productieverhoging in 2016 is respectievelijk 24%, 32% en 33%. TNO wijst in de rapporten van 7 maart speciaal op de aanwezigheid van een gebied rond Froombosch in onze gemeente nabij deze	Zie het antwoord op deelzienswijze 55/1 (paragraaf 2.a).

	clusters dat een bijzondere aandacht verdient. Het porositeitsmodel geeft aan dat hier een gebied is waar een hoge porositeit is en als gevolg daarvan zal er extra compactie ontstaan. Ook voor dit gebied geldt, dat de berekeningen nog onzeker zijn. Het besluit wordt genomen om de door de gasproductie veroorzaakte seismische risico's te beperken. Een productieverhoging in een gebied waarvan bekend is dat dit zal leiden tot meer seismische risico's is niet in lijn met de intentie van het besluit en voor ons niet acceptabel. Wij verzoeken u op korte termijn nader onderzoek te doen voor dit gebied. De vermindering van de productie in het noordelijke deel van onze gemeente en een verhoging van de productie in het zuidelijke deel van onze gemeente zal een drukgradiënt veroorzaken. Wij verwachten hierdoor een extra seismische dreiging en verzoeken u te onderzoeken welke gevolgen dit heeft voor het tussenliggende gebied, dat geheel in onze gemeente is gelegen.	
109/4	In het Technical Addendum op het winningsplan Groningenveld van de NAM staat op blz. 11 in tabel 0.1 een voorspelling van wat we statistisch gezien kunnen verwachten de komende 3, 5 en 10 jaar op grond van hun plannen. Binnen 5 jaar bijvoorbeeld een aardbeving van 4,4 op de schaal van Richter met een kans daarop van 10 %. Dit is meer dan 6 keer zo sterk als die van 16 augustus 2012. Toen zag je de muren van mijn huis centimeters heen en weer gaan. Ik denk dat mijn huis met een éénsteens muur niet tegen zo'n aardbeving van 4.4 op de schaal van Richter kan, ook niet nu het met een paar stalen wokkelstaven is opgelapt Dit risico vind ik volkomen onaanvaardbaar.	Zie de antwoorden op de deelzienswijzen 91/7 (paragraaf 1.a.2) en 15/3 (paragraaf 1.a.6).
109/6	In het technical addendum van het winningsplan van de NAM dd 29 november 2013 vind ik de grafiek op blz 124 van bijlage A (overgenomen op blz. 18 van advies van SodM van januari 2014) verontrustend. Hoe dit wordt beïnvloed door de nu genomen maatregelen is onduidelijk. Wel is mijn indruk dat het voortplantingspatroon van de grondgolven nog moet worden uitgediept.	Deze gerefereerde figuur geeft de ontwikkeling van de vrijkomende seismische energie in het gehele Groningen gasveld zoals voorspeld met de modellen van NAM en op basis van de productie zoals voorgenomen in het NAM winningsplan. Het effect van de productiebeperking op deze figuur is nog onbekend. Er is geen enkele relatie tussen deze figuur en de voortplanting van grondgolven.
110/9	Door een toename van de productie in het zuidelijk deel en een reductie van de productie in het noordelijk deel wordt een drukgradiënt geïntroduceerd in het Groningenveld. Wij verwachten dat deze drukgradiënt zal leiden tot extra seismische dreiging. Wij verzoeken u op korte termijn te laten onderzoeken wat het effect is van de ontstane drukgradiënten op de breuken en de daaraan gerelateerde seismiciteit, hoe groot de drukgradiënt in het veld kan oplopen gedurende drie jaar en tot welke gevolgen dit kan leiden.	Er zullen door de productieverlaging in het gebied rond Loppersum inderdaad beperkte drukgradiënten over het veld ontstaan. Uit de onderzoeken het afgelopen jaar is echter vast komen te staan dat niet de druk in het veld bepalend is voor de seismische activiteit, noch drukgradiënten, maar de mate waarin het gesteente samengedrukt is en nog samengedrukt wordt. Deze samendrukking is bij Loppersum op het moment veel groter dan in het zuiden van het veld, hetgeen heeft geresulteerd

		in de grotere seismische activiteit bij Loppersum.
110/10	Wij constateren dat de seismische dreiging in het gehele Groningenveld op termijn zal toenemen. De mate waarin dat gebeurt, is op basis van de huidige inzichten nog niet aan te geven. Vanuit het voorzorgsbeginsel vragen wij u met klem om de totale gasproductie uit het Groningenveld zo veel als nodig is terug te brengen om de seismische dreiging op korte en lange termijn te beperken.	Inderdaad is het een tijdelijk effect. Wel wordt de verdere compactie in het seismisch meest kritische deel van het veld (met de grootste efficiency van omzetting van compactie-energie naar seismische energie) tijdelijk sterk verminderd. De drukdaling ten gevolge van de productie van gas in het zuiden van het veld zal zich wel langzaam door het veld verplaatsen. Op basis van de doorlatendheid van het reservoirgesteente (de permeabiliteit) is berekend dat het gas in het centrale deel de drukdaling in het zuiden van het veld na 3 tot 5 jaar zal gaan volgen. (Anders gezegd, een gasmolecuul in het centrum van het veld voelt pas na 3-5 jaar dat er in het zuiden geproduceerd wordt). In de tussentijd is er de mogelijkheid om huizen te versterken, waardoor de bovengrondse gevolgen verminderd kunnen worden. Het effect op de seismische dreiging en het seismisch risico is op dit moment nog niet in detail berekend. Hiervoor is een voorwaarde aan de instemming verbonden, namelijk dat NAM uiterlijk op 1 mei 2015 een nieuwe risico-analyse voor het gehele Groningenveld moet indienen (artikel 6). Op basis van artikel 4 zal met behulp van intensieve monitoring en analyse, een methodiek ontwikkeld worden om de toename van het seismisch risico zo veel mogelijk te beperken. Zie ook het antwoord op deelzienswijze 39/7 (paragraaf 2.b).
110/12	De NAM heeft in het winningsplan alleen een hazard analyse opgenomen. Dit betreft een berekening van grondversnellingen. Dit betreft dus alleen een berekening van de kans. Vervolgens heeft ARUP het risico voor gebouwen bij deze grondversnellingen onderzocht. Wij zijn van mening dat op deze manier een onvoldoende risicoanalyse is gemaakt, omdat de mogelijke gevolgen onvoldoende in kaart zijn gebracht. In het winningsplan zou een uitgebreide risicoanalyse opgenomen moeten zijn.	Zie het antwoord op deelzienswijze 55/1 (paragraaf 2.a).
110/13	De NAM geeft aan dat het seismisch risico op de winning van aardgas uitgaande van de marktvraag aanvaardbaar is. De NAM komt tot deze conclusie door uit te gaan van de magnitude van een aardbeving die optreedt met een kans van 50% (zie Appendix van bijlage 2 Winningsplan). Deze magnitude ligt echter beduidend lager dan de magnitude die op kan treden met een kans van 10% of 2%. En juist deze magnitudes hebben veel grotere	Zie het antwoord op deelzienswijze 91/7 (paragraaf 1.a.2).

	gevolgen. Wij stellen ons op het standpunt dat bij het bepalen van het veiligheidsrisico het seismisch risico gebruikt moet worden dat met een kleine kans op kan treden, omdat de gevolgen die daarbij op kunnen treden erg groot zijn. In internationale systematiek is het gebruikelijk te rekenen met een kans van 2%.	
110/14	SodM heeft een risicobeoordeling gemaakt van het plaatsgebonden risico en het groepsrisico. SodM kwalificeert het aardbevingsrisico als hoog. Dit komt onder andere doordat er gerekend wordt met een hogere magnitude waarvan de kans kleiner is dat het optreedt, maar waarbij de gevolgen wel veel groter zijn. Wij sluiten ons aan bij de conclusie van SodM dat het seismisch risico door de NAM wordt onderschat en dat de NAM geen volledige risicobeoordeling heeft gemaakt.	Zie het antwoord op deelzienswijze 91/7 (paragraaf 1.a.2).
110/15	De berekeningen van SodM hebben alleen betrekking op een epicentrum bij de plaats Huizinge. Ook voor de andere plaatsen boven en aan de rand van het Groningenveld moeten deze berekeningen van het veiligheidsrisico gemaakt worden. Wij verzoeken u deze berekeningen zo spoedig mogelijk te laten maken. Wij verzoeken u daarbij ook de stad Groningen en Hoogezand-Sappemeer te betrekken, daar de gevolgen van een aardbeving in deze dichtbevolkte plaatsen veel groter kunnen zijn.	Het effect op de risico's in andere regio's is op dit moment inderdaad nog niet in detail berekend. Hiervoor is een voorwaarde aan de instemming verbonden, namelijk dat NAM uiterlijk op 1 mei 2015 een nieuwe risico-analyse voor het gehele Groningenveld moet indienen.
110/36	Wij verzoeken u om meer informatie te geven over de wijze en de risico's van gaswinning uit het Carboon. Wij verzoeken u deze gaswinning te betrekken in de risicobeoordelingen.	Op dit moment heeft NAM geen voornemens om het gas uit het Carboon te gaan winnen. Derhalve dient het nu ook nog geen onderdeel uit te maken van de risicoanalyse. Indien NAM in de toekomst het gas uit het Carboon alsnog gaat winnen dan dient NAM een wijziging van het winningsplan in te dienen, waarbij ook de seismische risico's ten gevolge van deze winning adequaat in kaart gebracht dienen te worden.
112/12	TNO geeft aan op dit moment niet in staat te zijn om een risicoanalyse voor het Groningenveld te maken. Kunt u aangeven op welke termijn u een risicoanalyse voor het totale Groningenveld gereed heeft? Bent u bereid om daarin te betrekken, acties uitgaande van het zwaarwegende advies van SodM?	Zie het antwoord op deelzienswijze 18/13. Sodm is en blijft hierbij betrokken en zal mij voorzien van een advies over het, op basis van artikel 6 van het (ontwerp)besluit, door NAM op te stellen rapport waarin inzichtelijk wordt gemaakt wat het seismisch risico is voor de verschillende gebieden boven het Groningenveld voor de periode 2014-2016.
113/10	De relatie tussen productiesnelheid en de kans op meer en zwaardere schokken is volgens Houtenbos zelfs zeer onzeker. Rond 1975 was de productie zo'n 80 miljard kuub per jaar zonder aardbevingen. Bij het minderen van gas wordt het aantal bevingen niet minder en de zwaarte niet	Voordat aardbevingen kunnen optreden dient spanning opgebouwd te worden. Bij de hoge productiesnelheden eind jaren 70 was de compactie in het gesteente nog dusdanig beperkt dat er nog niet voldoende spanning was opgebouwd

	kleiner. De gevolgen worden alleen in de tijd vooruitgeschoven. Vorig jaar stond u zelfs een productie van 53,8 miljard kubieke meter toe en voor dit en komend jaar 42,5 miljard m^3.	om voelbare aardbevingen te kunnen genereren. Sinds de aardbevingen zijn begonnen (begin jaren 90) is er een duidelijke relatie met de (spanning opgebouwd door de) samendrukking van het gesteente te zien. Het verschuiven van de bevingen in de tijd is een van de effecten die door productievermindering wordt verkregen. Het totale aantal aardbevingen verandert mogelijk niet, maar de productieduur wordt verlengd en daardoor neemt het jaarlijks aantal aardbevingen af en daarmee ook de jaarlijkse kans op zwaardere bevingen.
7b. Productiefilosofie vanaf 2017		
55/3	Het verder onderzoeken van de ondergrond is een goede zaak, alleen zou de komende jaren ingezet kunnen worden op de meest moderne nanotechnologieën, zoals nanoreporters en nanosensoren om eigenschappen van reservoirs tussen diepe boorpunten via diverse parameters beter en gedetailleerder in beeld te krijgen. Daarmee kan gerichter en efficiënter worden geproduceerd. Dit onderzoek en de ontwikkeling van nanotechnologieën kan ook mede gericht worden op de risicoaspecten van de gaswinning. Ook de invloed van de bovengrond op ontstaan van S-golven e.d. moet verder worden onderzocht. Komen de bevingen alleen van een diepte van ca. 3 km komen of ook vanuit de ondiepere bodem? Verder is inzicht nodig in waterinstroom aan de randen (noordwest rand) van het veld na verdere productie.	*Nanotechnologie* Het gebruik van nanotechnologie voor deze ondergrondse toepassingen staat nog in de kinderschoenen. Wellicht is het de moeite waard om de haalbaarheid en toepasbaarheid van dit type technologie nu nader te onderzoeken. Maar op de korte termijn (nu tot 2 jaar) zal dat naar verwachting nog geen daadwerkelijke toepassing vinden. *S-golven* Er wordt een uitgebreid netwerk van ca. 60 ondiepe boorgaten geïnstalleerd. In die boorgaten worden diverse eigenschappen van de bovenste 200 meter gemeten, inclusief eigenschappen die te maken hebben met voortplanting van seismisch golven. De snelheid van 'shear'-golven in de bovenste 30-50m, bepalend voor een mogelijk opslinger effect, wordt bij alle nieuwe boorgaten gemeten. *Diepte epicentra* Op dit moment wordt in twee diepe putten op het niveau van het gasreservoir met gevoelige detectoren geluisterd naar de seismiciteit. Binnenkort worden twee nieuwe putten geboord, ter vervanging van de tijdelijke installaties. De meetgegevens uit die putten zal aanvullende informatie opleveren over de diepte, waarop de bevingen ontstaan. *Waterstroom aan de randen van het veld* De waterstroom aan de randen van het veld is een element, dat al is opgenomen in de modellen. IJking daarvan is gebeurd aan de hand van waargenomen waterbewegingen in putten en aan de hand van waargenomen bodemdaling boven die randgebieden. Zorgvuldige monitoring, zowel in putten als aan maaiveld is nu essentieel.

68/3	Onderzoeken van de ondergrond is noodzakelijk, maar dan wel om de veiligheid te verbeteren en niet om de productie weer op te rekken!	De onderzoeken moeten inzicht geven hoe het systeem ‘productie – aardbevingen’ functioneert. De onderzoeken moeten leiden tot een productiefilosofie waarbij de veiligheid is gewaarborgd.
76/3	Het onderzoeken van de ondergrond is de politiek van Sint Juttemis. Antwoorden op vragen roepen gegarandeerd nieuwe vragen op, en zo altijd redenen tot gewetenloos doorgaan met deze mijnbouw, tot de put echt droog staat en de natuur keihard heeft toegeslagen. Ik bind u dringend op het hart: eerder vandaag nog dan morgen een ieder VER buiten dit afgeschreven gebied wegkopen annex evacueren.	Zie het antwoord op deelzienswijze 68/3.
110/35	De aangenomen motie (33 529, nr. 48) van Tweede Kamerlid Dik-Faber van 5 februari 2014 verzoekt de regering te onderzoeken welke maatregelen de komende jaren genomen kunnen worden ter voorbereiding op een eventueel besluit over drie jaar tot drastische vermindering van de aardgaswinning, indien de veiligheidssituatie daartoe aanleiding geeft. Wij voelen ons gesteund door deze motie en doen een klemmend beroep op u om alternatieven te zoeken voor het geval de risico's van de gaswinning hoog blijven en een versnelde reductie van de winning uit het Groningenveld noodzakelijk is. Wij pleiten derhalve voor het faciliteren van Switch, de noordelijke energieagenda.	In Switch wordt de rijksoverheid gevraagd om te onder-steunen door belemmeringen weg te nemen en/of condities te verbeteren. Bij het in ontvangst nemen van de agenda, in april 2014 heb ik al aangegeven graag met de regio te willen samenwerken. Bovendien is er budget beschikbaar om investeringen te doen in de regio. De regio dient hierin echter zelf keuzes te maken om te bepalen welke trajecten ondersteunt dienen te worden. Dit zal gebeuren aan de Dialoogtafel of in de Economic Board.
7c. Nieuwe norm in 2015 voor risico’s aardbevingen door gaswinning		
6/5	Een norm heeft geen invloed op de bevingen zelf. De maximale afname kan alleen worden beperkt als de lopende contracten (Groningen gas) met de buitenlandse afnemers (Duitsland en België, Frankrijk) aflopen.	Een risico-norm heeft inderdaad geen invloed op de bevingen zelf. De totale jaarproductie van gas uit het Groningenveld wordt door dit (ontwerp)besluit beperkt voor de jaren 2014, 2015 en 2016. In 2016 zal besloten worden over de totale jaarproductie van gas uit het Groningenveld voor de jaren 2017 en later. De lopende contracten met buitenlandse afnemers houden rekening met het (afnemende) natuurlijk verloop van het Groningenveld. Mocht in 2016 besloten worden tot een lager productieniveau, dan betekent dat dat er een groter beroep moet worden gedaan op de conversie-installaties om hoog-calorisch gas om te zetten naar laagcalorisch gas (Groningen gas).
10/2	Bij de nieuwe norm voor de risico's van aardbevingen door gaswinning hoort een Nederlandse bouwrichtlijn. Die moet wel afgestemd zijn op de bouwmethode in Nederland met spouwmuren en half steens binnenmuren. Spouwmuren kunnen bijvoorbeeld versterkt worden tot sandwich wanden en	In Europa wordt een Europese Standaard voor aardbevingen (Eurocode 8) gehanteerd. Daarbij mag elk land een aantal eigen keuzes maken. Daardoor kan rekening worden gehouden met de specifieke nationale omstandigheden zoals

	dunne binnen muren kunnen aan beide zijden beplakt worden met glasvezeltextiel. Om bijvoorbeeld de Engelse nationale richtlijn over te nemen lijkt mij daarom niet handig.	het type beving (geïnduceerd tegenover tectonisch), de zwaarte van de beving en de lokale grondgesteldheid. Daarnaast is het type gebouw en constructie wijze zeer relevant voor de mate waarin het belastingen kan weerstaan. Daarom wordt door NAM de lokale woningvoorraad in de kern van het gaswinningsgebied geïnspecteerd.
18/6	Identieke deelzienswijzen zijn: 46/6, 47/6, 49/6, 50/6, 51/12, 53/14, 61/6, 63/6, 73/6, 87/6, 89/6, 92/6, 93/6, 94/6, 95/6, 96/6, 97/6, 98/6, 101/6, 102/6, 103/6, 104/6, 105/6, 106/6 en 112/6. Veiligheidsregio Groningen dringt erop aan om zo snel als mogelijk gevolg te geven aan het advies van SodM om risicobeleid te ontwikkelen voor de veiligheidsrisico's door aardbevingen en daarvoor bepaalde acceptatiecriteria te ontwikkelen (die op dit moment dus nog ontbreken). Daarbij zou ook aandacht besteed moeten worden welke risico's meerdere lichtere aardbevingen met zich meebrengen (de zgn. repeterende effecten). Veiligheidsregio Groningen wil betrokken zijn bij de ontwikkeling van dit normenkader en de acceptatiecriteria.	Zie het antwoord op deelzienswijze 91/7 (paragraaf 1.a.2). Daarnaast zal bekeken worden op welke wijze de omgeving betrokken kan worden bij het opstellen van een normenkader m.b.t. de risico's van geïnduceerde bevingen.
18/17	Identieke deelzienswijzen zijn: 46/16, 47/16, 49/14, 50/16, 51/21, 53/24, 61/16, 63/15, 73/14, 87/15, 89/15, 92/15, 93/15, 94/15, 95/15, 96/15, 97/15, 98/15, 101/15, 102/15, 103/15, 104/15, 105/15, 106/15 en 112/15. Kunt u aangeven op welke wijze Veiligheidsregio Groningen door u wordt betrokken bij de ontwikkeling van het nieuw vorm te geven risicobeleid voor aardbevingsrisico's?	Zie antwoord op deelzienswijze 18/6
23/12	Volgens de Tcbb is het van groot belang dat in de komende twee tot drie jaar een veel bredere groep deskundigen, vanuit meerdere disciplines, een poging doet om consensus te bereiken over het aardbevingsrisico. Het is belangrijk dat ook een deskundige op het gebied van psychologische effecten van aardbevingen deel uitmaakt van deze groep. Dit zou ook een buitenlandse expert kunnen zijn.	Zie de antwoorden op de deelzienswijzen 23/2 en 23/8 (beide paragraaf 3.d).
23/13	Bij het vaststellen van de methodiek en normstelling van het risicobeleid (uiterlijk in het najaar van 2015) moet mede gebruik gemaakt worden van een gezondheidsonderzoek onder de bevolking.	Zie de antwoorden op de deelzienswijzen 23/2 en 23/8 (beide paragraaf 3.d).
23/15	In de afweging moet worden vastgesteld welk niveau van psychische klachten bij de bevolking als gevolg van de aardbevingen maatschappelijk acceptabel is. Hierbij zal ook gekeken moeten worden naar het aantal suïcides en pogingen daartoe in relatie tot de aardbevingen. In de afweging dienen gezondheidsrisico's net zo zwaar te wegen als veiligheidsrisico's.	Zie de antwoorden op de deelzienswijzen 23/2 en 23/8 (beide paragraaf 3.d).

30/5	Hoe kunnen er normen gemaakt worden, als de risico's nog niet bekend zijn? Het is goed als er een norm komt, maar die moet lager zijn dan de nu voorgestelde norm.	Zie het antwoord op deelzienswijze 91/7 (paragraaf 1.a.2).
36/4	Inspreker vindt, m.b.t. het invoeren in 2015 van een nieuwe norm voor de risico's van aardbevingen door gaswinning, dat als door deze norm het gevaar wordt beperkt, dit zeker moet gebeuren. Het is goed om te onderzoeken of gaswinning op andere wijze mogelijk is, of door bijvoorbeeld iets terug te brengen in de aarde, bijvoorbeeld water. Als daardoor de risico's worden teruggedrongen dan kan de gaswinning doorgaan, in het nationale belang.	Zie antwoord op deelzienswijze 59/2.
38/5	Als in Nederland iets een te groot risico wordt, dan verhoogt de regering de norm in plaats van dat het risico verlaagt wordt. Dit is onacceptabel. Wij gaan nu niet de norm voor risico's op aardbevingen verhogen maar verlagen.	Het onderzoek naar normstelling heeft geen vooraf bepaald doel en zal onafhankelijk uitgevoerd worden.
45/12	Voor andere bedreigende gevaren worden andere risicoafwegingskaders gehanteerd en ik vind eenduidigheid in een risiconormenkader een vereiste.	Ik ben het eens met het door u genoemde streven naar eenduidigheid. Soms behoeven specifieke risico's echter een specifiek risicoafwegingskader. Het te ontwikkelen risico-beleid voor de gaswinning, waarin acceptabele grenzen zullen zijn vastgelegd, zal eind 2015 afgerond moeten zijn.
46/15	Identieke deelzienswijzen zijn: 18/16, 47/15, 49/14, 50/15, 51/20, 53/23, 61/14, 63/14, 73/19, 87/14, 89/14, 92/14, 93/14, 94/14, 95/14, 96/14, 97/14, 98/14, 101/14, 102/14, 103/14, 104/14, 105/14, 106/14 en 112/14. Kunt u aangeven wanneer het te ontwikkelen risicobeleid voor aardbevingsrisico's gereed is en waar de acceptabele grenzen liggen in het meet- en monitoringplan?	Het ontwikkelen van een risicobeleid zal eind 2015 afgerond moeten zijn, waarin acceptabele grenzen zijn vastgelegd. Zie ook het antwoord op deelzienswijze 14/4.
47/17	Identieke deelzienswijzen zijn: 46/17, 50/17, 51/22, 53/25, 61/17, 63/16, 73/15, 87/16, 89/16, 92/16, 93/16, 94/16, 95/16, 96/16, 97/16, 98/17, 101/16, 102/16, 103/16, 104/16, 105/16, 106/16 en 112/17. Kunt u aangeven hoe de neveneffecten van aardbevingen, zoals het groter worden van plaatsgebonden risicocontouren als gevolg van het falen van risicovolle installaties, onderzocht gaan worden?	Dit zal meegenomen worden in het onderzoek naar de berekeningswijze van risico's m.b.t. geïnduceerde bevingen.
55/5	De vast te stellen nieuwe risiconorm zal niet alleen een norm mogen zijn voor lokaal individueel risico van mensen, maar ook een norm voor groepsrisico en voor risico van indirecte effecten (door bijvoorbeeld overstroming, of uitval van infrastructuur). En dan hebben we het nog niet over imagoschade. Verder is voor een norm beter inzicht nodig in het mechanisme van secundaire bevingen.	Dit zal meegenomen worden in het onderzoek naar de berekeningswijze van risico's m.b.t. geïnduceerde bevingen.

56/5	Deze norm zou vastgesteld moeten worden n.a.v. onafhankelijk onderzoek, d.w.z. door een wetenschappelijk instituut (bij voorkeur uit het buitenland) die geen binding met het Ministerie voor EZ of de NAM heeft. Het risico bestaat dat de risiconorm zo gesteld wordt dat de verantwoordelijkheid voor schade die de NAM en het Ministerie voor EZ heeft ten nadele van de bewoners gewijzigd wordt.	In Nederland worden dit soort normen vastgesteld door de overheid. NAM draagt de primaire verantwoordelijkheid voor de schade en niet het ministerie van Economische Zaken.
62/5	Het vaststellen van een nieuwe norm voor de risico's van aardbevingen door de gaswinning moet gebeuren, waarbij met name in het gebied langs de zeedijken een samengesteld risico moet worden berekend (van aardbevingsrisico, overstromingsrisico en (verhoogd) risico op calamiteiten bij de industriegebieden (Eemshaven, Delfzijl)).	De suggestie zal worden meegenomen.
65/5	Hoezo een nieuwe norm voor het aardbevingsrisico in 2015? Ik woon al 42 jaar in de provincie Groningen. En u verpest c.q. veroorzaakt overlast en wilt dit legaliseren met een nieuwe norm. Mijn huis en grond zijn nu al bijna onverkoopbaar. Wie wil er nog wonen in een gebied waar u als vergunningverlener aardbevingen legaliseert?	Uw zorg is helder. Omdat er nu in Nederland geen norm bestaat voor geïnduceerde aardbevingen, is het voor de overheid lastig aan te geven waar normen worden overschreden. Helderheid hierin is juist van belang voor de bewoners van Groningen.
68/5	Het invoeren in 2015 van een nieuwe norm vind ik twijfelachtig! Zo'n norm zal de onrust bij de bewoners niet snel doen afnemen. Eerst merkbare afname in de hevigheid van de bevingen realiseren.	Zie het antwoord op deelzienswijze 65/5.
74/5	Aangezien de 'oude' bevingen nog onvoldoende zijn geëvalueerd, is de nieuwe norm die moet worden gesteld op basis van ervaringscijfers zowel hier in Groningen als elders, nog onvoldoende beargumenteerd.	Er is nog geen nieuwe norm gesteld. In de nieuwe norm zullen expliciet alle kennis, die in het afgelopen jaar is opgedaan, en de resultaten uit de nu lopende onderzoeken meegenomen worden.
80/5	Het invoeren van een nieuwe norm voor de aardbevingsrisico's in 2015 is een prima idee.	Dit ondersteunt de ingeslagen weg.
81/5	Normen zijn tot nu toe telkens bijgesteld waarbij de steeds grotere risico's acceptabel werden geacht. Het wordt tijd om eerst eens te denken aan de veiligheid in de regio en pas later aan de economische effecten.	Zie het antwoord op deelzienswijze 65/5.
82/2	Een zwaarwegend kritiekpunt is de framing van een vermeend noodzakelijke aanpassing van het aardbevingsrisicobeleid. De urgentie tot nieuw risicobeleid wordt echter nergens in de onderliggende documenten van het besluit deugdelijk onderbouwd. Dit terwijl u juist de vigerende wet- en regelgeving zou moeten handhaven en dit ook duidelijk naar buiten had moeten brengen (daarmee had u pas werkelijk enige vertrouwen kunnen herstellen). Ik doel in dit verband op het Besluit algemene regels milieu mijnbouw (Barmm) en Besluit externe veiligheid inrichtingen (Bevi). De	Zie het antwoord op deelzienswijze 65/5.

	optelsom van Barmm, Artikel 44 en 45 en Bevi, Artikel 6, lid 1 en Artikel 17, lid 1 maakt dat voor een grote groep Groningers deze bepalingen reeds van toepassing (dienen te) zijn. Voor mijn gezin geldt inmiddels het door SodM berekende hoogste Lokaal Persoonlijk Risico (6,9 x 10-5), want we wonen twee kilometer naast Huizinge in een huis uit de klasse "niet versterkte bakstenen huizen van vóór 1920." Het lijkt er gezien uw handelswijze en communicatie tot nu toe sterk op dat u deze onacceptabele schending van de grenswaarde ongemoeid laat en zelfs meent te kunnen omzeilen door nieuw risicobeleid te bepleiten - beleid waarbij míjn veiligheid en welzijn ongetwijfeld structureel zullen moeten wijken voor 'business as usual' inzake de gaswinning. Ik kan dat gezien de huidige wettelijke kaders simpelweg niet verteren.	
82/39	De noodzaak van nieuw risicobeleid wordt plotseling bepleit, maar onverantwoord gebrekkig onderbouwd. De brief van de Minister van 17 januari 2014 lijkt te stellen 'er is een groter risico dan voorheen, dus is er nieuw beleid nodig', dit gaat veel te kort door de bocht. Want waarom zou nieuw beleid nodig zijn omdat er een groter risico blijkt te bestaan? Waarom voldoen de huidige, glasheldere normen volgens de Minister ineens niet meer en acht hij het noodzakelijk een verschil te maken tussen deze aardbevingsrisico's en algemene risico's in het domein van externe veiligheid? Deze zaken worden niet verder uiteengezet. Helsloot en Kamp verwijzen – voor de noodzaak van een nieuw risicobeleid - feitelijk naar elkaar, vormen elkaars fundament en creëren zo een nieuwe werkelijkheid.	Zie het antwoord op deelzienswijze 65/5.
82/40	Noch de minister, noch prof. Helsloot maakt duidelijk waarom de huidige veiligheidsnormen niet zouden volstaan. Het is dan ook schrijnend dat de minister het advies van Helsloot lijkt over te nemen ("Welke risico's zijn nog acceptabel en welke niet? Dit maakt beleidskaders voor de risico's veroorzaakt door aardbevingen gerelateerd aan gaswinning noodzakelijk.") en daarmee de risico-inventarisatie van SodM en de ernstige conclusie daarvan ("Uit de totale beoordeling van het winningsplan Groningen 2013 blijkt dat het plan op de meest essentiële onderdelen tekortkomingen vertoont. Daarom adviseert SodM u niet in te stemmen met het winningsplan Groningen 2013.") slechts ter kennisgeving aanneemt. De minister maakt in het geheel niet duidelijk waarom nieuw risicobeleid nodig is, terwijl de dagelijkse beleidspraktijk zeer helder is in het vigerende risicobeleid vastgelegd in het Besluit externe veiligheid instellingen (Bevi), en dit, vanuit het individu gezien, geen enkele aanleiding geeft om nieuw beleid te formuleren.	Zie het antwoord op deelzienswijze 65/5.
82/42	Het nihilistische uitgangspunt van prof. Helsloot is een hellend vlak. In diverse columns en mediaoptredens spreekt Helsloot over de idiotie van	Zie het antwoord op deelzienswijze 91/7 (paragraaf 1.a.2).

	voorzorg, disproportionele uitkoopsommen en nodeloze doorgeschoten veiligheidsmaatregelen. Professor Helsloot stelt dit persoonlijke perspectief op zijn weblog Crisislab overigens nog iets puntiger: "Volgens een rationele benadering is veiligheidsbeleid disproportioneel als met hetzelfde geld elders meer mensenlevens gewonnen kunnen worden." Dit is een zeer gevaarlijk en daarom verwerpelijk uitgangspunt, omdat je daarmee nieuwe mogelijkheden en beleidsruimte creëert waarin een overheidsingrijpen in principe altijd is uit en zelfs af te stellen. De door prof. Helsloot geïntroduceerde 'waardedwaling' is niets minder dan moreel verwerpelijk. De partij die deze ernstige dreiging met zijn commerciële activiteiten veroorzaakt behoort deze dreiging te allen tijde weg te nemen, op welke manier dan ook. Doet zij dit niet uit eigen beweging, dan dient de overheid zijn beschermingsplicht jegens haar inwoners na te komen en de overtreder dusdanig aan te spreken dat de veiligheidsnorm per direct wordt hersteld.	
82/48	Het begrip 'systemisch risico' dat prof. Helsloot gebruikt, is misplaatst, het kent geen duidelijke, algemeen aanvaarde definitie. Het is eerder gebruikt in de bankensector, waar het omschreven werd als een risico dat het gehele financiële systeem treft en in gevaar brengt, en daarmee een domino-effect in zich heeft. Een risico dat grote schade kan veroorzaken aan een totale markt. De voorwaarden die Helsloot koppelt aan de karakterisering 'systemisch' zijn niet breed bekend en nogal vergezocht. Hij put in dit kader uit een 'white paper' van International Risk Governance Council, getiteld 'White paper on risk governance – Towards an integrative approach'.	Zie het antwoord op deelzienswijze 65/5.
109/8	Er wordt gerefereerd aan een nieuwe norm voor het aardbevingsrisico, in te voeren in 2015. In het ter visie liggende besluit van de Minister komt dit begrip in de artikelen 1 t/m 14 niet voor, in de toelichting heb ik het ook niet kunnen vinden. Ook heb ik niet kunnen vinden wat de huidige norm is. Is het de bedoeling de schade later niet meer geheel te vergoeden?	Het opstellen van een norm voor het aardbevingsrisico is aan de overheid en niet aan NAM en daarmee ook geen onderdeel van het (ontwerp)besluit.
110/17	U geeft aan dat de komende drie jaar benut moeten worden om te werken aan een breed geaccepteerde methodiek voor de berekening en weging van de risico's. Wij verzoeken u ervoor zorg te dragen dat daarin ook recht gedaan wordt aan de gevoelens van de bevolking.	De suggestie zal worden meegenomen.
110/42	T.a.v. artikel 3: Wij vragen u zo spoedig mogelijk een methodiek en normstelling ten aanzien van het risicobeleid vast te stellen en daarbij de regio te betrekken. Tevens vragen wij u aan te geven wanneer deze methodiek en normstelling gereed zal zijn.	Zie het antwoord op deelzienswijze 91/7 (paragraaf 1.a.2). Daarnaast zal bekeken worden op welke wijze de omgeving betrokken kan worden bij het opstellen van een normen-kader m.b.t. de risico's van geïnduceerde bevingen.

Hoofdstuk 8: Overig		
8.a Natuur en milieu		
17/1	In 1999 gaf een ambtenaar van de gemeente Loppersum aan dat de bodem toen reeds 70 cm gedaald was. In 2002 gaf de NAM aan dat er maar sprake was geweest van 30 cm bodemdaling. Waar zijn de 40 cm gebleven?	Het is in algemene zin lastig om te spreken over een gesprek dat lang geleden plaatsvond en waarbij ik geen partij was. Als de door u genoemde uitlating is gedaan, moet ik concluderen dat deze feitelijk onjuist is. De bodem-daling in het Groningenveld wordt gemeten en hierover wordt periodiek gerapporteerd. Uit de Rapportage over bodemdaling die in het jaar 2010 is gepubliceerd, blijkt dat de bodemdaling in 2008 op het diepste punt circa 30 centimeter bedroeg. Zie hiervoor het NAM Rapport Bodemdaling door aardgaswinning, Statusrapport 2010 (http://www.nam.nl/nl/downloads/reports-subsidence.html).
17/2	Het is algemeen bekend op basis van de cijfers dat de Waddenzee minder vaak droog komt te liggen door de bodemdaling. Dat heeft ernstige gevolgen voor de natuur, o.a. voor de zeehonden die daar hun domein hebben.	Het is mij niet duidelijk wat inspreker met de verwijzing naar de Waddenzee tegen het (ontwerp)besluit tracht in te brengen. Voor de effecten van dit (ontwerp)besluit op de natuur verwijs ik naar het antwoord op deelzienswijze 91/33.
37/3	Er is te weinig zicht op de effecten van aardbevingen op de kwetsbare veen- en kleilagen waarop de gebouwen in Groningen staan. De gehanteerde richtlijnen voor aardbevingsschade zijn niet opgesteld in holocene gebieden. Ook is geen zicht op de effecten van gaswinning op diepere aardlagen.	De modellen waarmee wordt gewerkt om seismische risico's te berekenen worden steeds specifieker toegespitst op de situatie in Groningen. Dat doet NAM bijvoorbeeld door de fragility curves (de belastbaarheid van woningen) steeds nauwkeuriger op verschillende typen gebouwen in de regio toe te spitsen. Bevingen uit de ondergrond worden door klei- en veenlagen op een andere manier opgevangen dan bijvoorbeeld steenlagen. Denkbaar is dat klei- en veenlagen juist een "dempend effect" hebben in die zin dat door die lagen minder seismische energie een weg naar boven vindt – dus naar de oppervlakte. Andere ondiepe lagen kunnen juist een opslingerend effect veroorzaken. In de komende jaren zullen deze lagen nauwkeurig gekarteerd worden. In ondiepe boringen worden metingen verricht om de mechanische eigenschappen vast te stellen en modellen die met deze data gevoed worden kunnen vervolgens gekalibreerd worden met het uitgebreide netwerk van geofoons en accelerometers dat in 2014 gereed moet zijn. De diepere lagen worden bemeten in de boringen die de komende jaren

		worden verricht om de diepe geofoons te installeren.
44/2	Laagfrequent geluid afkomstig van de gaslocatie Grijpskerk heeft ons al 9 jaar auditief gemarteld 24 per dag. Deze ellende wordt nog steeds ontkend door de NAM.	De locatie Grijpskerk valt buiten de omvang van dit (ontwerp)besluit, zodat deze stelling buiten beschouwing dient te blijven.
62/7	De effecten op natuur strekken zich uit tot de plaat Hond-Paap in het Eems-estuarium, die in het winningsgebied is gelegen. Het volgen en beoordelen van de gevolgen hiervan zijn geen onderdeel van het beschreven monitoringplan terwijl er effecten op natuurwaarden kunnen optreden of al zijn opgetreden (denk aan het kwijnende veld van het Groot Zeegras Zostera marina). De monitoring van natuureffecten moet zich dus uitstrekken t/m het buitendijkse Natura-2000 gebied Eems-estuarium. Ook de bodemdaling moet in het buitendijkse gebied worden gemeten, zodat de contouren van de bodemdalingsschotel nauwkeuriger kunnen worden vastgesteld dan nu gebeurt (door inter-/extrapolatie).	Zie het antwoord op deelzienswijze 57/17.
78/3	Ik ben van mening dat bodemdaling voorkomen kan worden door op de juiste plekken in de ondergrond water te injecteren. Onderzoek dus op welke plekken water geïnjecteerd dient te worden om de bodemdaling tegen te gaan. Doe proeven op basis van de resultaten van dit onderzoek.	Eén van de mogelijkheden die NAM heeft verkend is of op het seismisch risico zou kunnen worden verkleind door stoffen in de ondergrond te injecteren op plaatsen waar eerst gas zat. De injectie van die stoffen zou de druk in de ondergrond op peil moeten houden en zou zo verdere compactie kunnen voorkomen. Door sommige insprekers is gesteld dat in het ontwerp uit financiële overwegingen van het injecteren van stikstof is afgezien. Anderen vragen naar mogelijkheden van de injectie van water of koolstofdioxide (koolzuurgas). Op mijn verzoek heeft NAM onderzoek laten verrichten naar het gebruik van alternatieve winningstechnieken om het aantal en het maximum van bevingen te beperken. In mijn brief aan de Tweede Kamer van 11 februari 2013, waarin alle geïnitieerde onderzoeken zijn opgesomd, is dit onderzoek aangeduid als onderzoek 6. Een onderdeel van dit onderzoek is het verkennen van mogelijkheden om de ondergrond op druk te houden door een vloeistof of gas te injecteren waar gas uit de ondergrond is gewonnen. Zie hierover p. 209 en verder van het technisch addendum bij het winningsplan. In het onderzoek is de injectie van water, stikstof, koolzuurgas, rookgas en lucht overwogen. Koolzuurgas is als optie afgevallen omdat de hoeveelheid gas die nodig zou zijn voor injectie zo groot zou zijn dat deze niet realistisch is. Het onderzoek naar de mogelijkheid water te injecteren

		wordt niet verder voortgezet. Een aantal omstandigheden maakt de injectie van water onaantrekkelijk. Hiervoor is onder meer van belang dat de eigenschappen van water sterk afwijken van die van gas. Daardoor zijn de effecten van de injectie van zeer grote hoeveelheden water ongewis. Waar voor injectie met stikstof ongeveer 23 injectieputten nodig zouden zijn, is voor injectie met water een veelvoud van dit aantal nodig, namelijk tussen de 250 en 400. Dit komt voornamelijk door de hogere viscositeit van water. Daarnaast leidt injectie met water tot verlies van een aanzienlijke hoeveelheid gas. Stikstof heeft niet een aantal negatieve eigenschappen die water en koolzuurgas wel hebben. Zo leidt dit inerte gas niet tot corrosie. Het gas uit het Groningengasveld bestaat zelfs voor 14% uit stikstof. Om de druk in de ondergrond te handhaven is een kleiner aantal injectieputten nodig. Daarom is de mogelijkheid tot het injecteren van stikstof verder onderzocht. Door sommige insprekers is gesuggereerd dat injectie met stikstof uit financiële overwegingen van de hand is gewezen. Die stelling behoeft nuancering. In het voorgenomen (ontwerp)besluit is reeds aangegeven dat injectie van stikstof niet alleen zeer grote investeringen en hoge operationele kosten vergt, maar ook een enorme impact op de omgeving zal hebben. Om op de benodigde schaal stikstof te kunnen produceren moet een groot industrieel gebied worden vrijgemaakt. Dat gebied heeft een ingrijpende impact op het aangezicht in de omgeving. Het produceren van stikstof op deze ongekend grote schaal zou veel elektriciteit verbruiken. Daarnaast moeten (naast de 23 nieuw te boren injectieputten) bestaande productielocaties worden uitgebreid en zal ongeveer 200 kilometer aan buisleidingen nodig zijn om het stikstof te transporteren. Daarnaast is het niet duidelijk in hoeverre de aardbevingen gereduceerd worden. Er bestaat zelfs een kans dat de bevingen kunnen toenemen. Al deze factoren brengen met zich dat niet lichtvaardig tot injectie van stikstof kan worden overgegaan. Wel worden mogelijkheden van stikstofinjectie nader onderzocht. Er worden onder meer inspanningen verricht om een beter beeld te krijgen van de effecten van injectie van stikstof op de ondergrond.

91/33	Identieke deelzienswijze is 67/40. Aardbevingen en bodemdaling hebben potentieel grote risico's voor de natuur in de omgeving van het gaswingebied. Gaswinning leidt tot bodemdaling en bodemdaling zorgt voor wijziging van de waterhuishouding in een groot gebied: tot ver buiten het gebied waar de bodemdaling plaatsvindt kan bijvoorbeeld verdroging optreden. Door calamiteiten (als gevolg van aardbevingen) kunnen grote hoeveelheden giftige stoffen in lucht, water en bodem terecht komen. Diverse Natura 2000-gebieden worden bedreigd: het betreft onder andere het Eems-Dollard estuarium en de Waddenzee, maar ook valt schade aan verschillende andere in Nederland (bijvoorbeeld de gebieden Lauwersmeer, Leekstermeer, Zuidlaardermeer, Lieftinghsbroek) en in Duitsland (bijvoorbeeld de gebieden Hund und Paapsand, Krummhörn, Emsmarch von Leer bis Emden) gelegen Natura 2000-gebieden niet uit te sluiten.	Bodemdaling kan mogelijk invloed hebben op de water-huishouding. In Nederland wordt de waterhuishouding beheerd door de waterschappen. De waterschappen treffen maatregelen zodra dit nodig is. Indien en voor zover de bodemdaling wordt veroorzaakt door de gaswinning kunnen waterschappen de (extra) kosten die zij in verband hiermee moeten maken claimen bij de Commissie Bodemdaling. Voor de beantwoording van deze deelzienswijze over Natura 2000 verwijs ik naar het antwoord op deelzienswijze 57/17.
8.b Overig		
4/20	De NAM gaat de mogelijkheid van het in de grond pompen van stikstof, nog giftiger dan $C0_2$, overwegen en berekenen ter stabilisatie van de ondergrond!? Macaber.	Stikstof is niet giftig. Naast CO_2 is stikstof één van de bestanddelen van de lucht die wij inademen. CO_2 is corrosief en zal eerder leiden tot schade aan de putten en installaties.
10/3	Het gasbedrijf NAM kan ook biogas gaan stimuleren. Met de grote veestapel in Groningen en de rest van Nederland zou je ongeveer 10 miljoen m^3 biogas per dag kunnen produceren. Dat kan nog verder verhoogd worden met landbouw en voedselindustrie afval. Daarmee kan je dus per jaar ongeveer 4 miljard m^3 gas produceren (10% huidige productie), waarmee je een gigantische hoeveelheid CO_2eq kan besparen en Nederland aan de CO_2 verplichtingen voldoet. Bovendien is het duurzaam en creëert het veel werkgelegenheid.	Het belang van gas(winning) voor de Nederlandse energie-voorziening in relatie tot andere bronnen van energie, evenals de aan de orde zijnde energietransitie (van fossiel naar duurzaam), is uiteengezet in het Energierapport 2011. Zoals uiteengezet in het SER-Energieakkoord van 2013, richt ik mij ook nadrukkelijk op het vergroten van het aandeel duurzaam in de Nederlandse energiemix. Ook biogas valt daaronder. In hoeverre NAM daarbij op termijn een rol zal gaan spelen is mij niet bekend.
11/3	Minder belangrijk voor uw ontwerpbesluit, maar des te meer voor ons woongenot: de NAM-productielocatie aan de kust (nabij Bierum) maakt een ondragelijk piepgeluid, dat ver reikt. Dit is zo hinderlijk dat we geen ommetje langs zee meer maken.	Het is onvermijdelijk dat een productielocatie enig geluid voortbrengt. Bij het aanvragen van een vergunning moet NAM daarom een prognose geven van het geluid dat de locatie zal veroorzaken. Vervolgens geef ik in de vergunning aan binnen welke grenzen dit geluid moet blijven. Dat is ook in dit geval gebeurd. Door NAM zijn geluidsmetingen bij de locatie verricht om te controleren of het geluid van de locatie binnen de grenzen van de omgevingsvergunning milieu blijft. Dat was hier het geval. Volledigheidshalve heb ik wel navraag gedaan bij NAM over het geluid dat de locatie Bierum veroorzaakt. Ik begrijp dat

		NAM – ondanks dat het geluid binnen de door mij bepaalde grenzen blijft – twee meldingen heeft ontvangen van geluidshinder vanwege de locatie Bierum. Aan beide melders is gevraagd een week lang een logboek bij te houden waarin zij noteren wanneer zij de geluidshinder ervaren. Het logboek wordt vervolgens vergeleken met het productieschema van de locatie, zodat kan worden bepaald of een correlatie aanwezig is tussen de geluidsklachten en de bedrijfsvoering van de locatie. Op dit moment heeft NAM van één melder een logboek ontvangen. De inhoud van het logboek is vergeleken is vergeleken met de productiedata van de locatie. Uit deze vergelijking komt geen ondubbelzinnige correlatie naar voren tussen de geluidsklachten en de bedrijfsvoering van de locatie. Het geluid blijft binnen de toegestane geluidscontouren. Niettemin zal NAM additionele maatregelen nemen. Deze handelwijze acht ik zorgvuldig. Voor zover voor dit (ontwerp)besluit al van belang, merk ik op dat ik in de geluidshinder geen aanleiding geeft om mijn (ontwerp)besluit anders in te richten.
14/5	Het gaswinningsgebied in Groningen zal een ommekeer moeten maken van aardgaswinning naar de winning van duurzame energie.	Het belang van gas(winning) voor de Nederlandse energievoorziening in relatie tot andere bronnen van energie, evenals de aan de orde zijnde energietransitie (van fossiel naar duurzaam), is uiteengezet in het Energierapport 2011. Zoals uiteengezet in het SER-Energieakkoord van 2013, richt ik mij ook nadrukkelijk op het vergroten van het aandeel duurzaam in de Nederlandse energiemix.
14/6	Onvoldoende financiële middelen zijn destijds ten goede gekomen aan Groningen. Geadviseerd wordt om met de aardgasbaten niet de staatsbegroting sluitend te maken, maar de aardgasbaten als risicopost op te laten nemen in de begroting. Deze risicopost moet tegenwoordige en toekomstige gevolgen van de gaswinning compenseren en herstellen.	De aardgasbaten worden verwerkt conform de voorschriften uit de Comptabiliteitswet. De manier waarop de aardgasbaten besteed worden, is een politieke keuze. Het is een actueel onderwerp in het politieke debat in de Tweede Kamer. Overigens is NAM aansprakelijk voor schade als gevolg van aardbevingen die worden veroorzaakt door de winning (artikel 6:177 BW).
18/18	Identieke deelzienswijzen zijn: 46/18, 47/18, 49/16, 50/18, 51/23, 53/26, 61/18, 63/17, 73/16, 87/18, 89/17, 92/17, 93/17, 94/17, 95/17, 96/17, 97/17, 98/18, 101/17, 102/17, 103/17, 104/17, 105/17, 106/17 en 112/18.	Het Waarborgfonds mijnbouwschade, dat is ingesteld ingevolge artikel 135, eerste lid, van de Mijnbouwwet, voorziet in schadevergoeding ten laste van dat fonds indien

	In het maatregelenpakket van 17 januari 2014 is een eenmalig bedrag beschikbaar gesteld voor een periode van 5 jaar. Wij constateren echter dat in tegenstelling tot het bepaalde in artikel 135 Mijnbouwwet er geen sprake is van een bestaand waarborgfonds noch dat er een intentie bestaat om deze verplichting in voorgeschreven vorm na te komen. Om tot een duurzaam perspectief te komen voor de regio doen wij de dringende oproep om alsnog structureel financiële middelen beschikbaar te stellen in een daartoe bestemd waarborgfonds.	bij natuurlijke personen zaakschade is opgetreden door mijnbouwactiviteiten en er geen mijnbouwonderneming meer is op wie de schade kan worden verhaald. Daarvan is op dit moment in Groningen geen sprake. Naast dit fonds zijn er afspraken gemaakt in het Bestuurlijk Akkoord *"Vertrouwen op Herstel en Herstel van Vertrouwen"*. Dit bestuurlijk akkoord is gericht op de inzet en activiteiten in de regio. Hiervoor verwijs ik naar mijn brief aan de Tweede Kamer van 17 januari 2014, waarin dit is uiteengezet.
23/18	Verder heeft de rijksoverheid zich voor de rijksbegroting veel te afhankelijk gemaakt van de gasinkomsten. Deze afhankelijkheid maakt het bijna onmogelijk een goed afgewogen beslissing te maken met betrekking tot de gaswinning en maakt het bovendien lastig om de NAM onder druk te zetten. Tijdelijke gehele stopzetting van de gaswinning in het gebied, om de ondergrond tot rust te laten komen, is voor u helemaal geen optie, omdat u geld nodig heeft.	Zie het antwoord op deelzienswijze 39/7 (paragraaf 2.b).
23/19	De NAM geeft als bezwaar tegen de injectie van stikstof de zeer grote investeringen en de hoge operationele kosten. Is het niet vanzelfsprekend dat de NAM en haar aandeelhouders opdraaien voor deze kosten? Men wekt hier de suggestie liever winst te maken dan de kans op en de magnitude van aardbevingen te verkleinen.	Zie het antwoord op deelzienswijze 78/3 (paragraaf 8.a).
23/25	In plaats van de bewoners van het gebied als uitgangspunt te nemen, er zijn nu al duizenden huizen en gebouwen beschadigd en er zijn nu al veel mensen met gezondheidsproblemen , neemt de overheid geld als uitgangspunt. Door de verslaving aan het Groningse gas is het rijk voor haar begroting afhankelijk geworden van de gasbaten. Een uitweg hiervoor zou kunnen zijn om voortaan de gasbaten op te nemen in de begroting als extra baten die niet noodzakelijk zijn voor het in evenwicht brengen van de rijksbegroting.	Zie de antwoorden op de deelzienswijzen 14/6 en 39/7 (paragraaf 2.b).
28/7	Waarom stikstof injecteren om bodemdaling te voorkomen en geen CO_2. Dat is milieutechnisch een goede oplossing: er is een overschot aan CO_2 .	De vraag heeft betrekking op het injecteren van CO_2 uit milieutechnische overwegingen. De volumes geconcentreerd CO_2 die aanwezig zijn op werkbare afstand van het veld zijn klein vergeleken bij de volumebehoefte van een drukhand-havingsproject. Daarnaast geldt dat de nadelen erg groot zijn. CO_2 is corrosief en zal eerder leiden tot schade aan de putten en de installaties. Zodra CO_2 doorbreekt in de productieputten, wordt het geproduceerde aardgas ongeschikt om op de markt aangeboden te worden.

40/6	Volgens de NAM en het Ministerie zijn er geen alternatieven voor de gaswinning, maar die zijn er wel degelijk: windenergie, energie uit waterkracht en zonne-energie, de inwoners van de provincie Groningen evacueren en schadeloos stellen, en voor mensen die willen blijven woningen bouwen die aardbevings- en overstromingsbestendig zijn (woningen op luchtkussens en drijvers).	Zoals uiteengezet in het door mij uitgebrachte Energierapport 2011 zijn, naast aardgaswinning, diverse andere energiebronnen, beschikbaar. Zoals uiteengezet in het SER-Energieakkoord van 2013, richt ik mij ook nadrukkelijk op het vergroten van het aandeel duurzaam in de Nederlandse energiemix. Er zijn regelingen ter vergoeding van de schade die de inwoners van de provincie Groningen ondervinden. Om schade te voorkomen wordt ook geïnvesteerd in de versterking van gebouwen en dijken. Voor het evacueren van de inwoners van de provincie Groningen is vooralsnog totaal geen aanleiding.
45/4	Aardgas wordt al jaren aangemerkt als een transitiebrandstof, maar lijkt nu hoofdbrandstof en de Nederlandse economie draait er in grote mate op. Het is natuurlijk des te schrijnender dat dit kabinet niet eens een visie of energiebeleid heeft, slechts een energieakkoord. U gaat daarbij voor de korte termijn terwijl de Duitse Energie Wende de lange termijn betreft. De Groningers zullen dit gebrek aan visie moeten ondergaan en verder in onveiligheid en gebrek aan vertrouwen in de overheid moeten leven.	Aardgas is op dit moment inderdaad een van de belang-rijkste hoofdbrandstoffen voor de Nederlandse economie. Tegelijkertijd is aardgas, kijkend naar de doelstelling om in 2050 een overwegend duurzame energievoorziening te hebben, een belangrijke transitiebrandstof. Zoals uiteengezet in het Energierapport 2011, zijn deze twee zaken niet strijdig met elkaar. Zie ook het antwoord op deelzienswijze 14/5.
45/6	Sinds de jaren 60 zijn de aardgasbaten incidenteel in de rijksbegroting ingezet. Dat levert na decennia een verslaving op aan het aardgas en de opbrengsten daarvan. Daardoor is het animo voor het ontwikkelen van alternatieven voor aardgaswinning erg gering. Het is immers nog lang niet op.	De manier waarop de aardgasbaten zijn verwerkt in de rijksbegroting is de uitkomst van politieke besluitvorming door uiteenlopende Kabinetten gedurende de afgelopen decennia. Het SER-akkoord 2013 getuigt ervan dat dit Kabinet wel degelijk ook inzet op het vergroten van het aandeel duurzame energie.
55/8	Een substantieel deel van de aardgasbaten van dit veld (en andere kleinere velden)zal naar mijn mening alsnog naar een fonds voor lange termijn investeringen in structuur versterking en duurzaamheid moeten gaan, gericht op de betrokken regio's en op het hele land.	Dit is een actueel onderwerp in het politieke debat in de Tweede Kamer.
56/7	De focus op de toekomst voor bewoners dient beter te worden. Naast schadevergoeding moet er haast gemaakt worden met het verstevigen van panden. Daarnaast zou het lenen van geld om huizen en bedrijfspanden te financieren (koop, verbouw, versteviging) door de overheid tegen aantrekkelijke voorwaarden gefaciliteerd moeten worden (banken staan nml. niet te springen).	NAM gaat zoals aangegeven in het winningsplan te werk met het uitvoeren van het bouwkundig versterken. In antwoord op deelzienswijze 70/7 (paragraaf 5.c over het versterken van bestaande gebouwen) heb ik aangegeven welke acties NAM hiervoor in 2014 heeft gepland. Er wordt bezien of het mogelijk is om deze activiteiten te intensiveren. Hier zal richting Tweede Kamer en Dialoogtafel periodiek over worden gerapporteerd. Het budget dat hiervoor beschikbaar is, is vastgelegd in het Bestuurlijk Akkoord 'Vertrouwen op

		herstel, en herstel van vertrouwen'.
57/29	De gaswinningsproblematiek in Groningen kent wereldwijd geen precedent van gelijke aard. NAM en het Rijk hebben -verblind door de opbrengsten van onze nationale bodemschat- te lang hun ogen gesloten voor de gevolgen. De aardbeving in Huizinge heeft de overheid enigszins wakker geschud, maar te weinig. In het ontwerpbesluit dringen de aard, ernst en omvang van de problemen en de urgentie te weinig door. De beschikbaarheid van het Groningengas is niet oneindig. Het Groningenveld is op enig moment leeg. Dat vraagt om alternatieven (zoals andere duurzame energiebronnen) en daarmee kan niet worden gewacht.	Het (ontwerp)besluit ziet uitsluitend op de instemming met het winningsplan van NAM. Het (ontwerp)besluit zelf is een juridisch document dat zich niet leent voor een uitgebreide behandeling van de problematiek. De aard, de ernst, de omvang en de urgentie van de problematiek waren, naar aanleiding van Kamerbrieven en de debatten daarover, al eerder overtuigend vastgesteld. In het besluit is dit terug te vinden in de maatregelen die worden genomen, zoals bijv. het grotendeels insluiten van de Loppersumclusters en de productiebeperkingen voor de regio Zuid-West, voor het cluster Eemskanaal en voor de regio Oost. Zie verder het antwoord op deelzienswijze 14/5.
58/6	Identieke deelzienswijzen zijn: 39/2, 53/8 en 75/6. In uw besluit ontbreekt het onderzoek naar nut en noodzaak van deze mate van aardgaswinning. Aardgas wordt al jaren aangemerkt als een transitiebrandstof, maar lijkt nu hoofdbrandstof. En dat terwijl de winning van aardgas in Nederland grote negatieve gevolgen voor de Groningers heeft. U zet niet voldoende in op de alternatieven voor aardgas, terwijl die er al wel zijn. Dit wijst op een korte termijn visie en hier mist dus de lange termijn visie.	Het stelsel van de Mijnbouwwet heeft als uitgangspunt dat het benutten van bodemschatten nuttig is. Vervolgens geeft de wet waarborgen om aan andere relevante belangen tegemoet te komen. De beschrijving van nut en noodzaak komt dan ook niet als apart onderdeel in het (ontwerp)besluit terug. Het belang van gas(winning) voor de Nederlandse energie-voorziening in relatie tot andere bronnen van energie, evenals de aan de orde zijnde energietransitie (van fossiel naar duurzaam), is uiteengezet in het Energierapport 2011. Zoals uiteengezet in het SER-Energieakkoord van 2013, richt ik mij ook nadrukkelijk op het vergroten van het aandeel duurzaam in de Nederlandse energiemix. Los daarvan dienen de risico's die de huidige aardgas-winning met zich meebrengt voor de Groningers natuurlijk adequaat te worden geadresseerd.
58/8	Groningers ervaren steeds maar weer dat de Randstad steeds de aandacht en middelen van de politiek krijgt. Daardoor wordt in de toch al dichtbevolkte Randstad steeds maar weer geïnvesteerd waardoor het nog drukker gaat worden. Terwijl in de Randstad de congestie daardoor een steeds groter probleem wordt en de oplossingen steeds kostbaarder, hebben Groningers te maken met krimp. Terwijl 88% van de aardgasbaten richting de Randstad gaan, krijgt het wingewest Groningen slechts een gedeelte van de 1% voor het Noorden. Laat de politiek eens serieus bezig gaan met de ontwikkeling van een visie voor Noord-Nederland waarbij Groningen bijvoorbeeld een centrale rol zou kunnen krijgen in de handel met de landen rond de Baltische Zee en Scandinavië.	Met de middelen die beschikbaar zijn gesteld voor de leefbaarheid en het economisch perspectief van de regio wordt, in overleg met regionale vertegenwoordigers, een impuls gegeven aan de ontwikkeling van Groningen.

59/9	De TBO acht stikstofinjectie "moeilijk voorstelbaar" vanwege "de grote omvang van de kosten, het verlies van een groot volume aan aardgas, de schaal van de industriële activiteiten en daarmee de impact op het landschap". De aangevoerde argumenten zijn echter stuk voor stuk weinig steekhoudend. De "omvang van de kosten" is op zich geen argument. Het gaat er natuurlijk om of daar voldoende baten tegenover staan. Ik ga er voorlopig van uit dat stikstofinjectie een rendabel project zal zijn, totdat het tegendeel is aangetoond. Bovendien zal in de economische evaluatie moeten worden meegenomen dat stikstofinjectie ook tot aanzienlijke kostenbesparingen zal leiden. Te denken valt aan het wegvallen van de noodzaak van kostbare compressie van het geproduceerde aardgas aan het oppervlak. En aan een drastische verlaging van de kosten die samenhangen met het vergoeden en beperken van de schade veroorzaakt door een verdere bodemdaling en de te verwachten toename van het aantal aardbevingen. Het "verlies van een groot volume aan aardgas" is een slag in de lucht. De verdringing van aardgas door stikstof is een uiterst efficiënt proces. Wellicht zal de opbrengst bij stikstofinjectie wat lager uitvallen dan bij conventionele winning, maar veel zal dat niet zijn. Ook hier geldt dat daar de voordelen van stikstofinjectie tegenover staan. De "schaal van de industriële activiteiten" zal inderdaad omvangrijk zijn. Dat haal je de koekoek, we hebben het hier wel over één van de grootste gasvelden ter wereld. Maar of de " impact op het landschap" onaanvaardbaar zal zijn valt nog helemaal te bezien. Daar moeten t.z.t. de bevoegde instanties en uiteindelijk de politiek maar over oordelen. Stikstofinjectie biedt een afdoende oplossing voor een ernstig maatschappelijk probleem. En daar mag wel een "een impact op het landschap" tegenover staan.	Zie het antwoord op deelzienswijze 78/3 (paragraaf 8.a).
68/2	Het instellen van een maximum voor de gasproductie per jaar is een prima plan. Wat mij betreft zelfs langer doortrekken dan 2016. Komen tot inzet van méér groene energie (waterkracht, wind, zon) is absolute noodzaak. M.i. hebben wij niet het recht om bodemschatten geheel uit te putten zonder aan ons nageslacht te denken.	Zie de antwoorden op de deelzienswijzen 69/5 (paragraaf 1.a.2) en 14/5.
76/7	Om het zeer beschaamde vertrouwen van de Groningers te herstellen, roep ik de Onderheid vriendelijk doch dringend op zich royaal en loyaal te doen inspireren door onder andere: integere en volledige informatie te verstrekken in Jip & Janneke taal (onder meer grafisch vergelijken van Richter-logaritmisch naast hetzelfde numeriek en in intensiteit), leiderschap te tonen bij de transitie in huizen van gas naar elektra, geen nieuwe buitenlandgascontracten af te sluiten en geen betrokkenheid Gazprom, in grote harmonie met Niedersachsen alle infrastructuur fysiek en virtueel/digitaal toekomstbestendig in te richten (glasvezelkabel overal en kosteloos) en zwaar in te zetten op de transitie naar duurzame energie (van	Ik kan bevestigen dat de overheid zeer gedreven en consequent inzet pleegt om de gevolgen voor de Groningse regio zo adequaat mogelijk te lijf te gaan. Daarbij dient de regio zelf prioriteiten te stellen m.b.t. leefbaarheid en economische impulsen. Ik zal dat van harte ondersteunen. Geïnspireerd door uw brede scala aan mogelijke verbeter-punten zal de rijksoverheid samen met de regio snel en voortvarend te werk gaan!

	thorium-centrale tot waterkracht, geothermie en zonne-energie). Het vertrouwen in de eenheid met en solidariteit door de Randstad eens nog weer op de rails? Dan alle hens aan dek nu, snel en voortvarend. Moge u deze zienswijze waarderen als creatieve en constructieve handreiking, en doen, conditio sine qua non!	
76/8	Onverwijld, maar ook verantwoord/behoedzaam, dient de druk in de bodem matig te worden hersteld, waarbij gedacht wordt aan het injecteren van een alternatief en naar verhouding eenvoudig te winnen gas, zoals stikstof.	Zie het antwoord op deelzienswijze 78/3 (paragraaf 8.a).
80/7	We moeten het aandeel duurzame energie nu gewoon elk jaar met 4 a 5% laten groeien. Dat kan. Met een beetje politieke wil. En dan dus echt duurzame energie, geen smoesjes en trucjes meer, maar de handen uit de mouwen en gewoon regelen!	Zie het antwoord op deelzienswijze 14/5.
82/12	Ontwerpbesluit artikel 8: Ik verzoek u dringend een duidelijk, nietsverhullend overzicht te geven van reeds toegepaste onconventionele technieken om moeilijker winbaar gas uit het Groningenveld te winnen. Datum en locaties zijn in dat overzicht onmisbaar. In het verlengde daarvan vraag ik u volledige inzage in de bestaande kennis omtrent de effecten van onconventionele winningstechnieken op nabijgelegen reeds bestaande reservoirbreuken, op de integriteit van de gashoudende steenlagen (i.v.m. mate van compactie) en op de kwaliteit van het later in het verwerkingsproces te injecteren formatiewater.	Er worden bij de gasproductie uit het Groningen veld geen onconventionele winningstechnieken toegepast. Voor zover inspreker heeft bedoeld te refereren aan fracking, hetgeen strikt genomen niet tot de onconventionele winnings-technieken behoort, verwijs ik naar het antwoord op deelzienswijze 95/22 (paragraaf 7.a).
91/11	Identieke deelzienswijze is 67/18. Aardgas wordt al jaren aangemerkt als een transitiebrandstof, maar lijkt nu als hoofdbrandstof te worden aangemerkt. De opbrengsten daarvan blijken de basis voor de rijksbegroting te zijn - niettegenstaande de grote negatieve gevolgen die gaswinning voor de Groningers heeft. De Minister dient daarom een evenwichtig onderzoek te doen naar de mogelijke alternatieven voor de voortzetting van de gaswinning in Groningen. Gelet op de eindigheid van het gasvolume in het Groningenveld zal op enig moment een omschakeling op andere brandstof onontkoombaar zijn. De Minister dient daarbij verdergaand te overwegen of er - nu er steeds minder L-gas beschikbaar komt - versneld zal moeten worden overgeschakeld op H-gas. Door verandering van de instelling van bestaande branders zou dat binnen bepaalde grenzen mogelijk zijn. Daarbij zal ook tijdelijk afschakelen van grootverbruikers onder ogen moeten worden gezien.	Zie het antwoord op deelzienswijze 69/5 (paragraaf 1.a.2). Verder heeft de omschakeling van L-gas naar H-gas reeds de aandacht, maar misschien is dat vanwege de levensduur van de huidige branders en installaties (> 10 jaar) pas op de langere termijn mogelijk.
95/23	In voorschrift 8 van het gasbesluit wordt de NAM verplicht om aandacht te besteden aan de mogelijkheden voor gaswinning uit het Carboon (dit is nota	De verplichting voor NAM om de mogelijkheden te onder-zoeken voor gaswinning uit het Carboon vloeit voort uit de

	bene ook al opgenomen in het besluit van 2007). Wat is hierbij de achterliggende gedachte? Is het niet beter dat Nederland zich richt op de ontwikkeling van duurzame vormen van energie, in plaats van het uitputten van de diepe ondergrond met onbekende gevolgen?	verplichting van planmatig beheer van Groningenveld, zoals vastgelegd in de Mijnbouwwet. Zoals toegelicht in het advies van Sodm van januari 2014 betekent planmatig beheer "dat de winning van het gas op een doelmatige en verantwoorde manier moet plaatsvinden. Het doel hiervan is het zo goed mogelijk benutten van het aardgas als onze nationale bodemschatten het voorkomen dat onnodig gas in de grond achterblijft." Daarnaast richt het Kabinet, zoals aangegeven in antwoord op deelzienswijze 14/5, zich óók op de ontwikkeling van duurzame energie.
99/5	Het winningsplan moet onderdeel zijn van een plan waarbij de uitstoot van $C0_2$ in 2018 in Nederland is gereduceerd tot 10% van de huidige uitstoot (om beneden de 2 graden temperatuur stijging te blijven). Het $C0_2$ quotum van Nederland is dan op. Er moet op dat moment voor de verwarming van gebouwen vrijwel geheel overgeschakeld zijn op warmtepompen, stadsverwarmingen met aardwarmte of industrie warmte, zonnewarmte die opgeslagen kan worden, warmte van brandstof cellen of van warmte kracht installatie die op waterstof draaien.	Er gelden Europese richtlijnen en instrumenten voor het terugdringen van de CO_2-uitstoot; Nederland volgt deze op. Er zijn vervolgens verschillende manieren om de benodigde reductie van CO_2 te bewerkstelligen. Het gebruikmaken van industriële restwarmte, aardwarmte of zonnewarmte zijn daar voorbeelden van.
99/8	Door de problemen met Rusland is het nodig om zeer snel het gebruik van aardgas sterk te verminderen en over te gaan op duurzame voorzieningen.	Zoals uiteengezet in het antwoord op deelzienswijze 14/5 worden door het Kabinet al flinke stappen gezet om het aandeel duurzame energie in de Nederlandse energiemix flink te verhogen. De rol die gas uit Rusland speelt in deze energiemix en de wijze waarop deze rol zich naar de toekomst toe zal ontwikkelen, wordt daarbij steeds kritisch bezien.
99/9	Laat het gas zo lang mogelijk in de grond zitten. Geen uitverkoop meer! EZ heeft kort geleden toch nog een tot 2026 durend contract afgesloten.	Zie het antwoord op deelzienswijze 39/7 (paragraaf 2.b). Het in de grond laten zitten van het gas is geen optie gezien de behoefte aan laagcalorisch gas (zie het antwoord op deelzienswijze 5/5). Overigens zijn en worden door EZ geen contracten voor gaslevering afgesloten. Voor Groningengas gebeurt dit door GasTerra.
99/10	Als tussen 1963 en 1973 zoveel huishoudens konden worden aangesloten op aardgas, moet het nu in kortere tijd mogelijk zijn om huishoudens aan te sluiten op duurzame energie. Dit privaat of in kleinschalige coöperaties.	Het in korte tijd aansluiten van een groot aantal huis-houdens is niet het grootste probleem. De kernvraag is uit welke energiebron de benodigde energie wordt betrokken. Zie verder het antwoord op deelzienswijze 14/5.

106/20	De noodzakelijke vermindering van de aardgaswinning dwingt ons op zoek te gaan naar andere vormen van energie. Wij verlangen dat de Minister daar het voortouw in neemt en initiatieven daartoe stimuleert en ondersteunt. Alleen zo kan een nieuw en duurzaam perspectief voor deze regio ontstaan.	Zie het antwoord op deelzienswijze 14/5.
109/10	Er is naar mijn idee nu alle aanleiding om de onvermijdelijke energietransitie naar hernieuwbare bronnen zo snel mogelijk door te voeren en daar onze inspanningen op te richten. Ik doe enkele suggesties om de productie van aardgas zoveel als mogelijk is en op zo kort mogelijke termijn verder te beperken:1. Grootschalig produceren van stikstof en dit mengen met LNG, Noors of desnoods Russisch hoogcalorisch gas en dit invoeren in het buizennet als laagcalorisch gas.2. Het gebruik van de overtollige elektriciteit van windmolens om water te splitsen inwaterstof en zuurstof. De waterstof wordt met een geschikte katalysator gecombineerd metC02 uit de lucht, hetgeen methaan en zuurstof oplevert. 3. Grootschalig installeren van zonnepanelen door heel Nederland.4. Methaangas produceren uit rioolslib.	Zie het antwoord op deelzienswijze 14/5. Alle door u genoemde suggesties kunnen daarbij nu of in de toekomst een rol spelen. Hoe groot deze rol zal zijn, zal mede afhangen van de kostenefficiëntie van de diverse genoemde alternatieven.
110/37	In "Vertrouwen op Herstel en Herstel van Vertrouwen" is het volgende hierover opgenomen: "Langjarige continuering van de voor de komende vijf jaar voorgenomen compensatie ligt op basis van de huidige inzichten in de rede." Wij vertrouwen erop dat u de in het akkoord toegezegde langjarige continuering over drie jaar zult concretiseren, parallel aan uw vervolg-winningsbesluit.	Op dit moment worden de maatregelen in het Bestuurlijk akkoord geconcretiseerd. Met name voor spoor 3 en 4 is de provincie en de regio zelf aan zet om invulling te geven. Aangezien het nog niet bekend is wat de maatregelen zullen zijn, is het nog te vroeg om aan te geven of deze maatregelen na de huidige convenants periode zullen worden doorgezet. Afhankelijk van het volgende instemmingsbesluit zal opnieuw gekeken moeten worden naar het complete pakket aan maatregelen inclusief economisch perspectief. Ik kan echter wel bevestigen dat ik van mening ben dat zolang de negatieve gevolgen van gaswinning impact hebben op leefbaarheid en economisch perspectief het in de rede ligt dat hier compensatie voor plaatsvindt.
110/38	In een motie (33 529, nr. 40) van de Tweede Kamer van het lid Van Veldhoven c.s. van 5 februari 2014 wordt u verzocht om "onverminderd het belang van de overige sporen, de afspraken over langjarige continuering met de regio voor spoor 4 te concretiseren, waarbij voor de eerste tien jaar een concreet plan wordt uitgewerkt, inclusief financieel kader, gericht op de toekomstvaste werkgelegenheid, waarbij na vijf jaar een evaluatie plaatsvindt." Wij vertrouwen erop dat u gevolg geeft aan de motie en voorts dat er vroegtijdig afspraken worden gemaakt met de regio en de NAM over de langjarige continuering van het voor de komende vijf jaar in uitvoering zijnde programma. Daarbij dient het advies van de Commissie Meijer opnieuw leidend te zijn.	Zie het antwoord op deelzienswijze 110/37.

110/39	Voor de periode na de gaswinning dient een van de NAM onafhankelijke, niet in de tijd beperkte, zekerheidsstelling te worden gegeven.	Op grond van artikel 6:177 BW is NAM aansprakelijk voor schade als gevolg van aardbevingen die worden veroorzaakt door de winning. Voor deze aansprakelijkheid geldt een verjaringstermijn van dertig jaar. Ik kan, indien nodig, bepalen dat voor de schade die optreedt na beëindiging van de winning, financiële zekerheid moet worden gesteld door de mijnbouwonderneming. Dit is echter nog niet aan de orde.
114/1	Artikel 5 van het ontwerpbesluit bevat onder meer een maximering voor de gezamenlijke gasproductie uit de vijf clusters in en rond Loppersum voor 2014, 2015 en 2016. Op basis hiervan kunnen de Loppersumclusters deels worden opengehouden om deze inzetbaar te houden op momenten van zeer hoge vraag naar laagcalorisch gas. De Minister wijst er in zijn Besluit op dat, bij volledige sluiting van de Loppersum-clusters, de nog resterende productieclusters van het Groningenveld, de L-gasopslagen en de conversie-installaties van GTS op momenten van zeer hoge vraag minder gas in het systeem kunnen brengen dan nodig is om aan de vraag te voldoen. Opvallend is dat in de onderliggende onderzoeken van het Besluit door GTS wel rekening is gehouden met verschillende uitbreidingsscenario's voor de gasopslag in Norg, maar niet met uitbreidingsscenario's van andere gasopslagen. Inspreker benadrukt dat ook bergingen buiten het zogenaamde 'Gasgebouw' een deel van de oplossing voor dit tekort aan aanbod van laagcalorisch gas tijdens de piekvraag kunnen vormen, zowel in de periode tot 2017 als daarna.	In de berekeningen van GTS is rekening gehouden met bestaande opslagen voor L-gas, dit er vanuit gaande dat de beschikbare capaciteit voor kwaliteitsconversie bij piekvraag volledig wordt benut en geen aanvullende mogelijkheden meer biedt voor conversie van (uit bergingen afkomstig) H-gas. De meer specifieke aandacht voor de gasopslag Norg is ingegeven doordat deze een integraal onderdeel uitmaakt van het Groningensysteem, Het staat beheerders van L-gasopslagen uiteraard vrij om hun installaties uit te breiden als zijn dat kansrijk vinden.
114/2	Alle gasopslagen kunnen een bijdrage leveren aan de leveringszekerheid en bijbehorende behoefte aan kwaliteitsconversie. Dit kan ook door uitbreiding van de capaciteit van bestaande L-gas opslagen of het ombouwen van H-gas cavernes tot L-gas cavernes. Het uitbreiden van de capaciteit van enkele gasopslagen kan zonder (grote) technische aanpassingen gebeuren, andere aanpassingen hebben een doorlooptijd voor vergunningen en (om)bouw van enkele jaren. De Minister is voornemens om uiterlijk op 1 januari 2017 te beslissen over een door de NAM in te dienen geactualiseerd winningsplan. Uiteraard begrijpt inspreker dat het vergaren van de nodige nadere informatie tijd kost. Tegelijkertijd duurt het enkele jaren voordat investeringen in kwaliteitsconversie en alternatieven ontwikkeld door marktpartijen (zoals aanpassingen van gasopslagen) operationeel zijn en in gebruik kunnen worden genomen. Juist daarom is het van belang om al op dit moment marktpartijen op een directe wijze en in een zo vroeg mogelijk stadium bij de analyse van mogelijke knelpunten in de gasvoorziening en bij de besluitvorming te betrekken.	De Nederlandse gasvoorziening vindt op marktconforme basis plaats. Het is aan marktpartijen om te bepalen of en onder welke voorwaarden en condities zij willen investeren in bijvoorbeeld gasopslagen. Een regulerende rol van de overheid is niet op zijn plaats.

Onderzoeken, rapporten en vindplaatsen

Onderzoek	**Uitvoering**	**Vindplaats**
Onderzoek 1: Preliminary structural upgrading strategy for Groningen (Inventarisatie preventieve maatregelen gebouwen)	Arup	http://www.rijksoverheid.nl/onderwerpen/aardbevingen-in-groningen/documenten-en-publicaties/rapporten/2013/08/22/preliminary-structural-upgrading-strategy-for-groningen.html
Onderzoek 2: Effecten aardbevingen op kritische infra-structuur Groningen; Samenvatting resultaten onderzoek Deltares (Quickscan mogelijke effecten op vitale infrastructuur)	Deltares	http://www.rijksoverheid.nl/onderwerpen/aardbevingen-in-groningen/documenten-en-publicaties/rapporten/2014/01/17/deltaers-effecten-van-aardbevingen-op-kritische-infrastructuur.html
Onderzoek 3: Report on the expected PGV and PGA values for induced earthquakes in the Groningen area (Schadepatroon bij hoger maximum beving)	KNMI	http://www.rijksoverheid.nl/onderwerpen/aardbevingen-in-groningen/documenten-en-publicaties/rapporten/2014/01/17/rapport-verwachte-maximale-magnitude-van-aardbevingen-in-groningen.html
Onderzoek 4: Eerste resultaten van de verwachte grond-beweging bij een aardbeving met een magnitude 5.0 en van de grootte van het gebied waar een sterke grondbeweging zou kunnen optreden (Beïnvloedingscirkel bij hoger maximum beving)	KNMI	http://www.rijksoverheid.nl/onderwerpen/aardbevingen-in-groningen/documenten-en-publicaties/rapporten/2013/08/22/knmi-eerste-resultaten-van-de-verwachte-grondbeweging-bij-een-aardbeving-met-een-magnitude-5-0.html
Onderzoek 5: Technical Addendum to the Winningsplan Groningen 2013; Subsidence, Induced Earthquakes and Seismic Hazard Analysis in the Groningen Field (Bepaling maximum beving)	NAM	https://www.rvo.nl/sites/default/files/2014/03/2_winningsplan%20kl.pdf (p.46 t/m 288)
Onderzoek 6: Technical Addendum to the Winningsplan Groningen 2013; Subsidence, Induced Earthquakes and Seismic Hazard Analysis in the Groningen Field (Alternatieve winningstechnieken)	NAM	https://www.rvo.nl/sites/default/files/2014/03/2_winningsplan%20kl.pdf (p.46 t/m 288)

Onderzoek 7: Mogelijkheden kwaliteitsconversie en gevolgen voor de leveringszekerheid (Mogelijkheden kwaliteitsconversie)	Gas Transport Services	http://www.rijksoverheid.nl/onderwerpen/aardbevingen-in-groningen/documenten-en-publicaties/rapporten/2014/01/17/mogelijkheden-kwaliteitsconversie-en-gevolgen-voor-de-leveringszekerheid.html
Onderzoek 8: Effecten van een eventuele productiebeperking op de gasbaten (Mogelijke financiële effecten op inkomsten Staat)	EZ	http://www.rijksoverheid.nl/onderwerpen/aardbevingen-in-groningen/documenten-en-publicaties/rapporten/2014/01/17/effecten-van-een-eventuele-productiebeperking-op-de-gasbaten.html
Onderzoek 9: Rapport inzake onderzoek 9 – november 2013 Leveringsverplichtingen Groningengas (Leveringscontracten)	GasTerra	http://www.rijksoverheid.nl/onderwerpen/aardbevingen-in-groningen/documenten-en-publicaties/rapporten/2014/01/17/leveringsverplichtingen-groningengas.html
Onderzoek 12: Vertrouwen op herstel en herstel van vertrouwen (Leefklimaat en economisch perspectief)	Ecofys	http://www.rijksoverheid.nl/onderwerpen/aardbevingen-in-groningen/documenten-en-publicaties/kamerstukken/2014/01/17/vertrouwen-op-herstel-en-herstel-van-vertrouwen.html
Onderzoek 14: Redelijk en begrijpelijk Groninger aardbevingsbeleid (Beoordelen van risico's)	prof. Helsloot	http://www.rijksoverheid.nl/onderwerpen/aardbevingen-in-groningen/documenten-en-publicaties/rapporten/2014/01/17/redelijk-en-begrijpelijk-groninger-aardbevingsbeleid.html
Effecten aardbevingen op kritische infrastructuur; Verwekingsstudie	Deltares	http://www.rijksoverheid.nl/onderwerpen/aardbevingen-in-groningen/documenten-en-publicaties/rapporten/2014/01/17/deltares-effecten-aardbevingen-op-kritische-infrastructuur-verwekingsstudie.html
Sodm-advies Winningsplan 2013 / Meet- en Monitoringsplan NAM, Groningen gasveld, 13 januari 2014	Sodm	https://www.rvo.nl/sites/default/files/2014/02/5_Advies%20SodM.pdf
Technische commissie bodembeweging (Tcbb) adviezen 17 december 2013 en 13 januari 2014	Tcbb	https://www.rvo.nl/sites/default/files/2014/02/6_adviezen%20TCBB.pdf
Rapportage Stuurgroep Onderzoeken Aardbevingen Groningen, 20 december 2013	Stuurgroep	https://www.rvo.nl/sites/default/files/2014/02/7_rapportage-stuurgroep%5B1%5D.pdf
Technische Begeleidingscommissie Ondergrond (TBO); Review TBO rapportage onderzoek 6	TBO	https://www.rvo.nl/sites/default/files/2014/02/11_Review%20TBO%20Onderzoek%206%20%28definitief%29.pdf
Technische Begeleidingscommissie Bovengrond (TBB); Eindrapport TBB, 8 december 2013	TBB	http://www.namplatform.nl/wp-content/uploads/2014/01/ref-04-13-12-08-finaal-advies-tbb.pdf

Energierapport 2011	EL&I (nu: EZ)	http://www.rijksoverheid.nl/documenten-en-publicaties/rapporten/2011/06/10/energierapport-2011.html
SER Energieakkoord 2013	SER	http://www.rijksoverheid.nl/documenten-en-publicaties/convenanten/2013/09/06/energieakkoord-voor-duurzame-groei.html
TNO-advies, maart 2014	TNO	http://www.rijksoverheid.nl/onderwerpen/aardbevingen-in-groningen/documenten-en-publicaties/rapporten/2014/03/26/effecten-van-verschillende-productiescenario-s-op-de-verdeling-van-de-compactie-in-het-groningen-veld.html